

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul IX Serie nouă

nr. 5-6 • 1998

ISTORIA SOCIOLOGIEI ÎN ACTUALITATE

DIN SUMAR:

ȘTEFAN COSTEA, Dezvoltarea economico-socială și dilemele dezvoltării în dezbaterile sociologice contemporane;

EMILIAN M. DOBRESCU, Conceptul de societate civilă;

ȘTEFAN COSTEA, Cercetări contemporane românești de istorie a sociologiei;

MARIA LARIONESCU, Conceptul de structură socială – retrospectivă teoretică și incitații metodologice;

LUCIAN RADU STANCIU, Nicolae Blaramberg – întemeietor al monografiei națiunii române;

DUMITRU DUMITRESCU, Repere ale personalității și concepției sociologice a lui Nicolae Paulescu;

DIN ISTORIA SOCIOLOGIEI UNIVERSALE; SOCIOLOGIA ROMÂNEASCĂ ÎN DATE ȘI DOCUMENTE; SOCIOLOGI ROMÂNI PESTE HOTARE; RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ; VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ, INDEX ALFABETIC

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE

Dr. DAN BANCIU, directorul Institutului de Sociologie; dr. MIHAIL CERNEA, membru corespondent al Academiei Române; dr. MARIA COBIANU-BĂCANU; dr. EMILIAN M. DOBRESCU; prof. dr. IOAN DRĂGAN; dr. IANCU FILIPESCU, secretar general de redacție; MARIA FULEA; IOAN GLODEANU, secretar științific al Institutului de Sociologie; dr. OSCAR HOFFMAN, director adjunct al Institutului de Sociologie; dr. MARIA LARIONESCU, redactor-șef adjunct; dr. MICHEL MAFFESOLI, profesor, Universitatea Paris V; NICOLAE PERPELEA; dr. SORIN M. RĂDULESCU, redactor-șef; dr. CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ; dr. ALIN TEODORESCU, director IMAS.

REDACTORI: Maria Lazăr Colfescu; Mariana Nica.
Microprocesare text și tehnoredactare: Cristina Tutunea.

Redacția: Calea 13 Septembrie, nr. 13, București, cod 76117. Căsuța poștală 30,
Oficiul 42, Tel. 337 41 78; 410 38 46/2504, Fax 337 41 78

© Copyright, 2000, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie, nr. 13
București, cod 76177, sector 5
Tel. 401-411 90 08; 401-410 34 48
Fax 401-410 39 83

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul IX, Nr. 5-6 • 1998

ISTORIA SOCIOLOGIEI ÎN ACTUALITATE

SUMAR

DILEMELE DEZVOLTĂRII ÎN DEZBATERILE SOCIOLOGICE CONTEMPORANE

- ȘTEFAN COSTEA, Dezvoltarea economico-socială și dilemele dezvoltării în dezbaterile sociologice contemporane 355
- EMILIAN M. DOBRESUCU, Conceptul de societate civilă 373

PROBLEME TEORETICE ȘI METODOLOGICE ALE ISTORIEI SOCIOLOGIEI

- ȘTEFAN COSTEA, Cercetări contemporane românești de istorie a sociologiei..... 385
- MARIA LARIONESCU, Conceptul de structură socială – retrospectivă teoretică și incitații metodologice 399

DIN ISTORIA SOCIOLOGIEI ROMÂNEȘTI

- LUCIAN RADU STANCIU, Nicolae Blaramberg – întemeietor al monografiei națiunii române 413
- DUMITRU DUMITRESCU, Repere ale personalității și concepției sociologice a lui Nicolae Paulescu..... 431
- ANTON TABACHIU, Mihai Ralea – omul 439
- ALEXANDRU RADU, Eugen Lovinescu – de la sociologia beletristică la modelul cultural al modernității românești..... 445

DIN ISTORIA SOCIOLOGIEI UNIVERSALE

- FLORIAN TÂNĂSESCU, Începuturile instituționalizării sociologiei – dileme, așteptări, rezultate – 459
- IRINA CRISTEA, Studiul comparat al instituțiilor din perspectiva sociologiei economice, în prima jumătate a secolului al XX-lea 475

SOCIOLOGIA ROMÂNEASCĂ ÎN DATE ȘI DOCUMENTE

- ION ZAMFIRESCU, Cu privire la Școala Sociologică de la București 489
- ELENA GHERAN-MEWES, Sociologia și sociologii români în corespondențe inedite 511

SOCIOLOGI ROMÂNI PESTE HOTĂRE

- Michael M. Cernea – un sociolog de origine română care a reușit să schimbe politica Băncii Mondiale (Sorin M. Rădulescu) 529

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

ȘTEFAN COSTEA, DUMITRU D. COSTEA, <i>ȘEITIN – o așezare românească milenară de pe Mureșul Inferior</i> , Arad, Editura Mirador, 1998 (<i>Lizica Mihuț</i>); <i>Cercetare în echipă – fragment din Scientific Social Surveys and Reserch</i> , New York, Prentice-Hall Inc., 1950 (<i>Irina Cristea</i>)	547
---	-----

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Forumul Internațional al sociologilor (<i>Irina Cristea</i>); Eveniment editorial sociologic la Târgul Internațional de Carte <i>Gaudeamus</i> (<i>Mariana Nica</i>).....	551
---	-----

INDEX ALFABETIC	555
-----------------------	-----

DEZVOLTAREA ECONOMICO-SOCIALĂ ȘI DILEMELE DEZVOLTĂRII ÎN DEZBATERILE SOCIOLOGICE CONTEMPORANE*

ȘTEFAN COSTEA

I. GENEZA ȘI EVOLUȚIA UNUI CONCEPT

În perioade de criză și incertitudine multe lucruri sunt puse în discuție. Astăzi se află în această situație și *conceptul de dezvoltare*, care suferă schimbări profunde, atât în sfera teoriei, cât și în imaginația și percepția actorilor sociali.

Dezvoltarea, așa cum a fost înțeleasă până nu demult și cum a fost considerată de proclamarea celor *4 decenii ale dezvoltării* de către O.N.U., a dobândit importanță sporită în ultimii ani ai celui de-al doilea război mondial și, în special, în anii „decolonizării” unor vaste regiuni care au devenit ulterior *lumea a treia*.

Ea s-a impus în cadrul eforturilor depuse după război pentru realizarea unei noi ordini mondiale menite: să reducă conflictele în plan politic; să le reducă și să le atenueze în plan economic și social; să garanteze țărilor participante la O.N.U. condițiile unei mai mari egalități, bunăstări și progrese în situația materială a popoarelor lor.

Declanșarea războiului „rece” a creat o motivație suplimentară pentru problematica dezvoltării, rezultată din nevoia SUA de a opune modelului sovietic al dezvoltării, atractiv pentru fostele colonii, o nouă teorie socială, care să permită fundamentarea unei noi politici a dezvoltării.

A urmat o perioadă de scădere a interesului pentru problematica dezvoltării, cea a *deceniului pierdut* al anilor '80, după care el este astăzi resuscitat, întrucât ne aflăm într-o nouă perioadă de *criză*, deci, de *decizie*.

În istoria ideilor sociale, economice și politice pot fi identificate câteva etape în evoluția conținutului conceptului dezvoltării.

Până la criza de la sfârșitul anilor '20 și începutul anilor '30 ai secolului XX, în economia politică clasică (ale cărei teze au evoluat la extrem în neoclasicism) și în

* Datele informative și analitice din paragrafele I-IV al studiului se bazează pe cele din lucrarea *Catastrofă sau o nouă societate? Un model latino-american de lumii*, București, Editura Politică, 1981 și pe cele publicate de „Revue internationale des sciences sociales”, UNESCO/érès, n° 139 și 140 Février et Juin 1994 (în special, studiile: Michael Schudson, *La culture et l'integration des sociétés nationale* și Heinz R. Sonntag, *Les vicissitudes du développement*).

sociologia pozitivistă se considera că modelul verificat al dezvoltării se regăsește în „sistemul capitalismului mondial”, care, ca sistem, evoluează și se dezvoltă de la sine, datorită mecanismelor sale specifice de autoreglare. Societățile exterioare sau puțin integrate capitalismului constituiau obiect de studii antropologice care afirmă dualitatea sistemului socio-economic *rural* și a sistemului *urban*, poli opuși, dar obligatoriu corelați unul altuia printr-un proces de *modernizare*, caracteristic evoluției socioculturale continue a umanității. Față de aceste societăți, societatea capitalistă reprezenta *oglinza* în care, mai devreme sau mai târziu, vor trebui să se recunoască. O asemenea viziune a fost exprimată în formula lui Max Weber asupra *raționalității occidentale*, ca destin inexorabil al întregii umanități.

A doua etapă o reprezintă elaborarea primei *teorii globale a dezvoltării*, schițată în cadrul CEPAL (Comisia Economică pentru America Latină, una din cele cinci comisii al O.N.U. pentru cele cinci continente), în a doua jumătate a anilor '40 ai secolului nostru. Primul document al CEPAL a fost elaborat de economistul argentinian Raul Prebisch.

Doctrina dezvoltării acestei Comisii a avut două mari surse de inspirație:

– *teoria dinamicii economiei* inspirată direct sau indirect de J. M. Keynes și elaborată de Harrod Dumar, Arthur Lewis și continuată în studiile lui Gunnar Myrdal și Albert Hirschman;

– *experiența țărilor latino-americane*, care au atins un anume nivel de dezvoltare capitalistă la sfârșitul secolului al XIX-lea, datorită expansiunii sistemului mondial; țări care au cunoscut o *industrializare precoce* sau au început să se industrializeze după criza anilor '30. Cu toate acestea, teoria dezvoltării CEPAL, nu este o simplă copie sau un produs de *impact*, impus de către centrul sistemului mondial.

Analiza din care provine teoria CEPAL este dublă: subdezvoltarea Americii Latine plasată în perspectiva sistemului mondial și înțelegerea distorsiunilor induse pe plan intern de un sistem de monoproducție care nu favoriza rate suficiente de creștere economică, formarea de capital și utilizarea rațională a forței de muncă.

Concluzia la care au condus aceste analize a fost: țărilor regiunii se situau la *periferia* unui sistem mondial, a cărui dinamică era dominată de *Centru*. *Ce împunea Centrul periferiei?* Două lucruri: funcția structurală a periferiei să conștientizeze și exportă bunuri primare (agricole sau miniere); funcția structurală a Centrului consta în producerea de bunuri manufacturate în țările Centrului. Aceasta, în conformitate cu teoria clasică a comerțului internațional, respectiv a *avantajelor comparate*.

Prebisch și CEPAL au criticat sever această teorie, demonstrând că două din postulatele ei erau eronate: 1. comerțul mondial nu oferea mecanisme care să permită menținerea echilibrului prețurilor produselor primare și ale celor manufacturate ci, dimpotrivă, favoriza creșterea diferențelor dintre ele... și 2. în acest fel, nu se putea ajunge la repartizarea echitabilă a rezultatelor progresului

tehnic, care aveau tendința de a se concentra în țările producătoare de bunuri manufacturate.

Consecința majoră a încrederii în producția primară a condus la împiedicarea industrializării, împiedicarea asimilării tehnologiilor moderne de către sistemul productiv, împiedicarea trecerii la forme capitaliste de organizare socială a muncii și defavorizarea *modernizării*.

Cu toate acestea, obiectivul esențial al CEPAL a rămas același: atingerea de către țările Americii Latine a nivelului de dezvoltare atins de țările industrializate. Ideea care susținea un asemenea obiectiv era aceea a unei evoluții socioeconomice și socioculturale *lineare și ascendente a capitalismului*, derivată din concepția asupra *progresului* născută în *secolul luminilor*.

Politicile economice derivate din această concepție aveau ca linii majore de acțiune:

- *diversificarea structurilor* de producție existente, pentru depășirea sistemului de monoproducție;
- *modernizarea structurilor* și transformarea modurilor de organizare socială a muncii, prin asimilarea tehnologiilor moderne;
- *stimularea industrializării*, prin substituirea bunurilor manufacturate importate, sprijinindu-se, în acest scop, pe piața internă deja formată și capabilă de a se dezvolta.

Primele două măsuri tindeau să contribuie la creșterea importanței regiunii în comerțul internațional pentru: creșterea intrărilor de deize forte; creșterea capacității de achiziționare a tehnologiilor moderne și a capacităților necesare modernizării gestiunii; formarea pieței interne; creșterea productivității muncii în sectorul primar; creșterea capacității de economisire și formarea capitalului autohton. A treia viza, în principal, stimularea acumulării interne, prin înlocuirea cu produse locale a produselor de import (de consum de masă a bunurilor intermediare și de consum de lungă durată a bunurilor de echipament). Toate acestea urmând a se realiza în condițiile unei redistribuiri a veniturilor care să evite degradarea nivelului de viață (și așa scăzut). Acestea constituie substanța a ceea ce a devenit conceptul de *dezvoltare endogenă și autocentrată*.

Această strategie implica alte trei elemente esențiale: *a. intervenția puternică a statului* în procesele dezvoltării, prin *programarea* proceselor economice și *protecția* pieței interne, pentru stimularea producției industriale interne; *b. recursul la capitalul extern*, cel puțin în prima fază a procesului dezvoltării, ca urmare a rarității acestui factor de producție în țările respective; *c. integrarea regională*, considerată ca factor de industrializare, prin intermediul lărgirii piețelor naționale și ca mijloc de întărire a *identității socioculturale* latino-americane, în confruntarea impusă de dezvoltare.

A treia etapă în evoluția conceptului de dezvoltare s-a situat la *sfârșitul anilor '50 și începutul anilor '60* când, pe baza analizei critice a acestei concepții, au fost

evidențiate: absența componentelor sociale ale dezvoltării și îndeosebi a celor legate de procesul de urbanizare rapidă și sălbatică a epocii, educația și limitele ei, excluderea unor importante segmente ale populației de la economia modernă, în procese de dezvoltare accelerată; necesitatea încorporării în concepția și strategiile dezvoltării a unor politici sociale coerente și viabile.

Pe această cale s-a ajuns la o nouă formulare a doctrinei dezvoltării cu accent pe „*natura globală și structurală a dezvoltării*”, în care a fost integrată și *teoria modernizării* dezvoltării sociale.

Aceasta, în esență, susținea: *a.* trecerea societății „tradiționale” la societatea modernă se face printr-o succesiune continuă de etape; *b.* în cursul acestor etape „sistemele de valori, atitudinile, formele de comportament și stratificarea socială «tradiționale» sunt progresiv abandonate... în favoarea altora de tip *modern*, altfel spus, marcate de raționalitatea în sensul în care o înțelegea M. Weber”.

Cu aceasta, în dezbaterile asupra dezvoltării a început să se vorbească despre „*societăți duale*” sau cu „*eterogenitate structurală*”, ca urmare a existenței unor elemente *tradiționale și moderne* în sânul lor.

Aceasta înseamnă că tranziția unor astfel de societăți ar putea fi realizată: în mod planificat; prin reforme structurale; subordonate exigențelor modernizării și prin reforme ale sistemelor agrar, educațional, al administrației publice etc.

O asemenea doctrină a dezvoltării a avut un mare răsunet în mai toate părțile lumii subdezvoltate, în special în Asia și Africa, fiind impregnată total, cel puțin într-un număr de grupe, categorii și clase sociale din America Latină și Caraibe. Ea a stat la baza a ceea ce s-a numit „*euforia dezvoltării*”, prezentă în numeroase țări, în deceniile 5 și 6 ale secolului al XX-lea. Ea a apărut ca fiind „*conștiința colectivă*”, care deschide o „*nouă eră*” în eforturile consacrate dezvoltării.

Cu toate acestea, ea a avut două categorii de critici:

a. marxismul ortodox, care o considera ca expresie a „*imperialismului*”, urmând să mențină America Latină și Caraibe sub dominație și exploatare; căci, în zonă exista un „*dualism*”, dar al coexistenței unor *societăți feudale și capitaliste*, ceea ce impunea lupta simultană împotriva ambelor tipuri de societate, prin realizarea alianței de clasă a țăranilor, proletariatului și burgheziei naționale și a „*revoluției democratice și burgheze*”, dezvoltarea capitalismului local, întărirea proletariatului și, în final, revoluția socialistă. O asemenea schemă a dezvoltării nu se deosebea de cea a CEPAL, decât prin obiectivul final, care acorda atenție esențială revoluției politice;

b. critici interni, membri chiar ai Comisiei, care puneau următoarele probleme: care sunt națiunile pentru care procesul dezvoltării, care a condus la rate semnificative ale creșterii producției, n-a reușit să corecteze distorsiunile sistemului de producție, repartizarea mai echitabilă a veniturilor și ameliorarea condițiilor de viață ale maselor?

Aceste reflecții au condus la o nouă abordare metodologică a marii probleme a *subdezvoltării* și a *dezvoltării dependente*. S-a considerat că ceea ce a fost neglijat a fost necesitatea luării în considerare a proceselor transformărilor structurii de clasă, a categoriilor și grupurilor sociale și a modificărilor intervenite în cadrul sistemului de dominație.

Pe această bază s-a propus o nouă perspectivă de abordare a problematicii dezvoltării, *analiza integrată a dezvoltării*, care să introducă o nouă dimensiune și anume aceea că dependența „se referă direct la condițiile de existență și de funcționare a sistemului economic și a sistemului politic, evidențiind legăturile unuia și a celuilalt, atât în interior, cât și în exteriorul țărilor”. Cu alte cuvinte, că noțiunea de dependență „tinde să reliefeze că modul de integrare a economiilor naționale în piața internațională implică forme determinate și specifice de relații reciproce între grupele sociale ale fiecărei țări, între ele și grupele exterioare”.

Inițiatorii noțiunii dependentei s-au scindat în anii '70 în două curente: unii s-au rezumat la a o utiliza ca un mod de abordare, în timp ce alții și-au propus să elaboreze o „teorie a dependenței”.

Dincolo de aceasta, esențial rămâne faptul că și unii și alții au pus sub semnul întrebării concepția asupra dezvoltării elaborată de CEPAL, imputându-i că este prea legată de evoluția sistemului mondial; procesul dezvoltării nu se dovedește a fi o *evoluție continuă*, lineară și ascendentă dinspre „tradiție” spre „modernitate”, ceea ce a impus concluzia că nu este practic a căuta și propune strategii comune, ci că, dimpotrivă, fiecare societate va trebui să își urmeze propria sa cale, ținând seama de istoria sa și de locul pe care îl ocupă în sistemul mondial.

II. TEORIILE DEZVOLTĂRII LA EXAMENUL PRACTICII SOCIALE

Ele au înregistrat și succese, dar și eșecuri. La capitolul *succese* pot fi incluse:

În domeniul economic:

– aplicarea strategiilor pe care le-au inspirat a determinat schimbarea fizionomiei Americii Latine și Caraibe;

– din societăți agrare și miniere monoproduse (în anii '40), au devenit societăți cu sectoare primare mai dezvoltate și mai puțin dependente de o singură producție, cu sectoare industriale extinse și diversificate, cu sectoare terțiare mărite, dincolo de ceea ce era necesar, raportat la nivelul de industrializare;

– rate ale creșterilor economice remarcabile, uneori chiar mai ridicate decât a celor din țările mai dezvoltate;

– condiții de integrare în sistemul mondial mai puțin defavorabile.

În domeniul social:

– *urbanizarea* (uneori violentă) a schimbat raportul dintre populația rurală și cea urbană, în favoarea ultimei;

– *educația* a devenit un serviciu social de masă, chiar și la nivelul învățământului secundar și superior;

– *situația sanitară* de masă a înregistrat ameliorări sensibile;

– *serviciile publice* (de alimentație cu apă potabilă, de evacuare a apelor uzate, rețelele de comunicație etc.) s-au îmbunătățit în mod considerabil;

– *structura socială* s-a modificat, dominând ponderea țărănimii, concomitent cu creșterea celei a proletariatului industrial (și chiar agrar); clasele mijlocii au crescut, ca și burghezia locală, care, în linii mari, s-a achitat de rolul de asigurare a modernizării societății ce i-a fost conferit.

Pe plan sociocultural:

– a avut loc o evoluție a valorilor, normelor și comportamentului;

– *eterogenitatea structurală* a formelor de organizare socială a muncii, a valorilor moștenite și a formelor de comportament care, deși n-au dispărut, *omogenitatea* lor a devenit mai mare;

– clasele mijlocii, burghezia, ca și muncitorii din sectoarele economice moderne au adoptat moduri de consum tipic capitaliste (cu diferențieri, în raport de venituri).

În domeniul sociopolitic:

– ca urmare a inegalităților procesului dezvoltării, deși nu s-a realizat democratizarea generalizată a societăților regiunii, unele au ajuns la un grad înalt de democratizare și stabilitate democratică (Chile, Columbia, Costa-Rica, Mexic – cu o democrație *sui-generis*, Uruguay și Venezuela), altele, nu;

– primele au reușit să constituie, în mod emblematic, un *stat de orientare național-populară*, dar dificultățile industrializării au dat naștere unor noi *autoritarisme* (Brazilia – 1964, Peru, Panama – 1968, Ecuador – 1970);

– persistența societăților cu regimuri *autoritare* și de tip *patrimonial* (Paraguay, Nicaragua, Haiti), cu un proces de modernizare relativ tardiv;

– *criză politică permanentă* (vezi Argentina, după dictatura populistă a lui Peron, 1995) ceea ce impune concluzia că modernizarea sistemului politic a fost cea mai puțin regulată și stabilă.

În privința *slăbiciunilor și eșecurilor* doctrinei dezvoltării CEPAL, acestea s-au concretizat în:

– absența unei definiții clare a însăși noțiunii de *dezvoltare*, care nu s-a delimitat de vechea concepție asupra *progresului (material)* de secol XVII–XIX și care a fost teoretizată și practică mai mult ca *modernizare* (adică, apropierea de societățile occidentale din punctul de vedere al schimbării sistemelor de producție și autoreglare a economiilor și a satisfacerii necesităților populațiilor). Aceasta, datorită unei viziuni prea istorice asupra dezvoltării și a insistenței asupra specificității relațiilor dintre factorii interni și externi ai dezvoltării;

– caracterul *mecanicist* al teoriei, generat de preponderența viziunii economiste și de convingerea că modernizarea sistemului de producție se va

traduce printr-o mobilitate socială crescută și prin formarea de actori sociali capabili să conducă procesul dezvoltării și, deci, și al democratizării, ceea ce nu s-a adevărat;

– nu a luat în considerare, decât târziu, importanța inovației științifice și tehnice în procesele dezvoltării, acceptând aplicarea tehnologiei țărilor din „Centru”, ceea ce va crea o dependență și mai mare de modelul industrial al centrului și va împiedica dezvoltarea sistemului științific și tehnic național;

– teoria a eșuat chiar și în ceea ce privește propriile sale postulate: nicăieri industrializarea nu s-a realizat după cele trei faze ale strategiei; redistribuirea veniturilor nu s-a realizat niciodată; creșterea economică n-a atenuat, ci, dimpotrivă, a accentuat inegalitățile în distribuția veniturilor, ceea ce a condus la efecte *de concentrare și de excluziune* a veniturilor;

– n-a perceput corect modul de funcționare a sistemului mondial, sperând cu candoare în colaborarea dezinteresată (filantropică) la dezvoltare a Centrului prin investiții sau ajutoare, prin renunțarea la protecționism și acceptarea importurilor din lumea a treia etc.

III. DEZVOLTAREA ÎN PERIOADE DE CRIZĂ

La începutul anilor '70, sistemul mondial a intrat într-o fază ciclică de criză, care a inaugurat o perioadă prelungită de tranziție. Percepută inițial de puțini economiști și oameni politici clarvăzători, această criză s-a dovedit a fi mult mai complexă și mai profundă, cu mai multe implicații decât s-a crezut: destabilizarea progresivă a sistemului monetar internațional; scăderea ratelor creșterii economice; stagnarea investițiilor productive; avântul acumulării speculative sau „fictive”; creșterea ratei șomajului și reducerea investițiilor în *dezvoltarea* capacităților productive.

Pentru că, „oricare ar fi faza pe care o traversează sistemul mondial, țările dezvoltate «colaborează» cu țările subdezvoltate în măsura în care această cooperare este conformă cu interesele lor” (inclusiv în cazul „ajutorului pentru dezvoltare”). Dovada: eșecul răsunător al eforturilor pentru *noua ordine economică internațională*, care n-a apreciat adecvat importanța actorilor sociali ai dezvoltării: deși propunea ca obiectiv emblematic capitalismul „Centrului”, considera că dezvoltarea trebuia să fie națională și, implicit, că statul-național este principalul actor al dezvoltării, ceea ce era contradictoriu în sine; aceasta presupunea, de asemenea, că diferitele grupe, medii și clase ale societății își vor subordona interesele proprii celor ale națiunii (ceea ce, de asemenea, nu s-a confirmat); se pornea de la principiul că toți actorii sociali acordau aceeași importanță și purtau același interes față de dezvoltare; transformarea sistemului de producție, în special a formelor sociale de organizare a muncii, indusă de introducerea noilor tehnologii

și materiale (informatică, biotehnologice, noi materiale etc.); *globalizarea* crescândă a sistemului mondial; nașterea concurenței între cei „trei” mari ai sistemului (SUA + Canada, Uniunea Europeană și Japonia + Sud-Estul Asiatic) și a noilor „războaie comerciale” și absența unei noi *ordini* în sistemul mondial: acestea se petrec de 20 de ani și nu se știe (încă), nici la nivel economic, nici politic, la ce *noi configurații* ale sistemului mondial vor conduce; concomitent, au apărut problemele *mediului*, care agravează climatul de incertitudine și adaugă noi categorii de neliniști și preocupări. Toate discuțiile *Clubului de la Roma*, sunt edificatoare în acest sens.

Prin toate acestea, modelul de acumulare al capitalismului occidental, ca și modul de viață pe care l-a generat, sistemele de valori bazate pe un individualism exacerbă sunt puse în discuție. Se conturează la orizont apariția unei stări anomice generalizate, în absența virtuală a unui sistem de valori acceptate și împărtășite.

Cu toate acestea, acest sistem – capitalist – apare ca fiind „învingătorul”, pentru că modelul ce i se opunea, a dispărut, ca urmare a ceea ce s-a petrecut în anul 1989: sucombarea U.R.S.S.; dispariția regiunilor socialiste din țările Europei centrale și estice; statele-națiuni apărute în aceste condiții în Europa Orientală își caută noi modele de „convivialitate”, deși se orientează spre „economia de piață”.

Ce a devenit, în acest context, *dezvoltarea țărilor lumii a treia*? S-a produs un proces de diferențiere și de polarizare între regiuni și țări; unele țări au continuat să progreseze (America Latină și Caraibe), dar cu diminuarea ratelor creșterii, determinată de încetinirea proceselor de industrializare și de intruzia societăților multinaționale în acest sector; alianțele formate în jurul *dezvoltării* s-au „desfăcut”; statele s-au îndatorat din ce în ce mai mult; nimeni însă nu și-a pus problema că sursele acestei evoluții provin din caracterul falimentar al modelului care le-a inspirat. „Euforia dezvoltării” a dispărut; sub efectul insuficiențelor materiale, diferențierile și polarizările s-au accentuat și în interiorul societăților; aceleași evoluții, dar mai dramatice, s-au înregistrat și în Africa Subsahariană și în Asia; excepție fac „noii dragoni” – Coreea de Sud, Taiwan, Singapore și Hong-Kong, care, profitând de legăturile lor speciale cu Japonia și cu SUA și de disponibilitățile de capitaluri locale, realizate prin acumulare primitivă violentă, au reușit o industrializare orientată spre exterior, prin exporturi de bunuri industriale. Ele au fost sprijinite și prin strategiile de dezvoltare a producției industriale a țărilor din Centru. Toate acestea, însă, s-au produs: cu salarii mici; în condiții politice autoritare, rigide (cu asigurarea unei disciplinări severe a forței de muncă); cu intervenția activă a statului. Existența lor nu schimbă sensibil diviziunea internațională a muncii, pentru că ele produc și exportă produse ale tehnicii de vârf anterioare (textile, automobile, produse electronice, oțel), în timp ce țările din Centru s-au specializat în „industrii noi” (microprocesoare, biotehnologii etc.). Schimbul inegal se regăsește și în acest caz.

Pot fi luate aceste realizări drept *model* pentru alții? Nu, fără a se răspunde satisfăcător la următoarele: care au fost condițiile interne (economice, politice,

sociale) ale „decalajului”?; care a fost *costul social* al industrializării rapide?; condițiile care au făcut acest „miracol” pot fi reproduse astăzi în sistemul mondial?; o asemenea modernizare materială este realizabilă și, mai ales, dezirabilă, fără o dezvoltare globală? (s-au ameliorat condițiile de viață materială și culturală a maselor pe baza unei dezvoltări de acest gen?).

Pe acest fond general, Banca Mondială a calificat anii 80 drept „deceniu pierdut” pentru America Latină, în care toate elementele negative de mai sus s-au accentuat (datoria externă, reducerea ratei creșterii economice, scăderea nivelului salariilor, extinderea sărăciei la 50–75% din populație, în unele cazuri creșterea șomajului urban, proasta alimentație, sărăcirea claselor medii etc.).

Politicile sociale au fost reduse bugetar; sectorul local privat s-a redus și a slăbit, căci o „fugă a capitalurilor naționale” spre cele internaționale s-a dezvoltat. La aceasta au participat oamenii politici și funcționarii superiori „contaminați de o boală endemică a statelor lumii a treia (și a altora): corupția”; burghezia *productivă* a întreprinzătorilor mici și mijlocii a înregistrat mari dificultăți.

Politicile de *ajustare* economică recomandate de Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional au agravat criza, mai ales pe plan social.

În aceste condiții, popoarele lumii a treia cu ce perspective mai pot aborda problematica dezvoltării? Cu dezintegrare internă, diferențieri și polarizări sociale, dispariția coeziunii sociale, riscul unui nou „apartheid social”, revoltă împotriva condițiilor precare de viață etc. Mai este posibilă constituirea unei noi solidarități în jurul obiectivului *dezvoltare*? Cam greu. Locul „euforiei dezvoltării” este luat înșă de „euforia democrației”. Dar și aceasta pierde rapid din forță și consistență, în afara eventualității apariției unor noi autoritarisme. Dar, în condițiile intensificării concurenței între cei „trei mari”, cresc și decalajele dintre aceștia și țările „lumii a treia” și ale „lumii a patra”. La acestea se adaugă și o problemă teoretică și ideologică majoră: modelul acumulării capitaliste este puternic contestat în țările din Centru (chiar dacă a „triumfat” asupra rivalului său). Ca strămoș al actualului model de dezvoltare, acest model a pierdut (definitiv) capacitatea sa de orientare și de acțiune. Dispariția modelului sovietic, înseamnă pierderea oricărei speranțe de a se putea angaja o altă cale de dezvoltare.

Așa încât, astăzi, pare să nu mai existe un concept sau un model emblematic al dezvoltării, ca strategie sau ansamblu de practici care să poată pretinde o validitate, cu excepția „utopiei (neo)liberale, care nu este nimic altceva decât vechea fabulă după care trebuie să persisti pentru a reuși, ceea ce dezmente evoluția capitalismului ca sistem mondial și dezvoltarea concepută după normele sale în țările în curs de dezvoltare”.

IV. PROBLEME DESCHISE ALE DEZVOLTĂRII

În acest fel, apare astăzi necesar a fi reluate dezbaterile asupra dezvoltării.

O propunere în acest sens a fost făcută sub influența lui Samir Amin (1974): *decuplajul țărilor în curs de dezvoltare de sistemul mondial; strategia dezvoltării autonome sau autocentrate.*

Fundamentele teoretice ale acestei *sugestii* decurg din *teoria dependenței*: dependența (intricația factorilor externi și interni este cauza subdezvoltării); retragerea din sistemul diviziunii internaționale a muncii va permite restructurarea economiilor naționale; exploatarea propriilor resurse; stimularea creativității proprii (în locul imitației); utilizarea tehnologiilor autohtone.

Toate au ca rezultat o transformare radicală a societății, în special, cucerirea puterii politice, astfel încât să se creeze posibilitatea înlăturării celor ce profită de pe urma locurilor pe care le ocupă în sistem. Și, exigența unei cooperări Sud-Sud, adică între țările „lumii a treia”. *Autosuficiența* colectivă este un concept important, derivat din această abordare.

Acestei perspective i-a fost opusă, în continuare, în anii '80, *abordarea economistă*, a *orientării spre creștere* de către F.M.I. și B.M. cu soluțiile cunoscute: integrarea deplină în comerțul internațional; redistribuirea veniturilor prin lărgirea exporturilor nontradiționale; deschiderea piețelor interne pentru produsele din Centru și din semi-periferie; stabilirea unor rate de schimb realiste; orientarea economiei interne spre piață; dereglementarea cât mai extinsă; creșterea productivității; înghețarea salariilor; reducerea cheltuielilor de stat, ceea ce înseamnă *reîntoarcerea la neoclasicism*, practică de M. Thatcher și R. Reagan, echivalentă cu o „simplă reproducere” a situației țărilor din Nord în țările în curs de dezvoltare.

Dar, „economia lui «laissez-faire», așa cum este descrisă în operele *Școlii de la Chicago* nu mai există pe această planetă; este o utopie în sensul strict al termenului”. Pentru că, astăzi, piețele bunurilor, serviciilor și capitalurilor sunt internaționalizate și monopolizate; ele sunt dominate de un mic număr de societăți transnaționale care operează sub *protecția* guvernelor țărilor lor de origine; tehnologiile de vârf și industriile care depind de ele sunt concentrate în țările dezvoltate.

În aceste condiții, cum pot țările slab dezvoltate să-și asigure dezvoltarea internă prin intermediul *mâinii nevăzute* a pieței? Căci piața nu este cel mai bun mecanism de repartizare a resurselor; piețele unde domină în mod veritabil concurența asigură un foarte modest profit, și, deci, o modestă acumulare de capital; „noua modernizare” concepută de F.M.I. și întemeiată pe aplicarea politicilor preconizate de Fond n-a dat nici ea rezultatele promise.

În 1990, CEPAL a propus o nouă concepție asupra dezvoltării, reprezentând o prelungire a primeia, care: acceptă anumite strategii neoliberale (orientare spre export, diminuarea intervenției statului în economie ș.a.); subliniază necesitatea desfășurării procesului dezvoltării în condiții de *echitate*; consens între actorii sociali, în vederea dezvoltării; redefinirea relațiilor dintre stat și societatea civilă,

prin reforma profundă a primului (în principal, descentralizarea) și mobilizarea masivă a celei de a doua.

Este realistă o asemenea sugestie? Nu! Ca atare, problema evoluției istorice a sistemului capitalist mondial și cea a dezvoltării regiunilor periferice este „la ora decisivă”. Pentru Nord, problemele cruciale ale evoluției viitoare sunt: reconstrucția economiei în armonie cu exigențele economice; schimbarea modurilor de coexistență cu societățile care reprezintă două treimi din lume; colaborarea politică, în condițiile asalturilor ce se conturează față de democrațiile reprezentative; o nouă etică a unor pacte de solidaritate cu cei slabi, excluși, bătrâni etc.

„Sistemul mondial se află în plină mutație... 1989 este, probabil, o ușă închisă asupra trecutului. Noi am ajuns, poate, la punctul maxim de incertitudine”, cu toate că sistemul continuă să funcționeze și, încă „bine”. Dar, „capitalismul istoric, ca toate sistemele istorice, va muri tocmai din cauza succeselor și nu a eșecurilor sale”. Credința de nezdruccinat în progres s-a dărâmat.

Țările ex-socialiste au adoptat, pentru moment, economia de piață, ca pe un panaceu al problemelor lor. Dar, în curând, constatând problemele noi pe care aceasta le ridică, vor începe să caute *noi căi de dezvoltare* (tot în condiții de incertitudine).

Țările „lumii a treia” variază după pozițiile pe care le au în cadrul diferențierii și polarizării existente. Dar ele dispun de 4/5 din populația globului, de „armata muncitorilor”, de resurse „indispensabile” și, de aceea, ele trebuie menținute în sistem și supuse logicii expansiunii capitaliste.

Țările Africii, Asiei, Caraibelor, care formează „lumea a patra”, trebuie să înțeleagă că dezvoltarea lor trebuie să se sprijine pe o acțiune în favoarea maselor, prin politici sociale ambițioase.

„*Dragonii*” vor fi obligați să-și definească propriul lor concept de dezvoltare, punându-și însă (ca și alte țări comparabile) următoarele probleme: celebra civilizație industrială poate rămâne obiectivul emblematic al propriei lor evoluții?; ținând seama de criza de valori a Occidentului, nu e necesară elaborarea altora, care să contribuie la eliberarea societății și individului?; prin ce mecanisme noile tehnologii vor genera, nu „modernizare”, ci o nouă creativitate?; cum pot fi mobilizați noii subiecți ai istoriei pentru a dezvolta practici colective care să împiedice injustiția și alienarea socioculturală?

Considerând că subordonarea definitivă a economiilor subdezvoltate logicii capitalismului nu este ineluctabilă, va trebui să se răspundă la următoarele interogații: ce stat, ce piață, pentru *ce dezvoltare*?; ce rol al statului în atingerea finalităților sociale ale dezvoltării, eficienței economice și protecției mediului?; care trebuie să fie modul selectiv de inserție al fiecărei societăți în economia mondială, pentru realizarea dozajului voit de deschidere și de protecție (știind că în acest proces lung de tranziție „umanitatea nu este condamnată să suporte avatarurile progresului. Ea este liberă să aleagă”).

V. PERSPECTIVELE DEZVOLTĂRII ȘI MODERNITĂȚII

Extrema complexitate a problematicii dezvoltării și modernității nu poate să nu lase „deschise” o serie de teme și de subiecte care reclamă cercetări aprofundate în continuare. Între acestea se situează: studiul relațiilor dintre universal și particular, structural și istoric în dezvoltarea contemporană; evoluția lineară sau multilinară a societăților moderne; natura modernității și relațiile sale cu capitalismul; unitate și diversitate în condițiile creșterii interdependențelor, internaționalizării și globalizării proceselor economice, sociale și culturale ș.a.

Toate acestea reclamă răspunsuri temeinic elaborate la o serie de „întrebări” generate de realitățile lumii sociale și umane în care se desfășoară existența noastră: trăim într-o *singură* lume? Urmărim cu toții aceleași obiective sau un țel fundamental? Suntem plasați în aceeași „barcă”? Avem aceleași aspirații, idealuri și comportamente? Există, deci, în ultimă instanță, o singură cale sau un mod eficient de a soluționa problemele dezvoltării viitoare, cu care ne confruntăm în prezent? Probabil că astăzi mulți sunt gata să răspundă *da*, la toate aceste „provocări”.

Însă o analiză, chiar sumară, a stadiului actual și a evoluțiilor ontologiilor sociale contemporane, pare să demonstreze că acestea nu sunt atât de simple și de omogene pe cât le consideră cunoașterea comună actuală. Căci, la nivelul proceselor economice, ale producției, schimbului, distribuției și consumului de bunuri și valori materiale, relațiile și schimburile, departe de a se globaliza, *se localizează*. În plan politic, au loc evidente eforturi ce se concentrează în direcția realizării unor aranjamente menite să favorizeze concentrarea puterii, organizate în special în jurul coerciției și supravegherii militare, ceea ce înseamnă că procesele politice *se internaționalizează*. Evoluțiile culturale sunt marcate de emergența și generalizarea unor circuite globale consacrate producției, distribuției și generalizării unei lumi a bunurilor și valorilor „simbolice” comune întregii comunități umane. Consecința firească a acestei evoluții o constituie *globalizarea* schimburilor simbolice.

Într-o asemenea situație, putem considera că suntem contemporani procesului *convergenței*, generat și favorizat de spectaculoasele realizări ale dezvoltării tehnologice? Ca instrument intelectual, tehnologia favorizează, evident, convergențele și globalizarea. Dar ea nu este, prin natura ei, în măsură să ne spună nimic despre *natura* proceselor ce au loc în nici una din sferele convergenței și, sub acest raport, ne putem pune problema dacă, și în ce măsură, tehnologia nu este un factor *în pierdere*, dacă nu chiar *pierdut*?

Într-un asemenea context este legitim a reflecta mai atent, dacă nu cumva filosofia occidentală contemporană este, într-un mod periculos, „provincializarea” însăși? În ce sens? Nu cumva, din gelozie, se izolează de propria sa tradiție și ignoră problemele și soluțiile gândirii neoccidentale? Oare ea nu greșește prin

refuzurile sale obstinate de a recunoaște orice alte „situații” decât cele ale „omului” civilizațiilor istorice „moderne” și, prin neîncrederea pe care o manifestă față de experiența omului ca membru al societăților „tradiționale”?

În acest context, există temeuri fundamentale pentru reînnoirea reflecțiilor teoretice cardinale, consacrate cunoașterii altor ontologii? Noi considerăm că, *da*. Din mai multe rațiuni. Pe lângă cele schițate mai sus, analize și studii contemporane riguroase, consacrate realităților economice și sociale din sistemele sociale dezvoltate și compararea lor cu coordonatele modelului propus de „părinții clasici” ai societății moderne capitaliste, furnizează altele, mai elaborate și mai concrete.

Esențial, clasicii economiei politice capitaliste au formulat ca fundamente ale societăților moderne următoarele teze esențiale: piețele și nu guvernele trebuie să conducă nemijlocit activitățile economice și sociale; în condițiile „revoluției pieței”, statul are de îndeplinit doar trei obligații esențiale: să protejeze societatea de violență și invazie din afară; să protejeze fiecare membru al societății de injustiție sau de opresiunea care ar putea veni din partea oricăror alți membri ai săi; să construiască și să mențină în stare de corectă funcționare anumite instituții și lucrări publice, care nu vor putea fi niciodată subordonate intereselor unor grupe sociale sau indivizi, întrucât, în acest caz, profitul nu va putea să suporte și să plătească costurile serviciilor publice respective.

Ce a realizat societatea modernă din aceste principii și idealuri și ce probleme rămân actuale în acest domeniu? Discuțiile asupra situației actuale și perspectivelor evoluției societăților dezvoltate, tratate ca „societăți model” sau „societăți de referință”, scot, în mod justificat, în evidență contribuția istorică reală a capitalismului, ca sistem economico-social și mediu de dezvoltare, la ridicarea standardelor dezvoltării materiale a societății (creșterea, pe o durată de 150 de ani, în SUA, de exemplu a venitului real pe locuitor, în medie cu 1,5% pe an, sau dublarea standardelor de viață, la fiecare 47 de ani), la progresul științei și tehnicii, al infrastructurilor dezvoltării, la formarea unei forțe de muncă calificate, a unor servicii civile eficiente, a unor elite politice profesionale etc.

Prin intermediul mecanismelor economice specifice (în principal, prin intermediul pieței) aceste societăți oferă consumatorilor (mai ales celor cu venituri personale disponibile și, uneori, discreționare), cele mai largi și multiple posibilități de „alegere”. Ele promovează și recompensează inovația, obligând producătorii să obțină în permanență eficiență sporită în activitatea lor. Mai mult decât atât, ele reușesc să „curețe” societatea de falimentele economice, contribuind astfel, atât la alocarea optimă a resurselor disponibile, cât și la valorificarea lor eficientă. Sub acest raport, „[...] capitalismul este cel mai puternic mecanism pe care l-am inventat pentru *producerea și oferirea de bunuri*”.

Dar sunt societățile moderne, în mod necesar, în măsură să ofere o viață „bună” tuturor membrilor lor sau să realizeze „o societate *decentă*”?

Pe acest traiect de analiză, în dezbaterile contemporane sunt introduse și o serie de teme care pun în evidență, concomitent cu realizările, și limitele istorice ale tipului de societate analizat.

Astfel, în literatura de specialitate, revin din ce în ce mai des și trec pe planuri relevante întrebări ca: există cu adevărat o democrație reală în sistemul capitalist, în care puterea o dețin, de fapt, proprietarii de capital? Cât de valabile mai sunt teoria și practica potrivit cărora piața și forțele libere, spontane de piață trebuie să regleze întreaga viață economică și socială, care, în societățile în discuție, au condus la saturarea cererii, la degradarea forței de muncă, la șomaj și la incapacitatea de a utiliza întregul potențial de muncă, la o eroziune culturală identificată încă de Schumpeter ș.a.m.d.? Ca atare, cât de pregătit este capitalismul să soluționeze cele mai presante probleme ale secolului viitor, cum ar fi, de exemplu, internaționalizarea producției și globalizarea unor probleme majore ca: sărăcia, alimentația, problemele ecologice ș.a.? Care sunt, de fapt, perspectivele evoluției sale viitoare?

Aceste întrebări sunt produse de teama din ce în ce mai expres formulată că astăzi trăim într-o epocă în care valorile culturale și spirituale, caritatea și virtuțile civice sau sociale sunt „subminate” de valoarea supremă – *vișelul de aur* sau banul. Ele produc și tensiunile care se situează în centrul dezbaterilor politice actuale în legătură cu clasică temă a sociologiei – raporturile dintre *gesellschaft* – și *gemeinschaft* concretizate în relațiile dintre cele mai anonime valori (sau așa cum par adesea) ale pieței și ale structurii tranzacțiilor și cele care dau coerență comunităților sociale și umane, fiind profund împărțășite și care produc o „viziune” comună ce definește societatea civilă.

Analiza realităților economice și sociale din această perspectivă poate conduce la concluzia că societățile moderne contemporane pot să asigure, prin intermediul instrumentelor lor specifice, o distribuire a bunăstării create în așa fel încât de avantajele ei să poată beneficia nu numai o pătură subțire de „norocoși”, ci toți membrii societății și peste tot în lume?

Înainte de a răspunde *da* sau *nu* la o asemenea interogație, trebuie să pornim de la faptul că, în fond, capitalismul este o *teorie a modului de acțiune a piețelor libere*, dar nu și o „religie”. tocmai pentru că, cel puțin până acum, el nu s-a dovedit a fi capabil să realizeze o societate decentă, a bunăstării tuturor.

O asemenea realitate derivă din faptul că, în ultimă instanță, *capitalismul este un mijloc și nu un scop* și, de aceea, este periculos a promova o ideologie care să îl considere suficient lui însuși. Pentru că mijloacele pot justifica scopurile, oricare ar fi ele, indiferent de natura lor. Dar care sunt obiectivele legitime pe care trebuie să le dorim? În cazul capitalismului: competiția, eficiența, piața, profitabilitatea. Or, sunt acestea obligatoriu, totdeauna, bune, indiferent ce rezultă din aplicarea lor? Ceea ce impune ca, atunci când vorbim de ele, să vorbim concomitent și de scopuri și să avem în vedere să le armonizăm, pentru că, recunoscând faptul că eficiența

reprezintă o condiție esențială a oricărei societăți, nu putem susține că sărăcia crescândă ar fi una din rațiunile suficiente pentru a trăi. Prea multă competiție și prea puțină cooperare pot să producă inechități intolerabile și instabilitate. După cum o prea mare eficiență, dublată de o prea accentuată sărăcie, va avea același rezultat.

Ceea ce înseamnă că nu avem dreptul să confundăm *consumatorul* cu *cetățeanul*, respectiv, mijloacele cu scopurile. Însă, astăzi, este exact ceea ce facem. Comercializăm totul, inclusiv *Crăciunul* și *Paștele*, deci, cele mai sfinte și scumpe sărbători.

Dar piețele nu pot fi utilizate pentru a cumpăra orice. Există o serie de drepturi inalienabile, cum sunt: *sanctitatea* persoanei, dreptul de exercitare liberă a votului, accesul la serviciile publice, libertatea exprimării profesionale, accesul la recunoașteri și premii, dreptul de a fi protejat împotriva produselor periculoase, ilegal vândute, dăunătoare sănătății etc. Ca atare, este important a diferenția bunurile private de bunurile publice, între care se situează și calitatea vieții politice, ale cărei trăsături sunt: încrederea, civilitatea, angajarea autentică, arta consensului etc. ceea ce reprezintă antiteza marketingului și a pieței. De aceea, avem nevoie de democrație, pentru a ne putea apăra împotriva tiraniei, în ambele sensuri: atât a *pieței*, cât și a *sanctității* persoanei.

În consecință, suntem obligați să „ținem sub control” acțiunile pieței, manifestându-ne ca fiind cetățeni și consumatori, prin intermediul unor instituții și comportamente autentice și puternic democratice. Între acestea, un loc esențial îl au instituțiile societății civile, menite să promoveze valorile sociale și morale, responsabilitatea și coeziunea socială, printre care se situează, atât instituțiile sociale educaționale, dar mai ales, cercetarea științifică. Pe lângă contribuția lor la dezvoltarea cunoașterii științifice, la formarea noilor generații și a puternicelor industrii ale „creierului”, acestea sunt chemate astăzi să participe la eforturile de depășire a ideologiilor consumeriste, hedoniste, cu consecințele lor: alienarea civică, sărăcia spirituală, șomajul, individualismul exacerbat, insecuritatea socială și personală, reducerea coeziunii și stabilității sociale etc. și, concomitent, să-și sporească aportul la realizarea justiției sociale, reînnoirea democratică și la regenerarea comunității sociale, a unei economii sociale de piață și o mai echitabilă distribuire a avuției materiale a societății.

Pentru a putea răspunde în mod satisfăcător acestor categorii de obiective, esențial este a clarifica statutul ideologic al *modelului* sau *modelelor* modernității, al *societății* sau *societăților* model, al *centrului* sau *epicentrelor* acestora. Întrucât realitățile acestui sfârșit de secol și de mileniu par să demonstreze din ce în ce mai clar că societatea produsă de *modernitatea triumfântă*, care a obținut o serie de performanțe de necontestat, nu a adus și un nivel de viață decent pentru toți membrii societății.

Mai mult decât atât, se pare că acest tip de societate, prin efectele „bumerang” pe care le-a produs, induce în conștiința socială a epocii noastre mai

multe probleme „deschise”, generate de „criza” și nu de *progresul*, prosperitatea, optimismul și expansionismul său și, nu în ultimul rând, marile probleme ale *costurilor sociale ale înaltei modernități* sau a *modernității de ultimă oră*. În această privință, cele mai pregnante fapte și date pot fi reperate în relațiile dintre modernitate și spațiul moral al acesteia.

Sub acest raport, astăzi se demonstrează și se susține, din ce în ce mai insistent, ideea că modernizarea vieții sociale și umane a condus la disoluția moralei primordiale, tradiționale, la decăderea vechilor norme și aspirații morale, ceea ce reprezintă, de fapt, *costul social* al modernității. Ceea ce este mai important de subliniat este faptul că această evoluție se află în contradicție cu condiția naturii umane, care este imanent morală.

Asemenea situație poate fi observată în multiplicarea și în pluralitatea crescândă a normelor, aspirațiilor și orientărilor morale contradictorii ale membrilor societăților contemporane, în atomizarea și „narcisismul” societăților moderne, în opresiunea, dezumanizarea și reificarea ființei umane, exacerbarea individualismului ș.a. Toate aceste realități conduc la apariția unei veritabile „anomii” a ordinii moralei moderne, concretizată în pierderea veritabilelor norme și a orientărilor morale ale lumii moderne, în alienarea umană, diminuarea continuă a spiritului civic și a solidarității umane și sociale etc.

Pe acest fundal au ajuns în avanscena vieții sociale o serie de patologii sociale, cum sunt:

- *crima și criminalitatea* (echivalente cu suprimarea moralității și a normelor morale), cu multiplele lor forme de manifestare: *crima ideologică* – comisă în numele unor „idei” sau „idealuri” rasiale, religioase, etnice, de clasă etc. (care reclamă și o „redefinire” a „dușmanului”, în condiții de „nenormalitate”);

- *terorismul*, practicat, de asemenea, în numele unor idei sau credințe, dar realizat cu mijloace specifice, mai mult decât „antimorale”;

- *criminalitatea autotelică*, echivalentă cu violența fără sens.

La acestea se adaugă *colapsul „încrederii” și extensiunea „neîncrederii”* în oameni, în instituții (în special în cele politice), *generalizarea „suspiciunii”* în viața publică și privată, *exacerbarea egoismului*, a *formalismului* și a *pasivismului politic* etc., cu efectul firesc – *descreșterea „capitalului social”* și strania dispariție a societăților „organice”, „civice”, a solidarității sociale și umane ș.a.

În aceste condiții, se poate spera în depășirea situației? Se pare că *da*, pentru că, întotdeauna, societățile au găsit răspunsuri adecvate la situațiile limită sau patologice în care s-au plasat. Speranțele de mai bine pentru viitor pot fi legate astăzi de *devenirea* din ce în ce mai *autoreflexivă* a societății contemporane, respectiv, de creșterea conștiinței „provocărilor” și a pericolelor cu care se confruntă, *activismul* sporit manifest în orientarea oamenilor spre „a face ceva” pentru îmbunătățirea condițiilor lor și depășirea „decentralizării” sociale.

În aceeași direcție acționează și creșterea dramatică a *globalizării contractelor* și *interdependențelor* dintre oameni, grupuri sociale și societăți, revoluția

comunicațională etc., care reclamă reconstituirea relațiilor morale și a spațiului moral social, întărirea legalității și a categoriilor pozitive ale comunităților sociale și umane *care vor conduce* la un nou sistem de valori, „postmateriale”, concretizate în aspirațiile de *autorealizare, autodezvoltare și calitate a vieții*, ca viață plăcută și demnă etc.

Dacă la acestea adăugăm *dezvoltarea ecumenismului* (religios, politic, tehnologic), manifestă în mișcările consacrate reconcilierilor religioase, elaborării de politici comprehensive și echitabile, naționale și internaționale, regionale și mondiale, extinderea Internet-ului, toate reclamând noi norme și reguli de conduită, noi valori, o nouă moralitate socială și umană.

Ansamblul problematicii discutate până aici are relevanță și implicații pentru toate societățile contemporane. Însă ea este vitală pentru țările din zona noastră, central-europeană și sud-est europeană, date fiind complexele probleme pe care sunt obligate să le soluționeze, nu numai teoretic, dar mai ales, practic în eforturile de trecere de la un sistem economico-social la altul. Aceasta, întrucât „Toamna națiunilor” sau „Anul secolului”, cum a fost deja caracterizată toamna anului 1989, a dat naștere la o serie de realități politico-economice și sociale inedite, care reclamă reconsiderarea, atât a ansamblului teoriilor schimbării și dezvoltării, dominante în secolul al XIX-lea, a conceptului de *modernitate*, cât și a teoriilor *modernizării*, dominante în secolul al XX-lea. Noile realități au demonstrat practic că, forța conducătoare a procesului modernizării nu poate fi redusă la guverne sau la elite, care acționează „de sus”, fiind necesară și mobilizarea „agenților modernizării”, respectiv a „maselor” care trebuie să fie „producătorii” modernității.

Din această temă de mare cuprindere și generalitate derivă o serie de altele, mai concrete, dar de același nivel de complexitate, între care se înscriu:

– modul în care modernizarea reflectă aspirațiile (chiar spontane) ale populațiilor, fiind deja demonstrat faptul că, numai pe această bază este posibilă introducerea organică a achizițiilor modernității (*raționalitatea, responsabilitatea, libertatea, valorile democrației și stilurile de viață moderne* etc.);

– modalitățile de armonizare a factorilor interni cu cei externi ai modernizării, începând cu deschiderea spre piețele internaționale, sprijin economic și financiar extern, promovarea valorilor modernității etc.;

– studiul ritmurilor, tempourilor și secvențelor proceselor de modernizare, deoarece acestea sunt diferite în diferite sfere ale vieții sociale și produc inevitabil desincronizări în procesele de modernizare. În analiza dinamicii sociale trebuie urmărite, nu marile scheme ale evoluției istorice generale, ci analiza concretă, substanțială a multitudinii de procese, domenii, evenimente, dată fiind imposibilitatea aplicării universale a teoriilor dezvoltării sociale la toate societățile și în toate epocile. Logica proceselor nu poate fi înțeleasă decât în contextele istorice în care se derulează;

– condițiile depășirii economismului îngust, marcat de urmărirea exclusivistă a creșterii economice, prin introducerea în modelele și teoriile dezvoltării a

valorilor umane, atitudinilor, semnificațiilor și codurilor simbolice și culturale, pe scurt, a factorilor *intangibili și imponderabili* ai modernizării;

– studiul locului și rolului *tradițiilor modernizării*, ca bază ineluctabilă a eforturilor actuale ale modernizării;

– analiza modalităților de limitare și, la nivel ideal, de lichidare a voluntarismului, arbitrariului și voinței politice naive din mecanismele și procesele reale ale modernizării, întrucât, nu totul depinde de ele, și, mai mult, ele se constituie în surse de blocaje, bariere, fricțiuni, precum și de reveniri, restaurări etc.

Pe acest fond de realități sociale apare necesitatea identificării unei noi direcții de gândire și de reflecție științifică, a elaborării unor noi teorii ale schimbării și dezvoltării sociale, întemeiate pe cele mai noi *lecții* ale istoriei recente, care ne învață, în mod persuasiv, *lecția antiprezenteismului, antiprovincialismului*, a modestiei creatoare și a moralității științei, în general, a științelor sociale și umane, în special.

BIBLIOGRAFIE

- ZYGMUNT, BAUMAN, *Globalization – The Human Consequences*; Cambridge – Oxford, Polity Press. in association with Blachwell Publishers Lt., 1998.
- FUKUYAMA, FRANCIS, *Sfârșitul istoriei și ultimul an*, București, Editura Paideia, 1994.
- GIDDENS, ANTHONY, *Modernity and Self Identity, Self and Society in the Late Moderne Age*, Oxford, Polity Presses & Basil Blackwell, 1991.
- GIDDENS, ANTHONY, *Sociology*, Third Edition, Oxford, Polity Press, 1998.
- NISBET, ROBERT A., *Social Change and History. Aspects of the Western Theory of Development*, New-York, Oxford University Press, 1969.
- KING, ALEXANDER, SCHNEIDER BERTRAND, *Prima revoluție globală. O strategie pentru supraviețuirea lumii*, București, Editura Tehnică, 1993.
- SAMIR, AMIN, *La nouvelle mondialisation capitaliste. L'empire du chaos*, Dakar, Senegal, Third World Forum, 1991.
- SAYER, DEREK, *Capitalism & Modernity – An Excursus on Marx and Weber*, London, Routledge, 1991.
- SCHUMPETER, J. A., *Capitalism, Socialism and Democracy*, New-York, Harper, 1950.
- SHILS, EDWARD, *Center and Periphery: Essais in Macrosociology*, University of Chicago Press, 1975.
- SONNTAG HEINZ R., *Les vicissitudes du développement*, în „Revue internationale des sciences sociales”, Juin, 1994, nr. 140.
- SZTOMPKA, PIOTR, *Theoretical Implications of a A-Theoretical Revolution*, Swedish Collegium for Advanced Study, Uppsala, 15 iunie, 1992.
- SZTOMPKA, PIOTR, *Dilemas of the Great transition*, The John Hopkins University, Bologna Center Research Institute, N° 74, Occasional Paper, September, 1992;
- THOMAS J. MICHAEL, *After Capitalism?*, Raport la cea de a VI-a Conferință AUDEM. Budapesta, noiembrie 1995.
- THOMAS J. MICHAEL, *Markets and Civil Society*, Comunicare la a VIII-a Conferință AUDEM. Varșovia, noiembrie 1997.
- WALLERSTEIN, IMMANUEL, *Capitalist Markets: Theory and Reality*, Communication présentée au Congres international d'histoire économique. Louvain (renéotypé), 1991.
- ... *Catastrofă sau o nouă societate? Un model latino-american al lumii*, București, Editura Politică, 1981.

CONCEPTUL DE SOCIETATE CIVILĂ

EMILIAN M. DOBRESCU

Sensul comun al termenului de societate civilă ne conduce la ideea că aceasta reprezintă o societate a cetățenilor. Etimologic, termenul provine din limba latină – *societas civilis*. Principalele sale semnificații le datorăm, încă din antichitate, marelui orator roman Cicero. În accepțiunea acestuia, prin *societate civilă* se desemna nu numai statul sau indivizii, ci și condițiile de viață ale unei comunități politice civilizate, suficient de dezvoltate pentru a cuprinde orașe cu legi proprii, relații sociale, avantajele și libertățile unei vieți civile.

Acad. Paul Mircea Cosmovici subliniază că „societatea civilă este un element constitutiv al sistemului democratic...Conceptul de *societate civilă* nu poate fi însă definit cu ușurință și nu este de mirare că, pentru unii, este un concept paradoxal, care se conturează în diferite moduri în cadrul raporturilor dintre stat și societate... Există două interpretări diferite ale conceptului și anume, o interpretare negativă în sensul că *societatea civilă* implică o limitare a puterilor statului, împiedicarea acestuia de a reglementa ansamblul activității sociale, de a monopoliza inițiativele și talentele care se manifestă în societate. Într-o interpretare pozitivă se pune accentul pe instituirea în cadrul societății a unor centre care pot constitui un releu al opiniei publice, dar și un instrument de presiune împotriva puterilor publice”¹. Apreciem ca deosebit de relevante trăsăturile caracteristice ale unei *societăți civile* nominalizate de dl acad. P.M. Cosmovici: „economia de piață care, sub aspectul ce interesează aici, descentralizează deciziile economice și creează largi posibilități de acțiune și de informare în cadrul societății civile; autonomia mijloacelor de informare și de comunicare, ținând seama că într-un regim democratic este necesară independența efectivă a acestora, atât față de guvernanți, cât și față de grupurile de interese particulare; centrele cu competențe independente față de stat, care au posibilitatea de a aprecia problemele politice și acțiunile puterilor publice sub diferite aspecte; de asemenea, o rețea în continuă extindere de asociații voluntare în diverse domenii ale vieții sociale, care permit ca membrii acestor asociații să-și gestioneze propriile afaceri”.

După Mihaela Miroiu, specialistă în sociologia organizațiilor, „*societatea civilă* este un termen nou, de secol XX, pentru ceva foarte vechi în democrație:

¹ *România 2020*, sub egida Academiei Române și a Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, București, Editura Conspress, 1998, p. 285-286.

libertatea de asociere. *Societatea civilă* există pentru că oriunde în lume politicienii tind să uite de alegători... Cei care aduc aminte politicienilor că există cetățeni, contribuabili, sunt organizațiile neguvernamentale... Există foarte multe insule de *societate civilă*, dar nu există nici un fel de arhipelag de *societate civilă*².

George Soros, primul aplicant al conceptului, prin intermediul rețelei de fundații care-i poartă numele, deschise în 25 de țări, subliniază că acest *concept universal*, „nu și-a pierdut relevanța... numai că trebuie regândit, reformulat”, prin recunoașterea faptului că interesul comun trebuie să aibă prioritate față de interesele individuale. „După părerea mea – notează Soros într-un studiu de mare profunzime a ideilor, *Amenințarea capitalismului*, publicat în ianuarie 1997 în «Die Zeit» și reluat apoi în «The Atlantic Monthly» – *societatea deschisă* poate fi amenințată și din partea opusă, de individualismul excesiv, de exagerat de multă competiție sau de prea puțină cooperare... Teoria economică riscă să devină o ideologie ostilă *societății deschise*, din cauza premisei că ar exista cunoaștere perfectă – ceea ce la început s-a afirmat deschis, iar apoi s-a travestit în mijloc ideologic”³.

Omul politic Gheorghe Tinca, susținător al unei „infrastructuri credibile și respectate a *societății civile*” sublinia că aceasta „este un subiect care ar trebui dezbătut cât mai larg la noi în această perioadă. Existența *societății civile* este o dovadă a maturizării democratice”. Astfel, „pe lângă puterea statului trebuie să existe o societate civilă activă și suficient de consolidată. Aceasta face posibil ca puterea în societate să fie scoasă de sub monopolul statului și translatată către structuri neguvernamentale... Este vorba de un proces mult mai larg, prin care centrele de putere din afara controlului de stat sunt progresiv întărite”⁴.

În paralel cu conceptul de *societate civilă* au fost utilizate și o serie de concepte conexe, cum sunt *pact social*, *ordine civilă* sau *cultură civică*. În *Contractul social*, J.J. Rousseau (1712–1778) sublinia că *pactul social* se află la originea societății: „Vreau să caut dacă în *ordinea civilă* (subl.ns.) poate să existe o regulă de administrare legitimă și sigură, luând oamenii așa cum sunt și legile așa cum pot să fie”⁵. Pentru a descoperi originea societății trebuie să demonstrăm o primă convenție – *pactul social* – adică o asociere politică, ce apără și protejează, prin intermediul forței comune, voința generală, persoana și bunurile fiecărei societăți. Prof. univ. dr. Sergiu Tămaș propune un concept înrudit cu cel de societate civilă și anume – *cultură civică*, pe care o definește astfel: „Cultură socială proprie cetățenilor, sesizabilă prin atitudinile și comportamentele lor în

² Mihaela Miroiu, *Năucitoarea instaurare a democrației și arhipelagul de societate civilă*, interviu acordat Ancuței Todică în Revista „3”, nr. 3(9), anul II. 1998, p. 8.

³ George Soros, *Amenințarea capitalismului*, în „22 plus”, supliment al revistei „22”, nr. 44, 4 martie 1997, p. 2.

⁴ Gheorghe Tinca, *Societatea civilă*, în „Curentul”, 17 februarie 1998, p. 16.

⁵ J.J. Rousseau, *Du contrat social*, Paris, Garnier-Flammarion, 1966, p. 39.

procesul abordării și rezolvării problemelor cotidiene ale colectivității sau societății din care fac parte. Ea se exteriorizează printr-un ansamblu de cunoștințe, percepții și mentalități despre drepturile și îndatoririle cetățenilor, normele de comportare socială, mecanismele de luare a deciziilor, relațiile dintre guvern și guvernanți... Cultura civică reprezintă un factor de stabilitate politică și o condiție a bunei funcționări a instituțiilor democratice”⁶.

„Expresia *societate civilă* poartă amprenta unei moșteniri istorice particulare, încărcate de imprecizie și contradicții. Aceasta din mai multe motive. Unul dintre ele ar fi dubla și succesiva întrebuintare a termenului de *societate civilă* pentru a denumi realități distincte. Inițial *societatea civilă* desemna o societate organizată ca stat, adică statul. Pentru ca ulterior și în prezent, ea să denumească o sferă a vieții sociale, coexistentă statului dar autonomă și aflată, am putea spune, într-un echilibru cu acesta... Termenul de *societate civilă* a apărut și a căpătat semnificație proprie în spațiul culturii filosofice și al civilizației moderne occidentale. El a desemnat, în consecință, realități și forme de organizare specifice dezvoltării societăților în cauză. De aici și incongruența dintre acest concept și funcționarea societăților din spațiul extraoccidental. Conținutul noțiunii de *societate civilă* este, de aceea, în bună măsură legat de procesul modernizării sociale și politice”⁷.

În perioada modernă de dezvoltare a societății omenești, filosoful englez John Locke (1632–1704) sublinia că *societatea civilă* se opune autorității militare sau religioase, fiind un factor de progres, generator de ordine socială bazată pe lege. Atât el, cât și contemporanul său, juristul german Samuel Pufendorf (1632–1694) foloseau termenul de *societate civilă* (*societas civilis* în latină sau *civil society* în engleză) ca sinonim cu cel de *stat*. Meritul de a fi explicat diferența dintre *stat* și *societate civilă* în lucrarea *Principiile filosofiei dreptului* (1821), i-a revenit lui Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831), un reprezentant de seamă al filosofiei clasice germane. „Dintr-o perspectivă teoretică opusă celei hegeliene, Karl Marx (1818–1883, n.n.) admite și el, coexistența celor două domenii distincte de existență socială – *societatea civilă* și statul – dar face din prima, cauza și originea celui de-al doilea”⁸. Pentru el, „societatea civilă cuprinde toate relațiile materiale ale indivizilor în cadrul unui anumit stadiu de dezvoltare a forțelor de producție”. Sau, cu alte cuvinte, „organizarea socială care se dezvoltă direct din producție și din schimb și care formează în toate timpurile baza statului și a oricărei suprastructuri idealiste”⁹.

⁶ Sergiu Tămaș, *Dicționar politic – instituțiile democrației și cultura civică*, București, Editura Academiei, 1993, p. 65.

⁷ Aristide Cioabă, Lorena Păvălan și Rozmari Pogoceanu, *Societatea civilă și drepturile omului*, București, Editura Institutului de Teorie Socială, 1997, p. 55–56.

⁸ *Ibidem*, p. 58.

⁹ K. Marx și F. Engels, *Ideologia germană*, în *Opere*, vol. 2, București, Editura Politică, 1958, p. 37.

În perioada modernă și contemporană a istoriei, termenul s-a îmbogățit în semnificații, referitoare, mai ales, la aspectele nonpolitice ale ordinii sociale, a căror importanță a crescut din ce în ce mai mult. Pe această bază s-au pus în discuție, pe bazele dreptului modern, raportul între cetățeni și stat. Frederich Augustus von Hayek (1899–1972), unul din teoreticienii statului de drept, susținea că libertatea individuală trebuie concepută și realizată numai în cadrul *societății civile*, nu în afara ei.

Deci, „*Societatea civilă* este în același timp: 1. o sferă (un domeniu) a vieții sociale reglementate de o anumită ordine legală (un set de reguli, cutume), dar autonomă în raport cu statul, în care se manifestă spontan inițiativa voluntară a indivizilor și grupurilor umane în vederea satisfacerii intereselor, aspirațiilor private și de grup, precum și 2. diversitatea formelor de organizare (de asociere) prin care se exprimă public și se încearcă promovarea acestor interese, de la cele economice, culturale, informaționale, educative, profesionale, până la cele civice și politice... Modernizarea economică și politică este o condiție necesară pentru afirmarea societății civile, dar nu și suficientă. Starea și forța de manifestare ale societății civile depind de progresul cristalizării unor factori culturali și psiho-sociali între care autonomia individului și deci individualizarea raporturilor dintre oameni, propensiunea spre libertate economică și a persoanei umane, emanciparea de cadrul particular comunitar, de credințele tradiționale pe care se fondează autoritatea acestuia și formarea loialității cetățenești ca trăsătură identitară comună tuturor membrilor unei societăți care se constituie ca stat și se supune aceluiași legi generale”¹⁰. Dar secolul nostru a folosit în paralel cu conceptul de *societate civilă* pe cel de *societate deschisă*.

Termenul de *societate deschisă*, pe care-l socotim apropiat ca sens de cel de *societate civilă*, a fost propus de filosoful francez Henri Bergson (1859–1941) în lucrarea sa *Cele două surse ale moralității și religiei* (1932). H. Bergson a conceput și explicat, de asemenea, termenul de *societate închisă* pentru a desemna acel tip de transformări petrecute în interiorul unei societăți fără legătură cu exteriorul.

Spre deosebire de *societatea închisă*, *societatea deschisă (pluralistă)* reprezintă cadrul (aproape) ideal pentru evoluția constructivă a *societății civile*, este însăși această societate, construită de cetățeni pentru ei înșiși.

În societățile *deschise (pluraliste)*, *societatea civilă* cuprinde aspectele nonpolitice ale ordinii sociale contemporane, a căror importanță și influență au crescut tot mai mult în ultimele decenii. *Societatea civilă* constituie azi una din formele cele mai importante de apărare a indivizilor și grupurilor umane împotriva expansiunii statale.

În urmă cu mai bine de o jumătate de secol, filosoful și logicianul austriac Karl Popper a analizat acest concept în lucrarea sa *Societatea deschisă și dușmanii ei* (1945). Popper înțelegea prin *societate civilă* o modalitate de conviețuire umană

¹⁰ Aristide Cioabă și colab., *op. cit.*, p. 60 și 68.

în care libertatea individului, lipsa de violență, apărarea minorităților, a celor slabi, constituie valori importante.

Referindu-se la K. Popper în studiul citat, George Soros nota: „K. Popper a opus ideologiilor totalitare o altă viziune asupra societății, aceea în care se recunoaște că nimeni nu deține monopolul adevărului. Diferiții oameni au variate păreri și este nevoie de instituții care să le permită să trăiască împreună în pace. Aceste instituții protejează drepturile cetățenilor și asigură libertatea de alegere și libertatea de expresie. Popper a numit această formă de organizare socială *societatea deschisă*, dușmanii ei fiind ideologiile totalitare”¹¹.

Principiile de construcție a unei *societăți deschise* implică astăzi, conform regulilor Institutului pentru o *Societate Deschisă*, cu sediul la New York, necesitatea ca oportunitatea de a obține sprijin să fie echitabilă și deschisă tuturor și nu restrânsă sau parțial restrânsă la un grup de presiune.

Prima încercare a lui George Soros de a susține edificarea *societății deschise*, într-o *societate închisă, totalitară*, a fost înființarea unei fundații care-i purta numele în Africa de Sud, în 1979, pe vremea regimului de apartheid (evident, încercarea s-a constituit într-un eșec). Iată ce mărturisește „experimentatorul”: „Recunoscând că o *societate deschisă* este o formă mai evoluată, mai sofisticată de organizare socială decât o *societate închisă* (fiindcă în *societatea închisă* n-avem decât un șablon impus societății, în timp ce în *societatea deschisă* fiecare cetățean are nu numai permisiunea, ci și obligația să gândească pentru sine)”¹². După insuccesul din Africa de Sud, George Soros și-a îndreptat atenția spre țările central și est europene, în 1984 înființând fundația din Ungaria, apoi în 1987 – fundația din Uniunea Sovietică, 1988 – Polonia, 1990 – Bulgaria, Estonia, Lituania, România (filiala din Cluj-Napoca) și Ucraina; în 1991 s-a constituit fundația din Iugoslavia; 1992 – în Albania, Belarus, Bosnia și Herțegovina, Croația, Cehia, Letonia, Macedonia, Moldova, Slovacia și Slovenia; 1993 – Kazahstan, Kirghizstan și, din nou, în Africa de Sud; 1994 – Georgia, iar în 1995, chiar în Haiti. În cadrul *societății deschise* pe care o promovează toate aceste 24 de fundații, care fac parte din „Open Society Fund”, George Soros respinge liberalismul de tip «laissez-faire», darwinismul social și geopolitica.

„Lecția Rusiei – afirmă acesta – este că dezagregarea unui regim represiv nu duce automat la constituirea unei *societăți deschise*. Fiindcă *societatea deschisă* nu e doar lipsa intervenției guvernamentale și a opresiunii. Este o structură complicată, sofisticată, care poate fi instaurată și menținută doar printr-un efort deliberat. Având în vedere că *societatea deschisă* este mai sofisticată decât sistemul pe care-l înlocuiește și cere instituții complexe pentru a supraviețui, o tranziție rapidă are nevoie de asistență externă. Însă combinația ideii «laissez-faire» cu darwinismul social și realismul geopolitic, care a dominat SUA și Marea Britanie, n-a lăsat să se dezvolte speranța de a avea o asemenea asistență.

¹¹ George Soros, *loc. cit.*, p. 1.

¹² George Soros, *loc. cit.*, p. 2.

Dacă liderii americani și britanici ar fi avut o altă concepție asupra lumii, ei ar fi putut stabili baze ferme pentru o nouă ordine mondială, bazată pe o *societate deschisă* globală. În momentul colapsului Uniunii Sovietice, ONU a avut ocazia de a funcționa în conformitate cu mandatul său inițial. Însă, de atunci până acum, această ocazie a fost ratată. Pentru ONU, Bosnia a însemnat ceea ce, în 1936, a fost Abisinia pentru Liga Națiunilor¹³.

Societatea deschisă este cadrul în care diferite puncte de vedere privind problemele sociale și politice pot fi reconciliate și reprezintă un mod de a trăi împreună și de a rezolva anumite probleme sociale. Cei ce susțin *societatea deschisă* afirmă și perfectibilitatea acesteia, cred în libertatea de expresie și comentează liber criteriile de stabilire a ceea ce este bun sau adevărat. Unul din oamenii politici de nuanță democrat-creștină, dar și teoretician al *perfectibilității societății civile*, fostul președinte al Venezuelei, Rafael Caldera, declara: „Nu suntem determinați, nu credem în fatalitatea destinului. Recunoaștem influența pe care factorii naturali, geografici, rasiali, economici, culturali o exercită asupra vieții popoarelor, influență mai mare sau mai mică potrivit circumstanțelor. Dar, credem că omul și societatea – constituită din oameni – au, în ultimă instanță, capacitatea de a hotărî asupra propriului destin, de a acționa transformând circumstanțele și realitatea. Astfel că, pentru noi, societatea nu constituie un fapt în fața căruia trebuie să ne supunem total și inert, ci o realitate pe care avem posibilitatea și datoria să o transformăm, în sensul de a o perfecționa”¹⁴.

Este important să înțelegem în fiecare moment ce este *societatea civilă*, care îi sunt binefacerile și limitele, cum își poate păstra sau pierde vitalitatea.

Societatea civilă nu poate să apară decât ca un produs al activității cetățenilor care se organizează și acționează liber. Se apreciază astăzi tot mai mult că *societatea civilă* este esențială pentru succesul economic și politic. Există însă un risc în actuala popularitate a *societății civile*: ea poate fi „confiscată” de stat sau de sectorul privat.

Societățile contemporane edifică *societatea civilă* de secole sau decenii întregi. Statele central și est-europene, foste comuniste, deci totalitare, au început procesul acesta cu mult timp înaintea țării noastre. Prin amploarea și efectele revoluțiilor de la Berlin (1953) și din Ungaria (1956), ale „Primăverii de la Praga” (din 1968), „ale Cartei 77” din Cehoslovacia și ale mișcării „Solidaritatea” din Polonia (după 1981), putem aprecia că toate aceste evenimente au fost și rodul unei *societăți civile* în curs de structurare în statele respective. Datorită represiunii dictaturii totalitare din România, cu excepția mișcărilor muncitorești din Valea Jiului și Brașov și a unor dizidențe sporadice și individuale ale unor intelectuali români, *societatea civilă* românească era foarte puțin structurată, în decembrie

¹³ George Soros, *loc. cit.*, p. 4.

¹⁴ Rafael Caldera, *Specificitatea democrației creștine*, traducere de Doina Lascu, București. Editura Progresul Românesc SA, 1992, p. 65.

1989 aproape lipsea cu desăvârșire. Iată, de altfel, ce notează legat de acest aspect acad. P.M. Cosmovici¹⁵: „Trebuie reținut însă că România a suferit înainte de 1989 cea mai cumplită dictatură comunistă. Nu au existat premise pentru apariția și dezvoltarea unei societăți civile. Nici condiții ca acelea din Polonia – unde «Solidaritatea» a deschis un nou capitol în istoria Europei răsăritene, datorită declinului autorității partidului conservator și creșterii voinței populare – și nici ca în Cehoslovacia – în care după «Primăvara de la Praga» s-a născut opțiunea politică a «Cartei 77» anticipând o nouă formă a politicii caracteristică ideologiei postcomuniste, ce își găsește expresia în societatea civilă. Chiar și în Ungaria, dizidența nu a fost supusă unui regim de foarte mare severitate, astfel că, în anii '80, Ungaria părea cea mai avansată țară din blocul sovietic sub aspectul liberalizării pe plan intern”.

Prin înlăturarea totalitarismului ceaușist s-au creat și germenii funcționării *societății civile*. Prin evoluția acestui fenomen în țara noastră, s-a reușit destul de mult implicarea politicului și subordonarea unor fenomene ale *societății civile* factorilor de decizie administrativă și, evident, politică atât înainte de alegerile din noiembrie 1996, cât și după acestea. „Principala noastră sarcină este resuscitarea grăbnică a *societății civile* – notează Stelian Tănase¹⁶. Această operă realizată va produce schimbarea raportului de forțe între cele două elemente aflate în conflict: statul și *societatea civilă*. Deocamdată acest raport de forțe este defavorabil *societății civile*. Aici aflăm cauza tuturor eșecurilor procesului demarat în 22 decembrie... Totuși, asaltul pentru o schimbare a raportului de forțe nu poate să pornească decât de pe pozițiile deja existente ale *societății civile*”.

Crearea Grupului de Dialog Social (GDS) în ianuarie 1990, s-a produs în primul rând pentru *promovarea dezbaterilor pe probleme sociale și civice*. Unul din intelectualii polonezi, arhitect al *societății civile* în țara sa, Adam Michnik îi sfătuia pe membrii GDS *să treacă de acum la angajarea directă în politică*. Tot atunci se constituia și mult controversata mișcare pentru democratizarea armatei (CADA). „Apariția mișcărilor civice în România s-a făcut deci cu întârziere, dar, spre deosebire de alte țări din Europa de Est, ele nu au jucat un rol direct în procesul de răsturnare a dictaturii comuniste. Din aceste motive, în timp ce în restul Europei de Est mișcărilor civice stabileau procedee organizaționale pentru a colabora cu noile elite politice, în România ele își căutau o legitimitate politică”¹⁷. După părerea specialiștilor de la Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile (FDSC), rezultă că 3,5% din populația României face parte dintr-o structură ONG, iar din partidele politice 2,7%¹⁸. O anchetă realizată la scară națională de Fundația

¹⁵ P.M. Cosmovici, *op. cit.*, p. 287.

¹⁶ Stelian Tănase, *Societatea civilă românească și violența*, în „Agora”, vol. IV, nr. 3, iulie–septembrie 1991, p. 27.

¹⁷ Andrei Staiciu, *Mișcările civice și arta imposibilului*, în „Curentul”, 5–6 septembrie 1998, p. 3.

¹⁸ Mihaela Miroiu, membru în Consiliul de Administrație al FDSC, interviul citat.

pentru Dezvoltarea Societății Civile împreună cu Institutul de sondare a opiniei publice CURS¹⁹, relevă că 11 % din populația adultă a României face parte dintr-o structură ONG. Cca. $\frac{1}{5}$ din totalul membrilor ONG sunt recrutați din rândul voluntarilor care participă la activitățile acestora. Peste $\frac{2}{3}$ din totalul ONG-urilor dispun de personal remunerat, în timp ce aproape $\frac{1}{3}$ își desfășoară activitatea fără salariați, numai cu colaboratori și voluntari. Voluntariatul îi ajută pe cetățenii participanți la sondaj să fie activi și să dea un sens vieții... Peste jumătate din voluntari sunt bărbați, situați în majoritate în eșantionul de vârstă 30–55 ani și care desfășoară aceste activități pentru ajutorarea bisericii, curățenia spațiului public și îngrijirea unor persoane.

În ceea ce privește motivele înscrierii într-o structură ONG, predomină cel al obținerii unor ajutoare sau a altor facilități (22%) și, abia după aceea, apărarea intereselor de grup (14%); între celelalte motive care determină înscrierea într-o asociație se numără nevoia de comunicare, nevoia unei protecții sociale, nevoia de a desfășura o activitate utilă, dorința de a-i ajuta pe alții sau persuasiunea unor prieteni. Motivele pentru care 71% din cetățenii români nu doresc să se înscrie într-o structură ONG sunt: *a.* lipsa de interes (25%); *b.* lipsa unei propuneri în acest sens (16 %) și *c.* lipsa de încredere în ONG-uri (7%), *d.* lipsa de timp (2 %). Cca 40% din cei care participă la activitatea unui ONG, fac parte din asociații ce reprezintă interese de afaceri și profesionale, 26% au ca sferă serviciile sociale și doar 19% – apărarea drepturilor cetățenești. La jumătatea anului 1998, piramida motivațională rezultată din acest sondaj semnifică faptul că populația românească nu este încă pregătită să participe direct și eficient la construirea *societății civile*.

În perioada 1990–1998, în 30 județe ale țării (inclusiv municipiul București) s-au creat forumuri ONG locale, care grupează cca o mie de ONG-uri din toate județele țării, din cele peste 40 mii de ONG înregistrate. O parte din acestea activează „în beneficiul cetățenilor și comunităților locale. Altele s-au remarcat prin importul de autoturisme, iar o parte au o activitate desfășurată în anonim”²⁰.

În lunile iulie-august 1998 s-au desfășurat 7 forumuri sectoriale pe următoarele teme: servicii sociale pentru copii și tineri; minorități etnice; dezvoltarea comunitară, locală și rurală; protecția consumatorilor; educația pentru democrație; resurse culturale ale comunității. Ultimul Forum național ONG s-a desfășurat la Sumuleu-Ciuc în luna septembrie 1998, în organizarea Centrului de asistență pentru organizațiile neguvernamentale – CENTRAS și a avut ca temă *Dezvoltarea societății civile*. „În perioada octombrie 1997 – aprilie 1998 s-a înregistrat o scădere continuă și bruscă a imaginii sectorului în rândurile publicului, alimentată pe lângă realitate și de interese economice” – a apreciat cu acest prilej Viorel Mircescu, director executiv al CENTRAS, care remarca: „Nu am putut

¹⁹ Adrian Nuță și Valentin Anghel, *Voluntari în căutarea societății civile*, în „Curentul”, 14–15 martie 1998, p. 22.

²⁰ Adrian Nuță și Valentin Anghel, *Societatea civilă încearcă să-și schimbe imaginea și fonată*, în „Curentul”, 16 septembrie 1998, p. 16.

obține facilități fiscale cum au partidele politice și Biserica, atât datorită imaginii, cât și a lipsei de comunicare cu instituțiile statului”.

Capitolul al 3-lea al *Raportului național al dezvoltării umane – România 1998* este intitulat *Statul și societatea civilă* și are ca subdiviziuni legitimitatea și eficiența instituțiilor politice românești, calitatea relațiilor sociale – premisă a constituirii societății civile, dezvoltarea sectorului neguvernamental în România. În *Concluzii, Democratizarea și societatea civilă* se afirmă că „raportul dintre stat și societatea civilă a fost asimetric. Cei mai importanți reprezentanți ai societății civile au fost presa, sindicatele și unele organizații neguvernamentale. Relațiile lor cu puterea au fost în general de confruntare. După alegerile din 1996 a existat o perioadă de câteva luni de calm, întreruptă de sindicate și mai ales de presă, ca urmare a eficienței slabe a guvernării. Activitatea organizațiilor civice este în general puțin cunoscută și sunt percepute uneori că activează împotriva instituțiilor sau sunt privite cu scepticism derivat din necunoaștere sau neînțelegere – ceea ce conduce la o slabă colaborare cu autoritățile”²¹.

Relația guvernare – democrație – *societate civilă* pare a fi cea care contribuie la structurarea actuală a societății civile, influențată evident de instituțiile oficiale ale statului, pe de o parte, dar și de procesul propriu de formare, pe de altă parte. În cadrul relației sus-amintite, rolul ONG-urilor este acela de *a promova adevărul, de a acționa ca medici spirituali ai societății*.

„Începând cu Proclamația de la Timișoara, mișcările civice (autohtone - n.n.) vor fi acuzate permanent de o parte din presa progubernamentală de practicarea unui anticomunism «de tip comunist» doctrinar, antipopular, inflexibil”²². Nu doar din acest motiv, după 8 ani de activitate, izolate adesea în propria carapace, izolare determinată de propriile veleități ale angajaților sau voluntarilor, „mișcările civice au demonstrat că formează o societate închisă, bazată pe grupuri de prestigiu, în opoziție sau chiar în conflict cu o *societate deschisă*, bazată pe relații utilitare, reglată de cerere și ofertă electorală și orientată către obiective politice. În celelalte țări din Europa de Est, mișcările civice au evoluat ca grupuri instituționale care joacă un rol de propunere, de evaluare, de implementare a politicilor guvernamentale, acoperind întregul spectru politic. Acest rol de punte între populație și administrația publică, între asociațiile profesionale și puterea politică este tocmai ceea ce mișcările civice au neglijat cel mai mult”²³ la noi în țară.

Am mai fost confrunțați cu un fenomen interesant, specific mentalității autohtone: „monopolul simbolic pe care *Alianța Civică* l-a deținut până în 1996 asupra ideii de societate civilă. Dacă în 1992, cetățeanul ar fi fost întrebat ce este societatea civilă, ar fi răspuns cu siguranță: *Alianța Civică*. Formându-se această

²¹ Constantin Ionete și Constantin Chircă. (coordonatori) *Raportul național al dezvoltării umane – România 1998*, inițiat de PNUD, realizat de Academia Română, Editura Expert, iunie 1998.

²² Andrei Staiciu, *loc. cit.*

²³ *Ibidem*.

imagine de monopol, în momentul în care *Alianța Civică* a participat la guvernare s-a fisurat fundamental ideea de societate civilă, care ar influența politica din afara activității de guvernare”²⁴.

Într-o comunicare susținută la a 3-a Conferință Internațională a Democrațiilor Noi și Restaurate și Primul Forum al ONG-urilor, desfășurate la Palatul Parlamentului, prof. dr. Ionel Cloșcă²⁵ sublinia, realizând o remarcabilă sinteză a funcționării relației guvernare – democrație – *societate civilă*, că aceasta trebuie considerată *nu numai la nivel național, ci având puternice conotații internaționale și, mai ales, regionale...*

„În prezent, mai multe asociații civice fac parte din Convenția Democrată din România, în care au drept de vot **doar** pentru anumite decizii politice de caracter general (strategie, apeluri etc). Decizia politică va aparține reprezentanților politici ai Convenției”²⁶. Apreciem ca pe un mare pas înapoi al societății civile românești această decizie ce ignoră discursul politic și eficacitatea acestuia!

În ceea ce privește relația guvernare-democrație-*societate civilă* în România celei de-a doua jumătăți a anului 1998, s-a urmărit realizarea unui parteneriat cu administrația publică centrală. Ca de obicei, nu am dus lipsă de instituții care să se ocupe de acesta: Oficiul guvernamental pentru relația cu organizațiile neguvernamentale (organismul care se ocupă de relația cu *societatea civilă*), Consiliul Consultativ al primului ministru pe lângă organizațiile neguvernamentale (încă o comisie în care atribuțiile aparțin tuturor și nimănui), Centrul de asistență pentru ONG (CENTRAS), Coaliția pentru modificarea Legii sponsorizării și mecenatului (ultima coaliție, compusă din cca. 200 ONG este autoarea variantei actuale a legii respective, adoptată fără modificări în Camera Deputaților), Coaliția pentru serviciul civil alternativ (care își propune să militeze pentru introducerea ONG pe lista posibililor angajatori ai celor ce optează pentru serviciul civil alternativ).

Într-un excelent eseu intitulat *Sleirea civică*²⁷, aceeași fină analistă, Mihaela Miroiu, încearcă să inventarieze cauzele care au condus la ineficacitatea și impasul actualei *societăți civile* autohtone:

- existența unui număr mic de ONG-uri *menite să apere și să promoveze drepturile unei anumite categorii și prea puține aveau caracter profesional;*
- constituirea a numeroase organizații civile de caritate; *asteptarea în legătură cu ele este aceea de a împărți pomeni;*
- *afacerile murdare* mascate de unele ONG-uri (ex. introducerea în țară fără vamă a autoturismelor străine);

²⁴ Mihaela Miroiu, interviul citat.

²⁵ Ionel Cloșcă, *Guvernare, democrație și societate civilă*, în „Revista română de drept umanitar”, anul V, nr. 3(17), 1997, p. 7-8.

²⁶ Iulia Nueleanu, *Asociațiile civice rămân, dar nu impun*, în „Curentul”, 4 septembrie 1998, p. 3.

²⁷ Mihaela Miroiu, *Sleirea civică*, în „Curentul”, 26 mai 1998, p. 15.

– cea mai proastă relație cu presa pe care o au ONG-urile;
– pentru un an și jumătate, cea care trece simbolic drept componenta „hard” a societății civile, Alianța Civică, a participat direct la guvernare, contribuind la prezidențializarea și guvernamentalizarea societății civile; -

– partidele din opoziție au un prost prestigiu ca aliați ai societății civile și, prin urmare, aceasta din urmă le evită;

– au scăzut dramatic fondurile internaționale destinate ONG-urilor etc.

Încercând eliminarea acestor cauze și evitarea greșelilor produse de ele, soarta relației guvernare–democrație–*societate civilă* ar putea să se schimbe în favoarea ultimei verigi, așezând-o la locul ce i se cuvine în mecanismul social.

În multe cazuri, relația guvernare–democrație–*societate civilă* trebuie înțeleasă ca funcționând nu numai la nivel național, ci și internațional și, mai ales, regional. Îmbunătățirea stării generale a societății respective, asigurarea cadrului juridic și instituțional pentru promovarea egală a drepturilor și libertăților omului, a participării acestuia la activitățile obișnuite sunt elemente indispensabile ale funcționării trinomului guvernare–democrație–*societate civilă*.

Conceptul de „*societate deschisă*” care domină astăzi pare a fi un fenomen temporar... Cred că în acest moment trebuie redefinit, pentru a include mai mult decât libertate față de ortodoxia impusă oficial. În loc de dihotomia simplă între *societăți închise* și *societăți deschise*, eu văd *societatea deschisă* ocupând terenul de mijloc, unde drepturile individuale sunt apărate, dar unde există și valori împărtășite, care dau coeziune societății. Acest teren de mijloc este amenințat din toate părțile. La o extremă, doctrinele totalitare ar duce la dominarea de către stat. La cealaltă, capitalismul «laissez-faire» ar duce la instabilitate și chiar dezagregare... Totuși, cred că schimbarea radicală de atitudine, care se cere pentru succesul *societății deschise*, este posibilă și ne va permite să ne dezvoltăm potențialul mai bine decât un sistem social care pretinde a fi în posesia adevărului ultim. Există un precedent istoric (iluminismul - n.n.) pentru o schimbare de o asemenea magnitudine”²⁸.

²⁸ George Soros, *loc. cit.*, p. 4.

CERCETĂRI CONTEMPORANE ROMÂNEȘTI DE ISTORIE A SOCIOLOGIEI

ȘTEFAN COSTEA

În 1998 se împlinește un sfert de veac de când un grup modest de cercetători s-a constituit, propunându-și să treacă la realizarea de cercetări sistematice, în vederea elaborării unor lucrări generale, de sinteză, consacrate istoriei sociologiei românești, de la începuturi și până în zilele noastre.

Inițiativă temerară, devotată unui domeniu de mare complexitate și vastitate, delicat și sensibil sub mai multe raporturi, aceasta era justificată și de actualitate, din multiple puncte de vedere. Ea răspundea, pe de o parte, cerințelor reale de a iniția și desfășura investigațiile științifice necesare pentru a readuce în circuitul științific și cultural, național și internațional, valorile autentice, creațiile originale ale înaintașilor și pentru a evidenția, la adevăratele sale dimensiuni, contribuția poporului nostru la istoria, cultura, știința și civilizația universală. Pe de altă parte, un asemenea proiect se justifica, datorită faptului că, până la acea dată, la noi nu se înregistraseră decât un număr foarte mic de tentative individuale, limitate la probleme și domenii parțiale, ea având ca obiectiv o investigație directă, cât mai complet posibilă, menită să conducă la reconstituirea științifică a procesului apariției, constituirii și dezvoltării istorice a sociologiei, ca disciplină științifică și instituție socială care a ocupat un loc central și a adus importante contribuții la dezvoltarea științelor sociale, politice și umane, a culturii științifice românești în ansamblul său.

Nivelul de angajare și de responsabilitate, ordinea de mărime a eforturilor intelectuale ce trebuiau depuse rezultau cu claritate din faptul că în zona de cercetare abordată, aproape totul trebuia să înceapă cu ... începutul. Aceasta, deoarece era pentru prima dată când se proiecta o investigație și o lucrare de istoria sociologiei românești, din perspectiva unei concepții teoretice și metodologiei noi, cea a „sociologiei sociologiei”. Apoi, aceasta se iniția, într-un fel, împotriva mersului firesc al lucrurilor, înainte de a avea sistematic prezentate și analizate în ediții complete sau critice, în lucrări monografice sau studii critice de amploare, opera și activitatea, nici măcar a celor mai reprezentative personalități care au activat și s-au manifestat semnificativ, în epoci diferite, în istoria sociologiei din România.

În al treilea rând, colectivul își începea activitatea în condițiile existenței unui set relativ modest de idei, de principii ale unor sociologi români, mai vechi sau mai noi, sau a unor concepții și modele teoretice elaborate, privind istoriografia proceselor genezei și evoluției sociologiei ca știință, fiind în același timp obligați să realizăm o cercetare și o lucrare la nivel comparabil cu cele realizate pe plan internațional.

Dacă adăugăm la acestea numărul mic, formațiile profesionale inițiale ale membrilor grupului, ca și experiența mai mult decât modestă a acestora în domeniul investigațiilor de istoria sociologiei, ne putem forma o imagine suficient de conturată asupra curajului de care trebuie să dea dovadă angajându-se într-un asemenea proiect. S-a întâmplat și în cazul acesta, așa cum se întâmplă de obicei, ca intuiția foarte vagă a acestor categorii de probleme să permită, totuși, colectivului angajarea într-o asemenea întreprindere.

În acest context, o lungă serie de probleme teoretice, metodologice și practice se impuneau a fi soluționate în mod corespunzător. Între acestea, pe prim-plan s-au situat:

- elaborarea unei concepții generale asupra a ceea ce trebuie și poate să fie, în condițiile noastre, o investigație de amploare, sistematică și, în perspectivă, exhaustivă a procesului istoric al dezvoltării sociologiei ca disciplină științifică;

- elaborarea unui model teoretic explicativ, general și operațional, în lumina căruia să fie proiectate investigațiile, analizate, sistematizate, interpretate și generalizate datele și elaborate lucrările de istoria sociologiei noastre naționale;

- elaborarea complexului metodologic și instrumental adecvat, care să permită, pe de o parte, identificarea empirică a procesului dezvoltării sociologiei ca „produs” social și, pe de altă parte, corelațiile riguros determinate dintre obiectivele, direcțiile și nivelurile dorite sau îndeplinite în dezvoltarea societății noastre, în diferite epoci istorice și dezvoltarea sociologiei ca știință;

- evaluarea modelelor teoretice actuale de istoriografiere a culturii, științelor socio-umane, a sociologiei și adoptarea unor poziții proprii cu privire la valoarea și limitele utilizării modelelor generale de evaluare a dezvoltării științei în elaborarea istoriei sociologiei, a analizei cantitative și calitative în investigațiile de istoria sociologiei;

- opțiuni ferme privind sistemele de valori și obiectivitatea științifică în abordarea și interpretarea procesului istoric al dezvoltării sociologiei ca știință;

- raportul dintre național (discontinuitate) și internațional (cumulativitate) în dezvoltarea sociologiei.

Având în vedere natura, complexitatea și anvergura problemelor ce se impuneau a fi corect soluționate, pentru a putea analiza, interpreta și explica în mod valabil raporturile complexe dintre sociologie și sistemul social, istoricește determinat, în care aceasta se constituie și se dezvoltă, membrii colectivului au luat în considerare următoarele coordonate teoretico-metodologice generale:

- producția conceptuală a unei științe este întotdeauna producția unei epoci istoric determinată, fiind susținută, motivată și menținută de dimensiunile socio-

istorice ale acelei epoci, ceea ce arată *caracterul istorico-procesual al producției sociologice* și mișcarea sa lăuntrică, potrivit unor regularități tendențiale, nu haotic-arbitrară;

– știința sociologică, ca și celelalte discipline științifice, de altfel, este o creație socială a unor forțe, agenți sociali reali a căror activitate este o parte componentă a activității social-economice globale, a întregii colectivități umane, astfel încât, este posibilă identificarea unor coeficienți de corelație, cu valori pozitive sau negative, între performanțele acestor activități și valoarea creației științifice globale sau, în ultimă instanță, a produselor sociologiei ca disciplină științifică;

– într-o asemenea viziune teoretico-metodologică și ideologică, problema adevărului teoriei științifice (în cazul nostru, sociologice) depășește (în sens dialectic și nu mecanic al termenului) simpla autoevaluare, printr-o evaluare socială practică, globală a rezultatelor teoriilor sociologice, practica social-istorică constituind principalul și ultimul criteriu al adevărului;

– în analiza raportului dintre ceea ce este specific, național în dezvoltarea sociologiei și ceea ce este universal, general valabil, *universalul (cumulativul) în sociologie*, ca, de altfel și în celelalte științe sociale și nu numai sociale, *se constituie și este determinat de contribuțiile naționale, „locale” ale cercetării sociologice*; această determinare, în ciuda creșterii presiunilor de „internaționalizare” a sociologiei contemporane nu va diminua ci, dimpotrivă, se va manifesta în forme noi, tot mai variate, devenind tot mai bogate în conținut;

– *sociologia*, în consecință, *apare* atât la nivelul surselor sale de cercetare, cât și la cel al finalităților ei sociale, *într-un context determinat de valori sociale, naționale*, care configurează, în ultimă instanță, traiectoria generală a evoluției ei ca disciplină științifică; un sistem național de valori, constituit aproape întotdeauna din seturi de valori sociale de grup, în cadrul cărora determinante sunt valorile grupurilor sociale majore;

– de aici decurge, în mod firesc, principiul teoretico-metodologic potrivit căruia sociologia, ca disciplină științifică, ca și celelalte științe sociale, nu este „liberă de valori” – respectiv, o știință al cărei conținut teoretico-metodologic nu este independent de conținutul social-istoric și, mai ales, politico-moral al epocii și societății în care este produsă. Acest adevăr este cu atât mai valabil în cazul sociologiei, cu cât această disciplină științifică, devenită o creație colectivă, cu resurse și finalități practice directe, se raportează în mod specific și are o implementare aparte în propriul său obiect de studiu, sociologia constituindu-se ca practică intelectuală născută și destinată să utilizeze reflectarea științifică ca argument și ca instrument al eforturilor sociale pentru transformarea și dezvoltarea societății, în sensuri și direcții specifice în fiecare epocă și zone sau contexte socio-culturale determinate.

Un asemenea mod de situare istorică a sociologiei permite constituirea unui sistem de parametri de identificare a structurii producției sociologice și anume:

– *nivelul și natura agentului socio-istoric al producerii sociologiei* (grupul, categoria sau clasa socială care au produs sau sunt reprezentate printr-o teorie sociologică raportată la o problemă socială dată); locul, importanța și rolul agentului socio-istoric în ansamblul acțiunii social-istorice globale; căile de acțiune în cadrul praxisului social global alese de agentul istoric și răspunsurile sau legitimările oferite de teorie, relevanța teoriei sociologice asupra ideologiei agentului istoric;

– *utilitatea socială a teoriei sociologice*, dependența de valoarea sa științifică, socialmente determinată de tipul istoric concret de societate în care teoria respectivă este produsă și acționează;

– *valoarea științifică, intrinsecă sau extrinsecă, a unei teorii sociologice.*

Având permanent în vedere faptul că dimensiunea social-politică a sociologiei este o variabilă importantă, determinantă a obiectivității și caracterului științific al tipului de cunoaștere socială pe care îl propune o sociologie sau alta, membrii colectivului de cercetare au acordat atenție maximă analizei raporturilor dintre structura societății și cunoașterea ei socială, obiectivă, evaluându-le însă ca raporturi de probabilitate, ca șanse ale cunoașterii științifice, a căror realizare efectivă depinde și de ceilalți parametri sociali ai cunoașterii sociologice, cum sunt: forța agentului social și responsabilitatea sa istorică, utilitatea și eficiența cercetării sociologice, cadrul instituțional în care aceasta se realizează etc.

Ca atare, dacă sociologia se definește ca un tip de cunoaștere socială, angajată valoric și politic în cadrul unor realități naționale, angajare ce se afirmă în ultimă instanță în raport cu poziția unor categorii sau forțe sociale față de evoluția istorică a societății în ansamblul său, pentru a face saltul de la cunoașterea comună, pre sau pseudo științifică, la știință, atunci apare necesitatea unui nou criteriu metodologic, cu ajutorul căruia să poată fi identificabilă natura și caracterul concret, istoric al diferitelor societăți. Un asemenea criteriu științific are menirea de a pune capăt concepțiilor potrivit cărora societatea ar fi un agregat mecanic de indivizi (în care sunt posibile orice fel de schimbări și transformări întâmplătoare) și de a crea condițiile întemeierii sociologiei pe o bază științifică, ca studiu științific al genezei și evoluției societăților pe o anumită treaptă a dezvoltării lor istorice, a structurilor social-economice, politice și culturale, concret-istorice.

Luând în considerare un asemenea fond multiplu, divers și complex al realităților istorice, sociale, culturale și științifice din epocă și valorificând datele acumulate prin cercetările și lucrările de specialitate anterioare consacrate evaluării istorice și critice ale sociologiei românești, colectivul a pornit, atât în conceperea, organizarea, și efectuarea investigațiilor, cât și în elaborarea lucrărilor, de la un set de ipoteze, care între altele, a inclus următoarele:

– apariția și dezvoltarea sociologiei ca știință în țara noastră s-a dezvoltat ca parte integrantă, organică a întregii culturi naționale și nu doar ca o disciplină științifică, în sens tehnic;

– ancorată în societatea care a generat-o, ea a „reprodus” în discursul său teoretic, în modalități multiple, diferite și chiar contradictorii, particularitățile istorice și naționale ale acesteia;

– ca urmare, ea a fost sensibilă, în permanență, la problematica majoră a realităților sociale imediate și de perspectivă, urmărind cu consecvență descifrarea alternativelor dezvoltării moderne a societății românești;

– de aici a rezultat caracterul „deschis”, activ și practic, nu „contemplativ” al sociologiei, fiind adoptată de specialiști din celelalte științe sociale și chiar ale naturii și de un public larg, sensibil la problematica socială dominantă în fiecare etapă a evoluției societății românești;

– în această realitate își are izvorul și orientarea permanentă spre cercetarea nemijlocită, concretă a realităților sociale, care a culminat cu constituirea unei veritabile „școli” românești de cercetare monografică.

Ansamblul elementelor prezentate a fost elaborat în lumina unui model teoretic-explicativ și a unei metodologii recente de istoriografiere a dezvoltării istorice a sociologiei, cunoscute în sociologia contemporană ca „sociologia sociologiei”, respectiv, tratarea procesului istoric al genezei și evoluției sociologiei ca știință, ca „obiect” social, investigat ca și celelalte procese și fenomene sociale cu metodele, tehnicile și instrumentele sociologiei. În acest fel, colectivul a abordat, în premieră în România, sociologia ca *fapt social* și ca *dimensiune culturală*, înfăptuind o sinteză a modelelor recente, validate pe plan internațional, de explicare a procesului evoluției sociologiei în diferite contexte socio-culturale: reprezentarea sociologiei ca fiind o creație individuală și fapt de cultură; sociologia ca teorie sociologică; sociologia ca instituție; modele de evaluare cantitativă a disciplinei etc. ceea ce a făcut ca cercetările colectivului să promoveze o direcție de cercetare sociologică românească modernă, care a valorificat cele mai noi tendințe disciplinare mondiale, potențând relevanța socială națională și internațională a cercetării de profil.

Adoptând un asemenea program și desfășurându-și activitatea științifică pe baza lui, colectivul, care pe parcurs a crescut, incluzând colegi și din centrele de științe sociale din Cluj-Napoca, Craiova și Iași, a reușit să realizeze următoarele:

– investigația extensivă a „producției” sociologice românești, de la începuturi până în anul 1989;

– analiza structurii tematice și dinamicii sociologiei românești contemporane și interbelice. a metodologiei, metodelor și tehnicilor de investigație prezente în sociologie și a proceselor de instituționalizare a acesteia în perioadele respective;

– elaborarea unor lucrări de sinteză, consacrate istoriei sociologiei românești de la începuturi până în anul 1918; sociologiei românești interbelice și sociologiei românești contemporane;

– elaborarea unor studii asupra activității și operei unor reprezentanți marcant ai sociologiei românești (D. Gusti, A. Golopenția, E. Speranția ș.a.);

– inițierea bibliografiei generale a sociologiei românești, din care bibliografia sociologiei românești contemporane este în fază avansată de elaborare.

Între rezultatele investigațiilor întreprinse se situează și publicarea unor lucrări, cum sunt:

– *Contemporary Romanian Sociology – Selected Bibliography (1965-1977)* editată la București, în anul 1978, de către Centrul de Informare și Documentare în Științele Sociale al Academiei de Științe Sociale și Politice a R. S. România și difuzată la cel de al IX-lea Congres Mondial de Sociologie, desfășurat la Uppsala, în Suedia;

– *A Concise History of Romanian Sociology*, publicată în București, la Editura Științifică și Enciclopedică, în anul 1981, cu prilejul celui de al XVI-lea Congres Internațional de Istoria Științei, de la București, din anul 1981;

– *Sociologie românească contemporană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983; volum consacrat evoluției și situației sociologiei în țara noastră, în perioada 1945-1980;

– *Introducere în sociologie – Teorii ale acțiunii și raționalității sociale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985;

– *Noi teorii sociologice, vechi dileme ideologice*, București, Editura Politică, 1987, în care este dezbătută complexa problematică a evoluției sociologiei, de la o știință care a oferit o viziune sintetică asupra lumii sociale și destinului istoric al societăților moderne, spre transformarea ei într-o componentă a „tehnstructurii” (J. Galbraith) societății capitaliste contemporane, fază în care accentul a fost transferat de la latura cognitivă, teoretică, generală a sociologiei pe stimularea capacității sale de a produce mijloace pentru ameliorarea și perfecționarea relațiilor sociale. Cu reflexele acestei evoluții în planul axiologiei și ideologiilor sociale,

– *Idealuri sociale și realități naționale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, consacrată eforturilor de determinare și soluționare a complexelor probleme ale genezei sociologiei românești, a fondatorilor, seriilor constitutive și apariției primelor curente sociologice din sociologia românească;

– *Nicolae Petrescu – Principiile sociologiei comparate*, București, Editura Științifică, 1994, prima ediție în limba română a operei sociologului român, cu un studiu introductiv cuprinzător, note și comentarii;

– *Anton Golopenția – Restituiri*, București, Editura ARARAT, 1995, o lucrare conținând o biobibliografie, realizată de către fiica lui Golopenția, profesoara Sanda Golopenția (în prezent la Brown University SUA), în care este realizată o cronologie completă a vieții și activității autorului, a publicațiilor antume și postume și a scrierilor despre viața și opera lui Anton Golopenția, precum și studii privind concepția lui Golopenția despre sociologie ca știință la mijlocul secolului XX, geopolitica și demografia în opera sa, contribuții ale sale la dezvoltarea metodologiei sociologice cu privire specială la strategia „supraviețuirilor” în cercetarea schimbării sociale rurale, viața, activitatea și opera lui în documente și în amintirea unuia dintre colaboratorii săi;

– *Agricultura românească – O perspectivă istorico-sociologică*, București, Editura ARARAT, 1996, lucrare tematică consacrată analizei istorico-sociologice a modalităților de abordare, de investigație, analiză și tratare a complexelor probleme ale agriculturii și mediului rural în istoria sociologiei și în legislația românească modernă și contemporană (1821–1995) a țării noastre. Obiectul principal al lucrării îl reprezintă, atât reconstituirea istorică a concepțiilor sociologice, cât și a modalităților în care a fost soluționată problema agrar-țărănească în țara noastră, ca bază științifică posibilă pentru valorificarea contemporană a „învățămintelor istoriei”, în acest atât de controversat și de esențial domeniu al sistemului economic și social românesc contemporan;

– *Școala Sociologică de la București. Tradiție și contemporaneitate*, București, Editura METROPOL, 1996, volum colectiv de reflecții asupra Școlii Sociologice de la București întemeiată de Dimitrie Gusti, apărut în contextul pregătirilor celui de al IX-lea Congres Internațional de Sociologie Rurală, ce a avut loc la București în iulie 1996, având ca obiectiv esențial recuperarea uneia din cele mai semnificative contribuții românești la sociologia națională și internațională. Cuprinzând 16 studii, volumul urmărește să evalueze dintr-o dublă perspectivă – istorică și contemporană – experiența Școlii monografice românești, atât în contextul epocii interbelice, al marilor curente și instituții care „au întemeiat și însoțit modernitatea națională a României”, cât și, din perspectiva relevanței sale actuale, ca suport esențial în eforturile de reconstrucție teoretică a sociologiei, pe baza evocării personalităților creatoare ale Școlii și a lecturii critice a teoriei și metodologiei și a cercetărilor realizate în această tradiție științifică pentru cunoașterea „României profunde”;

– *Istoria sociologiei românești*, compendiu, apărut în anul 1998, la Editura Fundației „România de mâine”, cea mai recentă valorificare publică a cercetărilor noastre. Lucrarea reprezintă, de fapt, o formă sintetică restrânsă a *Tratatului de istoria sociologiei românești*, în trei volume, pe care Colectivul de istoria sociologiei l-a elaborat dar, nu a putut fi publicat până în prezent, din rațiuni multiple.

După anul 1989, pe baza cercetărilor anterioare și a unor noi cercetări, colectivul de istoria sociologiei și-a orientat activitatea spre noi domenii, complementare, menite să ducă mai departe achizițiile de până atunci și să avanseze în aprofundarea unor teme esențiale de istoria sociologiei, concomitent cu adaptarea la noile realități și necesități ale societății românești contemporane.

În acest context, investigațiile întreprinse au confirmat o realitate cunoscută, furnizând, în același timp, setul de date obiective asupra dimensiunilor acestei realități, respectiv, aceea că în ultima jumătate de veac la noi, sociologia, datorită statutului precar pe care l-a avut în sistemul social „socialist”, a fost subestimată cu obstinație, mai ales problematica locului și rolului personalităților individuale în „producerea” științei, în general și a sociologiei, în special. Ceea ce a făcut ca

activitatea și achizițiile obținute în sfera sociologiei (atâtea câte au fost) să apară ca realizări anonime, contribuțiile individuale la obținerea lor rămânând permanent în umbră. Cu toate că, astăzi, este pe deplin demonstrat faptul că, natura și nivelul agenților socio-istorici și, în primul rând, ale personalităților reprezentative, constituie o componentă organică, esențială a procesului genezei și dezvoltării oricărei științe.

Luând în considerare această situație, în primii ani de după 1989 cercetările noastre de istoria sociologiei s-au concentrat asupra personalităților care au „produs” sociologia în România, urmărind, evidențierea contribuției originale a fiecărei personalități la dezvoltarea sociologiei ca știință în țara noastră și pe plan internațional. În acest scop s-au realizat investigațiile necesare editării operelor complete, a unor ediții critice, lucrări monografice sau de sinteză consacrate, în principal, clasicilor sociologiei românești. Concomitent, au fost realizate și cercetări menite să conducă la realizarea unui *Dicționar al sociologilor români*, lucrare finalizată și aflată în proces de editare. Este prima lucrare de acest gen în literatura sociologică românească, care oferă un set coerent de date și informații privind:

- mediul social și familia de proveniență a personalităților;
- poziția, importanța și rolul lor în structura socială și în sistemul social global;
- locul în cadrul generației, în schimburile de idei din epocă și influențele exercitate sau suportate ale generației;
- pozițiile științifice, formațiile și configurațiile profesionale de bază și conexe;
- situarea în structura comunității științifice, participarea la organisme academice sau extraacademice din țară și străinătate; valoarea contribuțiilor lor la acestea;
- grupuri de referință, publicul anticipat și cel real; antecedente intelectuale din care s-au inspirat sau cu care s-au confruntat;
- integrarea în elita intelectuală sau marginalizarea, politică și culturală a epocii;
- contextul valorilor sociale, naționale și angajarea valorică în problematica epocii;
- producția științifică, în ansamblul său; locul, ponderea și semnificația dimensiunii sociologice în cadrul ei; substanța acestei producții;
- valoarea științifică intrinsecă și extrinsecă a producției sociologice a sociologilor incluși în lucrare;
- destinul ulterior și impactul acestora asupra evoluției și dezvoltării sociologiei ca știință.

Obiectivul major pe care l-am urmărit a fost acela de a elabora o lucrare în care, prin plasarea activității, biografiei și operei autorilor în „spiritul timpului” și

„actualizarea lecturii”, să depășim viziunea asupra sociologiei ca istorie a indivizilor *stricto sensu*, să trecem dincolo de istoria evenimentială și să ne apropiem de o sociologie istorică propriu-zisă. Pentru ca lucrarea să dobândească și o valoare explicativă, nu numai expozitivă (prin trecerea de la „listă” la „arhitectură”), să permită reevaluări ale activității, operei și rolului personalităților în viața socială, politică și culturală națională. Și, în măsura posibilităților, să evidențieze ideile directe, tradițiile, curente, programele gândirii și acțiunii sociale naționale, astfel încât să ofere o bună bază documentară pentru lucrări ulterioare, de sinteză, monografice sau de altă natură.

Acestui obiectiv i-am asociat altele, subiacente, între care:

– completarea și „corectarea” listei „întrărilor” în dicționar, în vederea punerii de acord a ei cu istoria reală, obiectivă a sociologiei românești, astfel încât, nume, activități și opere științifice care, din rațiuni mai mult extraștiințifice decât științifice, nu s-au regăsit sau au fost denaturat prezentate până acum în lucrările de istorie a sociologiei românești, din țară și de peste hotare;

– reunirea într-o lucrare cu caracter de instrument de cercetare științifică a unei baze valide de date, necesare elaborării unei viitoare tipologii a agenților socio-istorici români ai sociologiei, ținând seama de faptul că, la noi, aproape toți premurgătorii, fondatorii și cei ce, ulterior, au contribuit la dezvoltarea sociologiei au fost personalități angajate, nu numai în cercetarea științifică propriu-zisă a societății și vieții sociale, ci și în sfera acțiunii sociale (de obicei, pe trepte ierarhice superioare ale acesteia), consacrate transformării și dezvoltării societății. Ceea ce a avut un impact esențial asupra proceselor genezei, specificului și dezvoltării sociologiei ca știință în țara noastră;

– demonstrarea unei realități devenite, treptat, din ce în ce mai evidentă, aceea că, de la nașterea sa și până la mijlocul secolului XX, sociologia românească s-a situat permanent la nivelul dezvoltării sociologiei ca știință pe plan internațional, prin realizări, fiind nu numai comparabilă cu rezultate obținute în alte contexte socio-culturale și științifice, ci și participând cu contribuții proprii la sociologia europeană și extraeuropeană.

Ulterior, cercetările aprofundate de istoria sociologiei românești și universale au evoluat spre investigații tematice și sistematice, conectate la necesitățile inedite, generate de angajarea societății românești în masive și profunde procese de trecere de la un tip de sistem social spre altul. O asemenea reorientare a fost posibilă ca urmare a faptului că experiența teoretică și metodologică obținută prin cercetările de istoria sociologiei s-a dovedit a fi relevantă și plină de sugestii pentru înțelegerea cadrelor de referință explicative ale determinismului social și ale schimbării sociale, ca și pentru regândirea funcționalității teoriilor sociale în reformarea societății.

Pe această bază, Colectivul de istoria sociologiei din Institutul de Sociologie al Academiei Române și-a înscris în programul de cercetare un proiect nou, având

ca temă *Evoluția modernă și contemporană a societății românești – premisă a proiecției dezvoltării sale viitoare*, ca parte a proiectului prioritar al Academiei Române, *România 2020*. El a fost acceptat spre a fi realizat pe bază de GRANT al Academiei, în perioada 1995–1997. Concepând întreaga activitate de cercetare în perspectiva schimbării civilizatoare a structurilor profunde ale sistemului social, ale gândirii și acțiunii actorilor sociali și a instituțiilor sociale, autorii proiectului au luat în considerare câteva repere preliminare:

– tranziția de la un tip de societate la altul poate fi concepută ca un ansamblu de procese de *resocializare*, ca schimbare structurală care implică reinterpretarea trecutului prin prisma prezentului sau ca procese de *socializare secundară*, care presupun continuitate și nu „rupturi” în dezvoltarea socială și, prin consecință, prezentul este reinterpretat în vederea acordării lui cu trecutul;

– în acest sens, readucerea în dezbateră contemporană a unor elemente ale dezvoltării anterioare a societății românești, prin recursul la o serie de concepte analitice și explicative, la proiecții ale dezvoltării societății românești spre modernitate, prezente în teoriile sociologice românești, atât din cea de a doua jumătate a secolului XIX, cât și din prima jumătate a secolului XX, poate contribui atât la înțelegerea și explicarea, cât și la teoretizarea contemporană a schimbării globale a societății;

– în măsura în care tradiția și modernitatea sunt concepte care formează un continuum, este posibil a considera că toate sistemele sociale sunt tranziționale, schimbarea lor fiind generată de un complex de „provocări” și de factori interni și externi, care configurează și definesc situația lor istorică, în fiecare etapă a dezvoltării și devenirii lor;

– aceasta pune în mod firesc în discuție orice opinie potrivit căreia societățile tradiționale sunt în mod necesar și subdezvoltate, întrucât, dacă tradiționalismul este o condiție originară, subdezvoltarea nu este „necesară”, societățile moderne fiind obligate să conserve o serie de elemente ale culturii și civilizațiilor tradiționale – condiții ale definirii identității și ale continuității necesare în procesele de schimbări societale – modernizarea fiind, în fond, un proces de sinteză creatoare;

– indiferent de caracterul schimbărilor societale (continuu sau discontinuu), ca și de configurațiile instituționale adoptate, în procesele de modernizare sociale intervin o serie de constrângeri informale, care acționează ca un „filtru cultural” și se constituie în surse ale continuității sociale.

Într-un asemenea cadru referențial autorii proiectului și-au propus să investigheze complexele probleme actuale ale tranziției societății românești contemporane, între care:

– conținutul, logica și forțele motrice ale tranziției și modernității;

– raporturile dintre modernizare și aspirațiile spontane ale comunităților sociale și umane;

– valorile și modelele alternative ale modernității, statutul ideologic al societăților „model” sau al societăților de „referință”;

– locul și rolul factorilor umani, psihologici și culturali în construcția noilor societăți moderne;

– problematica tradițiilor și a persistenței moștenirilor istorice în societățile moderne;

– acțiunile marilor personalități, a liderilor charismatici și a oamenilor comuni în producerea efectelor istorice agregate;

– implicațiile proceselor de globalizare a problemelor sociale, de creștere a interdependențelor în lumea contemporană, asupra schimbărilor societale;

– strategii, politici și programe ale modernizării;

– modele, teorii și soluții posibile ale noii modernități.

Aprofundarea acestor domenii de investigație ar putea oferi răspunsuri ceva mai întemeiate și mai elaborate la o serie de probleme concrete, generând teme de investigație, cum sunt:

– identitatea și unitatea națională, ca fundamente ale dezvoltării contradictorii a societății românești spre modernitate și în contemporaneitate; etape și stări de criză în eforturile de modernizare a României, inclusiv etapa „dezvoltării socialiste”; valorile europene constitutive poporului, națiunii și societății românești și destinul european al României;

– România, o veche țară europeană agrară cu inițiative industriale;

– locul și rolul României în realizarea echilibrului european; Dunărea, frontieră strategică și spirituală a Europei;

– sinteză culturală românească în zona de interferență a marilor culturi europene (latină, greacă, slavă, germană) și a culturilor limitrofe (albaneză, maghiară, turcă, neoleună) și rolul său istoric și contemporan;

– fondul tradițional al societății naționale, instituțiile tradiționale românești în raport cu instituțiile europene („general-valabile”) – sursă principală a stărilor anomice ale societății românești contemporane?;

– „saltul înapoi” – la trecutul socio-economic al României sau „saltul înainte” – în noua Europă informațională și cosmopolită?;

– modernismul economic și politic-european și fondul tradițional al vieții naționale – conflict insurmontabil?;

– România viitoare ca afirmare a vitalității naționale în realizarea sintezei dintre tradiție și modernitate;

– vocația europeană a României în noul context al organizării economice, politice și culturale a Europei.

Din păcate, datorită faptului că acest proiect nu a fost subvenționat decât un an de zile, acesta a fost întrerupt, urmând, eventual, a fi reluat dacă factorii de decizie vor da semnale reale în acest sens.

Ca urmare a situației create, în perioada 1998-2000, cercetările de istoria sociologiei s-au centrat pe o nouă tematică, consacrată relevanței contemporane a

teoriilor sociologice românești ale dezvoltării organice și raționaliste a societății în general, a celei românești în special, realizată în anul 1998 pe bază de contract de GRANT cu Ministerul Cercetării și Tehnologiei.

Obiectivul general al cercetărilor îl constituie identificarea unor teorii, concepte, categorii, necesare realizării unor analize și studii istorico-sociologice comparate, în măsură să permită trecerea de la teoria generală, standard, la teorii de rang mediu de generalitate și la utilizarea acestora în analiza și interpretarea unor probleme și situații concrete, abordate din perspectiva schimbărilor sociale globale, civilizaționale, precum și la elaborarea și fundamentarea unor variante de acțiuni și programe menite să soluționeze problemele în discuție.

În vederea realizării unui asemenea obiectiv, investigațiile noastre pornesc de la dezbaterile sociologice contemporane consacrate modernității, care se concentrează pe problematica *ambiguității* dezvoltării moderne, *tipurile ideale* ale modernității (modernitatea raționalist-liberală, etatistă sau „organizată”, modernitatea întemeiată pe specificitatea culturală), *multiplicarea experiențelor modernității* în cadrul viziunii postmoderne etc.

Activitatea de cercetare urmărește analiza istorică, critică și comparată a teoriilor sociologice românești ale dezvoltării organice și raționaliste elaborate pe parcursul unui secol (1848–1948) și a dimensiunilor lor specifice în ansamblul sociologiei românești.

Investigațiile de până acum au condus la câteva rezultate parțiale care atestă că toate cele trei tipuri ideale fundamentale ale modernității se regăsesc și în sociologia românească, cu statute și ponderi diferite, specifice. În sensul că, *dezvoltarea modernă, raționalist-liberală* a fost prezentă în teoriile sociologice și doctrinele politice ale generației 1848, dar cu un statut oarecum marginal în știința și cultura politică românească. *Modernitatea etatistă* a fost, de asemenea, reprezentată în sociologia românească, ca reflex al eforturilor de modernizare a societății de către *burghezia minoră*, care avea nevoie de a-și găsi sprijin în stat, ca „forță centrală”, ca urmare a ruinării vechii clase stăpânitoare și a inexistenței unei clase sociale de mijloc puternice, ca suport al modernizării capitaliste. O pondere însemnată în sociologia românească au avut-o teoriile sociologice ale *modernității întemeiate pe specificitatea identității culturale*, concretizate în seria sociologiei critice care, în esență, contesta introducerea sau insista pe introducerea selectivă a modernității în condițiile asigurării unei dezvoltări organice a societății, în forme adecvate și autentice de viață socială.

În măsura în care investigațiile vor putea continua în condiții optime, rezultatele lor vor contribui la identificarea direcțiilor de reflecție și de acțiune și la căutarea unor posibile soluții pentru fundamentarea unor proiecte alternative de evoluție a societății noastre în viitor.

În perspectivă, cercetările de istoria sociologiei se vor putea dezvolta în direcții multiple. Câteva din acestea ar putea conduce la realizarea unor lucrări cum

ar fi: bibliografia generală și cronologia sociologiei românești; un lexicon de sociologie românească; contribuții românești la dezvoltarea sociologiei ca știință; ediții complete ale operelor classicilor sociologiei românești; lucrări monografice sau de sinteză tematice etc., care să valorifice și să introducă în circuitul științific, la adevăratele sale dimensiuni, creația din acest domeniu al sistemului științific și cultural național.

CONCEPTUL DE STRUCTURĂ SOCIALĂ – RETROSPECTIVĂ TEORETICĂ ȘI INCITAȚII METODOLOGICE

MARIA LARIONESCU

I. PRELIMINARIILE UNUI CONCEPT

1. Polisemia conceptului de structură socială

Concept de importanță fundamentală în sociologie, termenul de structură socială a fost definit în chip echivoc de majoritatea sociologilor. R. Boudon a demonstrat polisemia acestui concept într-un volum special [Boudon, 1968]. Cele mai uzuale conotații ale conceptului sunt de: coerență, interdependența părților, de relații, totalitate, dependența părților de sistem, ireductibilitatea sistemului la suma părților, organizare, diferențiere, grupuri structurale, „ierarhizări multiple” etc. *Dicționarul de sociologie*, coordonat de C. Zamfir și L. Vlăsceanu tranșează tratarea termenului ca și Gilles Ferréol și colab., alocând spații diferite pentru conceptul de structură (analizat de L. Vlăsceanu) și pentru cel de structură socială (prezentat de I. Mărginean). Definițiile *structurii* sunt axate pe ideea centrală de model și analiză structurală [Zamfir C., Vlăsceanu L., 1993, p. 619], iar conceptul de *structură socială* este definit de I. Mărginean ca „ansamblul relațiilor stabile ce caracterizează sistemul social al unei societăți, alcătuit din comunitățile, colectivitățile, clasele, categoriile și grupurile sociale existente la un moment dat [Zamfir C., Vlăsceanu L., 1993, P. 623]. Aceste delimitări corespund, în linii mari, celor două contexte ale definițiilor structurii sociale precizate de R. Boudon: *contextul definițiilor intenționale* și *contextul definițiilor efective* [Boudon, 1990, p. 392].

Primul context (al definițiilor intenționale) precizează funcția pur *terminologică* a termenului de structură socială constând într-o colecție de „asocieri sinonimice” care ilustrează ideea de coerență, regularitate, de interdependență a elementelor opusă caracterului amorf, agregat al obiectului cercetării. Din perspectiva acestui context se pot folosi intersanjabil conceptele sinonime-structură, organizare, sistem de relații etc., fiind absurd să se pretindă clarificarea semnificațiilor termenilor de „structură socială”, „structură economică”, „organizare” etc. [Boudon, 1990, p. 87–88]. Ceea ce este cu adevărat important în acest context intențional privește funcțiunea structurii sociale de a delimita în chip tranșant „grupurile structurale” [Gurvitch, 1995, p. 3–44] caracterizate printr-o relativă „stabilitate a relațiilor dintre indivizii care le compun, printr-o diferențiere

și ierarhizare ale subgrupurilor și ale indivizilor de „grupurile nonstructurate”, amorf, neposedând „nici ierarhizări multiple, nici echilibru precar între ele” etc. Oricât de importantă ar fi această funcție descriptivă sau terminologică a structurii sociale care îngăduie să se evidențieze „caracterul *sistematic* al unui obiect”, deosebirea dintre „sisteme de relații fundamentale și aparente” și oricât de *utilă* și *comodă* este invocarea definiției intenționale a structurii sociale pentru a desemna un obiect ca structură – organizare – sistem de relații, semnificația termenului este *epuizată* de funcțiunea amintită. Cu alte cuvinte, definiția intențională a noțiunii de structură socială nu are alt conținut decât cel desemnat prin asocierile sinonimice menționate, fiind imposibil să înfăptuim o definiție de tip inductiv: încercarea de a găsi ce au în comun diferitele utilizări ale termenului structură socială ne duce la o definiție extrem de „săracă și de banală”, incapabilă să dea seamă de contextele particulare în care se aplică și nici de varietatea obiectelor la care se aplică. Exemplul sugestiv oferit de André Martinet și anume, al raportului între două cuvinte cu pronunție și grafie identică – *bad*, cuvânt persan și *bad*, cuvânt englezesc – arată inutilitatea eforturilor de a analiza conținutul noțiunii de structură în chip inductiv, pe baza proprietăților lor intrinsece și avantajul de a cerceta rolul și funcția acestei noțiuni în „contextele ce o conțin” [Boudon, 1990, p. 32]. Printr-o analiză „din interior”, prin „compararea și abstractizarea elementelor comune tuturor accepțiunilor termenului” de structură socială, ajungem în cel mai bun caz la o definiție a termenului echivalentă cu o colecție de *omonime* ale unei colecții de *sinonime* [Boudon, 1994, p. 86] care nu ne poate spune nimic *în plus* despre semnificația termenului de structură socială, despre identitatea acestuia.

Ieșirea din acest impas o constituie analiza termenului de structură „din exterior”, prin recurgerea la contextele teoretice în care acesta a fost utilizat; altfel spus, se impune depășirea definițiilor intenționale, care serveau la „descrierea unei *intenții*” (intenția de a construi o teorie a interdependenței elementelor obiectului de studiu) și trecerea la o definiție *efectivă*, adică la „teoria acestei interdependențe” [Boudon, 1990, p. 61-62]. Boudon exemplifică însă cazul, considerat tipic de analiză a structurii sociale în contextul definițiilor efective, prin investigațiile structurilor de rudenie aparținând lui Cl. Lévi-Strauss și continuatorilor săi, ceea ce este un domeniu extrem de restrâns al structurii sociale.

Excepțând aceste cazuri exemplare, sociologii nu au cunoscut succese răsunătoare și de durată prin aplicarea analizelor structurale comparabile cu cele din antropologie, lingvistică, fonologie etc., aceasta pare să fie concluzia pesimistă la care a ajuns R. Boudon. Argumentul esențial adus în sprijin este însăși natura obiectului de studiu al sociologului – societățile globale ca sisteme indefinite – căruia i se potrivesc mai bine metode ca funcționalismul, metoda comprehensivă și comparativă [Boudon, 1990, p. 93].

Fiind avertizat de „realizările” sociologice precare ale conceptului de structură socială și de perspectiva pesimistă asupra oportunităților oferite de acest

concept pentru avansul disciplinei, istoricul sociologiei nu poate fi decât surprins de încăpățânarea cu care sociologii continuă să-și construiască discursul centrat pe acest concept (sau derivate ale lui).

În studiul de față ne propunem să demonstrăm că practicile metodologice ale sociologilor organizate în jurul conceptului de structură socială sau a „familiei” conceptuale a acestuia relevă o prezență dintre cele mai vii și mai promițătoare pentru avansul teoretic al disciplinei.

2. Structură socială și stratificare socială

De cele mai multe ori în practica cercetărilor sociologice nu se operează cu distincții între diferitele componente conceptuale ale termenului de structură socială, acestea fiind mai degrabă tratate sincretic. Plecând de la principiul de coerență și interdependență [Ferréol, 1998] a părților componente ale oricărei societăți, sociologii analizează „rețelele complexe de relații sociale”, modalitățile de „compoziție sau distribuție a populației pe grupe sociale”: comunități, clase sociale, categorii socio-profesionale, categorii rezidențiale, de vârstă, sex etc. [Mărginean, 1989, p. 623; Sandu, 1989, p. 189; Cazacu, 1989, p. 168–169, p. 51; Petre, 1989, p. 287 și urm.].

Primul sociolog care a făcut explicită această alcătuire compozită a structurii sociale a fost P. Sorokin în cunoscutul studiu *What is a social class?* [Bendix, Lipset, 1963, p. 87–92]. Structura socială, după acest autor, este una de tip clasial, în care clasa este definită ca „un grup specific multivalent”, care a exercitat o influență puternică în timpurile moderne și care se întemeiază pe un „amestec de legături ocupaționale și economice, la care se adaugă legătura stratificării [Sorokin, 1994, p. 10]. Cele trei tipuri de legături asigură „baza obiectivă” a tuturor similarităților clasei sociale: mentale, morale, comportamentale, fizice. „Caracteristica specifică a clasei sociale, precizează Sorokin, este întrepătrunderea legăturilor ocupaționale și economice, la care se adaugă legătura de apartenență la același strat de bază, ale cărui proprietăți sunt definite de totalitatea drepturilor și datoriilor sale esențiale – sau prin privilegiile și limitările dreptului de vot – comparate cu acelea ale altor clase”. Or, „persoanele care au ocupații, poziție economică, drepturi și îndatoriri esențiale similare nu pot să nu devină asemănătoare din multe alte puncte de vedere: fizic, mental, moral și comportamental” [Sorokin, 1994, p. 9]. Sorokin justifică nevoia de alăturare a diferențelor ocupaționale, economice și de stratificare în definirea structurii de clasă prin efectele de *întărire* a solidarității de clasă pe care le produce *combinarea* celor trei legături. El constată că și alți autori care au pornit cercetarea claselor doar de la ocupația de bază a clasei (G. Schmoller) sau de la legătura economică a averii (K. Bucher) ori de la „funcție” și „conștiință de clasă” (J. Lhome) au fost forțați de nevoile analizei să introducă și celelalte tipuri de legături [Sorokin, 1994, p. 10–11]. Combinația celor trei tipuri de legături s-a dovedit fructuoasă din punct de vedere metodologic, oferindu-i

autorului american un instrument suficient de discriminatoriu pentru a identifica clasele mai importante din societatea occidentală a ultimelor două-trei secole: clasa muncitorilor industriali sau proletară, clasa țăranilor-fermieri, clasa marilor latifundiați în declin, clasa capitaliștilor și managerilor (Sorokin, 1994, p. 12).

3. Structura socială de clasă: K. Marx

O direcție semnificativă de analiză sociologică a structurii sociale este centrată pe dimensiunea clasială a structurii sociale, așa cum a fost ea fundamentată de K. Marx. Criteriul de bază care a stat la baza analizei marxiste a claselor a fost sursa de venit, în spatele căreia stă o dimensiune empirică fundamentală: proprietatea. Cele trei tipuri de proprietate din societatea capitalistă sunt, după Marx, forța de muncă, capitalul și pământul; acestea determină sursele de venituri luând forma salariului, profitului, rentei funciare și generează cele trei mari clase ale acestei societăți: muncitorii, capitaliștii și proprietarii de pământ [Cherkaoui, 1997, p. 123]. Această imagine a structurii de clasă a societății capitaliste este considerată de istorici ai disciplinei ca având valoarea unor tipuri ideale, care vor fi însă amendate și modificate în analizele empirice pe care Marx le-a făcut unor societăți particular-istorice. Spre pildă, analiza empirică a structurii sociale a societății franceze de la mijlocul secolului trecut făcută de Marx în lucrarea *Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte*, conține o idee extrem de interesantă și anume, a statutului claselor sociale *latente și manifeste* [Cherkaoui, 1997, p. 126]: „în Franța anilor 1850, parcela, țăranul și familia generează „condiții economice de existență care separă felul lor de viață, interesele și cultura lor de acelea ale altei clase”, făcând din aceste familii de țărani o clasă; dar, observă Marx, „întrucât, între țăranii parcelari nu există decât o legătură locală, iar identitatea intereselor lor nu dă naștere unei comunități, unei legături naționale și nici unei organizări politice, ei nu formează o clasă” [Cherkaoui, 1997, p. 126]. Tocmai analiza empirică a unei societăți particulare, observă Mohamend Cherkaoui, l-a condus pe Marx la considerarea dimensiunii *puterii*, sub forma conștiinței de clasă și a organizării politice, ca trăsătură definitorie a structurii de clasă manifeste.

O poziție similară asupra structurii de clasă a avut, ulterior, P. Sorokin, care a făcut diferența între o colectivitate *nominală*, solidarizată prin statutul economic, ocupațional și juridic asemănător și o „clasă socială reală”, care presupune că „o parte dintre acești indivizi trebuie să fie deplin organizată, iar cealaltă parte să fie cvasiorganizată”; iar mai departe, P. Sorokin precizează, în același chip ca și Marx, că, atunci când se instituie o organizare de clasă, apare și „conștiința de clasă a membrilor grupului, precum și componenta semnificații-valori-norme a grupului” [Sorokin, 1994, p. 8].

Încorporarea dimensiunii politice și simbolice în definiția structurii de clasă, chiar dacă este vorba doar de accepțiunea structurii de clasă manifeste, a dat

naștere la polemici și controverse. Unul dintre criticii cei mai avizați este, desigur, Max Weber. Acesta i-a reproșat lui Marx ambiguitatea ideii de interese de clasă și neglijarea autonomiei politicului, făcând o observație care va face carieră strălucită în sociologie, fiind preluată de M. Olson și de individualiștii metodologici contemporani și anume că din situația de clasă nu se poate deduce o acțiune colectivă, ba, mai mult, există o pluralitate de acțiuni colective foarte diferite [Cherkaoui, 1997, p. 127]. Se cuvin adaptate și o serie de evoluții ale societății capitaliste ce au pus în dificultate validitatea schemei marxiste a structurii sociale de clasă, îndeosebi factorii de stabilitate generați de dezvoltarea acestei societăți printre care se evidențiază emergența și rezistența claselor mijlocii [Cherkaoui, 1997, p. 130].

Pe lângă punctele de vedere critice semnalate privind viziunea marxistă asupra structurii de clasă mai pot fi semnalate și alte semne de întrebare ridicate de autori ca L. von Wiese, T. H. Marshall, Th. Veblen, W. Sombart, Jon Elster, C.W. Mills, R. Dahrendorf, A. Giddens ș.a.

Cele mai multe observații critice la adresa schemei marxiste a structurii de clasă pun în lumină caracterul prea brut, prea nefinisat al proprietății ca indicator al apartenenței de clasă. Operând cu acest criteriu, nu putem distinge între latifundiar și capitaliști, între micii capitaliști și muncitorii salariați ce dețin acțiuni, între proprietarii corporativi și administratorii corporațiilor etc. Pe baza studiului textelor marxiste, Jon Elster propune nu una, ci patru definiții posibile ale structurii de clasă, în raport cu proprietatea, exploatarea, comportamentul de piață și puterea, care îi permit autorului să construiască o noțiune complexă, aptă să țină seama de „deosebirea dintre economiile de piață și cele fără piață”, de „distincția dintre proprietatea privată și corporativă asupra mijloacelor de producție” [Elster, 1994, p. 21, 23–24]: „În economiile de piață, deci, *clasele se caracterizează prin activități în care membrii lor sunt siliți să se angajeze în virtutea structurii dotării*. Acestea sunt activitățile de a munci și a nu munci, a cumpăra și a vinde putere de muncă, a da și a lua capital cu împrumut, a da și a lua pământ în arendă” (*lucr. cit.*, p. 27, subl. autorului).

Concluzia de bază a autorului este că orice caracterizare a structurii de clasă „este cu necesitate *relațională*, excluzând, de exemplu, „gulerul albastru” și „gulerul alb” ca fiind criterii de clasă [Elster, 1994, p. 27]. O asemenea accepțiune a structurii de clasă evită, după opinia lui Jon Elster, eroarea săvârșită de Marx de a supraestima proprietatea și a subestima puterea ca un criteriu al clasei, introducând „niște linii ale diviziunii interne a clasei, pentru ca cel mai mic funcționar să nu fie admis în clasa dominantă în societățile birocratice sau teocratice”. Aceste linii, precizează același autor, „trebuie trase în termeni de *relații de putere*, mai curând decât în termeni de exploatare” (subl. ns.) [Elster, 1994, p. 33]. Dar chiar și așa, observă autorul citat, definiția structurii de clasă ca relații de dominație și subordonare este prea comportamentală și insuficient de structurală, adică

sugerează mai degrabă o definire a configurației de clasă prin ceea ce ei trebuie să facă în virtutea a ceea ce ei au” [Elster, 1994, p. 34]. Fundamentarea structurală a relațiilor de putere apare mult mai slabă și mai inconsistentă decât întemeierea pe care o oferă proprietatea relațiilor de vânzare și cumpărare a forței de muncă. Încercările sociologilor de a găsi o întemeiere structurală pentru relațiile de dominație și de subordonare s-au finalizat cu contribuții teoretice care au oferit interpretări sugestive ale unor situații empirice dintre cele mai diverse.

Printre cele mai interesante rezultate teoretice sunt distincțiile operate între structura socială – strat social, structura socială de clasă – structura de status, structura socială – stratificare socială etc.

4. Structura de clasă – strat social. Ocupația ca vehicul al mobilității sociale: L.v. Wiese

În vreme ce P. Sorokin, sub presiunea cercetării empirice, lărgise sfera conceptului structură de clasă prin includerea noțiunii de stratificare socială, L.v. Wiese procedează exact invers, delimitând cu fermitate structura de clasă de ceea ce el denumea „strat social”, conținând grupurile de ocupații dispuse ierarhic sau piramidal. Distincția dintre cele două concepte devine transparentă în funcție de răspunsul dat la câteva întrebări „cheie”: „ce fel de muncă faci?”, „Ce este produsul muncii tale?”, „Care este starea ta socială” – răspunsul la aceste întrebări indicând apartenența la un strat social. Întrebarea relevantă pentru identificarea apartenenței de clasă este „ce pozezi”? Clasele apar astfel ca „structuri sociale” (ceea ce înseamnă agregate organizate) după criteriile precum proprietatea, profesia și averea [Wiese, 1963, *lucr. cit.*, p. 111–112]. Contribuția lui L.v. Wiese nu se reduce, însă, la această distincție conceptuală între cele două configurații amintite. Plecând de la această distincție, autorul german intuiește și definește rolul strategic, cu funcție revoluționară în societatea contemporană, pe care-l deține ocupația, generând „fenomenul modern al străpungerii barierelor de clasă prin alegerea unei anumite cariere” [Wiese, 1963, *lucr. cit.*, p. 114]. Ocupațiile politice, cele ale lumii afacerilor, carierele științifice și artistice sunt cele mai vizibile căi de traversare a granițelor de clasă: oameni politici, oameni de știință, artiști, funcționari superiori avuți lucrează cot la la cot cu persoane sărace în același tip de însărcinări și activități. Identitatea de clasă, reflectată de indicatorul proprietății, nu dispăre ci se manifestă în chip mediat prin stilul de viață și îndeosebi prin modul diferit în care categoriile avute și sărace reacționează la obligațiile comune: „persoanele avute tind să fie echilibrate și rezervate, în timp ce persoanelor fără proprietate le lipsesc aceste calități în diferite grade” [Wiese, 1963, p. 113]. Ocupația apare, astfel, la L.v. Wiese ca una dintre cele mai semnificative căi de mobilitate socială în epoca contemporană, cu deosebire după primul război mondial. În secolele trecute, apartenența de clasă și de stare fixa identitatea indivizilor pentru toată viața acestora. Doar o dată cu dezvoltarea societății contemporane granițele structurii sociale pot fi segmentate de ierarhia ocupațiilor, indivizii având posibilități de

mobilitate, atât în cadrul claselor și stărilor, cât și între acestea. Ocupația devine în felul acesta un indicator strategic în analiza structurii sociale a societăților contemporane.

Sociologii contemporani ai stratificării sociale au făcut din categoriile socio-profesionale indicatori centrali ai analizelor lor; sunt cunoscute nomenclatoarele de profesii utilizate de Blau și Duncan (1967), Desrosières (1986), precum și utilizarea ocupațiilor ca element de bază în construcția scărilor de prestigiu și a indicilor socioeconomi elaborată de North și Hatt (1947), Kahl și Davis (1955). Într-o manieră asemănătoare, britanicii A. Giddens și Fr. Parkin consideră că ordinea ocupațională furnizează „osatura structurii de clasă în societățile vestice moderne” [Parkin, 1971, p. 18].

Semnificațiile sociologice ale ocupației nu se reduc la indicatorii de mobilitate socială, ci ele pot fi extinse și la o serie de componente tipice ale vieții indivizilor, care sunt determinate de o estimare socială specifică, pozitivă sau negativă, a prestigiului (onoarei), caracteristice „situației de status” (Max Weber).

5. Structura de status – structura de clasă: Max Weber

Structura de status a fost definită de Max Weber în opoziție cu determinarea economică a structurii de clasă: „În contrast cu situația de clasă, pur economic determinată, dorim să desemnăm ca *situație de status* fiecare componentă tipică a vieții omului care este determinată de o estimare socială specifică, pozitivă sau negativă, a onoarei” [Weber, 1994, p. 35–36; 107–108]. În timp ce „clasele sunt stratificate după relațiile lor cu producția și achiziția bunurilor, grupurile de status sunt stratificate în acord cu principiile *consumului* lor de bunuri, reprezentate de stiluri de viață determinate” (*Ibidem*). Pe temeiul situațiilor de clasă și de status, M. Weber distinge societăți structurate de poziția de piață (sau de clasă) și societăți de status.

Societatea de piață este orientată funciarmmente de raporturile de proprietate, de avere precum și de interesul pentru bunurile de schimb; șansele de viață ale indivizilor într-o astfel de societate sunt reglementate de piața forței de muncă, de legalitatea rațională și impersonală. Decisive într-o societate de clasă sunt locul și caracterul pieței ca instituție generalizată și normele impersonale.

Prin contrast, societatea de status este centrată pe prestigiu și privilegiu, dobândite printr-o anumită educație, printr-un mod de viață și ocupație specifice, prin consum irațional din punct de vedere economic.

Cercetări ulterioare asupra concepției weberiene au adus precizări suplimentare, de mare relevanță metodologică pentru caracterizarea tipului general al societății de status și de clasă. Societatea structurată pe bază de status prezintă următoarele caracteristici fundamentale [Jowitt, 1978, p. 5–13]:

a. unitatea de bază a identificării și organizării sociale este „grupul corporat” – familia lărgită, clanuri, grupuri corporate profesionale, religioase, politice etc.

Trăsătura caracteristică a acestora este exclusivismul calității de membru al grupului corporat;

b. relațiile între aceste grupuri corporate sunt guvernate de *norme personale* de acțiune, nu impersonale ca în cazul societății de piață. Integrarea acestor grupuri se bazează pe principii patrimoniale, care se referă la bunuri sau proprietăți comune moștenite sau transmise. Raporturile sociale se bazează pe schimbul personal de cadouri a căror oferire constituie un mijloc magic de control al resurselor (Mauss, 1994). În societatea de status averea este semnificativă ca: demonstrație a puterii într-o lume a sărăciei, putere magico-religioasă a celor ce o dețin. Comportamentul economic al indivizilor în societatea de status nu implică calculul bazat pe norme impersonale;

c. perspectiva asupra lumii într-o societate de status accentuează calitățile concrete și discrete (discontinue) ale lumii. Într-o astfel de lume resursele economice, sociale, politice, culturale sunt concepute ca fiind mai degrabă finite și imobile, decât în expansiune și flexibile.

Cu totul altfel arată tipul fundamental al societății de clasă: *a.* unitățile de bază ale identificării sociale, ale organizării și acțiunii sociale sunt familia nucleară și individul (nu grupul corporat), ceea ce face posibilă dezrădăcinarea oamenilor și disponibilizarea lor pentru reangajarea în noi identități, adică libertatea combinatorie a resurselor materiale și sociale; *b.* normele care ghidează acțiunea indivizilor sunt impersonale; *c.* perspectiva asupra lumii este rațională și impersonală, opusă „comunalizărilor”, care permite o autentică „mobilizare socială” a resurselor și indivizilor, o sporire a capacității acestora de a combina resurse materiale și culturale în moduri noi. Societățile de clasă sunt înzestrate cu cadre de referință (individ, cetățean, bun economic), precizează K. Jowitt, care îngăduie o „mobilizare” ritmică, standardizarea diferitelor resurse, interschimbul între diferite unități sociale, fiind mai apte decât cele de status să se adapteze schimbărilor.

Dacă în cercetările axate pe linia weberiană se efectuează o delimitare a structurii de clasă față de structura de status, alte tradiții sociologice au experimentat o fuziune metodologică a celor două tipuri de structuri sociale.

6. O abordare integrată a structurii de clasă și de status: Lloyd Warner

Venind dinspre antropologie spre sociologie, Lloyd Warner și echipa sa au fost interesați de cercetarea structurii sociale a unor întregi comunități moderne, astfel încât factorii psiho-culturali și sociali, puși în lumină de evaluările reciproce ale membrilor comunității, să aibă aceeași importanță în stratificarea comunității ca și poziția economică. În consecință, L. Warner și colaboratorii săi au procedat la o reconceptualizare a stratificării de clasă care implică „o abordare esențialmente subiectivă” a clasei, având în vedere evaluările subiective ale membrilor săi, bazate pe valori, atitudini, credințe ce determină prestigiul clasei [Warner, 1941, *op. cit.*,

p. 64–68]. Fiecare din cele cinci sau șase clase sociale descoperite în cele trei comunități urbane investigate de L. Warner (Ivanhoe City, Old City și Jonesville) este caracterizată printr-un stil de viață propriu, care se referă la factori obiectivi (venitul, ocupația), cât și subiectivi (gustul indivizilor, modelele de consum, modalitățile de petrecere a timpului liber, obiceiurile și cutumele familiale etc.).

Deplasarea accentului spre evaluările subiective ale membrilor unei comunități în vederea determinării structurii sale a avut două consecințe în plan metodologic. Una privește încercarea lui Jon Elster de a demarca conceptual teoria clasei de stratificarea socială în funcție de „scopul în care au fost construite”: stratificarea socială, susține acesta, urmează „să explice mai ales proprietățile și comportamentele la nivel individual prin variabile de status”, în vreme ce teoria clasei „încearcă să explice acțiunea colectivă în termenii poziției de clasă a indivizilor angrenați în ea” [Elster, *op. cit.*, p. 43]. A doua consecință privește încercarea opusă, de a integra cele două teorii pentru a obține o abordare inedită a structurii sociale: este vorba de eforturile făcute, îndeosebi, de tradiția britanică dezvoltată de D. V. Glass și colegii săi de la London School of Economics după cel de al doilea război mondial și continuată în zilele noastre de A. Giddens și de reputata echipă de sociologi britanici în frunte cu John H. Goldthorpe, Catriona Llewellyn și Clive Payne.

D. V. Glass și colaboratorii săi au plecat de la ideile dezvoltate anterior în sociologia europeană și americană cu privire la structura socială de status și de clasă concentrându-se însă asupra *mobilității* sociale ca proces de importanță capitală în formarea claselor.

7. Mobilitatea socială și structura socială

Sociologii de la London School of Economics au constatat, la nivel empiric, că transmiterea status-ului social în societatea britanică tinde să opereze „în cadrul unui așa-zis circuit închis” [Goldthorpe, Llewellyn, Payne, 1980, p. 22] care invalidează teza privind egalitatea oportunităților în societățile industriale dezvoltate. Cu alte cuvinte, recrutarea indivizilor pentru pozițiile de vârf ale ierarhiei stratificării se face preponderent din rândul fiilor oamenilor care au ei înșiși status ridicat, în vreme ce șansele de acces ale fiilor de muncitori manuali, semi-calificați sau necalificați erau neglijabile.

Abordarea propusă de sociologii britanici schimbă substanțial orientarea analizei structurii sociale. Nu este vorba doar de noutatea unor date empirice, ci de o schimbare de optică în conceptualizarea structurii sociale, formulată explicit de A. Giddens, care a și propus un termen nou, cel de *structurare*. Noul mod de conceptualizare a structurii sociale renunță la definirea acestuia în termeni „poziționali”, demers de origine marxistă care separă, în linii mari, mobilitatea de structura de clasă și se concentrează pe încorporarea mobilității în procesul de formare a claselor sociale. Scopul cercetărilor lui Glass, formulat explicit de acesta,

era de a investiga mobilitatea în termeni de status și prestigiu social și nu de a cerceta clasa în sensul clasic, marxist al termenului [Goldthorpe, Llewellyn, Payne, 1980, p. 22]. La rândul său, Anthony Giddens respinge conceptualizarea pozițională a structurii de clasă și vede clasele ca *agregate de indivizi* ce vor fi mai mult sau mai puțin identificabili după *gradul* de „structurare” care există în chip empiric. După el, „procesul de structurare cel mai generalizat din societățile avansate, cel puțin, rezultă, în fapt, din distribuția șanselor mobilității care au loc în cadrul unei societăți date”. Mai precis, „structurarea claselor este facilitată *de gradul în care se produce închiderea mobilității în legătură cu orice formă specificată a capacității de piață*” [Giddens 1973, p. 107]. Argumentul invocat de Giddens se referă la faptul că efectul închiderii în termenii mișcării intergeneraționale este de „a genera *reproducția* experienței comune cotidiene de-a lungul generațiilor și, această omogenizare a experienței este întărită, în măsura în care mișcarea indivizilor înăuntrul pieței muncii este limitată de ocupațiile ce generează o ordine similară de rezultate” [Giddens, 1997, p. 107].

Cele mai semnificative rezultate teoretice obținute de P. Sorokin, P. Blau, O.D. Duncan, D.V. Glass și colaboratori, în urma cercetărilor care au situat ritmurile și tipurile mobilității sociale în centrul preocupărilor pentru formarea structurii de clasă, sunt *teza „închiderii”* (The „Closure” Thesis), *teza „zonei tampon”* (The „Buffer Zone”) și *teza „compensației”* (The „counterbalance” Thesis) sistematizate de Goldthorpe, Llewellyn și Payne (1980, p. 43–58).

Teza „închiderii” este constituită din trei enunțuri interdependente: *a.* mobilitatea are loc cu cea mai mare probabilitate între grupuri situate la nivel similar în ierarhia ocupațională, în măsura în care ea este concepută ca fiind dezirabilă, prestigioasă sau conferind status socio-economic; *b.* mobilitatea va tinde astfel să fie cea mai ridicată la nivelurile intermediare ale ierarhiei și cea mai redusă la extremele sale, întrucât la nivelurile intermediare există posibilitatea ca mobilitatea să se producă cu cea mai mare frecvență, atât în sus, cât și în jos, în timp ce la extreme, una sau alta din aceste posibilități tind să fie înlăturate; *c.* cea mai mică mobilitate se va găsi la vârful ierarhiei, deoarece se poate presupune că acei care dețin poziții superioare le mențin pentru ei și copiii lor și, mai mult, ei au și resursele care-i abilitază să facă acest lucru. Teza închiderii asumă existența unor obstacole în calea deschiderii nelimitate a șanselor în societățile dezvoltate plasând discuția în termenii unei *mobilități relative a șanselor*. Conform acestei teze există o consecvență amplă, cel puțin la nivelurile înalte, între ierarhia ocupațională și structura de clasă, în sensul unui grad semnificativ de închidere; adică, în compoziția grupelor constituite la aceste niveluri (înalte) autorecruțarea și inter-recruțarea intergenerațională joacă un rol major. În cazul recrutării „din afară”, conform aserțiunilor *a* și *b*, avem de-a face cu o recrutare de „distanță scurtă”: elitele nu vor conține decât o proporție neglijabilă de indivizi proveniți din clasa muncitoare, având tendința de a-și conserva diferențele culturale.

Prelucrând datele empirice referitoare la tipurile de mobilitate în funcție de criteriul diviziunii între ocupațiile manuale și nonmanuale, văzut ca linie fundamentală de clivaj, atât în cadrul ierarhiei ocupaționale, cât și al structurii de clasă, precum și ca unul din factorii de importanță majoră în împiedicarea mobilității pe „distanță lungă”, autorii menționați au formulat a doua teză importantă.

Teza „zonei tampon” stipulează următoarele: *d.* în timp ce fiii indivizilor situați la nivel mai ridicat, să zicem muncitori manuali calificați, vor dispune de șanse semnificativ mai mari de a obține ocupații nonmanuale decât fiii muncitorilor necalificați, astfel de ocupații la care ei au acces vor fi în cea mai mare parte la baza ierarhiei nonmanuale; *e.* în vreme ce fiii muncitorilor nonmanuali situați la nivelul de jos, de exemplu vânzători, supraveghetori, chelneri, mici antreprenori etc. se vor găsi, mult mai probabil în situația de a obține o muncă manuală decât fiii indivizilor plasați mai înalt în scara ocupațiilor nonmanuale, astfel de mișcări vor fi în principal orientate mai degrabă către niveluri manuale calificate decât spre slujbe semi-calificate sau necalificate. Ca și în cazul primei teze, autorii au simțit nevoia să atenueze consecințele empirice ale tezei „zonei tampon”, atrăgând atenția asupra caracterului ideal-tipic al modelului și al probabilității existenței unor fenomene care pot contrabalansa efectele tezei, ca de pildă aspectele, descoperite în cercetări ulterioare, privind o mobilitate ridicată a vieții active a indivizilor petrecută într-o fază ulterioară începuturilor în ocupațiile manuale sau cazurile semnificative de indivizi care se întorc la clasa de origine.

Atenția pe care cercetătorii structurii sociale au început s-o acorde tot mai mult factorilor implicați privind mobilitatea de-a lungul vieții active sau fenomenelor care contrabalansează efectele mobilității exprimate prin cele două teze i-a condus la formarea celei de a treia teze.

Teza „compensației” susține că există forțe puternice care operează deja împotriva continuității mobilității. În mod concret, această teză exprimă ideea că împrejurarea în care se produce o ascensiune în decursul vieții active a indivizilor devine sigur mai puțin probabilă, fie că este vorba de avansarea „indirectă” a unor indivizi cu origini joase, sau în cazurile de mobilitate inversă (counter-mobility) a unor indivizi cu origini superioare.

Cele trei teze prezentate, observă Golddthorpe și Llewellyn, prezintă dificultăți serioase întrucât conduc spre o subestimare a mobilității sociale. Propriile cercetări făcute de autori în 1972 au indicat o mobilitate, îndeosebi ascendentă, mai mare decât cea asumată de cele trei teze, care trebuie privite cu anumite rezerve. Este posibil, sugerează autorii menționați, ca însăși valoarea analizei clasiale să fie îndoielnică, întrucât, din pricina nivelului de mobilitate care predomină, formarea clasei este probabil să rămână la un nivel scăzut și astfel poziția de clasă împărtășită ar trebui să aibă o importanță diminuată ca bază a acțiunii sociopolitice.

În consecință, opinează autorii, se impune reexaminarea legăturii simple asumate între mobilitate și formarea structurii de clasă și considerarea ei ca fiind potențial complexă, necesitând o tratare conceptuală mai fină și o investigație empirică mai cuprinzătoare.

În loc de concluzii. Autoarea acestor rânduri speră că prezenta retrospectivă teoretico-metodologică, departe de a fi exhaustivă, oferă interpretări, accente, intuiții asupra conceptului de structură socială care prezintă semnificație actuală, în contextul mai larg al înțelegerii și explicației tranziției postcomuniste a societății românești spre structuri sociale moderne.

BIBLIOGRAFIE

- BLAU, P.; DUNCAN, O. D., *The American Occupational Structure*, New York, Wiley, 1967.
- BOUDON, R., *A quoi sert la notion de „structure”*, Paris, Gallimard, 1968.
- BOUDON, R., *Texte sociologice alese*, București, Editura Humanitas, 1990.
- CAZACU, H., *Mobilitatea și structura socială*, în: Drăgan I., Anastasiu C., *Structura socială a României socialiste*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
- CHERKAOUI, M., *Stratificarea*, în: Boudon R. (coord.), *Tratat de Sociologie*, București, Editura Humanitas, 1997.
- DESROSIÈRES, A.; THEVENOT, L., *Les catégories socioprofessionnelles*, Paris, Editura de La Decouverte, 1986, Citat după Boudon R., *Tratat de Sociologie*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 149.
- ELSTER JON, *Definirea claselor*, din *Marking Sens of Marx*, Cambridge University Press, 1987. Citat după traducerea în română de Drăgan Ion (coord.), *Clasele sociale de mijloc*, București, Editura Universității, 1994.
- FERRÉOL, G.; CAUCHE, PH.; DUPREZ, J.-M.; GADREY, N.; SIMON, M., *Dicționar de Sociologie*, Iași, Editura Polirom, 1998.
- GIDDENS, ANTHONY, *The Class Structure of the Advanced Societies*, London, Hutchinson, 1973.
- GOLDTHORPE, H. JOHN; LLEWELLYN, CATRIONA; PAYNE, CLIVE, *Social Mobility and class Structure in Modern Britain*, Oxford, Clarendon Press, 1980.
- GURVITCH, G., *Le concept de structure sociale*, în „Cahiers internationaux de sociologie”, 1955, p. 3–44, apud. Boudon 1990, p. 40–41.
- JOWITT, KENNETH (ed.), *Social Change in Romania. 1860–1940*, Berkeley, University of California, 1978.
- KAHL, J. A.; DAVIS, J. A., *A Comparison of Indexes of Socioeconomic Status*, în „American Sociological Review”, vol. 3, p. 317–325.
- MAUSS, MARCEL, *Eseu despre dar*, București, 1994.
- MĂRGINEAN, I., *Modernizarea structurilor socioocupaționale și profesionale*, în Drăgan I., Anastasiu C., *Structura socială a României Socialiste*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
- MĂRGINEAN, I., *Structură socială*, în: Zamfir C., Vlăsceanu L., *Dicționar de sociologie*, București, Editura Babel, 1993.
- NORTH, C. G.; HATT, P. K., *Jobs and Occupations*, în „Opinions News”, vol. 9, 3–13. Citat după Boudon R., *Tratat de sociologie*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 148–149.
- PARKIN, FRANK, *Class Inequality and Political Order*, London, Mac Gibbon & Kee, 1971.

- PETRE, IOANA, *Tineretul purtător al schimbărilor în structura socială*, în: Drăgan I., Anastasiu C. (coord.), *Structura socială a României Socialiste*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
- SANDU, DUMITRU, *Migrația și dinamica structurii sociale*, în: Drăgan I., Anastasiu C. (coord.), *Structura socială a României Socialiste*, București, Editura Științifică și enciclopedică, 1989.
- SOROKIN, P. A., *Ce este o clasă socială?* în: Drăgan I. (coord.), *Clasele sociale de mijloc*, București, Editura Universității, 1994.
- SOROKIN P. A., *What is a social class?* în: Bendix R., Lipset S. M. (eds.) *Class, Status and Power. A Reader in Social Stratification*, N. Y., The Free Press of Glencoe, 1963.
- WARNER, W. LLOYD; LUNT, S. PAUL, *The Social Life of a Modern Community*, New Haven, Yale Univ. Press, 1941, vol. I. Citat după Drăgan Ioan, *Clasele sociale de mijloc*, Editura Universității, București, 1994.
- WEBER, MAX, *Economy and Society*, vol. 2, p. 932, 937. Citat după Drăgan Ion (coord.), *Clasele sociale de mijloc*, București, 1994.
- WIESE, von L., *Social Security and Social Ascent as Problems of our Time*, in Bendix R., Lipset S. M. (eds.) *Class, Status and Power. A Reader in Social Stratification*, Free Press of Glencoe, 1963, p. 588-595, citat după Drăgan I. (coord.), *Clasele sociale de mijloc*, București, Editura Universității, 1994.
- ZAMFIR, C.; VLĂSCEANU, L., *Dicționar de sociologie*, București, Editura Babel, 1993.

NICOLAE BLARAMBERG – ÎNTEMEIETOR AL MONOGRAFIEI NAȚIUNII ROMÂNE

LUCIAN RADU STANCIU

Apreciat de H. Spencer și alți mari sociologi ai epocii, N. Blaramberg este astăzi, pe nedrept, un necunoscut. Tocmai el, care a publicat prima mare monografie a națiunii române: *Essai comparé sur les institutions, Les lois et les moeurs des roumains* (1886–1887, circa 1100 pagini). Este prima carte de sociologie scrisă de un român, care s-a ridicat la nivelul standardelor științifice europene suscitând o vie dezbateră, ale cărei ecouri au fost culese chiar de autor în volumul de *Anexe* al operei.

În sfera sociologiei românești, lucrarea se prezintă ca o încercare grandioasă de a pune în aplicare o metodă monografică și documentară la scara cercetării întregului națiunii sub toate aspectele. Ea poate fi considerată arhetipul modernității științifice care a orientat și inspirat direct sau indirect toate demersurile de monografii în sociologia românească, de la cele zonale și locale la cele privind clasele, breslele și alte grupuri sociale sau forme ale vieții tradiționale sau religioase. O replică peste veac a acestei opere, o reluare a metodei și tehnicii de a monografia global, cu aprofundarea tuturor direcțiilor vieții istorice și sociale a constituit-o *Enciclopedia (monografică) a României* sub conducerea lui Dimitrie Gusti, din care au apărut 4 volume între anii 1938–1942.

Nicolae Moret de Blaramberg (numele este ortografiat și Blaramberg, pseud. N. Moreanu sau N.D. Moreanu), s-a născut la 24 decembrie 1834 în București și a decedat la 25 ianuarie 1896 în București.

Strămoșii lui Blaramberg sunt, după tată, dintr-o familie nobilă din Flandra care a dat pictori renumiți și cadre militare. Tatăl său, Vladimir Blaramberg, inginer de poduri și șosele în Rusia, vine la București în 1828 ca ofițer în armata rusă. Rămâne aici și se căsătorește cu Pulheria Ghica, soră cu domnitorii români Grigore și Alexandru Ghica. După mamă, Blaramberg este urmașul a zece domnitori români care au domnit între anii 1652-1855. Nașul lui Blaramberg este chiar domnitorul Alexandru Ghica. În 1846 tatăl moare și Blaramberg rămâne, la opt ani, orfan împreună cu încă trei frați.

Urmează gimnaziul la București (*Institutul Schewitz*), apoi școala pregătitoare din Sankt-Petersburg de pe lângă *Institutul de cadeți pentru poduri și liceul din Odessa*. Revenit în țară, îndeplinește funcțiile de șef de birou la Ministerul de Justiție, substituit la Înalțul Divan Domnesc, judecător și președinte la

Tribunal, avocat – meserie care îl conduce la un conflict cu C. Bolliac terminat printr-un duel în care îl rănește pe acesta (1858), apoi este procuror la Înalta Curte de Casație și Justiție, de unde demisionează în urma loviturii de stat a lui Al. I. Cuza (1864).

Urmează în 1865 cursurile *Facultății de drept din Aix* (Franța) obținând la examene *magnum laudae* pentru teza *Jus romanorum...* Revine în țară și intră conspirativ în *Comitetul Executiv și Dirigent* care urmărea răsturnarea de la putere a principelui Al. I. Cuza, fapt care se produce la 11 februarie 1866; din acest Comitet mai făceau parte: I. Ghica, D. Ghica, G.M. Ghica, L. Catargiu, C.A. Rosetti, I.C. Cantacuzino, D. Sturza, P. Mavrogheni. Participă ca deputat în Adunarea Constituantă ce se formează după lovitura de stat. Până la moarte este ales și reales în Parlamentul României de către electoratul din orașul Brăila, ale cărui interese le apără și le promovează de câte ori are prilejul; devine unul dintre liderii cei mai populari ai opoziției parlamentare unite, creează grupul și curentul parlamentar de nuanță conservator-liberală cunoscut sub numele de *Juna dreaptă*, din care se va dezvolta ulterior junimismul. În parlament, Blaramberg a dobândit faima de orator strălucit, bazat pe o vastă erudiție, criticând cu curaj puterea, indiferent dacă ea este de culoare liberală (I.C. Cantacuzino, D. Sturza, P. Mavrogheni) sau junimistă și apărând în general interesele păturilor sărace ale populației, în special ale țăranilor neîmproprietăriți; pendulând între conservatori și liberali, Blaramberg rămâne în realitate un tribun al poporului, deși el acreditează ideea apartenenței sale la un partid liberal cu tendințe conservatoare, opus categoric „pseudo-liberalilor” lui I.C. Brătianu.

În fapt, Blaramberg este un ilustru continuator al liniei politice moderate și tradiționale a lui Ioan Heliade Rădulescu, precum și a concepției sale sociologice. De altfel, Blaramberg se declară expres un continuator al spiritului pașoptist, în primul rând al „nemuritorului Heliade”. Criticând corupția și decăderea epocii sale, Blaramberg se interoghează sincer: „Dar unde sunt oamenii cunoscuți de la 1848, unde sunt: Heliazii, Tellii, Câmpinenii, Crețuleștii, Bălăcenii, Bălceștii, Filipeștii, Pleșoienii, Zosima, Racotă?” Se observă omisiunea aripii pașoptiste liberale: Rosetti – Brătianu – Ghica. Despre „crimele” lui Brătianu s-au păstrat câteva „filipice” faimoase, rostite și publicate în volum chiar de autorul lor – Blaramberg –, cuvântări care au condus la căderea guvernului Brătianu în 1888, dar au pus în pericol și viața oratorului. În ceea ce privește concepția sociologică care orientează pe parlamentar în luptele sale, acesta, pe lângă tradițiile românești invocate (în special Cantemir și Heliade), el indică principalii săi mentori europeni: „mă țin de operele unui Spencer, unui Léon Say și Laveley, cu care sunt sigur că nu mă voi rătăci”.

În *Adunarea Constituantă* a făcut parte din comisia însărcinată cu redactarea *Constituției din 1866*. Este firesc ca el să se opună la orice revizuire a acestei Constituții sub presiunea străinătății, în special la intervenția asociațiilor evreiești internaționale, considerând toate acestea ca un amestec în treburile interne

ale statului român, ca un flagrant atac la independența țării. Alături de Vasile Conta ține discursuri fulminante împotriva creșterii imigrației evreiești în România, a pretențiilor noilor veniți de a avea aceleași drepturi cu cetățenii români. El arată pericolul de a se răsturna raportul demografic dintre români și celelalte naționalități, în favoarea acestora din urmă, în special al evreilor. Denunță presupusul plan al internaționalei evreiești și al fracmasoneriei de a instaura statul iudaic pe teritoriul României. Îl determină chiar pe Brătianu de a lua măsuri de stopare a forței acaparatoare a imigrației evreiești și în 1883, introduce o *Rezoluție* în Parlament, semnată de mai mulți deputați, prin care susține sistarea oricărei revizuirii a *Constituției*, menținerea celebrului articol 7 din legea supremă, articol care focaliza lupta împotriva încetățenirii în masă a evreilor. El protestează împotriva intervențiilor și presiunilor străinătății care cerea înlăturarea din *Constituție* a acestui articol.

La 10 martie 1888, Blaramberg rostește un discurs fulminant contra guvernării Brătianu, care dura de 12 ani, acuzând guvernul de crime, corupție, subordonare față de interesele străine. Acest discurs, rostit în sala Orfeu, are o influență puternică asupra radicalizării maselor din Capitală, încât în momentul în care Blaramberg și alți suporteri politici ai lui vor să rostească la 14 martie 1888 noi cuvântări în sala Orfeu, guvernul declanșează o represiune brutală împotriva deputaților aflați în sală și a manifestaților. Se deschide focul, sunt morți și răniți, se creează busculadă. Blaramberg este arestat.

În final, evenimentele conduc la căderea guvernului Brătianu. Acest succes al lui Blaramberg îi creează o mare popularitate și aura de revoluționar incoruptibil, mai ales că își permite să critice și noul guvern format de junimiști. La 25 ianuarie 1889 Blaramberg depune, în numele a 22 colegi la Biroul Camerei Deputațiilor, un *Act de punere sub acuzațiune* a guvernului Ion Brătianu pe motivul că „nici unul din guvernele care s-au succedat de la 1866 și până astăzi n-a grămădit atâtea abuzuri și atâtea atentaturi îndrăznețe în contra libertăților publice; mai multe umilințe și scandaluri, mai multe crime, nu numai politice, dar și de drept comun, ca guvernul D-lui I. Brătianu, care a compromis drapelul liberalismului”. Blaramberg rostește în vederea trimerii în judecată un discurs apreciat de presă: „prin profunditatea gândirilor sale, erudițiunea ce dovedește prin forma sa strălucită, va figura în veci în analele parlamentului, ca cel mai însemnat, cel mai solemn ce s-a ținut până acum în această incintă unde se decide soarta țării”.

Pentru scurt timp, Blaramberg este numit ministru în 1891. Dar ultima funcție în care Blaramberg afirmă capacitatea sa creatoare și organizatorică, în care utilizează studiile sale sociologice bazate pe cercetările de teren este cea de prim-efor al spitalelor civile. El întreprinde, însoțit de dr. Assaky, un studiu comparat al așezămintelor spitalicești în diferite centre mari ale Europei, deplasându-se personal în Austria și Rusia. Blaramberg sporește veniturile Eforiei Spitalelor, restaurează și modernizează spitalele Pantelimon, Filantropia, Colței, pe care le

dotează, făcând o donație cu ultima tehnică medicală; înființează două școli, una de infirmieri și alta de infirmiere; introduce instalațiile de apă filtrată în toate spitalele, creează spălătorii mecanice pentru rufe și le înzestreaază cu etuve pentru dezinfectare; conectează spitalele bucureștene la rețeaua de canalizare subterană, mărește numărul de paturi în spitale și lefurile medicilor.

În august 1894, pe șoseaua Câmpulung-Târgoviște, la punctul Fântâna, se încearcă un atentat, nerevendicat, la viața lui Blaramberg. Efectiv se trage cu obuze în trăsura cu care călătorea acesta. Activitatea sa pe tărâmul organizării sanitare este apreciată până și de țarul Rusiei, care îl primește solem pe Blaramberg, îl invită la masă și pune la dispoziția lui și a delegației pe care o conduce un tren special.

Blaramberg a condus, în colaborare cu alți oameni politici, publicațiile: „Revista Dunării” (1865–1866), „Dezbaterile” (1866), „Terra” (1867–1870), „Le Pays Roumain” (1867–1869, 1870–1871), „Stindardul” (1876, „Le peuple roumain” 1865–1866).

V. Alecsandri îl caracterizează pe Blaramberg drept „unul din cei mai bravi, din cei mai nobili, din cei mai devotați din fiii României”. Poetul Al. Macedonski scrie o poezie dedicată lui Blaramberg, inspirată din viața la moșia acestuia, organizată model, poezie pe care o intitulează *Izvoarele de la Sturzeni*. Eminescu scrie cu respect până și în ultimul an al vieții sale despre „boierul Blaramberg”. Maiorescu îi face un portret în *Critice*. Până și principalul adversar politic I.C. Brătianu, îi recunoaște merite deosebite: „D-sa are un capital literar foarte mare, un talent oratoric foarte ascuțit, o imaginație foarte fecundă”. Blaramberg s-a autodefini: „libertatea și patria sunt cultul meu”.

În concepția lui Blaramberg sociologia istorică și descriptivă a instituțiilor este esențială pentru cunoașterea și organizarea unei națiuni. Scopul instituțiilor este să asigure exercitarea și aplicarea legilor civile și publice. Originea instituțiilor nu trebuie căutată într-un principiu preexistent, ci în *utilitate*. Instituțiile unui stat sunt un *ce* convențional și relativ, având o mare diversitate; ele nu numai că nu trebuie să aducă vreo atingere, dar au chiar menirea să apere „drepturile naturale și imprescriptibile ale omului”. În cadrul sistemului instituțiilor, Blaramberg acordă un rol important instituțiilor politice; ele „nu sunt scopul, ci mijlocul”; ele nu sunt decât niște combinațiuni mai mult nu mai puțin ingenioase și perfecte, după cum ele contribuie mai eficace a face pe oameni mai buni și mai fericiți, după cum ele asigură mai bine drepturile naturale ale omului, proprietatea personală și reală a cetățeanului, într-un cuvânt securitatea și liberul arbitru al acestuia. Scopul instituțiilor politice nu poate să fie altul decât acela de a încredința cârmuirea unei societăți celor mai buni și mai capabili, de a asigura națiunii, în tot timpul, controlul cel mai luminat și mai eficace, față cu guvernării. Aceste idei stau la baza cărții sale: *Essai comparé sur les lois, les institutions et les moeurs de la Roumanie depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours* (1886), completată

sub formă polemică și documentară prin volumul: *Eclaircissements et annexes. Réponse à deux contradicteurs* (1887). Ambele volume, însumează împreună peste 1100 pagini. Această operă reprezintă o încercare monumentală, fără precedent, de a realiza o monografie globală, totalizatoare, istorică, sociologică, religioasă, etnologică, juridică, administrativă și sanitară a societății românești, a națiunii române, bazată pe documente scrise, pe legi proclamate și pe tradiții culese, în scopul, cum mărturisește cu modestie autorul, să se instruiască el însuși în cunoașterea istorică și funcțională a instituțiilor românești, pentru că așa ceva nu s-a mai scris. De fapt, ideea lui Heliade de a se cerceta vechile instituții ale României în evoluția lor și, de aici, de a se deduce modalitățile de reformă organică și de perfecționare a societății contemporane este aplicată sistematic, în toată amploarea ei.

Publicarea unei monografii totale a națiunii române – atât ideea, cât și realizarea cu totul nouă și deosebit de documentată – i-a surprins pe cărturarii europeni ai epocii. Blaramberg se revendică deschis de la o operă monografică și etnologică care i-a servit drept model și sursă de informare, *Descriptio Moldaviae*, a domnitorului D. Cantemir, carte din care, de altfel, citează vaste fragmente. El își asumă declarat și cu admirație acest model, inspirându-se din opera nemuritorului Cantemir. Față de predecesorii săi, Blaramberg realizează saltul de la monografia unei părți a țării românilor la monografia integrală a națiunii române, de la monografia mai mult cu caracter empiric și descriptiv, la monografia riguros documentată științific, bazată numai pe aserțiuni atestate, în care, apare o înaltă organizare pe criterii teoretice a materialului, punându-se în centrul analizei criteriul structurii sociale și al aprofundării acestuia pentru a înțelege aspectele cele mai diverse ale vieții națiunii.

Metoda lui Blaramberg de cercetare a instituțiilor este cea a unei redări fidele, ordonate, sistematice și cronologice a documentelor care le atestă și le fixează funcționarea, lăsând cititorului posibilitatea să le interpreteze și să-și formeze o părere personală. Metoda autorului s-a format sub influența lui H. Taine și H. Spencer, gânditori cu care de altfel a corespondat și care, la rândul lor, au cunoscut lucrările lui Blaramberg. Sociologul român dorea, sub influența acestora, să reconstituie *istoria naturală* a unei societăți, ca obiect de aplicație și cercetare riguroasă fiind aleasă societatea românească. Acest demers este calificat chiar de autorul lui drept *sociologie descriptivă și comparată*, terminologie utilizată pentru prima oară în cultura română și poate chiar pe plan european. Inspirat de Spencer, Blaramberg consideră că sociologia este o știință care rezolvă problemele controversate prin recursul la întregul noian de fapte ordonate, sistematizate. El contrapune sociologia și istoria științelor exacte pe motiv că, în cazul primelor două, intervin criteriile selecției faptelor, valorii și privirii de ansamblu, fără să nege o anumită rigoare a demersului sociologic care o apropie de științele exacte. După cum notează Blaramberg, „cunoștințele cerute de conservarea speciei sunt atât de multiple, atât de întinse, iar viața atât de scurtă, încât nu este permis nici unui spirit practic și

serios să întârzie prea mult în labirintul ipotezelor și pe oceanul mărunțișurilor, să se mărginească în activitatea sa la cercetări de ordin secund, pierzând din vedere restul. În domeniul științelor exacte nimic nu este indiferent, nici un detaliu un trebuie neglijat, căci cea mai mică omisiune, cea mai mică descoperire poate să ducă la rezultate incalculabile, în această ordine de explorare cea mai mică rază de lumină poate deschide orizonturi noi, să mărească cu atât mai mult capitalul cunoștințelor și al puterii umane și poate să aducă o ameliorare chiar în condiția noastră fizică și materială ca oamenii și cetățeni”. Cu totul altfel stau lucrurile în domeniul istoriei și sociologiei: „este de plâns cel care consacră întreaga sa viață unor detalii minuscule, a căror descoperire nu schimbă nimic în ceea ce privește noțiunile deja dobândite, nu conduc la nici un progres serios, nu aduc o contribuție la cercetarea problemelor în mare măsură insolubile”. Sociologia descriptivă permite explicarea cauzelor progresului națiunilor, istoria naturală a societății și este considerată, în consens cu Spencer, ca fiind cea selectare și cunoaștere a faptelor care „pot să ne ajute să înțelegem cum o națiune a înflorit și s-a organizat”. Programul cercetării sociologice descriptive formulat de Spencer în *Despre educație* este citat detaliat de Blaramberg și aplicat întocmai la studiul națiunii române. Pentru a descrie sociologic națiunea – arată Blaramberg, urmându-l pe Spencer – „trebuie să trecem în revistă guvernarea ei, evitând pe cât posibil *les commerages* asupra bărbaților care au exercitat această guvernare, și să aducem atâtea detalii câte vom putea asupra constituirii ei, asupra principiilor, metodelor, prejudecăților, slăbiciunilor de care dă dovadă; această povestire să nu conțină doar ceea ce se referă la guvernarea centrală, ci, de asemenea, tot ceea ce are legătură cu administrațiile locale, până în ultimele lor subdiviziuni.

Este necesară, desigur, o descriere paralelă a guvernării ecleziastice, a organizării și conduitei ei, a gradului de putere, a raporturilor ei cu statul și o dată cu acestea, a ceremonialului, a culturii, a ideilor religioase, nu numai a celor în care s-a crezut nominal, ci și a celor în care s-a crezut real și care au servit oamenilor ca reguli de acțiune.

Trebuie, de asemenea, să știm care a fost dominația exersată de anumite clase asupra altora, acea dominație pe care o mărturisesc etichetele sociale, titlurile, formulele de salut, formulele utilizate în scrisori și discursuri. Trebuie să cunoaștem obiceiurile populare urmărite, atât în sânul familiei, cât și în relațiile dintre persoane independente, inclusiv obiceiurile care se referă la relațiile dintre sexe. Superstițiile curente, de la miturile cele mai importante până la farmecele utilizate de persoanele cele mai neinstruite vor trebui raportate. Ar fi necesar, în fine, să cunoaștem într-o manieră generală, *Sistemul industrial al națiunii*, ceea ce ne-ar permite să sesizăm în ce măsură și în ce grad există la acea națiune diviziunea generală a muncii, reglementările în vigoare în industrie; dacă producătorii formează caste, corporații sau dacă ei sunt izolați; care erau relațiile patronului cu funcționarul, prin ce mijloace produsele erau puse în circulație, care erau

mijloacele de comunicare și care era semnul reprezentativ al valorii. O dată cu toate acestea, ar trebui semnalată starea artelor industriale din punct de vedere tehnic indicând procedeele urmărite și calitatea produselor. În sfârșit ar trebui prezentată starea intelectuală a națiunii în diversele ei epoci, nu numai în ceea ce privește exigențele ei privind educația, ci și în raport cu progresele pe care ea le-a făcut în științe și în maniera de a gândi.

Ar trebui arătat care era gradul ei de cultură estetică în arhitectura, pictura, sculptura, costumul și poveștile ei. Nu ar trebui omis tabloul vieții ei cotidiene, ar trebui spus cum sunt locuințele, hrana, plăcerile în cadrul vieții populare. În final, pentru a servi de legătură la acest ansamblu de fapte, ar trebui elaborată o expunere a moralei teoretice și practice a tuturor claselor sociale, așa cum reiese ea din legislație, din obiceiuri, din proverbe și acțiuni. Aceste fapte ar trebui raportate, atât de scurt, pe cât o permite grija de claritate și exactitudine, grupându-le și argumentându-le în maniera de a le putea cuprinde în ansamblul lor și de a le considera ca părți corelative ale unui tot. Scopul urmărit este acela ca cititorul să poată sesiza de îndată armonia care există între ele, astfel încât el să învețe să determine care este fenomenul care coexistă cu un altul.

Tabloul secolelor succesive trebuie să fie dispus în maniera în care să poată fi observat modul cum credințele, instituțiile, obiceiurile, aranjamentele sociale s-au modificat și cum armonia unui edificiu social s-a ivit din armonia altui edificiu căruia i-a succedat. Aceasta este deci istoria naturală, sociologică, a unui popor. În concepția lui Spencer – urmată fidel de Blaramberg – „acea istorie, singura, care are o valoare practică, s-ar putea numi *sociologie descriptivă*; cel mai bun serviciu pe care un istoric ni l-ar putea face este de a povesti viața națiunilor într-o asemenea manieră încât să ne furnizeze materiale de sociologie comparată pentru ca astfel să poată fi, pe urmă, determinate legile fundamentale care prezidează fenomenele sociale”.

Acest program ambițios de sociologie descriptivă – rămas la Spencer ca un sumar de deziderate teoretice – și-a găsit o aplicare practică (în toată extensiunea sa, fiind urmărit cu rigoare în toate ramificațiile sale, dar punându-se în centrul său cercetarea istoriei și vieții instituțiilor sociale naționale) în studierea, în toată complexitatea ei, a națiunii române de către Blaramberg. Autorul *Eseului comparat asupra instituțiilor* a întreprins verificarea programului „metodei de cercetare a lui Spencer” pe un caz concret și de o amploare relevantă. Partea cea mai dificilă, necesitând o vastă erudiție și putere de selecție a faptelor, precum și identificarea unor surse rare și greu accesibile și-a asumat-o deliberat Blaramberg, interesat să ajungă la o cunoaștere sociologică temeinică a națiunii române. Dovedind că este posibilă scrierea unei istorii naturale, sociologice a unui popor (fiind, se pare, primul care a dus la capăt, în Europa, un asemenea program), este explicabil de ce opera lui Blaramberg, scrisă într-o limbă de circulație, a suscitat numeroase ecouri, inclusiv interesul lui Spencer, care își vedea concretizate și aplicate ideile într-o lucrare monumentală.

În același timp, aplicarea programului sociologiei descriptive a lui Spencer la cercetarea națiunii române nu s-a făcut într-o manieră pozitivist-agnostică, cum era de așteptat ținând cont de orientarea gânditorului englez, ci, cu convingerea că viața națiunii române este o componentă majoră a unei necesități istorice europene, fiind în același timp un fenomen de ontologie socială și, ca atare, trebuie tratat în spiritul tradițiilor intelectuale românești în care a fost abordat și anterior. Ceea ce îl face pe Blaramberg să se prezinte ca un continuator al unor iluștri istorici și sociologi români: D. Cantemir, Gh. Șincai, P. Maior, D. Fotino, I. Heliade-Rădulescu, M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, A. Laurian, A.D. Xenopol, I. Brătianu, Al. Philippide, Melchisedec, B.P. Hasdeu și Gr. Tocilescu. Fără să-și propună în mod expres acest lucru, Blaramberg demonstrează că D. Cantemir l-a devansat cronologic cu mult pe H. Spencer, nu numai în ideea unei sociologii descriptive și comparate, dar și în executarea localizată a unui asemenea proiect.

Transferarea programului sociologiei descriptive la cercetarea națiunii române de către Blaramberg poate fi urmărit succint trecând în revistă sumarul detaliat al operei sale principale *Essai comparé sur les lois, les institutions et les moeurs de la Roumanie depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours* (1886).

Opera este divizată în următoarele tematici istorice, sociologice, etnologice, juridice etc.: epoca preromână (scito-daci, dominație romană, dominație barbară); epoca română (de la capitulațiile față de Poarta Otomană până la Tratatul de la Londra din 1871, aducând modificări Tratatului de la Paris din 1856); boieri sau nobili (descrierea ierarhiei și rangurilor, istoria acestei clase sociale); clerul (ierarhie și ranguri, organizarea vieții religioase și obiceiurile ei, obiceiuri folclorice și superstiții, alte culte și naționalități); țărani sau coloni (starea lor socială de-a lungul veacurilor, reformele lui Al. I. Cuza, obiceiuri folclorice țărănești, relațiile cu minoritățile naționale: țigani și evrei); burghezia sau starea a treia românească (istoria formării ei, specificul caracterului valah); Adunările Obștești ale țării și Divanele sau despre puterea legislativă și judiciară înaintea Regulamentului Organic, adică înaintea separării lor (istoria acestor instituții și baza lor juridică și socială, etapele emancipării de iobăgie a țărănimii, originile Regulamentului Organic); regimul Regulamentului Organic (statutul principelui, puterile spirituale, puterile civile, legislative, judiciare și administrative, armata națională, Constituția din 1866); istoricul legislației în România (coduri domnești de legi și obiceiuri juridice, regimul căsătoriei, istoria și regimul presei).

După cum se observă din sumar, domnește o anumită prolixitate în scrierea monografiei, accentuată și de apelul la unele cronici pe care critica istorică le-a dovedit false (Clanău, Huru). Dincolo de imperfecțiunile oricărui început, efortul de a reface istoria și structura juridică a instituțiilor sociale românești, de a privi clasele sociale în evoluția lor istorică, de a aborda unitar instituțiile organizate conștient și cele spontane (bazate pe obiceiuri) reprezintă o noutate în analiza sociologică, un demers riguros și totalizator care vrea să acrediteze o teză

fundamentală privind istoria vieții societății românești: cea mai veche a fost libertatea, despotismul fiind mai nou (formulare găsită de autor la M-me de Stael), teză care reia concepția lui Heliade despre republica română creștină și democratică aflată la originile organizării statale românești. De altfel, Blaramberg, obsedat de această problematică, publicase în 1864 opusculul „*Libertatea la români*” care a fixat nucleul cercetării ce a constituit preocuparea majoră a principalei sale opere. Dezvoltarea instituțiilor societății trebuie să aibă ca efect o creștere a gradelor de libertate a cetățeanului. În societatea modernă „*legea electorală* este viața, este sufletul unui regim liberal” ce nu trebuie confundat cu venirea partidului liberal la putere, al cărui reductibil adversar a fost Blaramberg, contribuind esențial la răsturnarea guvernării Brătianu în 1880. Legea electorală este vitală deoarece prin exercitarea dreptului la vot, națiunea își manifestă voința. „Toate drepturile înscrise în Constituție rămân literă moartă; toate libertățile sunt numai *ad pompam et ostentationem*, dacă națiunea nu mai are mijlocul legal de a se manifesta, de a-și impune, la un moment dat, voința și de a-și exercita controlul”.

Originea proprietății rurale în România este prezentată de Blaramberg astfel: colonii romani din Dacia și-au împărțit frățeste pământurile (circa 212 e.n). În urma tranzacțiilor funciare, unii rămân fără pământ, alții îl conservă, fiind numiți: moșneni sau knezi (Valahia), răzeși sau megieși (Moldova). Cei fără pământ, dar liberi, primesc terenuri de la domnitori în schimbul prestației numită clacă și capătă numele de *plugari* sau *slobozi*. Primele forme de iobăgie (vecinătate, rumânie) apar ca urmare a faptului că boierii autohtoni aduc pe moșiile lor coloni străini care treptat sunt transformați în șerbi. Aceste teze vor să pună în valoare condiția românului care n-ar fi fost iobag niciodată până la „legătura” lui Mihai Viteazul. Dreptul țăranului de a primi pentru el și urmașii lui până la $\frac{2}{3}$ din moșia pe care era stabilit, este considerat ca o tradiție moștenită de pe vremea coloniilor romane.

Pentru Blaramberg, reforma agrară a lui Cuza a fost necesară, dar a prezentat în concepția ei lipsuri ce au condus la grave repercusiuni: „pentru sistemul împrumutat, chestiunea socială, în loc de a fi terminată, abia începe. La ochii lui nu e sacru și inviolabil decât proprietatea țărănească”.

Pentru a compensa deficiențele reformei agrare a lui Al. I. Cuza, în special cele legate de problema creșterii familiei țărănești, a „însurăteilor” – Blaramberg propune la 18 februarie 1889 în parlament, vânzarea domeniilor statului la săteni. El cere ca statul să intervină activ ca agent economic în agricultură, cumpărând diverse moșii și vânzându-le, în condiții stimulative, în loturi mici, țăranilor lipsiți de proprietate, operație pe care o numește „*rulment*”. „Sunt cel dintâi gata să mă asociez cu aceia care vor primi amendamente, în sensul cumpărării la mezat a moșiilor particulare, cu fondurile rezultând din vânzarea moșiilor Statului, în loturi mici. Țara noastră, fiind o țară eminentemente agricolă, în vederea unei rezerve permanente și cât mai serioase de pământuri, destinate, printr-un fel de rulment continuu, a satisface noile nevoi ale clasei muncitoare, prin faptul sporirii

famiilor, voi stărui, cât pentru mine, din toate puterile mele, ca banii rezultând din vânzările actuale să fie afectați – afară de cazul când ei slujesc la stingerea datoriei publice – la achiziționarea de noi moșii cumpărate la mezaturi publice, în condițiuni serioase de control și tot cu aceeași destinație, ca domeniurile existente. Și orice s-ar zice, un astfel de rulment nu are nici un inconvenient serios: din contră, prezintă avantajuri mari și reale”. Considerând că micul agricultor – tocmai acela care avea mai mare nevoie de pământ, nu are parte de binefacerea legislației agrare, Blaramberg se pronunță pentru *egalitatea loturilor* ce statul ar urma să le vândă celor fără pământ; aceasta pentru că „voiesc să îndeplăm cât mai multe nevoi, iar nu să favorizăm prea mult pe unii și nicidecum pe alții”. Criticând modalitatea în care mari moșii s-au vândut la întâmplare, trecându-se peste interesele românilor, el atrage atenția că aceste moșii încap pe mâna străinilor, ceea ce pune în pericol independența și existența națiunii. În acest sens, el îl citează pe Pliniu: *latifundia perdere Italiam*.

Un aspect defectuos, cu grave consecințe, al reformei agrare a lui Cuza a fost sacrificarea islazurilor comunale, care au fost împărțite țăranilor și transformate în pământ de cultivat: „lipsa de islazuri individuale a făcut și face din sătean un adevărat rob al proprietății mari. Căci i se pare că nu are pământ îndeajuns, fiindcă el l-a transformat, întreg, în pământ arabil și neglijează, pe de alta, pășunile artificiale. Mulți din ei au făcut din acele 11 pogoane numai grădini și cei chiaburi, din cauza devălmășiei, n-au lăsat țăranului mai sărac decât râpe și nisipuri, acaparând tot ce era roditor pe seama sa”.

Ca o primă măsură, Blaramberg cere să se impună sistemului agrar, prin lege, să deosebească pământul destinat islazului de restul. O a doua măsură este ca loturile să fie împărțite pe cap de familie. O a treia ar fi ca satele să beneficieze de o justiție și o administrație incoruptibilă prin crearea „în fiecare județ a unui singur judecător de pace ambulant, asistat de un sistem de jurați și care să fie pus în condițiuni de independență și nepărtinire, la nevoie egale cu acelea ale unui judecător de la curtea de casație. O altă măsură ar fi să reacționăm energic contra numărului prea mare de sărbători creștine și păgâne care devin pretexte ca românul să nu mai lucreze, căci „e cu neputință – orice virtute am atribui neamului nostru – ca să fie posibilă concurența între o națiune care lucrează numai 150 de zile și altele care lucrează 300 de zile în cursul unui an”.

Dar pentru a lămuri toate problemele grele ale sistemului și vieții agrare, Blaramberg emite ideea necesității unei anchete sociologice la scară națională, anchetă pe care, de altfel, un continuator al ideilor sale, Gh.D. Scraba, o va întreprinde în 1906. Blaramberg solicită, „o anchetă făcută în toată țara, atât pentru a constata traiul țăranului cât și abuzurile de care suferă”.

Dar ideea cea mai originală și curajoasă a lui Blaramberg este că satele trebuie reconstruite pentru a reasigura condiții igienice și civilizate, că ele trebuie sistematizate la inițiativa statului, care trebuie să ofere credite avantajoase în acest

scop și să mobilizeze societăți de construcție. Deci, ideea atât de criticată a lui Nicolae Ceaușescu privind sistematizarea satelor, nu-i aparține decât în sensul încercării de punere în aplicare și în exagerarea ritmului și mijloacelor de implementare a ei. Ea este veche de aproape 100 de ani, aparține unui moșier cu o concepție moderat liberală care, de altfel, a reușit să strângă 35 de semnături parlamentare și să introducă astfel, la 22 februarie 1895, un *Amendament* la legea agrară. În concepția lui Blaramberg, *Amendamentul* trebuie să conducă la elaborarea unei legi speciale prin care să se ofere garanția materială a statului pusă „la dispozițiunea unei societăți de construcțiune care s-ar însărcina cu transformarea treptată a satelor noastre în condițiuni de soliditate și igienă, după un anume tip hotărât și care să ne pună la nivelul celorlalte popoare civilizate, rămânând ca sistemul să se elibereze în anuități. Aceasta, sub un control din cele mai severe. Să facem, cel puțin un început cu aceste sate noi ce se creează; să facem din ele sate model; să clădim casele după un tip rațional și când vom aduce pe omul care cumpără pământ să se stabilească într-o nouă așezare, să se simtă chiar el, prin aceste noi condițiuni de existență, oarecum înălțat și transformat. Și să începem sistemul acesta de clădiri cu școala”.

De altfel, în transformarea vieții rurale, în îmbunătățirea vieții școlare, Blaramberg recomandă instrucția cu aplicație practică în domeniul agriculturii ca fiind lucrul de căpetenie al oricărei reforme agrare și morale: „și mai înainte de toate, referendumul meu este: școli și iarăși școli. Dar școli nu pentru trebuința institutorilor, ci a școlarilor, într-un cuvânt școli demne de acest nume și de care, la nevoie, să poată profita nu numai copiii, dar și adulții; ceva mai mult, ar trebui să introducem, în învățământul sătesc și învățământul real, cel puțin pe cât se poate aplica la agricultură și la derivatele acesteia, cum e țesătura și lucrul lemnului, așa de neglijate la noi și care fac bogăția altor popoare și care pe timpul șomajului lung al unui an, ar urma să creeze ocupațiuni manuale sătenilor noștri și noi izvoare de bogăție”.

Urmărind ideea construirii de școli la sate, Blaramberg luptă în parlament și promovează o lege care să prevadă noi posibilități și înlesniri materiale care să permită această inițiativă. Astfel, la începutul lui 1889, el depune un *Proiect de lege pentru a se procura comunelor, gratuit, din pădurile Statului lemnăria necesară pentru construirea necesară de locale de școale primare*.

În ceea ce privește clasa boierilor, Blaramberg o derivă, ca și Heliade, din categoria războinicilor și caută să ilustreze rolul lor patriotic și cultural în consolidarea statului român. Blaramberg arată că distinge între boieri cu meritele lor trecute și instituția actuală a boieriei care, în măsura în care se bazează pe privilegii, este depășită. În ceea ce privește raporturile dintre boieri și ciocoi, Blaramberg își însușește integral concepția lui Heliade. Ciocoi sunt caracterizați „un gen de valeți fără coloană vertebrală, o clasă intermediară între noblețe și popor sau mai degrabă diferită de cele două: ceva asemănător cu paraziții Romei,

insolenți față de inferiori (dacă asemenea specimene pot avea inferiori) și servili față de superiori, răzbunându-se unii pe injuriile pe care le suferă de la alții”. Blaramberg pledează pentru o aristocrație de merit, strălucind prin virtute, singura pe care o consideră legitimă.

Atenția pe care o acordă noii clase sociale în curs de formare, burghezia, pe care el o mai numește și “starea a treia”, este motivată de creșterea rolului istoric al acesteia. El consideră că originile acestei clase sunt atât de recente, încât practic nu are istorie. Primul care semnalează existența ei ar fi D. Cantemir care este citat pe larg. Blaramberg își însușește divizarea în bresle a burgheziei române, datorată francezului Ubicini: *neamuri* (descendenți ai vechii nobilimi de clasa 1 și 2), *mazili logofeți* (funcționari la visterie și la Divan), *vătafi* (și alți șefi de slugi), *negustori*, *armeni* și *evrei* – unele minorități naționale sunt deci identificate cu anumite categorii sociale.

Clerul este prezentat și el ca o categorie socială importantă care a acționat încă de la apariția poporului român pentru organizarea vieții religioase, având un impact important și asupra vieții laice.

Problema evreiască în România este aprofundată de Blaramberg în raport critic cu prevederile exprese ale Congresului de la Berlin conform cărora, recunoașterea independenței României se condiționează de acordarea drepturilor politice evreilor. Ca și V. Conta, deputatul Blaramberg se opune revizuirii art. 7 din Constituția României care interzice acordarea acestor drepturi și semnează o moțiune în acest sens la 18 iunie 1879. El arată că ar constitui un amestec în treburile interne ale țării condiția pusă. În contextul imigrațiunii masive a evreilor în România, ceea ce arată că aici găseau condiții foarte bune, revizuirea art. 7 ar echivala cu încurajarea unei invaziuni străine, cu acapararea pământurilor de către noii imigranți, care urmăresc să-și creeze un stat al lor la gurile Dunării; „După principiile dreptului internațional, un stat nu poate închide porțile sale cetățenilor pașnici ce vin din alte state. Dacă dar, la obligația aceasta se va adăuga și pe aceea de a împământeni negreșit pe aceia dintrânșii ce au avut o reședință mai lungă și s-au lepădat de protecțiunea străină, va fi de ajuns ca acei străini, într-un moment dat, să fie mai numeroși – să formeze majoritatea populației și să transforme statul cel mic într-o colonie a celui mare”. În consecință, Blaramberg consideră că fiecare stat are dreptul de a fixa liber condițiunile în care acordă sau retrage cetățenia solicitanților. Întrucât evreilor în România li se acordă garanția proprietății reale, iar națiunea română s-a arătat foarte ospitalieră, pentru a frâna imigrația evreilor în România și pericolul deznaționalizării românilor, restricțiile art. 7 trebuie păstrate.

Blaramberg condamnă dominația evreiască în Moldova în comerț, industrie și agricultură, deși admite că nu toți evreii sunt bogați. Relațiile economice dintre evrei și țărani sunt explicate într-o manieră categorică care îl anunță pe A.C. Cuza, alt critic acerb al unei posibile dominații economice evreiești în România: „tot ceea ce țăranul are mai bun, evreul ia aproape pe nimic; tot ceea ce posedă el mai rău, țăranul cumpără la prețul aurului”.

Lui Blaramberg îi datorăm și o încercare de a determina specificul național al românilor, fizionomia și psihologia lor: „Între amintirile vicisitudinilor trecutului, pe de o parte, și problema viitorului său, pe de altă parte, în mediul său de tranziție față de noile idei pe care le încearcă și vechile obiceiuri pe care le urmează, românul de astăzi este indecis, neliniștit, dar rămâne tot timpul docil, ospitalier moderat, sobru și frugal... Cu acest spirit de imitație care îl distinge, această dorință vigilentă de a lua loc mai degrabă în familia europeană, românul de azi sesizează ușor toate dedesubturile, știe să-și ascundă lacunele sale cu un tact, un aplomb și o abilitate admirabilă. Spiritul democratic, instinctul libertății și sentimentul republican, românul le are de la origini și din instinct”. Blaramberg sesizează că totuși introducerea nelimitată și bruscă a instituțiilor democratice într-o țară mică cum este România poate deservi țara în interesul unor mari puteri, că drumul spre asemenea instituții trebuie pregătit de o consolidare prealabilă economică, militară și culturală a țării.

„Sufragiul universal”, în condițiile în care educația generală și nivelul de cultură este redus, nu-și poate atinge efectul benefic și nu exprimă o egalitate politică reală; el „este și nedrept, este și primejdios dacă n-a fost mai ales precedat de o difuziune a instrucțiunii și de o educațiune politică corespondentă și de experiențe succesive și treptate... O egalitate politică care ar avea la bază nu același grad de lumină și moralitate, ci numai calitatea de om, va fi totdeauna în ochii mei ceva arbitrar; o egalitate mincinoasă și nedreaptă”. În consecință, admirator al principiului sufragiului universal, Blaramberg îl consideră inaplicabil în condițiile de epocă ale națiunii române: „sufragiul universal *absolut*, astăzi, în România, părăsit la el însuși este socialismul sau anarhia – disciplinat este despotismul; în mâna străinilor poate fi anexiunea”. În consecință, „până în ziua bine cuvântată, unde fiecare va ști cel puțin a scrie și a citi, eu tremur la ideea că s-ar deturna partea cultă a țării; căci ar fi totuna cu a decapita națiunea, a o da pradă despotismului ce ar veni de sus sau jos, a o părăsi la voia întâmplării”.

Orice instituție și orice rațiune socială trebuie să fie justificată, să izvorască din interesul națiunii, să fie deplin *legitimă*. *Legitimitate* devine la Blaramberg norma socială supremă: „Legitimitatea este adevărata normă, iată principiul superior chiar aceleia al legalității și acesta, atunci chiar când acea legitimitate este ceva sincer, necum când acea legitimitate este un simulacru, o simplă hipocrisie, ceva cu totul calp, destinat numai a masca o tiranie surdă și lașă. Legitimitatea este numai ce iese din rărunchii dreptului, ceea ce este conform cu dânsul, ceea ce este în voința adevărată și generală, în voința permanentă a unei țări, ceea ce este sinonim cu justiția incontestabilă și incontestată”.

Legitimitatea străbate legile și condițiile naturale care garantează libertatea și drepturile omului; are legitimitatea numai ceea ce întemeiază și promovează libertatea. De aceea, scrie Blaramberg: „a atenta la libertate este prima crimă, a suferi ca ea să fie pierdută este a doua. Cea dintâi e consumată și e opera

guvernanților; cea de a doua n-ar putea fi decât opera noastră”. Concepția sa despre legitimitatea și arta guvernării, îl conduce la concluzia că „un ministru trădează statul ori de câte ori exercită în detrimentul Statului autoritatea sa legală”.

Regenerarea morală a cetățeanului, începând cu educatorul însuși, este baza oricărei reforme sociale benefice, consideră Blaramberg: „orice lege nouă am face, nu vom reînvia pe cetățean, până ce nu ne vom amenda și regenera moralmente noi înșine”; „chestiunea de moralitate, aceea a caracterului primează chiar pe aceea a științei”.

Deși faimos adversar al partidului liberalilor, pe care îl numește „liberali de contrabandă”, Blaramberg se declară în sens economic și filosofic liberal, rămânând în fapt un independent și un critic al tuturor curentelor politice de pe pozițiile tradiției și ale democrației; astfel, el supune socialismul unei remarcabile critici, pentru a agreea în final un socialism creștin sau conservator (preconizat, de maestrul său Heliade): „D-lor, eu nu sunt socialist, cum am avut deja onoarea să v-o spui și s-o dovedesc în toată cariera mea publică, dar declar că respect toate convicțiunile, prin urmare și pe cele socialiste, când ele sunt sincere și se manifestă la lumina mare, ca doctrină individuală; când însă ele caută a se impune prin viclenii și forță, din inițiativa puterii sau a guvernului, eu văd întrânsul nu numai un instrument de tiranie, dar dacă e vorba de România, și un adevărat pericol național, și de aceea m-am crezut dator să dau alarma. Socialismul de Stat, care constituie vechiul jug al corporațiilor, jugul Statului, a acelei mari unități abstracte, impersonale, necorespunzătoare, care are la dispoziția sa, tot *atiraiul* (sic!) puterii, nu este pentru mine decât o formă hipocrită și deghizată a absolutismului. Opu dar, ca adevărat și sincer, liberul dreptului individual, dreptului colectiv împins până la exces și arbitrar”. Pentru Blaramberg proprietatea este o manifestare a libertății omenești, rezultatul muncii și economiei.

Favorabil modelului de socialism creștin al lui Heliade, care nu contrazice ideea sa liberală, Blaramberg descoperă în Emile de Laveleye o definiție actuală a acestui socialism, pe care și-o însușește: „socialismul conservator nu vede mântuirea decât în întoarcerea la instituțiile care cheazău oamenilor sub vechiul regim, ordinea și pacea. Liberul schimb, libera concurență, libera uzură; iată, după dânsul (E. de L. - n.n.) ciumele care prăpădesc societatea, unde se stabilesc”. Concluzia finală a analizei sociologice monografice a lui Blaramberg este: „societatea română este o societate nu numai tânără, dar și o societate ce fatal urmează - și are încă nevoie să urmeze lung timp - o mișcare *exclusiv ascendentă* ca să ajungă cât mai curând la nivelul celorlalte societăți civilizate. Ea în acest moment suie și suie mereu și în greu, ea nu coboară sau dă la vale, pentru ca să fie loc la piedică și domolire, ci din contra numai la avânt și la mișcare neîntreruptă”.

Monografia națiunii române, opera fundamentală în franceză a lui Blaramberg a interesat încă de la apariție o seamă de istorici filosofi, sociologi și juriști occidentali, contribuind astfel la cunoașterea în Europa a nivelului cercetării

sociologice românești, a culturii și problemelor sociale și politice ale poporului român. H. Taine, celebrul critic și istoric de la Academia Franceză, îi scrie lui Blaramberg: „Personal învăț mult citindu-vă, sau, mai bine am totul de învățat. Studiile mele nu fuseseră îndreptate în această direcțiune. Dar, regăsesc în cartea D-tale, atâtea științe precise, un așa bogat seceriș de texte prețioase, o așa de frumoasă ordine, încât cineva poate lesne să adune o informație desăvârșită. Aceste mari monografii sistematice sunt baza oricărei concluziuni politice: când le vom avea în număr destul de mare, vom ajunge poate a ne scăpa de formele țepene și mecanice, în care spiritul de libertate s-a ținut închis până acum; vom cădea mai puțin des în încercările noastre de reformă și vom datora această binefacere pacienților iscoditori, specialiștilor învățați, istoricilor care, ca D-ta, ne vor fi explicat de la origine și până în timpii de astăzi dezvoltarea unei națiuni”. Decanul Universității de științe politice și administrative din Lima, P. Pradier Fodéré, caracterizează astfel lucrarea de bază a lui Blaramberg: „operă savantă care este menită a răspândi multă lumină asupra instituțiilor unei națiuni, pe care am iubit-o întotdeauna foarte mult”. Această semnalare este, din câte știm primul ecou pe care sociologia românească l-a înregistrat în America Latină. Remarcăm și alte ecouri internaționale: *Cesare Cantù*, celebru istoric italian, autor al unei istorii universale în mai multe volume, în care, nu este exclus ca în referirile la români, să se fi ținut cont și de opera lui Blaramberg; *Ad. Franck*, membru al Institutului Franței, autorul unui foarte vast cunoscut dicționar de filosofie; *Alfred Jourdan*, decan al Facultății de Drept din Aix unde a studiat Blaramberg; celebra scriitoare *Dora d'Istria*, născută Ghica și verișoară cu Blaramberg, ajunsă membră a mai multor academii europene; celebrul sociolog englez *Herbert Spencer*, care avea la acea epocă o vârstă înaintată; *Jules Simon*, secretarul Academiei de științe morale și politice din Paris; *N. Guny*, profesor la Universitatea din Berlin, membru al Parlamentului german; *George Weber*, profesor la Universitatea din Heidelberg, autor al unei istorii universale în 12 volume (Acesta îi scrie utilizând calificativul „învățata și adânca D-tale carte” din care și-a dat seama că: „Țara românească în istoria ei veche se găsește într-o legătură așa de strânsă cu istoria Bizanțului și a veacului de mijloc încât o cercetare adâncită a instituțiilor, legilor și moravurilor, ca și a transformărilor ei istorice, este pentru istoria generală a lumii de cea mai mare însemnătate”); *Emile de Laveley*, membru al Academiei regale din Belgia, autor al unor studii despre statele balcanice, care exclamă: „De ce nu s-a scris o asemenea carte și asupra celorlalte state ce s-au constituit în Balcani”; *Victor Duruy*, membru al Academiei Franceze, autor al unei celebre istorii a românilor și grecilor; *Droz*, președinte al Confederației elvețiene; *K. d'Oliverona*, consilier la Curtea supremă a regatului Suediei, Emilio Castelar, președinte al Republicii Spaniole; *A. Bain*, sociolog spaniol care îi scrie oferindu-se să recomande cartea altor sociologi și politicieni în formare; *Ernest Naville*, profesor la Universitatea din Geneva, Levasseur, care apreciază „importanța lucrării pentru cunoașterea trecutului

României și a stării ei sociale”; *Ed. Laferrière*, vicepreședinte al Consiliului de stat al Franței.

Lucrarea lui Blaramberg, *Essai comparé sur les institutions, les lois et les mœurs de la Roumanie depuis les temps les plus reculés jusqu’à nos jours* (1886), este poate prima monografie globală, totală a unei națiuni, întreprinsă pe plan mondial, ceea ce explică numeroasele ecouri internaționale. Desigur, s-au scris până atunci diverse istorii ale popoarelor lumii, dar o încercare de asemenea proporții de a cuprinde simultan, pe bază de izvoare documentare originale, toate aspectele vieții unei națiuni, de la evoluția ei istorică și socială la aprofundarea organizării ei juridice, civile, a structurii ei sociale, a tradițiilor și manifestărilor ei religioase, a obiceiurilor ei filosofice, a raporturilor ei cu minoritățile conlocuitoare, de la stabilirea originilor și funcționării diverselor instituții la definirea caracterului și specificului național – o asemenea încercare de viziune globală monografică a apărut contemporanilor ca ceva cu totul nou, ca o perspectivă și o metodă sociologică inedită, de unde și interesul deosebit al specialiștilor europeni din diverse domenii ale culturii și dorința lor de a promova studierea și cunoașterea acestei opere în cercuri mai largi de intelectuali.

BIBLIOGRAFIA OPERELOR LUI N. BLARAMBERG

Unù visù pe Carpați, de N. Moreanu [= N. Blaramberg] (București, 1857); *Regulament al Tribunalelor*, alcătuit de Preș. N. Blaramberg, A. Filitti, C. Samurcaș, București, 1861; *Jus Romanum. De re iudicata; Droit Français, Code Napoléon. Des principes généraux de la prescription acquisitive...* Thèse pour la licence soutenue par Nicolae Moret de Blaramberg (Aix, France, 1865); *Câteva cuvinte asupra unui proiect de organizațiune judiciară* [elaborat de d. U. Boerescu] de Nicolae Blaramberg (București, 186...); *Egalitate, suveranitate și sufragiu* (București, 1866); *Un discours... Theoria ascultării pasive și dreptul de insurecție* (București, 1868); *Pledoaria avocatului acționarilor N. Blaramberg în Procesul intentat de aceștia membrilor fostului Consiliu de administrațiune al Societății Financiare a României* (București, 1877); *La Roumanie et la guerre actuelle ou Gouvernants et gouvernés* (Vienne, 1877); *România și resbelul actual sau Guvernanții și Guvernații* (București, 1878); *Moțiunea nerevisioniștilor* (coautor, București, 1879); *Discursul ținut de D-nu N. Blaramberg în întrunirea publică din Salla Bossel* (București, 1884); *Essai comparé sur les institutions, les lois et les mœurs de Roumanie* (București, 1886); *Essai comparé... Eclaircissements et annexes* (București, 1887); *Discursul D-lui N. Blaramberg rostit în întrunirea ținută la Brăila* (Brăila, 1888); *Discursul D-lui N. Blaramberg la desbaterile generale ale răspunsului la Mesagiul Tronului* (București, 1888); *Interpellation sur la politique extérieure du cabinet Ion Brătianu* (București,

1888); *Ieri și astăzi sau Partea mea în agitațiunea și lupta care a adus căderea ministerului Brătianu* (București, 1888); *Autonomia Eforiei în drept și în fapt în trecut și în prezent* (București, 1892).

DESPRE NICOLAE BLARAMBERG

1. SULIOTIS, CHRISTODUL I. – *Nicolae Blaramberg – Omul și faptele lui*, Brăila, Antea Typo-Lithographia Pericles M. Pestemalgieglu vol. 1, 1894, p. 1050; vol. 2, 1895, p. 1128.
2. Ziarul „Des Debats”, Paris, 22 iunie 1875, nr. 74, rubrica *Revue hebdomadaire*.
3. MAIORESCU, TITU – *Critice*, București, Socec, 1926–1930, vol. II, p. 174; vol. III, p. 222–229.
4. D., ROSETTI – *Dicționarul contemporanilor din România*, București, 1898, p. 30–31.
5. DRĂGOI, GABRIELA – *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, 1979, p. 105–106.
6. GEORGESCU, NICOLAE – *Referințe într-un studiu în manuscris despre viața lui Eminescu*.

REPERE ALE PERSONALITĂȚII ȘI CONCEPTIEI SOCIOLOGICE A LUI NICOLAE PAULESCU

DUMITRU DUMITRESCU

Nicolae C. Paulescu s-a născut în București, la 30 noiembrie 1869. Tatăl său, Costache Paulescu, provenea din Râmnicu-Sărat. A absolvit Școala Primară de Băieți nr. 1. Se înscrie apoi la Gimnaziul „Mihai Bravu”, unde a fost premiat în fiecare an.

În toamna anului 1888 pleacă la Paris și se înscrie la Facultatea de Medicină. Este preocupat îndeosebi de histologie, apoi de anatomopatologie sub îndrumarea profesorului doctor Lancereaux.

Trece în anul 1891 concursul de externat al Asistenței Publice, devine extern la Spitalul Hôtel Dieu în serviciul medical al profesorului Lancereaux, care îl remarcă și îl ia în 1894 ca intern al spitalului Notre-Dame du Perpétuel Secours. Aici va lucra șase ani.

Pe baza studiilor făcute obține trei titluri: doctor în medicină (1897), doctor în științe (1899) și doctor al Universității din Paris (1901).

Încă din 1893–1894 întreprinde cercetări asupra fiziologiei ficatului și pancreasului, cercetări care se vor finaliza peste 25 de ani cu descoperirea remediului diabetului. De asemenea, va face și cercetări pentru izolarea și studierea principiului activ al secreției interne a pancreasului.

Refuză să rămână urmașul lui Lancereaux la Paris, precum și o catedră la Friburg (Elveția) și revine în țară în 1900, când este numit profesor-agregat de fiziologie la Facultatea de Medicină din București. Va ocupa această catedră timp de 31 de ani.

Activitatea la catedră și mai ales cercetările de laborator îl vor consacra pe Paulescu ca savant de renume mondial. Astfel, în 1906 va pune în lumină „procedeul Paulescu” de abordare chirurgicală temporală a hipofizei și procedeul personal de extirpare a pancreasului. A fost, de asemenea, printre primii care au realizat tiroidectomia și ablația suprarenalelor, afirmându-se ca unul dintre fondatorii endocrinologiei moderne.

Paulescu a obținut încă din 1916 un extras apos de pancreas, care, injectat câinilor diabetici, determina dispariția simptomelor diabetului. Din cauza războiului, cercetările au fost întrerupte și reluate în 1919. Trimite în 1921 lucrarea *Cercetări asupra rolului pancreasului în asimilarea nutritivă*, care va fi primită la Liège în 22 iunie 1921 și publicată în august în „Archives internationales de

Physiologie". Ea va prezenta lumii științifice descoperirea tratamentului științific al diabetului prin injectarea „extrasului pancreatic” – produsul secreției interne a pancreasului – numit de Paulescu *pancreină*. Până atunci nu reușise nimeni să izoleze și să injecteze experimental acest preparat. Încă din acest an, Ernest L. Scott îl roagă să-i încredințeze prepararea și răspândirea noului preparat.

Încredzător în promisiunile unor bogătași din țară, Paulescu întârzie, răstimp în care, câțiva cercetători canadieni, obscuri până atunci, își însușesc descoperirea românească și o fac cunoscută sub numele de *insulină*, chipurile de la insulele Langerhans, deși o preparau exact ca și Paulescu. Canadienii vor primi premiul Nobel în 1923. Cu toate că protestul lui Paulescu nu a fost luat în seamă, nici de Comitetul Nobel, nici de Congresul de fiziologie din 1926, atunci ca și acum, o serie de savanți recunosc prioritatea și meritul lui Paulescu.

A studiat apoi febra, i-a stabilit cauza și un tratament cu efecte extraordinare. În domeniul funcțiilor renale va demonstra în 1924 că legile și constanta ureosecretorie a lui Ambard sunt eronate. Inițiază cercetări arătând experimental sediul instinctului de nutriție, foamea și setea fiind localizate la nivelul părții inferioare și posterioare a lobului frontal. Tot aici sunt localizate și instinctele de dominație și proprietate și, probabil, și actele voluntare.

Redactează ultimele două volume ale *Tratatului de medicină*, scos împreună cu Lancereaux, care va avea drept criteriu de clasificare etiologia, fapt ce va constitui punerea medicinei pe baze științifice. De asemenea, redactează cele trei volume ale *Tratatului de fiziologie medicală*, care va reprezenta cursul său de fiziologie.

Alături de contribuțiile sale medicale, Paulescu are contribuții științifice în domeniul social, cuprinse, atât în tratatul său de medicină, cât și în alte lucrări. unele dintre acestea purtând titlul generic de *Fiziologie filozofică*. Colaborează cu A.C. Cuza cu care va scoate gazeta „Apărarea națională” în 1922.

Moare în 1931, ca un sfânt, după o viață închinată adevărului și credinței creștine. După moartea lui, Nichifor Crainic a înființat „Institutul de Studii Naționaliste și Creștine – Nicolae Paulescu”, în onoarea lui și pentru crearea unei platforme de întâlnire a unei elite de naționaliști.

Lucrările sale permit detașarea concepțiilor sale: filosofică, sociologică și politică.

În ansamblu, în concepția sa filosofică, el admite existența unui principiu metafizic, creator al universului – Dumnezeu. Natura se compune din materie, energie și suflet. Conexiunile sufletului cu materia sunt analoge celor ale materiei cu energia.

Stricto-sensu, concepția sa filosofică este teleologică, finalistă. Maniera generală de gândire este kantiană. În timp ce Claude Bernard distinge între cauza eficientă din obiect și scopul conceput de inteligență, susținând că finalitatea nu este o lege a naturii, Paulescu consideră că atât finalitatea, cât și cauzalitatea sunt metafizice și trebuie acceptate de către știință.

Filosofia paulesciană are două dimensiuni: epistemologia și sistematica psihocomportamentală.

Epistemologia se constituie, îndeosebi, din considerațiile gnoșeologice și logico-metodologice. Dacă știința este cunoașterea cauzelor, trebuie să cunoaștem aceste cauze conformându-ne regulilor metodei experimentale. Metoda experimentală presupune observația fenomenului studiat, ipoteza și verificarea experimentală a acestei ipoteze.

Fiziologul trebuie să cunoască cauzele eficiente și finale imediate ale fenomenului. Metoda propriu-zisă este raționamentul analogic, a cărui concluzie este ipoteza propriu-zisă. Raționamentul analogic trebuie să îndeplinească trei condiții, care vor corespunde probei, contraprobei și reverificării experimentale.

Sistematica psihocomportamentală este constituită dintr-un ansamblu de concepte subsumate întrebării principale privind cauza vieții și cauza finalității – fenomen care se impune cu necesitate observației. Conceptul-cheie al acestei sistematici este cel de instinct, iar raportul care se impune este acela dintre instinct și actul voluntar complementar, ambele prezente în comportamentul uman, al cărui specific este sintetizat de Paulescu în formula „omul este animal științific”.

Sub incidența cauzalității vieții, Paulescu afirmă că finalitatea este atributul esențial, distinctiv al ființelor, sistematica sa demonstrând finalitatea imanentă morfo-fiziologică și psihologică.

Procedând științific, adică etiologic, Paulescu se întreabă care este cauza finalității imanente și se folosește de raționamentul analogic. Procedează sistematic, trecând în revistă principalele ipoteze privind cauzalitatea vitală: ipoteza materialistă, ipoteza generației spontanee și ipoteza darwinistă. Respinge pe rând aceste ipoteze ca neavând nimic de-a face cu știința și propune teoria SUFLET-DUMNEZEU pentru explicarea finalității.

Teoria SUFLET-DUMNEZEU este răspunsul lui Paulescu la stringența cu care logica impune spiritului existența unui agent al finalității. Sufletul este agentul finalității imanente. Atributele sale sunt: imaterial, nemuritor și unic. Dacă sufletul este agentul finalității, atunci care este cauza sufletului? Răspunsul lui Paulescu este că Dumnezeu este cauza primă a lumii. Atributele lui Dumnezeu sunt: imaterialitatea, unitatea și înțelepciunea.

Revenind la întrebarea principală privind cauza vieții, răspunsul este acela că ea are două cauze: *cauza secundară* sau sufletul, unică pentru fiecare viețuitoare și *cauza primă* sau Dumnezeu, unică pentru totalitatea ființelor. Astfel știința, în special fiziologia, transformă credința în Dumnezeu în certitudinea existenței Lui.

Doctrina sociologică a lui Paulescu este de factură biologită și este constituită de „teoria instinctelor și pasiunilor sociale”. Sociologia este ramură de vârf a biologiei, iar instinctele sociale permit înțelegerea legilor naturale ale sociologiei și deducerea principiilor moralei științifice, care realizează profilaxia și terapia pasiunilor sociale. Obiectul teoriei sale îl reprezintă instinctul și raportul instinct-pasiune.

Considerate ca ansambluri de acte, uniforme la toți indivizii aceleiași specii, conștiente în ele însele, dar inconștiente în finalitatea lor intrinsecă, declanșate de o idee particulară emotivă, instinctele sunt definite ca sistemul acestor idei și al reacțiilor consecutive. Anterioritatea și independența lor de orice experiență fac din instincte legi apriorice ale comportamentului uman.

Dacă faptele și observația arată că oamenii nu trăiesc izolați, ci în relație unii cu alții, formând grupuri sau societăți naturale (familia, tribul, națiunea), acest lucru se datorează instinctelor sociale, care le determină relațiile, organizarea și menținerea. Instinctele sociale sunt în esențialitatea lor identice celor individuale, diferind doar clasificarea lor în instincte ale familiei, tribului și națiunii.

Instinctele sociale derivă dintr-un instinct individual: instinctul de reproducere, care apropie, unește și menține legați doi indivizi de sex opus. Instinctul de reproducere este numit de Paulescu *amor sexual*, care, în prelungirea sa pentru relația continuă dintre bărbat și femeia devenită mamă, se numește *amor conjugal*. Raportat la copii, el este *amor patern*, manifestat în grija pentru copii.

Societatea naturală formată din ansamblul părinților și copiilor și cimentată de sentimentele instinctive paterne (amorul conjugal și patern) și filiale (amorul filial și fratern) se numește familie. Realizarea scopului familiei, creșterea copiilor, presupune, după Paulescu, nașterea altor două instincte: instinctele de dominare (și subordonare) și instinctul de proprietate. Primele satisfac unitatea de acțiune în vederea menținerii familiei și realizării scopului ei. În acest scop, la părinți se dezvoltă tendința de dominare, iar la copii cea de subordonare. Mama se va supune și ea soțului. Sentimentele care apar conferă satisfacție părinților și siguranță copiilor. Instinctele de proprietate se referă la nevoia de a-și apăra familia de intemperii și asigurarea ei cu hrană. În acest sens, omul simte instinctiv nevoia de a-și însuși o bucată de teren, pe care își construiește o locuință și care să-i furnizeze cele necesare traiului, inclusiv acumularea de provizii.

Societatea naturală constituită din mai multe familii cu origine comună și ale cărei relații sunt reglementate de unele instincte analoge celor familiale, dar mai slabe ca intensitate (amorul tribal, instinctele de dominare și subordonare) se numește trib. În acesta lipsește instinctul de proprietate privată, care există separat pentru fiecare familie în parte.

Națiunea este definită ca societatea naturală constituită din mai multe triburi cu origine comună și limbă comună și ale cărei relații și organizare sunt reglementate de două instincte: amorul național (naționalismul), analog celui tribal dar mai slab ca acesta, și instinctul de dominare și subordonare, care implică dominarea unora și supunerea celorlalți. Rolul șefului familiei sau al șefului de trib este preluat în națiune de către stat, motiv pentru care acesta își asigură puterile legislativă și executivă.

Dincolo de instinctele specifice societăților naturale, Paulescu mai adaugă instinctele de umanitate, sentimentul de simpatie față de orice om, numit

filantropie, analog amorului național, dar mai slab decât acesta și manifestat mai ales față de copii și bolnavi (milă).

Dacă societățile naturale se constituie, mențin și organizează pe sentimentele instinctive de dragoste și pe instinctele de dominare și subordonare, atunci cum se explică conflictele pe care le semnaleză observația? Conflictele, răspunde Paulescu, sunt produsul nevoilor individuale și sociale. Conflictele sociale sunt urmarea nevoilor de proprietate și dominație. De regulă, aceste nevoi generează numai accidental conflicte, rolul lor fiind evidențierea celor mai apti pentru a conduce societatea.

Dincolo de aceste conflicte inerente, normale, există altele mai grave, care derivă din nevoi instinctive anormale, alterate. Aceste nevoi instinctive alterate sunt definite de Paulescu drept *pasiuni* sau *vicii*.

Pasiunea apare din neînțelegerea scopului veritabil al instinctelor, ignorarea sau chiar contrarierea lui voluntară și transformarea plăcerii în scop nemijlocit al vieții. Ea nu este atât o deviere, cât mai ales o alterare calitativă a instinctului, o boală a sufletului.

Sunt atâtea pasiuni câte nevoi instinctive. Ele pot fi individuale sau sociale. Ambele categorii sunt dăunătoare. Pasiunile sociale sunt derivate din instinctele de proprietate și de dominație. Din instinctele de proprietate derivă *avaritia* grija excesivă, nu pentru viitorul familiei, ci pentru al viciosului, manifestată în adunarea exagerată și fără măsură, de regulă prin fraudă, a bunurilor. În avaritie se cuprind: furturile, fraudă specifică comercianților, industriașilor, medicilor, cămătarilor, jocurilor de noroc, venalitatea, spoliurile. Efectele sociale ale acestei pasiuni sunt funeste pentru familie și grice pentru societate.

Din instinctele de dominație derivă pasiunea manifestată prin *orgoliu*, *lux*, *abuz de putere* și *tiranie*. Pasiunea de dominație dă naștere la grupuri politice rivale. Adesea, națiuni întregi cad pradă acestei pasiuni și duc o politică imperialistă sub pretextul civilizării. Paulescu consideră că această pasiune a atins culmea la națiunea evreiască, care, considerându-se popor ales, vrea să supună și să cucerească lumea. Acest viciu, întărit și dublat și de cel de proprietate, o face detestată în întreaga lume. Efectele pasiunii de dominație sunt revoluțiile și războaiele.

În elaborarea teoriei instinctelor și pasiunilor sociale Paulescu procedează științific, analizând contribuțiile filosofilor (inclusiv cea a lui Ribot, căruia îi reproșează neînțelegerea și tratarea neștiințifică a pasiunilor), ale legislațiilor civile și religioase. Singură doctrina și legislația creștină oferă înțelegerea deplină a rolului instinctelor și remedii, înfinit superioare față de cele medicale, pentru pasiuni.

Doctrina politică paulesciană este naționalist-creștină. Scopul doctrinei politice este pacificarea omenirii prin înlăturarea războaielor, determinate de patimile de proprietate și dominație. Dintre cele două atribute ale doctrinei sale, cel

dominant și explicit este cel creștin, cel naționalist fiind implicit și afirmat numai când românismul este în pericol, amenințat de asalturile evreiești. Paulescu este considerat întemeietorul naționalismului creștin. El procedează la analiza sistematică a doctrinelor ce vizează pacificarea omenirii: dogma evreiască, bazată pe patimile de proprietate și dominație, și doctrina creștină, a cărei rațiune este combaterea acestor patimi.

Din perspectiva acestor patimi el analizează *Coranul și Talmudul*, mai ales pe acesta din urmă, arătând că acesta nu numai că nu combate patimile, ci le prescrie și le justifică: Dumnezeu a dat întreg pământul, inclusiv pe *goimi* (neevrei), evreilor și putere asupra averii și vieții tuturor celorlalte popoare. *Talmudul* recomandă, alături de furt, tăinuirea lucrurilor găsite, cămătăria față de *goimi*, fraudă și jurământul fals.

În raport cu dominația, *Talmudul* prescrie dreptul de dominație absolută asupra a tot ceea ce este neevreiesc, căci de *goimi* poți dispune când vrei și cum vrei. Despre o lege a iubirii nici nu poate fi vorba aici, deoarece rabinii ar împinge ura și cruzimea până la porunca: „Tob șebegoim harog” (Pe cel mai bun dintre creștini ucide-l). Tot lor li se atribuie și omorurile rituale.

Paulescu atribuie *Talmudului* (a doua legislație evreiască) organizarea tuturor evreilor într-un singur stat, numit *cahal*, care trebuia să rămână ocult, lipsindu-i un teritoriu propriu. *Cahalul* sau statul evreiesc se compune dintr-o putere centrală (suverană peste toți evreii), puteri secundare (subordonate celei centrale) și puteri locale (numite *cahale* propriu-zise sau comunități, ale căror sedii sunt la sinagogi). Astfel, comunitățile evreiești sunt „state în stat”, dispunând de finanțe, venituri, cheltuieli, mijloace de constrângere și tribunale ca orice stat.

Educați în spiritul talmudic și dispunând de un stat ocult, evreii vor să cucerească lumea pe două căi: una pașnică, de acaparare progresivă a bunurilor, și alta în forță și rapidă, pe calea revoluțiilor. Dacă până la revoluția din 1848 evreii nu erau nimic în Austro-Ungaria, după această revoluție ei vor fi aici totul. Pentru a obține drepturi și libertăți depline în Franța, ei au pregătit și realizat, prin intermediul francmasoneriei, Revoluția franceză, după care vor ajunge stăpâni absoluți ai Franței. În Rusia și România n-au căpătat aceste drepturi, dar și aici se agită punând la cale revoluții și războaie. Răscoala din 1907 este atribuită de Paulescu evreilor, aducând în acest sens o serie de argumente.

În plan spiritual, iudaismul are un dușman bimilenar, și anume, creștinismul, pe care vrea să-l distrugă. În acest sens, Paulescu enumeră ereziile de origine iudaică cu care s-a confruntat creștinismul, ultima fiind protestantismul, leagăn al francmasoneriei. Francmasoneria este o organizație ocultă, cu structură ierarhică, având se pare 33 de grade, care se dă drept filantropică. Dacă în primele grade sunt acceptați și creștini naivi, în cele superioare nu sunt decât evrei, care conduc, nu prin ordin, ci prin sugestie. Membrii ordinelor superioare sunt necunoscuți pentru cele inferioare. Scopul ei îl constituie extinderea ei pe întreg pământul și realizarea

„republicii universale evreiești”. Paulescu derivă din francmasonerie sistemele politice: liberal, socialist și anarhist.

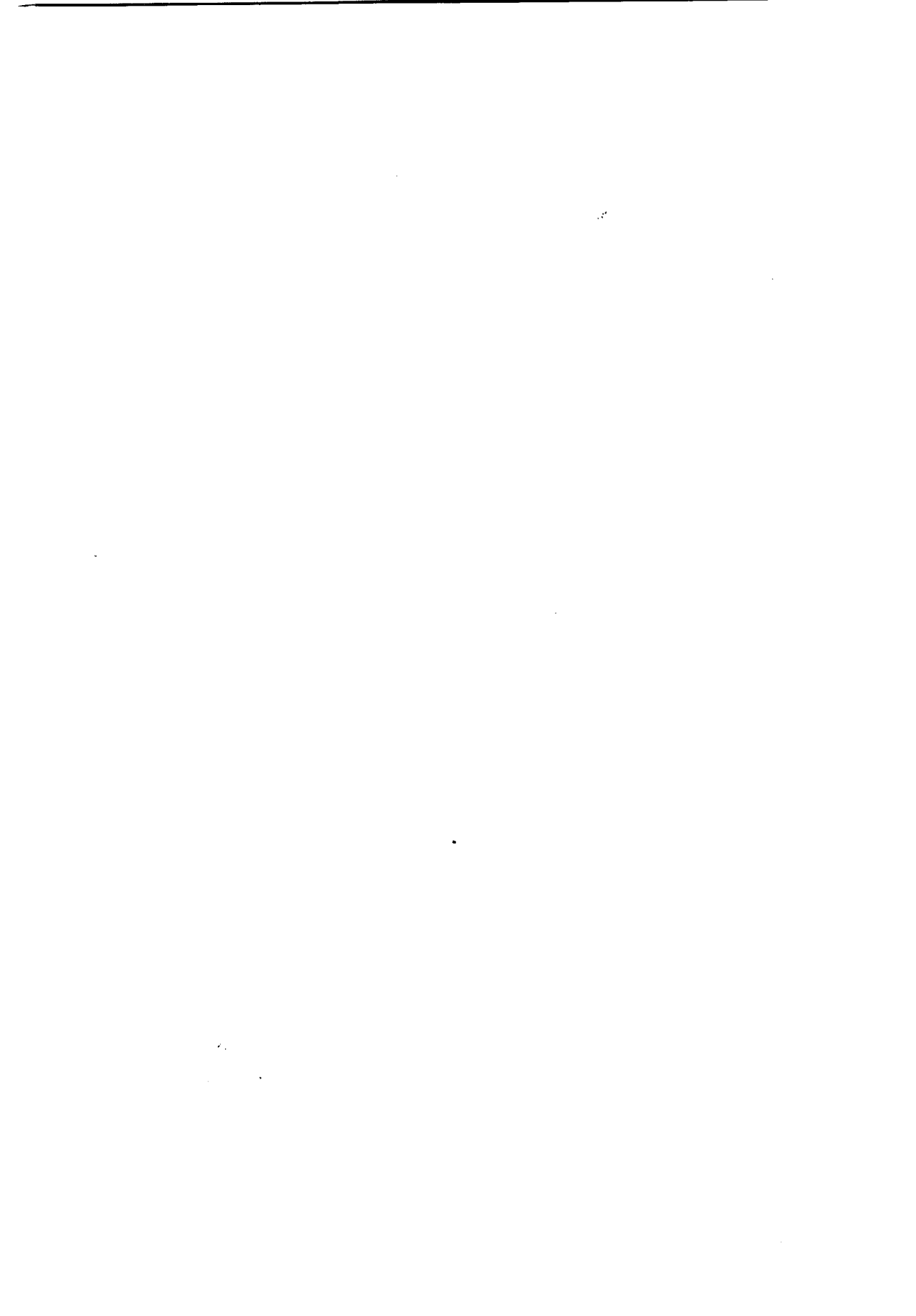
Veritabila pacificare a omenirii este urmărită de doctrina creștină. Omenirea este și ea o societate naturală, compusă din totalitatea oamenilor uniți prin filantropie, dar fără organizație proprie. Încercările omenești de a o organiza au dat greș, căci oamenii nu pot umple un gol lăsat de Creator.

Organizarea omenirii este posibilă numai prin intervenția de Sus. Iisus Hristos și-a propus să restabilească pe pământ Împărăția lui Dumnezeu. Pentru aceasta El a creat o societate care să cuprindă întreaga omenire: BISERICA. Capul acestei societăți este Dumnezeu în ipostaza Fiului Său. Omenirea datorează lui Dumnezeu supunere desăvârșită și grațitudine infinită. Această grațitudine este deviată de Hristos de la Dumnezeu și îndreptată către oameni, transformându-se astfel filantropia în *caritate*. Caritatea este dragoste creștină pentru orice om, indiferent de nație, și constituie „porunca cea nouă”. Caritatea, după Paulescu, subordonează omenirea lui Dumnezeu, înlocuiește filantropia, care era prea slabă, și promulgă legea internațională, ceea ce permite organizarea omenirii. Prin caritate și prin cei 12 Apostoli, Hristos își asumă puterile legislativă și executivă. Cuvântul este instrumentul de pacificare a omenirii, predicându-se învățătura lui Hristos, adică respectarea carității și ferirea de patimile de proprietate și dominație.

Atributele Bisericii sunt infailibilitatea, universalitatea și unitatea, aceleași ca și atributele Șefului Suprem al Bisericii, care trebuie să fie urmașul lui Petru.

Paulescu regretă dezbinarea Bisericii prin schisma grecească, datorată trufiei grecilor. Papalitatea este vinovată de acceptarea regalității. Biserica românească a trecut prin mai multe epoci: latină, slavonă, maghiară, grecească și românească, iar acum, când este autocefală, trebuie să-și propună recreștinarea poporului și a lumii întregi, pentru a rezista iudaismului.

Doctrina politică paulesciană nu este numai antisemită, ci și antimasonică. El demonstrează degenerarea rasei evreiești, ca și complotul organizat de aceasta contra poporului român. În general, confruntarea se face între Biserică și Sinagogă, sens în care Paulescu interpretează și cea mai obscură scriere profetică, cea a Apocalipsului, unde fiara apocaliptică – reprezentată de francmasonerie și formele sale – va fi definitiv învinsă.

MIHAI RALEA – OMUL

ANTON TABACHIU

„M-am născut în epoca trăsurilor, am trăit când se voiaja cu trenul și cu avionul și acum aud deasupra mea zborul rachetelor...” – și-ar fi început Mihai Ralea memoriile la puțin timp după primul zbor al omului în cosmos. Din păcate, nici timpul și nici răbdarea nu i-au îngăduit să-și împlinească această dorință, ceea ce ar fi fost benefic, mai mult pentru posteritate decât pentru el.

Cel care își scrie memoriile are satisfacția momentului de a-și reaminti în liniștea eului crâmpoșii de viață care l-au făcut fericit sau, dimpotrivă, l-au nefericit. Generațiile care vin au însă posibilitatea de a cunoaște din interiorul ființei autorului crezul motivațiilor și al sentimentelor care l-au animat pe cel dus dintre noi, mai întotdeauna prea devreme.

Noi nu am putut beneficia de această favoare. Ralea nu mai era tânărul studios al ideii de revoluție în doctrinele socialiste și nici profesorul dăruitor de prelegeri strălucite și a unor sinteze originale precum *Explicarea omului*. Era de-acum omul de cultură cu numeroase orizonturi în științele socio-umane, omul politic implicat în conducerea țării, ceea ce nu-i mai permiteau momente de reflexii asupra propriei vieți, pe care să le consemneze în scris. Rămâne deci celor care l-au cunoscut mai îndeaproape să suplinească, parțial și palid, ceea ce el însuși nu a reușit să facă în timpul vieții sale.

Mihai Ralea al anilor 60–70 (perioada deplinei sale împliniri profesionale și sociale, ultima din viața sa când mi-a fost dat, spre fericirea mea, să-i fiu alături și să-l cunosc mai bine decât alții) era o persoană înaltă, corpulentă, bine proporționată fizic, sugerând, mai ales când era îmbrăcat cu paltonul sau cu pardesiul care îi cădeau mulate de la umerii săi dreپți în jos, un dreptunghi înălțat pe baza mică. Avea fața cămoasă, purtând mereu zămbetul care nu era niciodată protocolar, sclipirea ochilor exprima inteligență și o ușoară ironie însoțită de surâsul abia schițat din buzele fine deasupra cărora se înălța un nas puternic care îi străjuia fața.

Vorbirea îi era construită din fraze scurte, adesea sentențioase, aluzive și puțin persiflante. Molcom în mișcări, caracteristica vechilor boieri moldoveni, ceea ce se simțea și în modul cum dădea mâna, pe care o lăsa moale în cea a interlocutorului, fără a face nici un efort de a o strânge, ceea ce contrasta cu rapiditatea deciziilor, operativitatea soluțiilor și promptitudinea acțiunilor pentru rezolvarea diferitelor probleme.

L-am văzut prima oară pe Mihai Ralea la cursul de istoria psihologiei, pe care l-a inaugurat în primăvara anului 1952 în fața primei promoții a secției de psihologie de la Facultatea de Filosofie a Universității din București, înființată la dorința lui, după întoarcerea sa din Statele Unite ale Americii, unde îndeplinise misiunea de ambasador. M-a impresionat masivitatea omului și finețea persoanei. A venit și de atunci întotdeauna a fost la fel, însoțit de toți membrii catedrei de psihologie, care egalau uneori numărul studenților din sală. S-a așezat la catedră, a scos din buzunar o notiță și a început să vorbească liniștit aruncând din când în când câte o privire, neamplificată de ochelari, pe acel petec de hârtie.

Cursul său era un expozeu psiho-socio-cultural cu numeroase incursiuni predilecte din literatura și arta franceză, pe care o cunoștea foarte bine și o iubea îndeosebi. Avea ușurința de a comunica lucruri deosebite în fraze simple care, spuse de alți vorbitori, ar fi părut neinspirate. Utiliza mai puțin metafora și mai frecvent comparația și paradoxul.

În pauze, era înconjurat de membrii catedrei deasupra cărora se zărea chipul său zâmbind, învăluit într-un nimb de fum de la țigările cu voluptate trase de anturajul care îl asalta, dorind să-i fie aproape și să-i intre în grații. Fuma și el, aproape țigară de la țigară, dar cu delicatețea gestului care nu lăsa să se vadă ardoarea patimii. Numai privind la scrumiera de pe birou îți puteai da seama cât de stăpânit era de acest viciu.

Nici exteriorul său nu m-a lăsat indiferent. Nu a venit niciodată la curs îmbrăcat la fel. Erau costume necunoscute la noi, ca stofă, desen și croială, peste care iarna purta paltoane scurte, până la genunchi, cambrate pe talie, iar primăvara un demi aruncat aparent neglijent pe umeri sau ținut pe braț. Reverele de la sacou erau late, pantalonii puțin mai lungi își odihneau manșeta, frângând dunga, pe pantofii care sugerau un picior pe măsura înălțimii sale.

La examenul de sfârșit de an, Mihai Ralea a venit îmbrăcat într-un costum gri-deschis, de aceeași factură, a stat în picioare sprijinindu-se de catedră, cu profilul spre noi și privirea rătăcind prin fereastră, spre zări numai de el știute, absent la verbul și emoțiile noastre, lăsate în grija asistentei sale.

L-am cunoscut mai bine pe Mihai Ralea după ce am venit la Institutul de Psihologie. Sunt numeroase împrejurările care îl defineau ca o personalitate deosebit de înzestrată intelectual, cu o inteligență excepțională, spirit flexibil, cu numeroase valențe, deschise pentru noi percepții și acumulări, un om prin excelență al relațiilor, pe care știa să le cultive și să le folosească cu abilitate, mai mult în folosul altora decât pentru el, de o bunătate sufletească nemărginită, un epicurian căruia nimic din ce este omenesc nu i-a fost străin.

Cunoscându-l din raporturile profesionale și nu numai, voi încerca să reconstitui, incomplet desigur, figura sa luminoasă din unele împrejurări de viață trăite împreună.

Structura sa psihologică, educația și experiența de viață l-au structurat pe Mihai Ralea ca pe o persoană abilă, pragmatică și deosebit de eficace în relațiile

interumane, oficiale sau oficioase, juridice sau civile, cu parteneri străini sau autohtoni.

Împreună cu el, și alți oameni din areopagul culturii române s-au alăturat puterii politice instaurate în România după 23 august 1944. Au făcut-o nu din oportunism, cum încearcă astăzi unii detractori să întineze memoria lor, ci datorită convingerilor democratice manifestate încă dinainte de război, precum și a jocurilor politice cunoscute și deprinse de unii dintre ei din viața publică interbelică. Ralea, Sadoveanu, Parhon, Arghezi, Călinescu, ca să amintesc doar stelele de mărimea întâia de pe firmamentul științei și culturii din România, au fost „oameni de stânga”, suferind datorită poziției lor tranșante prigonirile, uneori privațiunile, până la cea de libertate, din partea partidelor extremiste și a guvernelor reprezentate de acestea.

Mihai Ralea stăpânea, în plus, arta pertractărilor și a combinațiilor politice, pe care a manifestat-o, întotdeauna însă, dinspre stânga, pe eșichierul politic românesc. El, ca și alții, dar cu mai puțin succes, a continuat în noua conjunctură politică, care cel puțin aparent și la început corespundea mai bine vederilor sale democratice, să-și manifeste crezul său dintotdeauna.

Ca președinte al Institutului Român pentru Relațiile Culturale cu Străinătatea (I.R.C.S.), Mihai Ralea a reușit să dezvolte relațiile culturale ale României și, prin intermediul lor, să îmbunătățească și pe cele politice cu numeroase alte state și organizații specializate ale O.N.U., aducând servicii deosebite țării noastre. Este suficient, cred, să amintesc aici că, datorită abilității manifestate în slujba intereselor naționale, a reușit să aducă în țară, după o îndelungată înstrăinare, tezaurul de la Pietroasa, vestita „Cloșcă cu puii de aur”.

Oameni din toate straturile sociale, aparținând unor variate categorii socio-profesionale, din întreaga țară și de peste hotare, îi solicitau sprijinul într-o gamă extinsă și foarte diferită de probleme. Această situație era cel mai bine ilustrată de antecamera lui de la I.R.C.S., unde puteau fi întâlniți, așteptând laolaltă să fie primiți de Mihai Ralea, oamenii politici și simplii cetățeni, academicieni și prelați, diplomați și proscrisi politici etc.

Mihai Ralea venea pe la ora zece, servea cafeaua adusă de secretara sa împreună cu lista celor înscriși pentru audiență. După o scurtă discuție cu adjuncții săi pe problemele interne ale institutului, începeau audiențele. Surpriza consta în ordinea primirii solicitanților care, la prima vedere, încălca toate canoanele protocolare cunoscute. Se întâmpla astfel ca mai întâi să fie chemat popa din Huși și după aceea un profesor sau un politician. Întotdeauna însă aveau prioritate reprezentanții unor alte țări. Nu era o lipsă de deferență sau necunoaștere a statutului persoanelor solicitate, ci reflecta o scară valorică flexibilă pe care Mihai Ralea o folosea în funcție de prioritățile momentului. Și nimeni nu se putea supăra pe acest mag al relațiilor când, cu o voce ușor voalată și zâmbind cu înțeles, se scuza, prin cuvinte potrivite, spunând, ca mie odată, când am fost lăsat la urmă: „Nu te supăra, ești ultimul, doar ești de-al casei”.

Toți cei care l-au cunoscut, prieteni și neprieteni, colaboratori și discipoli, colegi de Academie sau simpli cetățeni aflați pentru puțin timp în preajma lui, au fost impresionați de inteligența vie, neobișnuită, a omului Ralea. Inteligența sa se manifesta pe un registru foarte întins, de la cea care răzbătea din lucrările sale, până la cea care îi asigura operaționalitatea deciziilor. Mihai Ralea înțelegea sensul intervenției interlocutorului înainte ca acesta să-și încheie fraza și îi oferea replica care includea adesea și soluția problemei. Această calitate îi asigura o mare abilitate în negocieri, fiind un partener redutabil, care nu putea fi surprins sau dominat. La altă scară și la un alt nivel, mânua cu ușurință argumentul și persuasiunea pentru a domoli rivalitățile dintre psihologii de la catedră și cei din institut, reușind să păstreze, cât a trăit, un *statu quo* între aceștia.

Obținea, prin inteligența sa practică, aproape tot ce dorea de la mai marii zilei. O viză pentru străinătate sau un serviciu pentru un recent eliberat din pușcărie, o locuință sau un post de reprezentant al țării noastre peste hotare, un fotoliu la Academie sau împăcarea între soți etc. Nu ezita să intervină pentru soluționarea oricărei doleanțe, indiferent de raporturile sale cu solicitantul, dificultățile problemei sau instanțele la care trebuia să apeleze, adesea prin cuvântul lui, pentru cinstea sau loialitatea persoanei pentru care intervenea. Cunoștea așa de bine mecanismul puterii, încât acționa la nivelul și persoana potrivită, fie ea un director de minister sau președintele republicii, adoptând maniera potrivită, fără intermediari, obligându-i prin prestigiul său să-l servească.

Foarte multe persoane îi sunt datorare recunoștință pentru casa, familia, parohia, serviciul și unii chiar viața, beneficii care s-au datorat imensei sale bunătăți sufletești. Nu era bunătatea unui mecena care vrea să epateze prin opulența daniilor sale, ci era una funciară, care îl conducea în toate actele sale. Deși mărturisea că, „atunci când ajuți pe cineva, îți faci un potențial dușman pentru că, psihologic, este greu de suportat să știi că datorezi ceva cuiva”, el nu abandona niciodată această conduită.

Trăsăturile distinctive ale personalității lui Mihai Ralea erau echilibrul, calmul, buna dispoziție. În toți anii în care i-am fost student, discipol și apoi colaborator, nu l-am văzut o singură dată nervos, ridicând tonul sau manifestându-se impulsiv. Rarele momente de indispoziție, trădate doar printr-o mină ușor preocupată, determinate, cel mai adesea, de dificultățile trecătoare în soluționarea unor probleme, erau depășite fără să afecteze în vreun fel pe cei din anturajul său.

Își apăra prietenii, cunoștințele, colaboratorii până la negarea evidenței unor defecte ale acestora. Mihai Ralea considera prietenia, devotamentul și cuvântul dat ca lucruri sacre. „Ein Mann, ein Wort” era deviza lui preferată, spusă în limba unei țări pe care nu a agreat-o niciodată și pe patul căreia, prin ironia soartei, și-a găsit sfârșitul.

Mihai Ralea iubea viața cu toate darurile ei de care nu a ezitat să se folosească. Organiza mese agreabile cu diferite ocazii la care companionii erau

fascinați de spiritul său, de șarjele sale prietenești, de buna dispoziție pe care o transmitea tuturor. Era el însuși, în intimitatea Dobrinei, un foarte bun bucătar, neezitând să-și pună șorțul pentru a pregăti masa pentru cei invitați de el la conac. Gurmand incorigibil, primul drum pe care l-a făcut odată, la ieșirea de la sanatoriul Otopeni, a fost la Capșa, unde a comandat sărmăluțe cu măcăliguță.

Lipsit de morgă, știa ca nimeni altul când să fie familiar, mâncând cu mâna din bucatele amfitrionului, oferite la o masă modestă și când, gazdă fiind, în salonul roșu al Gării de Nord, cu ocazia numeroaselor sale călătorii în străinătate, sau invitat la recepții, să fie demnitarul rasat, ce încânta saloanele oficiale prin verbul scilpitor și conduita sa elegantă.

Iubea frumosul în toate ipostazele sale, esteticul fiind una dintre dimensiunile eticii sale. Morala sa nu era umbrită de ipocrizie, neezitând să recunoască urmările unor pași făcuți în afara canoanelor familiale, iubindu-și în aceeași măsură cele două fiice, Catinca și Anica, prima semănându-i fidel la înzestrarea intelectuală și farmecul personal, iar cea de a doua, mai mult ca fizic.

Acum o sută de ani se năștea cel care a fost unul dintre cei mai străluciți români ai veacului nostru. La această aniversare* se cuvine un gând pios și o lacrimă pe mormântul unde își doarme somnul de veci.

* Comunicare prezentată la Simpozionul *Centenarul nașterii lui Mihai Ralea*, Academia Română, 3 mai 1996 și la Simpozionul național jubiliar centenar *Piajet, Ralea, Văgotski* al Universității din București. Departamentul de psihologie, 25–26 octombrie 1996.

EUGEN LOVINESCU – DE LA SOCIOLOGIA BELETRISTICĂ LA MODELUL CULTURAL AL MODERNITĂȚII ROMÂNEȘTI

ALEXANDRU RADU

Ciclitatea obsesivă a dezbaterii tradiționalism-modernism definește esențial destinul cultural românesc. Ea este, înainte de toate, răspunsul unei evoluții istorice indecise și neîmplinite a societății românești. Ca să înțelegem destinul culturii românești – scria Mircea Eliade – trebuie să ținem seama de vitregia istoriei românilor. Am fost așezați de soartă la frontierele răsăritene ale Europei, pe ambele versante ale ultimilor munți europeni, Carpații, de-a lungul și la gurile celui mai mare fluviu european, Danubiul, iar Traian ne-a predestinat drept popor de frontieră. În această parte a Europei, considerată aproape pierdută după instalarea dominației otomane – și a celei oriental-bolșevice, am adăuga –, s-au păstrat comori de spiritualitate care au fost cândva parte din însuși centrul culturii europene, căci Tracia dionisiacă și Grecia orphică, Roma imperială și creștină în această parte a Europei s-au întâlnit și aici s-au plăsmuit toate acele valori create în lăuntru al acestei zone privilegiate, care face parte din patrimoniul comun al culturii europene. Nu ne putem imagina o cultură europeană redusă numai la formele ei occidentale. Culturalicește, ca și spiritualicește, Europa se întregeste cu tot ce a creat și păstrat spațiul carpato-balcanic. Nu-i de mirare, așadar, ca un *popor de frontieră*, un popor aflat fatalmente între Occident și Orient, să fie obsedat de propria-i identitate, să se întrebe mereu, și, în special în momentele de cotitură istorică, *ce cale este îndreptățit să urmeze*. Atunci când istoria l-a așezat în *calea răutăților*, când l-a constrâns să se îndepărteze de originile sale, când ideologii diverse i-au prezis decuplarea de Europa, dar când latinitatea și creștinismul i-au fost trup și suflet, și când structura conștiinței sale etnico-culturale a rămas definitiv prooccidentală, este firesc ca, pentru poporul român, identitatea sa să se transforme, dintr-o problematică culturală, într-o „obsesie” culturală.

Formulată în premieră de Titu Maiorescu în termenii extrem de sugestivi ai problematicii formei fără fond, disputa modernității, declanșată deci în urmă cu un secol și jumătate, a rămas permanent în actualitate, marcând în profunzime cultura românească. Calea reformării României în epoca modernă și perspectivele dezvoltării sale au constituit nucleul tematic al unei dezbateri teoretice ce a cuprins cvasitotalitatea domeniilor culturale, de la critică literară, la sociologie și filosofie, de la jurnalism până la doctrinele politice.

Dar dacă Maiorescu cu ale sale merite incontestabile reprezintă debutul sau *punctul zero* al chestiunii modernității, la fel de adevărat este că teoria lovinesciană a sincronismului se constituie în *punctul ei nodal*. *Istoria civilizației române moderne* lămurește direcția, sursele și forțele active ale procesului de modernizare a societății românești – organismul social evoluează în direcția sincronizării cu Occidentul prin intermediul contagiunii imitative, în acord cu originile latinității noastre etnice, lingvistice și spirituale, sub acțiunea directă a instituțiilor, forțelor ideologice revoluționare, europeiste.

Nu intenționăm însă, în cele ce urmează, să insistăm asupra meritelor teoriei lovinesciene și nici să reluăm argumentele ce le probează. De fapt, ce alt argument mai convingător ar putea fi invocat decât chiar valul criticist stârmit de Lovinescu în epocă, dar și mai târziu, de o vehemență și de o duritate altfel inexplicabile. Privind chestiunea din alt unghi și făcând apel la teoria lui K. Popper, am putea spune că, rezistând cu succes încercărilor de a fi falsificat, sincronismul reprezintă un progres teoretic cert.

Ne propunem, în schimb, să redeschidem așa-numitul dosar al sociologiei beletristice, urmărind, aici și acum, un singur scop. Acela de a argumenta că, în ciuda unei opinii cvasigeneralizate, întreținută în bună măsură de intențiile declarate ale autorului *Istoriei civilizației române moderne*, construcția lovinesciană nu este una strict sociologică, că perspectiva sociologică este, de fapt, subsumată uneia filosofice, ce îi conferă teoriei sincronismului calitatea de model cultural.

Nu înainte, însă, de a ne îndeplini datoria prezentării, fie și în mod sumar, a contribuției lovinesciene în chestiunea modernității. În decursul istoriei confruntării curentelor tradiționalist și modernist, cel care a oferit un viguros răspuns antitraditionalistilor și care și-a afirmat cu radicalitate credința în necesitatea occidentalizării României a fost autorul celei dintâi teorii generale coerente asupra formării civilizației române moderne. Principial, deși un admirator al omului de cultură Maiorescu, Lovinescu se delimitează de acesta, implicit de mișcarea junimistă, prin neacceptarea consecințelor ce decurg din postularea tezei maioresciene, în primul rând a atitudinii antipașoptiste și a tradiționalismului. Se știe, bunăoară, că Lovinescu a susținut importanța și semnificația mișcării revoluționare de la mijlocul secolului trecut. „Mișcarea pașoptistă reprezenta tocmai gestul istoric prin care s-a imprimat procesului nostru de formare o direcție revoluționară, singura sociologic cu putință popoarelor împiedicate de mersul lor evolutiv”¹. Dar specificitatea opticii lovinesciene în legătură cu evoluția modernă a României capătă consistență prin formularea celebrei teze a sincronismului civilizațiilor europene. Expus pe larg în *Istoria civilizației române moderne*, modelul cultural elaborat de Lovinescu poate fi rezumat în felul următor: în baza *legii sincronismului* (a interdependenței), care determină unificarea prin nivelare a civilizației moderne, popoarele rămase istoricește în urmă intră brusc și deodată în

¹ E Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, București, Editura Științifică, 1972, p. 296.

circuitul civilizației dezvoltate prin *imitarea* formelor exterioare, ca primă etapă, urmată de *asimilarea* și adaptarea lor în funcție de specificitățile naționale. În acest caz, transformarea unei societăți nu se realizează pe cale evolutivă, organică, ci pe cale revoluționară, așa cum s-a întâmplat și cu societatea românească. Așadar, legea este *interdependența culturală*, vehiculul ei este *imitația* (contagiunea), impulsul modernizării este *exterior*, iar calea de formare, *revoluționar-ideologică*, mai întâi, și, ulterior, *economică*.

Caracterul strategic al sociologiei lovinesciene

Dosarul modernității, deschis de Maiorescu, redeschis în deceniul al treilea al secolului nostru și reluat la acest sfârșit de veac și mileniu reprezintă o specie a problematicii generale a schimbării. Agreată sau nu, justificată sau negată, lăudată sau blamată, *ideea schimbării ciclului de evoluție* a României, a inovării sau revoluționării structurilor sociale a stat în centrul dezbaterii culturale. Participanții au venit cu „armele” științelor pe care le reprezentau, dar în special modernității, cei care urmăreau să demonstreze necesitatea procesului de modernizare a României, au apelat mai cu seamă la „armele” sociologiei. Exemplele elocvente sunt, în acest sens, Gherea, Zeletin, Lovinescu sau Pătrășcanu. În același timp, din punctul de vedere al specificului abordării, putem distinge două serii teoretice – una culturală și una economică, subsumate însă domeniului sociologiei.

În mod frecvent, Lovinescu este prezentat ca un exponent al sociologiei culturii sau, în altă formulare, marcat partizană, al sociologiei antitraditionaliste. O asemenea caracterizare o întâlnim, spre exemplu, la doi dintre comentatorii cei mai avizați ai criticului. Atât în studiul introductiv ce prefațează edițiile din 1972 și 1997 ale lucrării lui Lovinescu, cât și cu alte ocazii², Z. Ornea face portretul unui sociolog al culturii, iar E. Simion, în cartea sa dedicată teoreticianului Lovinescu³, vorbește despre „sociologia unui beletrist” sau despre „sociologie beletristică”, întărind un verdict pe care, ne grăbim să o spunem, înțelegem să-l amendăm.

Există, fără discuție, motive care pot fi invocate în favoarea sociologului Lovinescu. Întâi de toate, o spune chiar autorul *Istoriei*, mărturisind că năzuiește să dea o *interpretare strict sociologică formației civilizației române moderne*. Apoi, poate mai important decât o declarație de intenții, Lovinescu folosește concepte sociologice pe care le integrează într-o construcție teoretică, ce urmărește a demonstra caracterul determinat al evoluției civilizației române și-și ghidează demersul după convingerea că fenomenele sociale scapă în mare parte directivei

² Vezi, Z. Ornea, *Studiu introductiv* la E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, București, 1972, și Z. Ornea, *E. Lovinescu, sociolog al culturii*, în *Filosofia și sociologia românească în prima jumătate a secolului al XX-lea*, București, Editura Academiei, 1969.

³ Vezi, E. Simion, *Scepticul mântuit*, ediția a II-a, revizuită și adăugită, București, Editura Grai și suflet, Cultura Națională, 1996.

individuale. Soluția de tip sociologic pe care o adoptă, în consecință, este, incontestabil, una deterministă, în conformitate cu care postulează necesitatea și legitimitatea fenomenului de imitație. *Prin acțiunea creatoare a ideologiei apusene și sub influența capitalismului*, afirmă răspicat Lovinescu, *societatea noastră și-a schimbat, revoluționar, structura: pe largi temelii agrare s-a ridicat o civilizație burgheză*. Așadar, în procesul de formare a României moderne, primatul formativ îi revine factorului ideologic, venit din afară prin contagiune, și care determină prefacerile ulterioare din domeniul economicului.

Înainte de a merge mai departe, să zăbovim puțin asupra apetitului moderniştilor pentru mijloacele sociologiei. Întâi de toate, sociologia făcuse progrese serioase în explicarea fenomenelor sociale, reușind să „supună”, să ordoneze rațional procese de mare complexitate, precum cele sociale. Prin specificul ei, sociologia se apropia cel mai mult de științele exacte, iar aceasta îi conferea autoritate. Schimbarea sau înnoirea societății căpăta astfel caracter necesar, devenea urmarea acțiunii unor legi sociologice. Și Gherea, și Zeletin, și Ibrăileanu, ca și Lovinescu, au îmbrățișat acest punct de vedere. Ei își argumentau opiniile invocând legitățile obiective în plan social, idee pe care L. Pătrășcanu o reia pe larg în spiritul catehismului marxist, imediat după cel de al doilea război mondial. Legea socială devenea, astfel, arma principală a moderniştilor în disputa lor cu evoluționistii, iar sociologia aliatul lor de nădejde. Trecutului adus mereu în prezent, evoluției organice, sociologii schimbării îi opuneau forța necesității, iar conceptelor metafizice, rigoarea celor științifice.

Indiscutabil, sub acest aspect, Lovinescu a fost un sociolog al culturii. În paranteză fie spus, incursiunea acestuia într-un domeniu până atunci nefamiliar, ce i-a adus vehemente critici în epocă, trebuie considerată un merit și nu o slăbiciune. Lovinescu nu numai că adoptă o atitudine sociologică, aceea de investigare minuțioasă a realității, dar își construiește discursul pe noțiuni fundamentale, precum cea de lege, stabilind, în cele din urmă, un algoritm, un patern al schimbării, înțeleasă ca modernizare. Explicația dată de Lovinescu genezei societății moderne românești este de natură sociologică sau, mai corect, poate fi înțeleasă în acest mod, tot așa cum legea imitației, esența sincronismului, poate fi redusă la *factorul dominant*. În esență, criticul-sociolog construiește un model al schimbării pentru societățile defazate istoric, conform căruia acestea sunt constrânse, conform legilor sociologice, să urmeze calea societăților dezvoltate, să se sincronizeze cu acestea. De fapt, Lovinescu imaginează o alternativă istorică, în aceeași măsură în care Ibrăileanu ori Gherea au făcut-o la rândul lor.

Lovinescu tratează cultura cu mijloacele sociologiei din aceleași considerente strategice ca și ceilalți susținători ai schimbării. În fața avalanșei de opinii care predicau necesitatea evoluției organice a societății și specificitatea unei „căi românești”, autorul *Istoriei* simte nevoia unei puneri la punct, iar sociologia îi oferea această posibilitate. Evoluțiile societăților, a celei românești în particular, nu

țin cont de opinii, oricât de seducătoare ar fi ele, ci de legi obiective, argumenta Lovinescu. Ideea o regăsim peste tot în cuprinsul lucrării sale, dar și în polemica purtată cu adversarii săi. „Fenomenele sociale” scapă în mare parte directivei individuale. Scopul acestei lucrări este de a preciza caracterul de necesitate sociologică a formațiunii civilizației noastre. Fenomenele necesare ies din cadrul oricărei aprecieri; critica nu se exercită decât în domeniul liberului-arbitru”⁴. Sau, polemizând cu C. Rădulescu-Motru, Lovinescu afirma: „Dl. Motru uită un fapt: că interdependența nu e o chestiune de bună voință, ci o lege – ea ni se impune fără să consulte bunul nostru plac”⁵.

Chiar vestita teză a formelor fără fond este explicată pe baza aceleiași principiu al necesității sociologice, reproșându-i lui Maiorescu că a combătut forma fără a o înțelege ca pe o necesitate sociologică. Fără a nega realitatea contrastului dintre formă și fond și recunoscând justetea criticii junimiste, Lovinescu își exprimă cu claritate opinia de sociolog: „în numeroase pagini am constatat și eu prezența unui contrast între fondul și formele culturii române. În această privință, nu mai poate exista controversă. *Istoria civilizației române moderne* nu neagă, deci, un fenomen evident și o critică îndreptățită; ea îl constată, dar îl explică prin legi sociale ca pe un fenomen fatal: critica junimistă a fost justă, numai rezistența ei a fost inutilă și potrivnică unui determinism social și unui proces de formație a popoarelor tinere pe care le-am studiat în lucrarea mea”⁶.

Din acest punct de vedere, poziția lui Lovinescu ar putea deveni vulnerabilă, chestiunea aducând în dezbatere întregul dosar al criticii structurilor închise, al determinismului și al factorului dominant. Identificând imitația cu factorul dominant al transformării sociale, Lovinescu deschide câmp liber acțiunii acuzațiilor imputate în general, determinismului unilinear și soluției unice. La urma urmei, cele două concepții opuse asupra schimbării – cea lovinesciană și cea romantică – sunt, până la un punct, similare. Dacă criticul vorbește despre necesitatea sociologică a noului ciclu de dezvoltare a României și romanticii pledează tot pentru o necesitate, de astă dată provenind din specificul societății românești, reclamată de acesta. E drept, diferențierea apare cu claritate atunci când sociologul Lovinescu numește imitația drept factor generator al schimbării, fixându-i caracterul exogen. De aici provine, de fapt, și critica antilovinesciană. Dar, după cum vom vedea în continuare, schimbarea perspectivei asupra teoriei sincronismului mută centrul de greutate de pe soluție, dată de Lovinescu, pe construcția însăși.

Așadar, perspectiva lovinesciană asupra schimbării nu este una strict sociologică: ea transcende domeniul sociologiei. Întâi de toate, oricât am aprecia

⁴ E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 137.

⁵ F. Aderca, *De vorbă cu dl. E. Lovinescu*. în „Mișcarea literară”, an I, nr. 2 din 22 noiembrie 1926.

⁶ E. Lovinescu, *Viața Românească și Istoria civilizației*, în „Zburătorul”. an IV, nr. 1, serie nouă, martie 1926.

curajul criticului de a se „înrola” pe frontul sociologic, Lovinescu nu poate fi considerat un sociolog. El a fost și a rămas un critic cu autoritate, cu o vastă pregătire, inclusiv cu lecturi sociologice, adică un filosof, în sensul original al termenului. Că Lovinescu a beneficiat de un nedrept tratament, atât din partea neojunimiștilor, cât și, ulterior, din cea a marxiștilor, este o cu totul altă chestiune, pe care credem că istoria a lămurit-o. Apoi, în conținutul lor, termenii discursului lovinescian nu sunt sociologici. Cum bine se știe, pentru sociolog, transformările sociale sunt decodificate ca rezultat al relației dintre schimbare sau stabilitate (stagnare sau încetinirea schimbării). Pentru Lovinescu, schimbarea capătă sens cultural, ea se metamorfozează în modernizare, devine un proces cu natură și finalitate culturală. Axul discursului său îi reprezintă raportul modern-tradițional, iar unitatea de măsură o reprezintă nu societatea, ci cultura.

Apelul lui Lovinescu la sociologie are un caracter strategic. Războindu-se cu o mișcare tradiționalistă puternică, de o forță și consistență pe care nu le întâlnim la reprezentanții modernismului, uniți mai degrabă de antitraditionalismul lor, și căreia trebuia să-i opună o „armă” imbatabilă, criticul devine sociolog fortuit, urmărind ca teoria sa să beneficieze de toate atuurile pe care le căpătase sociologia ca „știință exactă” a societății.

Așadar, fără a contesta incursiunea lui Lovinescu în domeniul sociologiei, o înțelegem ca pe un demers adiacent, menit a susține construcția filosofică clădită pe teza interdependenței culturale. Nu vrem prin aceasta să-l transformăm pe Lovinescu într-un filosof al culturii, asemenea lui Vianu ori Blaga și nici să deschidem o nouă și, de altfel, inutilă polemică legată de „calificarea” criticului ca filosof, după ce acuzațiile de diletant în ale sociologiei au ocupat atât de mult confruntarea asupra modernității. Principial, susținem că Lovinescu a fost preocupat de o problematică preponderent culturală, năzuind să elaboreze o teorie culturală în sprijinul căreia a invocat și argumente sociologice. Din acest punct de vedere, soluția sociologică nu are relevanță; și nici viabilitatea ei practică, istorică. Relevant devine *modelul cultural* elaborat de Lovinescu.

Aparent, într-o formulă sociologică, din rațiuni pe care le-am denumit strategice, teoria lovinesciană este, fără îndoială, una aparținătoare domeniului filosofiei culturii. În acest plan, ea se constituie în formula culturală a modernității românești, susținută principial prin teza *interdependenței culturale*, Lovinescu înscriindu-se în categoria acelor gânditori pentru care cultura și civilizația, ca domenii ale creației umane, sunt complementare și intercomunicative, iar criza modernității este valorizată prin semnificația ei progresistă. Pornind de la o astfel de bază teoretică, construcția lovinesciană nu se constituie într-un proiect sociologic al civilizației române moderne – unde relațiile de determinare sunt esențiale și dau calitatea sociologiei de „știință exactă” a socialului –, ci într-o formulă explicativă a modernității românești, și chiar într-una normativă.

Ce ne spune, așadar, modelul lovinescian? Întâi, că poporul român are o origine occidentală, chiar dacă destinul său istoric l-a îndepărtat de izvoare și l-a

țintuit într-un mediu răsăritean, impropriu. În al doilea rând, că, în ciuda mediului oriental, principalele momente ale dezvoltării sale culturale și naționale s-au aflat sub semnul influenței, e drept intermitente, a Occidentului. Pentru ca, începând cu secolul al XIX-lea, influența occidentală să devină determinantă pentru formarea civilizației române moderne, altfel spus, că modernitatea înseamnă occidentalizare. Aflăm, deci, că mecanismul modernizării îl reprezintă contagiunea imitativă care acționează în dubla ipostază de imitație propriu-zisă și de asimilare sau adaptare, sub înrâurirea sincronismului european uniformizator. Totodată, contrastele sau contradicțiile dintre forme și fond constituie corolarul fenomenului de „importație” a formelor de civilizație occidentală care pătrund în corpul organismului românesc datorită defazării lui de dezvoltare față de Apus. În fine, civilizația română modernă are, constitutiv, un caracter imitativ, ceea ce nu reprezintă o slăbiciune sau semnul unei subculturi, din moment ce, în ordinea bunurilor materiale, imitația este forma cea mai frecventă a inovației.

De ce nu este Lovinescu un sociolog al culturii ?

În favoarea acestui mod de a valoriza teoria generală a sincronismului putem invoca câteva argumente de substanță. În primul rând, chiar mult contestata „lege” a sincronismului, ce constituie, în fapt, formula specifică lovinesciană a tezei interdependenței culturale. Pentru domeniul filosofiei culturii această teză nu este doar un loc comun, ci, mai important, ea sintetizează și esențializează o anumită atitudine teoretică. Modul în care teoreticienii definesc noțiunea de cultură și, pe această bază, înțeleg raporturile dintre cultură și civilizație, modul în care ei privesc criza culturală, toate acestea se regăsesc în afirmarea sau negarea interdependenței culturale. Astfel, spre exemplu, A. Toynbee, cu a sa *lege a întâlnirilor dintre civilizații*, se situează pe o poziție divergentă în raport cu morfologismul spenglerian, atât de influent în spațiul filosofiei românești. Așa se explică și obiecția majoră la adresa lui Lovinescu formulată de reprezentanții ortodoxismului, prin glasul lui Nae Ionescu, ce pornește de la ideea că prin cultură popoarele se separă, își afirmă specificul, deci, în timp ce civilizația uniformizează, cultura diferențiază. Toată falsitatea și artificialitatea culturii românești, spune filosoful gândirist, provine din încercarea de a transpune în realitatea românească formele neorganice ale vieții apusene. Cum formele de cultură nu se pot importa, o astfel de încercare constituie eroarea fundamentală a direcției de evoluție a organismului românesc, dă verdictul Nae Ionescu. Disputa dintre autohtonism și sincronism nu se poartă, deci, pe terenul sociologiei, iar a o limita la această sferă ni se pare un reduționism teoretic; aici este vorba despre confruntarea a două concepții filosofice opuse, corolar al modurilor totalmente diferite de a înțelege și defini cultura și raporturile ei cu civilizația.

În epoca lui Lovinescu, înfruntarea dintre aceste două direcții teoretice distincte devine acută tocmai în ceea ce privește trasarea direcției de urmat pentru organismul social românesc. În esență, una era favorabilă menținerii într-un autohtonism strict supravegheat, refuzând românismului orice tentativă de europenizare, cealaltă demonstra necesitatea depășirii stadiului tradițional prin integrarea în circuitul european. În această bătălie erau aduse toate argumentele specifice unei dezbateri filosofice autentice, erau investigate problemele complexe ale formulei românismului, specificitatea acestuia, problemele rasei, etnicității, tradițiilor, toate subsumate raportului cultural *Occident-Orient*. Iar tema acestui raport constituia o notă specifică pentru filosofia românească din acea epocă, aflată îndeosebi sub influența filosofiei germane de sorginte romantică, pentru care antinomia *Orient-Occident* nu este doar complementară celei *cultură-civilizație*, ci chiar o altă expresie a ei. Fără a dezvoltă aici tezele unor filosofi reprezentativi din acest punct de vedere, ne mărginim să precizăm că, pentru acești gânditori, *cultura, ca expresie a vieții sufletești organice*, în opoziție cu artificialitatea și neorganicitatea civilizației, este realizată de comunități închise, rurale, patriarhale și tradiționale. Apariția conglomeratelor urbane, deschise și uniformizatoare, este letală pentru cultura astfel înțeleasă. Prin urmare, *Occidentul*, ca spațiu cultural care a generat dezvoltarea de tip urban-industrial, adică ceea ce se înțelege în mod curent prin *civilizație*, se află în antiteză cu *Orientul*, păstrătorul vechilor tradiții rural-comunitare.

Filosofia romantică germană și, prin influență, cea românească, ostilă spiritului cartezian – *Cogito, ergo sum* este dogma falsă pe care se întemeiază individualismul modern, rostea apăsător Nichifor Crainic –, opunea civilizația occidentală de tip industrial-urban modelului cultural al Orientului, considerat unicul adevărat și adecvat ființei umane. Acesta, rămas la stadii tradiționale, și-a prezervat „cultura” intactă tocmai pentru că „civilizația” nu s-a dezvoltat. Prin urmare, soluția antitezei *cultură-civilizație* o reprezintă modelul oriental, susținut cu tărie de filosofia de tip spenglerian, ce a adus cu sine, cum sugestiv o afirmă Z. Ornea, o preocupare obsesivă pentru orientalism, care era un fel de ipostaziere modernă a ideii renașcentiste a reînțoarcerii la natură.

Cu atât mai actuală era această temă pentru filosofia românească, cu cât realitatea istorică, geopolitică a țării nu putea fi pusă la îndoială. România este la granița dintre Orient și Occident, iar rolul său cultural activ s-a conturat în dependență cu simbioza, ca să-l cităm pe V. Pârvan, tipului nordic cu cel sudic. Această realitate a fost speculată de gândirismul, născut ca o filosofie culturală, ce voia să definească specificul românesc exclusiv prin orientalism, prin eludarea latinității și absolutizarea ortodoxismului. Spiritul românesc, spuneau reprezentanții filosofiei gândiriste, nu se regăsește în tiparele modelului occidental; sufletului românesc nu-i este propriu cartesianismul, rațiunea, spiritul capitalist, cel democratic și, în general, nici unul dintre elementele definitorii ale civilizației occidentale.

De cealaltă parte, pornind de la aceeași realitate istorică, susținătorii necesității modernizării României prin integrare europeană, cum am spune astăzi, ofereau o soluție radical diferită, bazată pe o concepție, la rândul ei, radical diferită. Pentru aceștia, antinomia romantică cultură-civilizație era topită într-o relație de complementaritate sau, cel puțin, moderată, chiar cu riscul de a fi acuzați că trivializează o importantă problemă a filosofiei culturii. Dar, faptul că Lovinescu nu ridică un zid de netrecut între cultură și civilizație, nu îl excludea câtuși de puțin din câmpul filosofiei culturii. Acest nou dualism cultură-civilizație, cum îl numea M. Ralea, era rezolvat pur și simplu dintr-o altă perspectivă teoretică, însă tot filosofică, e drept, care avea de înfruntat nu numai condeie redutabile, dar și un *weltanschauung* romantic cu o puternică tradiție. Totuși, nici unul dintre aceste obstacole nu l-au împiedicat pe Ralea să sancționeze disprețuirea civilizației și exaltarea culturii, înțeleasă ca atitudine originală și spontană a sufletului, pe deasupra confortului tehnicii și a democratizării valorilor spirituale și să militeze cu tărie pentru punerea energiei și vitalității poporului în serviciul civilizației. După cum nu l-a împiedicat nici pe Vianu să afirme cu claritate că civilizația nu este o entitate care s-ar opune culturii, este numai unul din aspectele ei. Nu trebuie să dorim distrugerea civilizației pentru a obține cultură, spunea filosoful român, trebuie, cel mult, să dorim completarea ei.

În ce-l privește pe Lovinescu, lucrurile sunt, de asemenea, clare. Teoria sa generală se sprijină, esențial, pe teza comunicării dintre civilizație și cultură, pe ideea interdependenței culturale, fără de care nu ar fi putut afirma necesitatea sincronizării organismului românesc cu Occidentul modern. Aceasta ni se pare a fi, și o repetăm, valoarea modelului lovinescian, și nu soluția practică pe care el o propune. Pentru a susține poziția lui Lovinescu în chestiunea raportului cultură-civilizație este suficient să facem apel la unul dintre pasajele pe deplin edificatoare în acest sens. Polemizând cu unul dintre teoreticienii antinomiei cultură-civilizație, Lovinescu își prezintă propria opinie: „Pe aceste bunuri ale *civilizației* unui popor, dl. C. Rădulescu-Motru, ca și mulți alți critici, le socotesc lipsite de valoare. Nu tot așa și noi. Drumul de la cultură la civilizație nu e ireversibil; devenind condițiile vieții noastre, aceste bunuri materiale intră în deprinderi și se prefac cu timpul, prin adaptare la unitatea noastră temperamentală, în valori sufletești; cu alte cuvinte, civilizația se transformă în cultură”⁷. Reversibilitatea cultură-civilizație, după cum spune Lovinescu în continuare, reprezintă chiar tema volumului al II-lea al lucrării sale, volum esențial prin caracterul lui lămuritor și concludiv.

Un alt argument în favoarea *filosofului* Lovinescu ni-l relevă includerea teoriei sincronismului sferei crizei culturii, înțelegerea contagiunii imitative ca un semn distinctiv al unui anume tip cultural. În fapt, realitatea pe care o teoretizează Lovinescu, cea a schimbării ciclului de evoluție a organismului românesc, este realitatea unei crize culturale: cea a modernității. Față de filosofia de sorginte

⁷ E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, p. 271.

spengleriană, concepția lovinesciană se diferențiază esențial prin pozitivitatea crizei.

În general, debutul crizei modernității românești este localizat în prima jumătate a secolului trecut, când, pe ruinele unei societăți de tip agrar, încep să fie implantate legiuri și instituții străine, acele „forme nouă” aparținătoare civilizației occidentale, adică tipului industrial de societate. Momentul exact al declanșării procesului este greu de precizat, iar o discuție prelungită pe această temă ar fi contraproductivă, însă, cu toate acestea, două date istorice trebuie avute în vedere. Este vorba, pe de o parte, de anul semnării Tratatului de la Adrianopol (1829), în urma căruia Țara Românească și Moldova intră în circuitul comercial european prin desființarea monopolului turcesc asupra comerțului principatelor, prima breșă importantă în sistemul feudalo-oriental dominant. Pe de altă parte, Revoluția română de la 1848 a deschis larg poarta către integrarea românilor în sfera civilizației europene. Indiferent însă de momentul lui exact, fie el economic sau politic, procesul modernizării este o realitate susținută istoric. Semnele noii epoci încep să se întrevadă mai pregnant după mijlocul secolului al XIX-lea, când, spiritele luminate ale vremii, în frunte cu pașoptiștii, acționează pentru integrarea românilor în circuitul țărilor dezvoltate. Fără a insista acum asupra acestui proces istoric al modernizării îi vom puncta doar evoluția. Astfel, în 1864, Al. Ioan Cuza realizează necesara reformă agrară, chiar dacă insuficientă cum a fost ea. În 1866, o dată cu instalarea prințului Carol pe tronul României, este votată Constituția liberală, în 1877 țara noastră își obține independența de stat, iar guvernarea liberală a lui I. C. Brătianu, prin pragmatismul și eficiența ei politică, pune bazele României moderne, mai ales în ordine instituțională și legislativă. Toate aceste reforme moderne nu au fost încă suficiente pentru a modifica radical vechea structură agrară a țării, dovadă că și la începutul secolului al XX-lea 90% din populația activă era ocupată în agricultură, România menținându-și decalajul de dezvoltare față de țările industrializate. Era vorba, în fapt, de manifestarea particularității definitorii a procesului de sincronizare – retardul istoric – care avea să agraveze criza modernității. A urmat, în perioada interbelică, o nouă epocă de sincronizare, în special sub imboldul celor două mari reforme – agrară și electorală – care au modificat, în profunzime, fizionomia socio-politică a organismului românesc și au potențat activitatea orașului și a industriei. Era epoca lui Lovinescu, epoca în care evoluția spre civilizație, deși încă neîmplinită, căpătase consistență prin progresele incontestabile în raport cu momentul declanșării ei.

În mod firesc, schimbarea ciclului evolutiv al României a luat forma unui proces critic. Oriunde și oricând, dezintegrarea unui sistem nu se realizează de la sine, lin și fără convulsii. Se știe, orice sistem își creează propriile mecanisme de autoconservare, de respingere a tendințelor novatoare și a factorilor înnoitori, destabilizatori. Cu atât mai mult, în cazul unei societăți tradiționale, prin natura ei conservatoare, închisă și ostilă progresului rapid. Și încă și mai pregnant, în

condițiile specifice ale procesului modernizator românesc, caracterizat esențial prin retard istoric. Semnele crizei, semnele contradicției dintre fondul tradițional și formele noi erau vizibile peste tot în societatea românească, iar T. Maiorescu, ale cărui merite rămân incontestabile, nu a făcut decât pasul de la realitate la teorie, cuprinzându-le într-o formulă ce avea să devină referențialul în dezbateră culturală românească. Așadar, manifestările critice din societate erau consecința firească a procesului de modernizare, în care forma precede fondul și determină evoluția acestuia. Să mai spunem că nici Lovinescu nu contestă starea de criză și efectele ei, că, dimpotrivă, le consideră naturale și posibil de depășit, că, finalmente, nu adoptă o atitudine catastrofică, ci înțelege criza drept o criză de creștere?

Pornind de la realitatea situației critice a organismului românesc, orientările tradiționaliste au dezvoltat, în timp, un punct de vedere de factură spengleriană, declanșând un război total civilizației, ca fiind vinovată de toate relele sociale ale țării, și militând pentru menținerea țării în cadrele tradiționalității. Începutul l-a făcut mișcarea junimistă, prin denunțarea ritmului prea alert al transformărilor sociale, chiar dacă în opinia lui Maiorescu și a discipolilor acestuia nu era încă vizibilă opoziția radicală față de înnoirile civilizației. Pasul avea să fie făcut, în perioada interbelică, de reprezentanții așa-numitului neotraditionalism, care, preluând opinia junimistă, îi vor topi moderația într-un radicalism cu valențe catastrofice și vor invoca, în sprijinul soluției lor, argumente din spațiul teoretic al filosofiei culturii de inspirație romantică. Ne întâlnim din nou cu antiteza *cultură-civilizație* și cu forma ei specifică *Orient-Occident* sau *sat-oraș*, cu toate consecințele ce decurg de aici. Concepând evoluția de la cultură la civilizație în termeni catastrofici, neotraditionaliștii vedeau în modernizarea societății criza culturii, moartea acesteia și, în consecință, găseau salvarea doar în întoarcerea la adevăratele tradiții culturale reprezentate de lumea orientală.

Teoretizând aceeași situație de criză, Lovinescu se diferențiază radical de filosofia romantică, nu doar prin soluția propusă, ci, primordial și anterior, prin paradigma crizei de creștere, consecință a raporturilor pe care le stabilește între cultură și civilizație. O repetăm, Lovinescu așază, în locul zidului de netrecut dintre acestea, puntea fermă a reversibilității faptelor de cultură și civilizație. Prin refuzul conotațiilor catastrofale ale crizei modernității, Lovinescu se separă încă o dată de doctrina filosofiei de tip spenglerian, susținând necesitatea procesului de occidentalizare a organismului românesc ca soluție a crizei modernității.

Mai putem adăuga un argument: trecerea de la domeniul sociologic la cel al filosofiei culturii ne dezvoltă mai bine teoria lovinesciană, eliberând-o în acest fel de radicalismul sociologic care i-a fost imputat. Guvernată de legea sincronismului, modernizarea societății românești, adică intrarea ei în circuitul civilizatoriu, se realizează, spune Lovinescu, prin intermediul contagiunii imitative. Văzută din perspectivă sociologică, imitația este factorul determinant, întregul

proces fiind supus unui determinism strict, impropriu domeniului culturii și invalidat de evoluția ulterioară a României. Din perspectivă filosofică, imitația își pierde valoarea deterministă, devenind vectorul cultural caracteristic al modelului conceput de Lovinescu. Tipul cultural al societății aflate în proces de modernizare este cel imitativ, spune acum autorul *Istoriei*. Fără discuție, acest model cultural este supus criticii, el poate fi acceptat sau nu, dar, în aceste condiții, dezbateră se mai poartă pe terenul sociologiei culturii. Tot așa cum îi putem imputa lui Nichifor Crainic metafizica orientalistă, cum putem să nu fim de acord cu modelul românismului elaborat de Emil Cioran sau cum ne putem îndoii de matricea stilistică a culturii românești, așa cum a fost ea definită de Lucian Blaga, însă nu în baza unor legi sociologice, perspectivă total inoperantă în domeniul filosofiei culturii.

Totodată, imitația ca vector cultural, și nu ca factor determinant al modernismului, ne permite să punem în lumină un fapt, mai întotdeauna minimalizat, atunci când se discută teoria sincronismului. Imitația culturală nu e totuna cu copierea, cu mimetismul cultural, considerat păgubitor. În procesul imitativ, Lovinescu distinge două faze, una, dominată de preluarea integrală și fără spirit critic a formelor străine și alta, în care acțiunea spiritului critic, a spiritului rasei devine hotărâtoare. Această adaptare succesivă a invenției preluate prin imitația pură inițială reprezintă sursa creativității și originalității unui popor. Așadar, imitația, ca vector cultural, nu neagă, ci, dimpotrivă, presupune acțiunea unui alt vector cultural, cel al originalității. Acesta acționează, e drept, în cadrele trasate de contagiunea imitativă, dar, spune tot Lovinescu, cum numărul invențiilor pe care le poate face un popor este extrem de redus, iar cel al adaptărilor practic nelimitat, imitația este felul cel mai obișnuit de a fi original.

ÎN LOC DE CONCLUZII

Dacă ar fi să rezumăm întregul discurs de până acum, vom spune că *Istoria civilizației române moderne* nu oferă o teorie sociologică asupra schimbării, ci *modelul cultural* al formării civilizației române moderne. Poate mai puțin riguroasă decât s-ar aștepta un sociolog, *teoria sincronismului* are în schimb o mai mare forță teoretică și o mai mare putere de atracție prin deschiderea sa către planul filosofiei culturii. Din acest punct de vedere, devine relevantă investigarea raporturilor dintre culturi, a relațiilor dintre culturile moderne și tradiționale, dintre cele „majore” și „minore”, și nu soluția sociologică.

Re-prezentat în termenii filosofiei culturii, sincronismul lovinescian capătă semnificația unei teorii *a tranziției culturale la modernitate*. Imitația devine vectorul cultural al unui proces evolutiv contradictoriu, caracterizat de oscilația permanentă dintre mimetismul cultural și dezvoltarea modernă creatoare, care

instituie un alt tip de civilizație modernă, distinct de cel clasic (occidental). Distincția nu operează însă în câmp valoric, ci în câmp stilistic. Așa cum fiecare din cele două ipostaze de manifestare a spiritului creator, denumite de Blaga *cultură majoră* și *cultură minoră*, se diferențiază prin structurile specifice datorate vârstei adaptative – maturitatea pentru prima, respectiv, copilăria pentru a doua – tot așa, tranziția culturală, spre deosebire de civilizația modernă cu stil inovator, are ca notă distinctă matricea imitativ-adaptativă. Altfel, cele două forme ale modernității sunt omogene. Între civilizația modernă română și civilizația modernă împlinită nu este un zid de netrecut, ele nu formează două entități culturale opuse. În fine, stilul imitativ-adaptativ este expresia potențialului de creativitate și originalitate al poporului român, fie și pentru simplul fapt că doar creațiile au stil. Neîmplinirea modernității nu reprezintă, așadar, o slăbiciune fundamentală a civilizației române, ci prima ei calitate.

ÎNCEPUTURILE INSTITUȚIONALIZĂRII SOCIOLOGIEI – DILEME, AȘTEPTĂRI, REZULTATE –

FLORIAN TĂNĂSESCU

Este cunoscut și recunoscut faptul că autonomizarea, inclusiv în plan epistemologic, precum și legitimarea sociologiei ca știință distinctă au avut un important și benefic suport în instituționalizare. Recunoașterea este de dată recentă, dar se identifică și încercări mai vechi, care se constituie într-o traiectorie sinuoasă, asemănătoare cu însăși evoluția sociologiei.

*

Analiza istorică a sociologiei presupune, atât *evaluarea patrimoniului său științific* (teorii, doctrine și idei, principii, metode și tehnici de cercetare, producție științifică etc.), cât și a *structurilor sale*, de la primele configurări instituționale „rezistente” la niveluri instituționale „standardizate”, reprezentative și performante.

În esență, instituționalizarea reflectă stadiul (stadiile) dezvoltării sau „ciclurile de viață” ale sociologiei, fie în perspectiva dinamicii științei, motivând interese, aspirații, așteptări și rezultate ale comunității sociologice, fie în orizontul strict administrativ al ierarhiilor și mecanismelor organizaționale.

*

Sociologia științelor socio-umane are o vârstă de ordinul deceniilor, detașându-se ca preocupare distinctă relativ recent¹. Ea are ca obiect de studiu – citând doar una din opiniile avansate – activitățile, organizarea și structura diferitelor discipline constituite ale științelor sociale, ca și consecințele practice și politice ale acestor discipline².

Impresionanta varietate de supoziții, ca și setul cuprinzător de modele propuse pentru „radiografierea” unei științe în incidența evoluției instituționalizării ei, creează dificultăți serioase greu de depășit.

¹ Michael Mulkay este de părere că: „În timp ce numeroși sociologi eminenți se arătau preocupați de natura științei și stabilirea caracterului științific al disciplinei lor, tentativele cercetării directe și detaliate asupra caracterului științei ca fenomen socio-cognitiv au fost rare până la o dată recentă” (Michael Mulkay, Voijin Milič, *The sociology of Science in East and West*, în „Current Sociology”, International Sociological Association, vol. 28, nr. 3, 1980, p. 116).

² Elisabet T. Crawford, *The sociology of social sciences*, în „Current Sociology”, International Sociological Association, vol. 19, nr. 2, 1975, p. 40.

Un prim aspect îl reprezintă sensurile care se atribuie instituționalizării științei, în general, și sociologiei, în special, precum și caracterul acestora. Răspunsuri pe deplin lămuritoare în planul nostru de interes nu întâlnim, dar prin analogii putem ajunge la unele concluzii. Cel mai adesea, constituirea sistemului organizațional sociologic este interpretată ca un proces social, care apare și se dezvoltă din rațiuni bine definite, în interiorul comunității științifice respective. Instituționalizarea are, în această perspectivă, un caracter dual: este *structură* (în înțeles pur administrativ) și este *reflectare* de interese, aspirații, necesități de tip științific și social. Se dovedește esențial, astfel, să se ia în calcul dinamica socială a comunității științifice pentru determinarea „ciclurilor sale de viață”, precum și evoluția structurilor sale. „Ciclurile de viață” ar exprima etapele, fazele pe care le traversează o comunitate sociologică în devenirea ei istorică, recunoscute ca fiind: exploratoriu (incipient), unificator (dezvoltat) și deviant (declin)³.

Structura, ca reflectare a aspirațiilor, comportă o penetrare analitică mai adecvată. Joacă un rol important în clarificarea aspectelor legate de aceasta (cum sunt: sursele emergente, direcțiile evolutive, nivelurile etc.) modelul (sau modelele) de identificare, dintre care enumerăm pe cele *politic* (care vizează structura politică a comunității), *social* (ce are în vedere, în principal, motivațiile sociale, cu accente asupra „diferențierilor, inegalităților sociale”, formării elitelor științifice în comunitatea cercetată), *cognitiv* (care cuprinde structura din perspectiva normelor, valorilor și politicii științifice) etc. Uneori, modelul de identificare se realizează prin conexarea mai multor tipuri de modele. În general, „modelele” ca și metodologia de cercetare sunt împrumutate din arsenalele teoretice ale lui Merton și Kuhn, care converg și spre analiza regularităților istorice cantitative în sistemul lui Price.

Dificultatea în selectarea unui model și aplicarea lui la o comunitate științifică națională constă în faptul că discursul teoretic se referă la sociologia contemporană, recursul la alte faze evolutive fiind accidental. Se insistă mai ales asupra studierii mecanismului de producere a diferențierilor sociale și intelectuale din cadrul comunităților sociologice contemporane și a științelor socio-umane, în general problema „elitelor” și consecințelor multiple care derivă din apariția lor preocupând foarte serios pe unii sociologi, cum îi preocupă, de asemenea, efectele politizării științei și a apariției unor instituții trans-științifice, care impun schimbări substanțiale în organizarea instituțiilor științifice contemporane⁴.

Un model interesant și, în același timp, util pentru demersurile noastre este și cel propus, la mijlocul deceniului opt, de către sociologul bulgar Niko Iahiel, care concepea instituționalizarea sociologiei pe trei dimensiuni esențiale:

³ Michael Mulkay, Vojin Milič, *op. cit.*, p. 120.

⁴ *Scientific establishments and hierarchies*. Sociology of the Sciences (editori: Norbert Elias, Herminio Martins, Richard Whitley), Dordrecht, Boston, London, D. Reidel Publishing Company, 1982.

- a. *organizatorică* (nuclee de cercetare);
- b. *profesională* (modelarea unor cariere profesionale prin învățământul de profil);
- c. *cognitivă* (ansamblul de norme, criterii și valori de care se servește o comunitate științifică pentru a promova anumite forme și tipuri de cercetare)⁵.

În logica construcției sale teoretice, structura instituțională a unei științe apare și se dezvoltă numai într-o anumită fază a evoluției acesteia și, oricât s-ar strădui comunitatea științifică respectivă să ajungă la o instituționalizare deplină, faptul în sine rămâne în sfera dezideratelor. După sociologul bulgar, „în evoluția reală a oricărei științe nu se poate ajunge niciodată la o instituționalizare deplină, dar, în lipsa totală a instituționalizării, activitatea științifică își pierde caracterul social, dacă are și caracterul de activitate științifică în genere”⁶. *Instituționalizarea are, prin urmare, și un rol decisiv în conferirea caracterului social demersurilor științifice ale sociologiei, dar, oricâte eforturi s-ar consuma pentru atingerea perfecțiunii, este practic imposibil să se obțină.*

Pledoaria autorului bulgar pentru conferirea unei mai mari extensii conceptului de instituționalizare a științei coincide, în bună măsură, cu viziunea noastră, care, de altfel, a fost exprimată în studiile și lucrările tipărite până în prezent referitoare la istoria sociologiei.

Am conceput și concepem instituționalizarea ca un sistem, ca un ansamblu de dimensiuni, tipuri și niveluri structurale diferite, fiecare cu particularități și funcții distincte, situate însă într-un plan de corelații și incidente normate de un obiectiv comun: capacitatea sociologiei, ca disciplină științifică de sine stătătoare, atât în raport cu propria traiectorie evolutivă, cât și în interrelație cu „zonele” de investigare a altor științe.

Luând în considerație aceste supoziții și analizându-le în conexiune cu însăși evoluția sociologiei universale și românești, considerăm că un model posibil de instituționalizare ar avea următoarea înfățișare:

- a. structuri abilitate să asigure formarea și perfecționarea cadrelor de specialitate;
- b. rețele organizatorice consacrate gestionării eficiente a resurselor umane afectate formării de unități destinate promovării creației științifice;
- c. subsistemul specializat în comunicarea rezultatelor cercetării, implementarea și valorificarea socială a acestora;
- d. mijloace instituționalizate de asigurare a legăturilor științei naționale cu viața comunităților științifice din străinătate.

Primul etaj instituțional îl constituie *subsistemul care are în obiectiv asigurarea funcției de autoreproducere și dezvoltare a științei*, adică de formare a unor cadre cu niveluri diferite de pregătire profesională (inițiați, specialiști) în

⁵ Niko Iahiel, *Sociologie și știință*, București, Editura Politică, 1984, p. 248–249.

⁶ *Ibidem*.

sistemul instructiv-educativ (școală, universitate). Nu am inclus aici (cum o vom face într-un studiu consacrat acestui subsistem) alte elemente care au avut și au un rol mai mic sau mai mare în întreg acest angrenaj; cum sunt: cursuri postuniversitare, ocazionale (îndeosebi de vară) sau facultative, cicluri de conferințe tematice inițiate de diverse foruri sau instituții etc.

Forma instituționalizată a cercetării științifice cuprinde rețeaua de institute de cercetare, laboratoare și seminarii de specialitate; alte formațiuni de cercetare, asociații, societăți etc. care au avut și au înscrise printre obiectivele prioritare cercetarea socială concretă; individualități din afara grupurilor organizate care efectuează investigații pe cont propriu etc.

Instrumentele de comunicare a realizărilor științifice, precum și a întregului set de preocupări specifice comunității sociologice sau a tuturor celor care, într-un fel sau altul, prin preocupările lor se relaționează acesteia (dar vin din afara comunității) constituie subsistemul editorial-publicistic. Rolul său esențial constă în difuzarea informațiilor profesionale în media internă și internațională.

În sfârșit, mijloacele de promovare a relațiilor științifice nu reprezintă altceva decât *forma instituționalizată de reprezentare a sociologiei în context extern*, fie individuală sau de grup, fie particulară sau oficială (prezențe la manifestări și reuniuni internaționale cu caracter științific, vizite având obiective științifice, echipe de cercetare, schimb de corespondență, tipărituri de orice tip, informații științifice, traduceri etc.).

Desigur „modelul” prezentat nu este altceva decât un instrument de lucru, de „ordonare” cât mai logică a sistemului instituțional al sociologiei românești și universale. În ce măsură acest ansamblu instituțional funcționează unitar și coerent este un aspect care se relevă din însăși maniera în care se manifestă fiecare din subsistemele menționate. De altfel, dezbaterile asupra obsesivei interogații „Când se poate vorbi despre încheierea unui sistem instituțional sociologic «autentic»?” – deci pe deplin constituit, după cum am văzut, continuă, fără a da semne că se *diminuează*. Ceea ce „provoacă” și tensionează cadrul dezbaterilor teoretice este tocmai reactualizarea dilemei: dacă este sau nu sociologia o știință constituită în deplinul înțeles al termenului?

Dezbaterile asupra problemei constitutive a sociologiei le regăsim în întreaga epocă interbelică⁷, pentru ca apoi ele să erupă și să ia o mare amploare după 1945, prelungindu-se până în zilele noastre. În 1947, Șerban Voinea și H.H. Stahl apreciau că „Sociologia este o știință nouă, grea și încă nedesăvârșită”⁸ (subl. ns.). La distanță de două decenii, Alain Touraine, din orizontul „sociologiei acțiunii”,

⁷ Vezi: A. Cuveillier, *Introduction à la sociologie*. Paris, Librairie Armand Colin, 1936; Henri H. Stahl, *Piedici mai vechi în alcătuirea unei sociologii românești*, în „Sociologie Românească”, an II, nr. 1, ianuarie 1937, p. 7–11; Traian Herseni, *Câteva considerații în legătură cu înțelegerea sociologică*, în „Sociologie Românească”, an II, nr. 7–8, iulie-august 1937, p. 269–275, ș.a.

⁸ Șerban Voinea, H.H. Stahl, *Introducere în sociologie*, București, Editura P.S.D., 1947, p. 5.

declară că sociologia nu poate exista decât în societățile „deschise”, care acceptă penetrările observatorilor de orice tip și care sunt pregătite să fie examinate și mai ales criticate⁹. Să înțelegem că instituționalizarea sociologiei apare ca un reflex al acestei situații?

Problema „constituirii obiectului sociologiei” – și deci și a sociologiei ca știință – preocupa pe unii specialiști francezi în deceniul al 8-lea, care considerau că aceasta „amețea... mulți tineri analiști”, în măsura în care „sociologia nu putea fi fondată sau rămânea ca o problemă proprie sa validare”¹⁰. De ce sociologia se afla într-o astfel de ipostază nedorită, o explică lucrarea *L'État des sciences sociales en France* (apărută sub redacția lui Marc Guillaume): „aceasta ... nu este, nici autonomă în plan epistemologic, nici întru-totul stabilă sub raportul decupajelor academice, nici, în sfârșit, prezentă, ca atare, într-o definiție exactă în cursuri și materii predate”¹¹.

Pare paradoxal pentru discipolii unei științe atât de importante, cum este sociologia, să se plaseze pe asemenea poziții, cu atât mai mult cu cât ei înșiși recunosc expansiunea sa considerabilă. O expansiune, însă, care-i amenință pozițiile cucerite și recunoscute.

Specializarea, caracteristică oricărei științe, este un fenomen recent. Ea apare ca urmare a expansiunii patrimoniului științific al sociologiei, antrenând fragmentări succesive ale acesteia. Specializarea este condiționată, pe de o parte, de necesitatea extinderii și aprofundării investigațiilor în noi teritorii ale științei (segmentele noi apărute transformându-se în sfere de cercetare distinctă, mai mult sau mai puțin autonome) și pe de alta, de însăși necesitatea trecerii de la demersuri speculative la cercetări empirice¹².

Noua fază evolutivă a sociologiei dă un suport suplimentar celor care îi contestă autonomizarea epistemologică deplină și lărgeste considerabil spațiul divergențelor, inclusiv în ce privește instituționalizarea.

În sfârșit – dar fără a fi atins nici pe departe dimensiunea reală a dezbaterilor pe tema instituționalizării –, din perspectiva elaborării conceptelor, se avansează ideea: „Dezvoltarea științelor empirice nu este legată, de la început, de problema elaborării și studiului conceptelor. Acestea apar în etapa de maturizare a științei,

⁹ „A fi sociolog constă în a înțelege că obiectivismul și subiectivismul se reîntâlnesc, depășindu-se în sociologie, care nu separă acțiunea de raporturile sociale”. Cu alte cuvinte, sociologia are menirea de a reduce decalajele, de a aduce membrii societății și de a-i conduce spre însușirea „tehnicii” de examinare a raporturilor sociale în care sunt integrați. (Alain Touraine, *La société invisible. Regards. 1974–1976*, Paris, Éditions du Seuil, 1977, p. 107).

¹⁰ Jean Duvignaud, *Anthologie des sociologues français contemporains*, Paris, Presses Universitaires de France, 1970, p. 20; Cf. și *L'État des sciences sociales en France*, sous la direction de Marc Guillaume, Paris, Éditions de la Découverte, 1986, p. 134 și urm.

¹¹ *L'État des sciences sociales en France*, p. 181.

¹² Mattei Dogan, Robert Pahre, *Noile științe sociale. Interpenetrarea disciplinelor*, București, Editura Alternative, 1997, p. 68.

având un rol important în fundamentarea acesteia”¹³. Astfel, nu se face notă distinctă față de alți sociologi atunci când se remarcă existența unui stadiu de „maturizare” a sociologiei, în care se fixează nu numai conceptele, dar se dă contur definitiv și sistemului organizațional, stadiu care încheie de altfel și etapa autonomizării sale față de alte discipline științifice.

Diversitatea opiniilor, ca și a „variantelor” avansate este pe măsura terenului foarte întins și accidentat pe care a apărut și s-a edificat o structură organizațională sociologică. Dar diversitatea de opinii și considerații, benefică în esență, micșorează șansa recunoașterii unui model, fapt care rezultă explicit din însăși maniera în care comunitățile naționale sociologice concep și prezintă traiectoria propriei instituționalizări. Diferențierile se manifestă mai ales asupra momentului/momentelor constitutive ale sociologiei, fazelor procesului instituționalizării, componentelor sistemului instituțional al sociologiei, direcțiilor lor evolutive, îndeosebi după al doilea război mondial și în prezent.

Instituționalizarea, nu întâmplător, se relaționează la debutul sociologiei în areopagul științelor socio-umane. Este, practic imposibil de sesizat emergența procesului de creare a sistemului și subsistemelor instituționale sociologice fără identificarea începutului existenței sociologiei ca știință autonomă.

În plan european, precum și în S.U.A. și Canada, este generalizat punctul de vedere potrivit căruia sociologia își plasează apariția în veacul trecut. Diferențele care se înregistrează particularizează momentele constitutive ale comunităților științifice naționale, dar nu schimbă esența procesului. Fazele pre- sau protosociologice, care înregistrează decalaje uneori frapante în fixarea lor în timp, interesează mai puțin, fiind adiacente obiectivelor studiului.

Potrivit aceluiași specialiști, în acest context evolutiv se înregistrează, începând cu a doua jumătate a secolului trecut, configurarea procesului de instituționalizare. Este un proces care se identifică la originile sale prin crearea unor componente ale subsistemelor (inițierea cursurilor de sociologie în universități, editarea unor publicații, organizarea unor reuniuni internaționale etc.) și care evoluează ascendent, înregistrând dinamici explozive în perioada interbelică sau după 1945.

Istorici ai sociologiei din Anglia, Belgia, Franța, Germania, Italia, Rusia, din state plasate în centrul și sud-estul Europei consideră că debuturile instituționalizării sociologiei au loc în a doua parte a secolului al XIX-lea. Motivația esențială care creează teren favorabil proceselor constitutive ale sociologiei (și implicit ale instituționalizării ei) și care se regăsește la un număr semnificativ de istorici ai sociologiei constă în apariția gândirii raționaliste, ca expresie a noilor realități istorice din veacul trecut. „Gândirea rațională este născută de instalarea burgheziei la comanda politică și economică”¹⁴ a societății, susține

¹³ Hans Mathias Kepplinger, *Probleme der Begriffsbildung in den Sozialwissenschaften*, in „Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie”, Opladen, 29, nr. 2, 1977, p. 233–260.

¹⁴ Claude Javeau, *Leçon de sociologie*, Paris, Meridiens Klincksieck, 1988, p. 33.

Claude Laveau, și nu este singurul care emite o astfel de ipoteză. Potrivit autorului francez, „[...] metoda raționalistă permite acumularea de cunoștințe totdeauna rafinate și îndelung verificate experimental, care vor constitui diferite corpuri științifice [...]. Raționalismul triumfă în urma «revoluției industriale» și instalarea democrațiilor parlamentare, ca efecte ale revoluției de la 1789. Știința modernă nu este primul produs al speculațiilor câtorva spirite luminate [...]. Ea rezultă din modificările considerabile din structura lumii și din reglarea raporturilor sociale. Corelativ, ea a contribuit enorm la modificarea acestei structuri și a acestei reglări”¹⁵.

Explicația lui Laveau nu exclude modelul teoretic durkheimian, care accentuează asupra ideii că instituționalizarea (sau sociologia ca instituție) nu presupune limitarea acesteia la cadrul strict al unor structuri care evoluează în timp, ci mult mai mult: interpretarea sociologiei „ca o instituție, ca o normă socială dată, într-un cadru social-istoric și pentru o evoluție determinate”¹⁶. Evident, nu se exclude din arsenalul teoretico-explicativ nici alte modele propuse (Mullins, Gouldner ș.a.).

Sociologia și sistemul său instituțional sunt plasate, deci, în dinamica schimbărilor socio-economice ale societății, care le condiționează apariția și evoluția și care, la rândul lor, se implică în trendul acestor schimbări în virtutea atestată de instituții sociale. Componentele ansamblului instituțional și subansamblele sale poartă această emblemă, chiar dacă ea este mai estompată la debuturile procesului de instituționalizare a sociologiei.

În majoritatea lor, sistemele instituționale sociologice din arealul menționat anterior, debutează în sfera învățământului, prioritar în cel universitar, dar și în cel școlar, concomitent sau la distanță mică de la cristalizarea unor alte structuri, cum ar fi subsistemul de comunicare sau de promovare a raporturilor intercomunitare în plan european sau/și extraeuropean.

Francezii, în aprecierea lui Petre Andrei, fac primul pas în promovarea științelor sociale în 1882, când introduc în licee instrucția civică, cu noțiuni de drept uzual și economia politică, urmate, la distanță, de introducerea sociologiei (1920)¹⁷. În universități, însă, noțiuni sau cursuri de sociologie se regăsesc încă de la finele veacului trecut (Paris, Bordeaux), la fel ca și în alt state europene.

În Italia, dincolo de numeroasele opinii și controverse privind statutul sociologiei în anumite perioade istorice, se acceptă ideea că instituționalizarea a debutat încă din a doua jumătate a veacului trecut, prin inițierea unor cursuri la

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Ștefan Costea, Maria Lăronescu, Ion Ungureanu, *Sociologie românească contemporană. O perspectivă în sociologia științei*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 51.

¹⁷ P. Andrei, *Sociologie generală*, Craiova, Tiparul Scrisul Românesc, 1936, p. 49; Bernard Lacroix, *Dynamique sociale et subordination relative du politique selon Emile Durkheim*, în „Cahiers Internationaux de Sociologie”, an 62, Janviers-Juin, 1977, p. 27-44; Pierre Fougereynolls, *Savoir et ideologies dans les sciences sociales. Les processus sociaux contemporains. Science sociales et marxisme*, Paris, Payot, 1980; A. Meier, *Sozialindikatorenbewegung und Ecrgerliche Alltagssoziologie*, în „Deutsche Zeitschrift für Philosophie”, an 28, nr. 1/1980, p. 71-85.

principalele universități, prin apariția unor asociații și grupări științifice de profil sau prin editarea unor reviste de specialitate¹⁸. „Rivista italiana di sociologia”, în numărul din 1897, enunța că „Prof. S. Cognetti de Martiis a ținut anul acesta la Atheneul torinez un curs liber de sociologie, inițiind astfel, în mod regulat, tratarea acestei materii la Universitatea italiană”¹⁹.

Paul Barth, cunoscutul sociolog german, analizând stadiul evolutiv al sociologiei în Germania la sfârșitul veacului trecut, constata că aceasta era predată numai în universități, dar la un nivel – după aprecierea sa – nesatisfăcător: „chiar și în universitățile de limbă germană, ea (sociologia – n.n.) nu are, fie în Germania, fie în Austria, fie în Elveția, care posedă catedre de sociologie propriu-zise, decât funcția unui curs mai mult prin titlatură”. La universitățile care sunt „lipsite total de învățământul sociologic”, adaugă Barth, „studiul teoriilor sociale” avea un caracter întâmplător²⁰.

În istoria sociologiei ruse este acceptat punctul de vedere potrivit căruia „În deceniul al 9-lea se produce un alt avânt al sociologiei”²¹, dar acesta, precum și procesul ei de instituționalizare nu depășesc faza stadiului incipient.

¹⁸ Sergio Seamuzzi, *La sociologia italiana*, în „Politica e societa”, vol. 2, Firenze, La Nuova Italia, 1979, p. 927–928.

¹⁹ „Rivista italiana di sociologia”, an. I, fasc. 1, luglio 1897, Torino-Roma-Firenze, p. 131. Revista prezintă, în continuare, și tematica cursului, de altfel remarcabilă pentru complexitatea, acuratețea și logica desfășurării ei. Spicuim din tematică problemele mari, pentru a oferi termeni de comparație cu primele cursuri susținute de sociologi români la sfârșitul veacului trecut. Intitulat „*Biologie, antropologie și sociologie*”, cursul avea în obiectiv tratarea următoarelor mari probleme:

Scurt excurs asupra formării sociologiei ca știință autonomă. Limitele sale. Sociologia și științele sociale.

Asocierea și societatea ca fenomene biologice [...].

Societatea umană. Varietăți de tipuri. Diferențieri și asemănări. Sociologia topografică și sociologia generală.

Elemente constitutive, structura și funcțiile organismului social și a organelor sale corelative.

Viața economică [...]. Viața juridică [...]. Viața politică [...]. Viața etică [...]. Viața religioasă [...]. Viața intelectuală, științifică și artistică. Geneza școlii. Formarea științei. Instituțiile științifice. Tipurile lor. Formarea artelor. Forme tipice de arte. Inițiați, artiști și maeștri. Influențe reciproce și funcțiile organismului social.

Energia statică și energia propulsivă a organismului social.

Perturbările specifice ale funcțiilor economice (crize), juridice (delicte), igienice (boli), politice (revoluții), etice (culpe), religioase (păcate), intelectuale (erori).

Terapeutică socială. Forme tipice de instituții curative. Cure preventive. Cure represive.

Decadența și disoluția organismului social. Forme și cauze. Efecte.

Raporturi intersociale. Funcții sociale în succesiunea raporturilor dintre societăți. Sociologia internațională. Relații pașnice între oameni [...].

Alternări și perturbări în raporturile intersociale. Emigrația. Războiul. (Cf. „Rivista italiana di sociologia”, an. I, fasc. I, luglio 1897, p. 131–132).

²⁰ Congres internațional de l'enseignement des sciences sociales, Paris, 30 juillet – 3 août 1900, *L'Enseignement sociologique en Allemagne* de Paul Barth, Professeur à Leipzig, Ancienne Librairie, Gerger Baillièrre et Cie Felix Alcan Éditeur, Paris, 1900, p. 1.

²¹ I. A. Golosenko, *Literatura sociologică burgheză în Rusia* (a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea), (în limba rusă). Academia de Științe a U.R.S.S., Institutul de Cercetări Sociologice, Moscova, 1984.

Sociologii englezi, belgieni și elvețieni acceptă că geneza componentelor sistemului instituțional sociologic debutează la finele veacului trecut, construcția și definitivarea sa, în forme moderne, realizându-se, în principal, după încheierea primului război mondial. Învățământul universitar (Elveția), dar și unele cercetări concrete (Marea Britanie, Belgia) sunt elemente configurative ale construcției edificiului instituțional²².

La sfârșitul secolului trecut se identifică forme de organizare a sociologiei și în Bulgaria, apreciate ca incipiente structuri instituționale. Cercetările sociologilor bulgari relevă existența mai multor etape evolutive ale sociologiei, între acestea înscriindu-se: epoca feudalismului și a renașterii naționale (secolele X–XIX); epoca cuprinsă între obținerea independenței (1878) și 9 septembrie 1944 etc. În a doua etapă, în care se înregistrează și efectuarea primelor cercetări empirice (în deceniile 8 și 9 ale veacului trecut, centrate pe metoda anchetelor sociale), încep să fie predate primele cursuri de sociologie în sistemul învățământului universitar (identificate de R. Vassiliev, M. Dragonov și S. Mikhailov în programa Facultății de Filosofie din Sofia din 1880)²³.

Maniera în care sociologii polonezi apreciază demersurile spre instituționalizarea științei pe care o profesază este oarecum diferită de cea a colegilor de breaslă din alte comunități naționale. Nu resping ideea genezei unor structuri instituționale înainte de 1900, dar se plasează fără echivoc pe poziția că instituționalizarea autentică, propriu-zisă a sociologiei poloneze se produce între cele două războaie mondiale²⁴.

Asemănătoare, până la un punct, sunt și considerațiile unor sociologi iugoslavi și unguri, dar supozițiile care au mai mult teren, sunt cele ce susțin că procesul de instituționalizare ia forme concrete importante numai în perioada interbelică (imediat după primul război mondial).

²² Eric Butterworth, David Weir, *The Sociology of Modern Britain, An Introductory Reader*, Fantoma, Collins, 1972.

²³ Jerzi, Szacki, *Szkola chicagowska i teorie Roberta E. Parka*, în „Studia soczologiczne” (Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdansk), nr. 1/1976, pp. 5–32; Cf. și William Yocis, *On the social organization of American Sociology*, în „The British Journal of Sociology” (London), 25, nr. 2, June, 1974, p. 150–161.

²⁴ Una din periodizările propuse plasează începuturile sociologiei poloneze înainte de primul război mondial; urmează etapa instituționalizată (între cele două războaie mondiale), iar în continuare o scurtă etapă de „acomodare” (1945–1949), perioada stalinistă (1949–1956), renașterea și expansiunea (1956–1966), reacția conservatoare (1966–1970), timpul „experților” (1970–1980) etc. (Cf. Piotr Sztompka, *Masters of polish sociology*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, Załad Narodowy imienia Ossokińskich Wydaw – nictwo Polskiej Akademii Nauk, 1984, p. 9). O alta vizează perioada 1919–1969, care este astfel segmentată: 1920–1939 – expansiune (realizări datorate, însă, unui grup restrâns de sociologi ale căror cercetări se centrează îndeosebi pe sociologia educației și culturii); 1945–1952 – apropierea de marxism; 1952–1956 – întreruperea activității sociologilor; 1956 – reluarea activității catedrelor; 1967–1968 – o nouă perioadă restrictivă pentru sociologie; 1969 – revenirea la un relativ liberalism (Cf. Władisław Merkwicz, *Socjologia polska, 1919–1969*, în „Studia soczologiczne”, nr. 1/1970, p. 5–38).

Spațiul extraeuropean, în care sociologia penetrează și găsește teren favorabil de manifestare, este cel american. În SUA, forme instituționalizate ale sociologiei se remarcă încă din a doua jumătate a secolului trecut, mai întâi în școli și colegii, apoi la universități. În 1893, la Universitatea din Chicago este creată Facultatea de Sociologie și Antropologie, iar alte facultăți introduc cursuri de istorie, politică, igienă socială, psihologie socială, sociologie rurală etc.²⁵. La Chicago, de altfel, ia naștere și prima „școală sociologică” nord-americană. Crearea ei se datorează lui Robert Ezra Park (1864–1944), care împreună cu asistenții și colaboratorii săi studiază îndeosebi procesul de urbanizare, dar și aspecte privind stratificarea socială, sociologia grupurilor mici (mai ales familia), psihologia socială, sociologia devianței ș.a.²⁶.

Există și păreri potrivit cărora sociologia ca știință autonomă și instituționalizarea ei își au începuturile, nu în această perioadă, ci mai târziu sau chiar mult mai târziu decât sfârșitul secolului al XIX-lea.

În spațiul european, unii specialiști aduc argumente în favoarea ideii că sociologia își face apariția în peisajul științelor socio-umane în epoca interbelică sau chiar după 1945, poziție susținută majoritar și de reprezentanți ai comunităților științifice din Asia, Africa, Australia și cele două Americi.

Francezii Alain Gras și Richard Sotto apreciază că în Suedia, deși elemente ale instituționalizării sociologiei se remarcă încă de la începutul secolului XX, *stricto-sensu* aceasta s-ar fi încheiat doar în anul 1936, o dată cu fondarea Seminarului de Sociologie de la Universitatea din Lund, de către refugiatul politic german F. Croner și cu studiile întreprinse de un grup de specialiști (E. Tegen, E. Aekesson, T. Segerstedt, B. Pfannenstill) asupra teoriei sociale și psihologiei sociale²⁷.

În Finlanda se consideră că „sociologia se constituie pe deplin după anul 1945”, dar nu se exclud nici preocupările din ultimii ani ai secolului al XIX-lea, îndeosebi consacrate investigării muncitorimii agrare (O.K. Kilpi, Hannea Gebhard, Jaako Foreman) și industriale (Oskar Groundstroem)²⁸, situație oarecum asemănătoare cu statutul sociologiei grecești, a cărei traiectorie evolutivă are accentuate note particulare, imprimate inclusiv sistemului instituțional²⁹.

²⁵ P. Andrei, *op. cit.*, p. 48.

²⁶ Jerzy Szacki, *Szkola chicagowska i teoria Roberta E. Parka*. în „Studia soczologiczne” (Wrocław, Warszowa, Kraków, Gdańsk), nr. 1/1976, p. 5–32; Cf. și William Yoeis, *On the social organization of American Sociology*, în „The British Journal of Sociology” (London), 25, nr. 2, June 1974, p. 150–161.

²⁷ Alain Gras, Richard Sotto, *La sociologie en Suède*, în „Revue française de sociologie”, 19, nr. 1, janvier–mars, 1978, p. 125–146.

²⁸ Jean Claude Rabier, *La sociologie en Finlande*, în „Revue française de sociologie”, 18, nr. 1, janvier–mars, 1977, p. 109–133.

²⁹ Ioana Lambiri, *Social Change in a Greek Country Town*, Athens, Center of Planning and Economic Research, 1965.

Cercetători sau grupuri constituite pe criterii profesionale din state americane, asiatice sau africane recunosc și susțin că sociologia a intrat în preocupările intelectuale din spațiile respective la distanță relativ mare în comparație cu comunitățile științifice europene, excepție făcând canadienii care, cu toate divergențele lingvistice ce-i separă uneori, se apropie considerabil de punctele de vedere exprimate de europeni. Din numeroasele exemple, selectăm doar câteva, pentru a defini, cât de cât, cum gândesc și apreciază sociologii din alte continente demersurile propriei lor discipline științifice.

Sociologii uruguayeni consideră că etapa presociologică a instituționalizării se încheie în anul 1920, o dată cu înființarea catedrei de sociologie la Facultatea de Drept și Științe Sociale din Montevideo, de către profesorul Carlos Prando, titularul cursului de sociologie de la aceeași facultate. Cursul era axat, în principal, pe inițierea studenților în evoluția curentelor sociologice și în tehnica investigației de tip sociologic³⁰.

Pentru continentul sud-american, în general, se consideră că spre sfârșitul anilor '30 apar profunde transformări, ce se observă și în trezirea interesului față de cercetarea concretă a realităților naționale, tendință ce se accentuează în perioada postbelică³¹.

Dacă în Filipine și Japonia unele forme instituționalizate se consideră că sunt atribuite, în principal, universităților care introduc cursuri de sociologie în perioada interbelică, în alte state asiatice, cum sunt China, India, Iran etc., aprecierile converg către ideea că atât sociologia, ca obiect de studiu și cercetare, precum și unele din structurile sale instituționale specifice apar după al doilea război mondial, la intervale de unul sau mai multe decenii³². Situația este similară și pentru sociologia africană³³.

*

În orizontul procesului constitutiv al sociologiei și al configurării subsistemelor și apoi a sistemului instituțional, chiar și în situația în care acestea sunt prezentate selectiv și cu minimum de date, se pot identifica aspecte care au un grad mai mic sau mai mare de generalitate:

– În majoritatea statelor europene, precum și în unele din alte zone geografice (America de Nord) începuturile instituționalizării sunt plasate în a doua jumătate a

³⁰ Mario Bon Espasandin, *La sociologia uruguayana a la muerte del doctor Isaac Canón*, în „Revista internacional de sociologia” (Madrid), 35, nr. 21/1977, p. 159–175.

³¹ Gino Germani, *Teorie e ricerche sulle classi sociali in America Latina*, în „Rassegna italiana di sociologia” (Bologna), 17, nr. 3, luglio–settembre, 1976, p. 343–386.

³² Manouchehr Mohseni, *Recherche sociologiques en Iran*, în „Revue internationale des sciences sociales”, Paris, 28, nr. 2/1976, p. 419–422.

³³ Jean Duvignaud, *Anthologie des sociologues français contemporains*, Paris, Presses Universitaires de France, 1970, p. 159–162, 230–231 (Georges Balanier, *Sociologie actuelle de l’Afrique noire*).

veacului trecut, concomitent sau la distanță relativ redusă de la înregistrarea debutului autonomizării sociologiei.

– Reticențele care se manifestă în spațiul de manifestare al altor comunități științifice europene și extraeuropene față de debuturile procesului de instituționalizare a sociologiei în secolul XIX și plasarea acestuia fie în perioada interbelică, fie mai târziu, au motivații distincte, între care semnalăm: viziunile diferite asupra organizării științei în general, a sociologiei în particular; contextele socio-istorice particulare care favorizează sau nu apariția sociologiei mai timpuriu sau mai târziu; modul diferențiat în care este judecată instituționalizarea (ca fenomen managerial-administrativ sau ca evoluție a științei pe traiectoria raționalității instrumentale; ca proces de socializare a științei, de transformare a ei în instituție socială sau ca fapt de cultură); pozițiile distanțate față de sensurile evolutive ale sociologiei etc.

– Densitatea alegațiilor cu privire la sursele genezei sociologiei, plasarea în timp a momentului său constitutiv (autonomizarea) și fazele evolutive ale disciplinei influențează pozițiile unor specialiști față de instituționalizare. Nu este întâmplător că un număr relativ semnificativ de sociologi manifestă rezerve față de abordarea instituționalizării ca sistem organizațional, cu structuri și funcții bine definite, sistem care are un rol definitoriu în dezvoltarea și, mai ales, în conferirea unei identități proprii disciplinei. Alții eludează natura procesuală a instituționalizării, ignorând fazele incipiente. În optica lor, organizarea științei începe cu structuri definite, articulate așteptărilor și ale căror rezultate se înscriu, fără echivoc, în finalitățile raționale ale sociologiei. Fazele premergătoare, în concepția lor, au doar valoare emoțională, ca piese într-un muzeu al imaginației sociologice.

– Etapizarea proceselor instituționalizării sociologiei este condiționată de realitățile concret istorice globale sau locale (naționale), care favorizează sau întârzie geneza sociologiei sau care, în decursul evoluției ei, îi estompează sau, din contră, îi accelerează ritmurile dezvoltării (cum a fost situația în cazul comunităților etnice dominate de imperiali sau națiunilor din Centrul și Răsăritul continentului nostru și din alte zone geografice ce au traversat sau traversează perioada dictaturilor comuniste). În orizontul etapizării, diferențierile sunt mai accentuate și ele se datorează atât unor specialiști, cât și punctelor de vedere ale școlilor naționale sociologice. Majoritar, periodizarea sociologiei se realizează în raport de modelul/modelele teoretice care stă/stau la baza analizei sociologiei ca știință în dinamica demersului său istoric. Sociologii din fostele state comuniste europene, chiar dacă reconsideră fazele evolutive ale propriei discipline, nu elimină componenta politică, dată fiind atitudinea față de sociologie a autorităților comuniste. Periodizarea are, din acest motiv, note comune și o viziune, în multe privințe, asemănătoare, dar se distanțează în ce privește fixarea etapelor anterioare anului 1945.

Succinta prezentare a instituționalizării sociologiei face deliberat abstracție de procesul similar care a avut loc în spațiul românesc. Studii mai vechi, cât și o recentă lucrare consacrată istoriei sociologiei românești³⁴ lămuresc pe deplin, atât pozițiile și viziunile specialiștilor din acest domeniu, cât și, apreciem noi, însăși evoluția „științei naturii” de la origini și până în prezent. Unele raportări sau comparații între procesele constitutive ale sociologiei românești și, evident, ale apariției structurilor ei instituționale cu cele din străinătate sunt inevitabile.

Prima și cea mai importantă constatare, procedând astfel, constă în aceea că, deși nașterea sociologiei în România se produce la mijlocul veacului trecut, apariția structurilor ei instituționale are loc la sfârșitul aceleiași epoci³⁵, concomitent sau chiar înaintea unor comunități naționale occidentale sau răsăritene. Definitivarea sistemului instituțional sociologic românesc are loc imediat după primul război mondial și cunoaște o dezvoltare impresionantă în întreaga perioadă interbelică. De altfel, fără a intra în analiza procesului instituționalizării sociologiei românești, remarcăm, totuși, trei din prioritățile mondiale ale experienței autohtone din acest domeniu:

1. conceperea sistemului și a componentelor sale într-o viziune pragmatică, în sensul corelării învățământului de profil și a cercetărilor asupra socialului cu acțiunea, cu practica socială, în direcția raționalității istorice și instrumentale a demersurilor naționale (cercetare-acțiune);

2. aprecierea instituționalizării, nu numai ca o instrumentare a demersurilor sociologiei pe plan național, ci și ca o acțiune transnațională, cu valoare universală, având ca obiectiv „reglarea” raporturilor interstatale într-un sistem unitar, coerent și funcțional, capabil să prevină și să evite conflictele care pun în pericol stabilitatea lumii;

3. ridicarea instituționalizării sociologiei la rang de organizare națională a științei, potrivit unor modele elaborate de sociologi și având obiective inspirate de aceștia (Legea Serviciului social din 1938).

Comparând „modelele” apariției și evoluției instituționalizării sociologice în alte țări cu procesul de cristalizare a structurilor organizatorice ale sociologiei românești, constatăm și alte aspecte: componentele sistemului național (românesc), deși, în esență, au aceeași configurație, au o succesiune și o „greutate specifică” oarecum diferite decât cele recunoscute ca fiind părți constitutive ale structurilor organizaționale sociologice din străinătate; instituționalizarea este apreciată ca marcând un stadiu superior al evoluției sociologiei ca disciplină științifică; dacă instituționalizarea devine relevantă, în principal, o dată cu inițierea cursurilor de sociologie la nivel universitar, în România acest aspect este, într-adevăr, foarte

³⁴ *Istoria sociologiei românești* (coordonator: Ștefan Costea), București, Editura Fundației „România de Măine”, 1998.

³⁵ Ștefan Costea, Ion Ungureanu, *Contribuții românești la dezvoltarea științei sociologice*, în „Viitorul Social”, an X, iulie-august, 1981, p. 619-620.

important, dar nu hotărâtor, astfel încât să delimiteze un proces de altul sau o etapă de alta.

*

Se constată, astfel, că aspecte ale procesului instituționalizării sociologiei românești sunt asemănătoare cu cele înregistrate, în aceeași vreme, pe alte meridiane. Distanțările care apar, au ca sursă esențială particularitățile dezvoltării societății românești, comparativ, cu evoluția altor comunități umane.

Ca orice societate aflată într-un amplu proces regenerativ, societatea românească din veacul al XIX-lea era teatrul unor desfășurări semnificative, mai ales în sfera socio-politică. Caracterul exploziv al mutațiilor exterioriza intenția micșorării decalajelor dintre nivelurile dezvoltării României și cele ale Europei occidentale într-un răstimp care se vrea cât mai condensat. Dacă acesta era conținutul „mișcării” istorice, realitățile naționale, derivate din statutul de națiune dominată, pe care românii l-au avut, fie în totalitate, fie parțial în acest secol, au estompat ritmurile sau, altfel spus, au făcut imposibilă corelarea intențiilor și a aspirațiilor cu ritmul avansului, în sens burghez, a societății românești. Tendințele de modernizare autohtone, din acest motiv trădează și o reacție antidominoare, substratul ei constituindu-l emanciparea de sub tutela structurilor imperiale și crearea altora noi, sincronizate demersului românesc și apte să-l încurajeze sau să-l susțină.

Noul curs reproducea – și nu se putea altfel, dată fiind existența deja a unui „model” de dezvoltare capitalistă, verificat de țările Europei apusene – importante elemente ale procesului apariției și dezvoltării societății burgheze occidentale. Aceasta nu presupunea, însă, că trecerea României de la feudalism la capitalism s-a realizat într-un sistem imitativ, în totalitate „de import”, cum au demonstrat cândva E. Lovinescu sau Constantin Dobrogeanu-Gherea. Dacă până la un punct se pot accepta influențele din afară și nu neapărat imitația, dincolo de această linie de demarcație parametrii de judecată sunt alții, generați fiind de însăși realitățile românești ale acestei epoci.

Lovinescu susține realist, după opinia noastră, că intrarea României în circuitul capitalist era o necesitate sociologică inexorabilă³⁶, deoarece societatea românească nu putea – și nu avea cum – să facă notă distinctă sau să se autoexcludă de la un proces istoric obiectiv. Dacă, într-adevăr, acesta este sensul real al evoluției societății autohtone, atunci el trebuie corelat, în primul rând, cu particularitățile naționale și mai ales cu obiectivele vizate de către noile clase în afirmare care, fiecare, de pe poziții, cu argumente și instrumente diferite, își revendicau primordialitatea în conducerea destinului poporului român, afirmând deopotrivă că reprezentau forțe sociale care exprimau, în chipul cel mai autentic, aspirațiile întregii societăți.

³⁶ Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, București, Editura Științifică, 1972, p. 34.

Acțiunea agenților modernizatori, conjugată cu tendința evidentă de emancipare națională de sub „tutela” imperială favorizează o adevărată revoluție în cunoașterea socială, în înțelesul totalității realităților românești. „Revoluția” în cunoașterea socială apare ca o reacție și deopotrivă un răspuns „codificat” la dominația imperială interesată în perpetuarea stării de periferialitate a societății românești; ea este și un instrument adecvat de promovare a modernismului de tip burghez a cărui expansiune era condiționată de stimularea dezvoltării economice, socio-politice și cultural-științifice a României. Cumulul informațional pregătește terenul transformărilor, al reformelor, al restructurărilor de suprafață sau de profunzime.

Dacă sensul acțiunii sociale era schimbarea, transformarea (în direcție burgheză) motivată de realitățile românești și exteriorizată în programe de esență reformatoare, mijloacele nu puteau să nu aibă acest caracter. Orice transformare presupune, înainte de toate, cunoaștere pentru a ști ce transformi, pentru a nu scăpa de sub control un proces socio-politic vital atingerii unor obiective majore.

Din această perspectivă, cunoașterea socială apare ca o componentă esențială și indispensabilă procesului de modernizare a societății românești. Or, sociologia se constituie ca știință în această perioadă din necesitatea adâncirii investigării comunității naționale și a formulării celor mai adecvate metode și mijloace pentru combaterea și anihilarea anacronismelor, pentru stimularea progresului. Ar fi fost nefiresc ca, pe acest fundal, structurile sale organizaționale să aibă alt caracter. Nu putea să fie altfel și datorită faptului că proliferarea instituționalizării burgheze presupunea, ea însăși, modernism, cu alte cuvinte, un caracter deschis și dinamic și, deopotrivă, o largă sensibilitate la „reacțiile” sociale „exterioare”.

STUDIUL COMPARAT AL INSTITUȚIILOR DIN PERSPECTIVA SOCIOLOGIEI ECONOMICE, ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA

IRINA CRISTEA

I. NOUA CONCEPȚIE A VIEȚII PUBLICE

1. „Criza integrală” și interesul public

Se înstăpânise în „civilizația secolului al XIX-lea” idealul organizării fericirii pământești. Se mai credea, înainte de 1914, că „starea normală” este aceea a continuii adâncirii a prosperității materiale prin mijlocirea progresului tehnic; se mai credea că fericirea este mijlocită de și solidară cu bunăstarea. După război s-a produs o „răsturnare de tendințe” și o „dezorientare” provocată de dificultățile trecerii de la economia de război la „producția normală a păcii”¹. Sărăcia tuturor națiunilor beligerante devenise revelatorul risipei și ogorul pe care se răsturna brazda noilor valori. Criza economică a fundat criza morală, individuală și socială: „tulburarea adusă de război în mersul dezvoltării economice și al proprietății”² nu a rămas fără consecințe în ordinea lumii idealurilor vremii.

Ca un alt Briareu, criza socială multiformă își întindea brațele economice, politice, culturale și moral-juridice spre indivizi, spulberându-le scopurile, dezintegrându-le mijloacele, potențându-le neputința și adâncindu-le dezorientarea. La sfârșitul anilor 1920 devenise evident faptul că *războiul* a adus cu sine „tulburarea raporturilor de producție și consum” și „o imensă distrugere de valori”³. Se înțelegea că „scăderea disciplinei și a moralității” pe un continent „epuizat de toate experimentele” – unde o educație clasică și abstractă favoriza „disprețul muncii standardizate” și unde, deși exista o nouă structură socială, guvernarea rămâne un „amestec de aristocrație, plutocrație și democrație”⁴ – nu putea duce decât la adâncirea crizei, care se prezenta ca o „criză integrală”. Dureroasa *nepotrivire dintre organizare și mentalități* – descrisă ca „*hulă*” socială

¹ Cf. Mircea Vulcănescu, *Însemnări în marginea crizei mondiale* în: *Posibilitățile filosofiei creștine*, București, Editura Anastasia, 1996, p. 164–206.

² *Ibidem*, p. 180.

³ *Ibidem*, p. 180.

⁴ Cf. Dem. I. Dobrescu, *Sociologia crizei mondiale*, în *Procurorul umanității*, București: [s.n.], 1936, p. 301–309.

și politică” și înțeleasă ca matrice a antinomiilor sociale prerevoluționare⁵ – primea, în epocă, diagnosticul de „criză de civilizație”. Se evalua că o astfel de boală organică nu se putea trata decât printr-o „radicală transformare a societății”; sociologiei îi revenea sarcina „să trateze criza de civilizație”⁶.

Se definise o „situație problemă” care cerea o soluție, un nou mod de organizare socială care să corespundă noii etape a procesului evolutiv⁷.

Sărăcia, distribuția inegalitară, depresiunea economică, șomajul, pe de o parte, dezvăluiau viciile lumii moderne și se structurau în constrângeri pentru formularea cererii de aflare de soluții la problemele acumulării și reglării, pe de altă parte, stimulau formularea cererii de ordine în acțiunile actorilor sociali și găsirea unei soluții la problema călăuzirii (raționale) a acțiunii. Pentru toți cercetătorii din domeniul științelor sociale se impunea ca necesară schimbarea constituției politice, anume: o nouă configurație a organizării sociale bazată pe o nouă concepție asupra vieții publice⁸.

Era unanim acceptat idealul unei societăți drepte ca element structurant al acțiunii de organizare a popoarelor; deosebirile de vederi între cercetători au apărut atunci când s-a pus problema stabilirii tipului de comportament care duce la cele mai bune rezultate. Întrebarea: *care sunt regulile cele mai adecvate pentru a promova interesul public* a primit răspunsuri diferite, înscrise în tradiții de cercetare diferite; ele au fost adoptate de forțe sociale diferite și au dobândit o autoritate diferită.

2. Economia subiectivă. Bunăstarea colectivității

În anii 1930 se căutau, de către unii cercetători, reguli ale producerii *schimbării sociale ca tranzacție voluntară* în economia bunăstării, după criteriile eficiență alocativă și echitate distributivă. Între cei antrenați în acest tip de cercetări se numărau Kaldor, Hicks, Scitovski, Bergson, Samuelson, Graaff⁹. În condiții de șomaj, sărăcie, discrepante sociale, ce *instituții/reguli*, se întrebau ei, *ar putea conduce la acceptarea schimbării în respectul alegerii individuale și al demnității umane*, cunoscând că *mijloacele rare sunt date și au întrebuițări alternative*.

⁵ *Ibidem*, p. 317: „se dorește egalizarea muncii cu capitalul, dar trăim într-o organizare bazată pe un capital dărz; mentalitate pacifistă – organizare războinică; idealul unei justiții noi, dar trăim într-o justiție română mucegăită: fiscalistă, formalistă, rutinară; idealul unei justiții sociale și trăim în veche justiție individuală; organizare de producție scumpă într-o lume de consumatori în mizerie; morală noastră apoteozează munca, dar trăim în șomaj; avem sociologi și știință socială, dar trăim sub judecata specialiștilor și cerem lor transformarea civilizației noastre”.

⁶ *Ibidem*, p. 317.

⁷ Cf. Cătălin Zamfir, *Evoluția socială. O reconsiderare din perspectiva teoriilor actuale*; în: „Revista de filosofie”, nr. 1, 1980, p. 72–80.

⁸ Ștefan Costea, Anton Golopenția. *Sociologia ca știință la mijlocul secolului XX*; în: Anton Golopenția. *Restituiri*, București, Editura Ararat, 1995, p. 71–91.

⁹ Cf. P.A. Samuelson, *Foundations of economic analysis*, Harvard University Press, Cambridge, 1963//Ed. I 1942//.

Stabilirea unei relații între *scopuri date și mijloace rare date care au întrebunișări alternative* forma centrul preocupărilor *noii științe economice*, inițiată prin „Revoluția marginală”.

Tradiția de cercetare a *noii științe economice* s-a precipitat în anii 1870 prin structurarea studiilor privind instituțiile economice, organizarea socială, condițiile de viață, clasele sociale, în condițiile în care se asumase ipoteza promovată de John Stuart-Mill că distribuția, spre deosebire de producție, nu este guvernată de legi în sensul legilor fizicii. Legile distribuției, afirma Mill, pot fi schimbate chiar dacă regimul proprietății este unul privat. „Noua economie” a apărut: 1. în condițiile abandonării cercetărilor clasice privind *dezvoltarea și înlocuirii lor cu cercetările privind echilibrul general* într-un cadru static (scopuri și resurse date); 2. în contrabalans la doctrinele socialiste în ascensiune; 3. ca reflex al unor schimbări instituționale în economie; 4. ca urmare a evoluțiilor disciplinare¹⁰.

Interesul central era aflarea unui principiu al maximizării satisfacției consumatorilor; problema economică era de a determina condițiile în care resursele productive *date* pot fi alocate cu rezultate optime (maximizarea satisfacției consumatorilor) între întrebunișări competitive. Accentul pus pe cerere, pe utilitatea consumatorului, media promovarea teoriei subiective a valorii factorilor de producție ca instrument de fundamentare a rolului alegerii individuale a consumatorului în procesul de distribuție. În acest cadru: 1. distribuția/alocarea de cantități fixe (bani, resurse, timp) are o soluție de *optimum* dacă procesul de transformare a unei unități a cantității fixe spre o singură folosință între cele posibile suportă rezultate descrescătoare (se supune legii diminuării marginale); 2. *alocarea este eficientă* dacă, divizând o cantitate fixă de alocat între un număr de folosințe în competiție, „fiecare unitate a deîmpărțitului este astfel alocată încât câștigul transferării ei la o folosință va egala pierderea implicată în retragerea de la o alta”¹¹.

Vilfredo Pareto¹², considerând unele dintre rezultatele cercetărilor Școlii marginaliste din Lausanne, a dezvoltat pe cont propriu problematica „economiei subiective” în care individul uman alege și creează. Interesat de aflarea unei rezolvări la problema bunăstării colectivității, Pareto și-a concentrat eforturile în direcția definirii „optimalității” (a condițiilor de optim ale producției și schimbului), în cadrul mai larg al *schimbării deliberat* aleasă de un grup social care acționează în *funcție de resursele sale*.

În „tradiția utilității”¹³ se considera că toți indivizii au funcții de utilitate a venitului uniforme, criterii identice de stabilire a elementelor de consum și că, pe

¹⁰ Cf. Mark Blaug, *Economic Theory in Retrospect*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, p. 299.

¹¹ *Ibidem*, p. 296.

¹² V. Pareto este considerat, de laureatul cu Premiul Nobel pentru economie J.M. Buchanan, întemeietorul „noii economii a bunăstării” [new welfare economics].

¹³ Este vorba despre A. Walras (*Elemente ale economiei pure*, 1874), A. Marshall (*Economics of Industry*, 1879), Edgeworth (*Mathematical Psychics*, 1881), Jevons (*Theory of Political Economy*, 1871).

căi diferite, se ajunge, în cele din urmă, la capacități egale de satisfacere a preferințelor. Pareto, prin cercetările expuse în 1906, în *Manualul de economie politică*, se depărta de teoriile lui Walras și Bentham – respingând „utilitatea cardinală” și „funcțiile aditive ale utilității” – și se detașa de teoriile lui Marshall și Wicksell prin ideea că rezultatele evaluării nu depind de comparațiile interpersonale ale utilității. Considerând oamenii așa cum sunt și dotările de care ei dispun, Pareto a analizat condițiile marginale ale schimbului pe o piață a perfecte competiții în vederea aflării condițiilor în care resursele productive pot fi alocate cu rezultate optime (maximizarea satisfacției consumatorilor) între folosințe competitivoare (alternative).

Din chiar modul punerii problemei și al stabilirii cadrului cercetării, Pareto s-a îndepărtat de căile care duc spre un optim social unic; problema specifică cercetărilor sale este aceea a identificării de optimuri non-comparabile între ele, asociate cu diferite distribuții ale veniturilor.

Pareto considera că doar competiția produce un maximum de utilitate colectivă, aceasta indiferent de distribuția venitului și în ipoteza non-comparabilității utilității indivizilor grupului. Deoarece el făcea distincția, sugerată de altfel și de cercetările lui Edgeworth, între maximum de utilitate pentru o colectivitate și maximum de utilitate a unei colectivități, el a considerat că problema stabilirii condițiilor de optim și morfologia acestuia devin problema centrală a economiei bunăstării. Criteriul maximumului (ofelimitatea) era stabilit de Pareto ca satisfacere a indivizilor după propriile „scări și sisteme” de preferință.

Sintetizând, raționamentul paretian ni se pare a fi următorul conform economiei pure în care există două situații semnificative: a. aceea în care mișcările sunt de așa natură încât, acționând în interesul unora, în mod necesar, sunt prejudiciați alți indivizi; b. aceea în care mișcările sunt de așa natură încât se poate acționa, fie în interesul tuturor indivizilor, fie în detrimentul tuturor; rezultă că *optimumul* descrie acea poziție, fără să se micșoreze bunăstarea altcuiva.

Observăm că *optimumul-Pareto* descrie situația de maximum de utilitate pentru o colectivitate. Pareto nu pune problema îmbunătățirii diferențiale a poziției indivizilor, în condițiile în care schimbarea deliberată afectează în bine pozițiile tuturor indivizilor, dar abordează complexa problemă a justiției sociale distributive. El a reluat, într-un cadru conceptual nou, problema *compensării* – sugerată de Edgeworth prin formularea „regulii sacrificiului echimarginal prin taxare” – ca tip de soluție la mai vechea problemă a prejudiciului și la mai noua formulare a ei, aceea a justiției sociale distributive. Pareto stabilea că atunci când schimbarea deliberată se realizează printr-un joc în care satisfacerea interesului unora prejudiciază în mod necesar poziția/bunăstarea altora, colectivitatea trebuie 1. să despăgubească/compenseze pe cei care pierd și 2. să recurgă la întemeierea/justificarea schimbării în termeni non-economici, în mod obișnuit recurgându-se la o justificare în termeni etici.

Pareto a lămurit faptul că 1. *schimbarea deliberată*, în economie, asumată de un grup care acționează după capacitățile sale colective, în vederea satisfacerii utilității individuale, se bazează pe un comportament care se conformează raționalității economice, iar 2. *schimbarea deliberată până la atingerea optimumului-Pareto* sau, dincolo de el, însoțită de compensare este un proces de raționalizare socială. Prin „*teoria compensării*” Pareto a stabilit principiul compensării ca nucleu al oricărei teorii a schimbării/tranzacției voluntare și a sugerat cea mai fertilă cale de abordare a problemei justiției sociale distributive. Libera concurență maximizează producția, dar ea poate fi distribuită în moduri variate care pot fi *alese* de colectivitate.

Contemporanul lui Pareto, Enrico Barone a dat o interpretare principiului paretian al compensării, în baza ipotezei comparabilității pozițiilor individuale, în sensul că toate „schimbările în poziția individuală ar putea fi exprimate în termenii unei sume echivalente a venitului real pe care individul va voi să-l primească sau plătească pentru a se reîntoarce la poziția sa originară”¹⁴. Enrico Barone stabilea¹⁵, în 1908, *condiția de posibilitate a unei schimbări voluntare promovată de o colectivitate ca tranzacție*: câștigătorii schimbului (care favorizează pe unii și prejudiciază pe alții) să poată despăgubi pe cei care au pierdut de așa manieră încât, aceștia din urmă, să „dorească voluntar” schimbarea. El demonstra, în opoziție cu Pareto, că și alte condiții decât perfecta competiție pot conduce la îmbunătățirea condițiilor de trai.

Abia în anii 1930, prin unele cercetări ale lui Hicks și Kaldor, în care ei erau interesați de stabilirea de teste pentru evaluarea schimburilor în situația socială, s-a revenit asupra problemelor legate de „plățile pentru compensare” în tranzacția voluntară. De remarcat că ei au încercat să demonstreze că compensarea prin plăți presupune, atât aprobarea distribuției inițiale, cât și existența unor venituri externe economiei lor distribuibile.

În această tradiție de cercetare, inițiată de Pareto, schițată mai sus, s-a cristalizat punctul de vedere că piața competitivă este eficientă, dar nu conduce la rezultate care să satisfacă exigența de dreptate socială. Se caută o alternativă la piața competitivă, care să micșoreze sărăcia și discrepanțele sociale prin gândirea unui *nou tip de distribuire și regândirea condițiilor de optimum*¹⁶.

3. Știința economică a societății bune. Măsura „binelui” ca acord

A. Bergson, P.A. Samuelson, Graaff, la sfârșitul anilor 1930 și începutul anilor 1940 au analizat „testele compensației” propuse de abordarea Hicks-Kaldor-Scitovski¹⁷; în urma criticii acestei abordări, au dezvoltat mai întâi, prin Bergson,

¹⁴ Cf. M. Blaug, *op. cit.*, p. 588.

¹⁵ Cf. P.A. Samuelson, *op. cit.*, p. 203–253.

¹⁶ A se vedea studiile lui T. Scitovski, mai ales articolul *A Reconsideration of the Theory of Tariffs*, în „*Review of Economic Studies*”, IX, 1941–1942.

¹⁷ N. Kaldor, *Welfare Propositions in Economics*, în „*Economic Journal*”, 1939, p. 549–552; J.R. Hicks, *Foundations of Welfare Economics*, în „*Economic Journal*”, 1939, p. 696–712.

noțiunea de „funcție ordinală a bunăstării sociale” și apoi au inventat și rafinat „funcția bunăstării sociale”, ordinal definită, prin care s-a încercat ordonarea conceptuală a tuturor stărilor posibile ale societății dintre care să se poată alege „starea cea mai bună”¹⁸.

Acești cercetători, dar mai ales P.A. Samuelson, s-au interesat de fundamentarea „științei economice a societății bune”, au căutat, în primul rând, să stabilească condițiile etice minimale ale oricăror reguli ale producției și schimbului, în ciuda faptului că era „la modă între economiștii moderni să insiste că judecățile etice de valoare nu au loc în analiza științifică”¹⁹.

Samuelson caracteriza „funcția bunăstării sociale” ca „funcție a tuturor mărimilor economice ale unui sistem care este presupusă capabilă să caracterizeze o *credință etică*”²⁰ (o opinie care să admită un răspuns neechivoc la întrebarea dacă configurația unui sistem economic este mai bună, mai rea, sau neutră în raport cu oricare altă configurație, aceste relații de ordine fiind tranzitive). Stabilirea *presupozițiilor etice*, în opinia lui Samuelson, este indispensabilă când este vorba de a decide modul de distribuire a unui total de bunuri și servicii, între folosințe alternative ale factorilor de producție, astfel încât *totalul bunurilor și serviciilor consumate să corespundă deplinei folosiri, dar și optimului*.

S-a remarcat în epocă faptul că „funcția bunăstării sociale”, ca „expresie explicită a unui criteriu de valoare”, limitează deschiderea spre consens²¹. Funcția, considerând importanța relativă a (preferințelor) indivizilor separați în grupul social, dă seama de relativa importanță a scopurilor în conflict. Ea poate să arate și să folosească la argumentarea a ceea ce este acceptabil pentru o colectivitate, dar nu și pentru ceea ce este acceptabil pentru o comunitate morală. Consecința este înstăpânirea economiei politice normative.

Deciziile „colective”, în societățile democratice moderne, nu sunt luate pe bază de consens, iar regula majorității închide discuția; pentru că se renunță la exigența de „relativă unanimitate” și pentru că nu se mai caută un optim-Pareto, este posibil să se acorde mai puțină atenție compensării adecvate a „minorităților” prejudiciate. Buchanan observa că dacă discuția va continua și, deci, prin regula majorității nu se iau decizii finale, nu există pericolul abdicării necesare de la principiile democratice și nici acela al prejudicierii sistematice a minorităților; dar dacă regula majorității este o procedură în procesul de negociere care duce spre un acord final, atunci negociatorii trebuie să nu se angajeze în discuție cu „scopuri date de un fel instrumental”, altfel neînțelegerea originală va rămâne²².

¹⁸ Cf. P.A. Samuelson, *op. cit.*, p. 203–253.

¹⁹ *Ibidem*, p. 219.

²⁰ *Ibidem*, p. 220.

²¹ Cf. J.M. Buchanan, *Economics. Between perspective science and moral philosophy*, Texas A&M University Press, 1987, p. 11// cuprinde observații formulate de autor în epocă.

²² *Ibidem*, p. 14–15.

Direcția de cercetare Bergson-Samuelson, prin dezvoltarea teoriei funcției bunăstării sociale, nu a pus problema discuției politice raționale, a negocierii între parteneri sociali în vederea schimbării preferințelor între alternative sociale; ea s-a orientat spre o direcție normativistă de abordare – a considerat scopuri date ca empiric date. Din cauza aceasta, în cercetările lui Samuelson aproape că nici nu mai este vorba despre „deplina compensare” ca politică socială dezirabilă. De fapt, presupuziția omniscienței împinge spre derizoriu problema compensării.

Folosul pe care l-ar dobândi democrația din practicarea „deplinei compensări” este că aceasta favorizează schimbarea socială deliberat aleasă de un grup social care acționează în funcție de datoriile sale (schimbarea ca tranzacție/contract). În aceste condiții se pot schimba prin consens atât criteriile compensării, cât și regulile acțiunii orientată spre modificarea structurii drepturilor. *Măsura „binelui”*, nu mai este „o îmbunătățire a unei caracteristici independent observabilă, ci mai curând un acord”²³.

4. Analiza comparată a instituțiilor

Interesul pentru *studiul comparat al instituțiilor* ca modalitate de identificare conceptuală a celor mai adecvate reguli de promovare a interesului public s-a concretizat, la mijlocul secolului al XX-lea, în cercetări în domeniile economic, juridic și politic a căror finalizare au dat la iveală teorii care au fundamentat marile proiecte de reformă socială ale epocii.

F.A. Hayek și J.M. Buchanan, ambii laureați ai Premiului Nobel pentru economie, au dezvoltat, în cel de-al cincilea deceniu al acestui secol, cercetări privind identificarea instituțiilor adecvate pentru promovarea interesului public fără a leza interesul privat, ei s-au întrebat dacă există instituții care au capacitatea de a transforma interesul privat în interes public și care sunt acelea. Se făcea primul pas spre o *teorie economică a alegerii politice*.

Spre sfârșitul anilor 1930 se recunoștea tot mai mult, de către comunitatea științifică a economiștilor și sociologilor, importanța lucrării lui Knut Wicksell, din 1896, *Finanztheoretische Untersuchungen*, ca furnizoare de elemente de bază pentru fundamentarea unei teorii a alegerii sociale, anume o *nouă interpretare a individualismului metodologic și a ipotezei homo oeconomicus, precum și înțelegerea politicii ca schimb*.

Tradiția liberală clasică reținea presupuziția că există o rețea instituțională care favorizează alegerile individuale. Wicksell a arătat că *structuri instituționale diferite afectează în mod diferit comportamentul de alegere*. Astfel, pe o piață concurențială pură²⁴, nefuncționalizată în raport cu scopul maximizării profitului și

²³ *Ibidem*, p. 7.

²⁴ „Concurența perfectă presupune că toate unitățile producătoare sunt capabile să-și vândă integral producția la prețul pieței, fără a-l influența în vreun fel, iar toți cumpărătorii pot să cumpere

înțeleasă doar ca loc de schimb al valorilor de întrebuințare, *regulile alegerii și preferințele individuale modelează selecția*; rezultatul este că *premierea este postcalculată și neintenționată în empiria ei și ca atare este acceptată ca dreaptă*²⁵. Când piața este instrumentalizată în raport cu scopul maximizării profitului, arăta Wicksell, eficiența în alocarea resurselor este definită independent de procesele prin care se exercită alegerile individuale. Procesul economic este organizat pentru câștig, schimbul devine un proces de valorificare mediat de efectul de agreare. Acțiunea colectivă a firmei se autonomizează în raport cu alegerea individuală.

Prin analogie, în cadrul analizei comparative a compartimentelor de alegere în mediul economic și politic, analiza procesului alegerii politice pe o piață pură se face cu instrumente asemănătoare analizei procesului alegerii individuale în mediul economic (linie de cercetare inițiată de F.A. Hayek), în timp ce analiza procesului alegerii politice pe o piață instrumentală în raport cu scopul maximizării câștigului (analiza procesului guvernamental) se face după modelul valorificării pe piață prin efectul agregării (direcția de cercetare inițiată de J.M. Buchanan).

4.1. Transformarea interesului privat în interes public

Buchanan s-a ocupat, în deceniul al cincilea al acestui secol, cu studiul comparat al instituțiilor pentru a determina „efectele” lor; aceste studii erau subordonate sarcinii mai cuprinzătoare de evaluare a ordinilor sociale alternative. El a adoptat modelul *homo oeconomicus*²⁶ pentru a vedea dacă și care *instituții servesc la transformarea interesului privat în interes public*. Dacă, așa cum a arătat Wicksell, „instituțiile contează”, care sunt instituțiile adecvate să promoveze interesul public în condițiile menținerii „libertății noastre ca indivizi autonomi care putem și trebuie să creăm propriile noastre valori?”²⁷ Buchanan manifesta interes pentru descoperirea unor reguli de coordonare a acțiunilor individuale capabile să transforme efectul acțiunilor orientate de interesul privat în rezultate care sunt în interesul altora. Era știut că în mediul economic *pieța* realiza această „convertire”, Buchanan voia ca prin analiza instituțională comparată a mediului economic și politic să descopere și pentru mediul politic instituții analoage pieței. Pentru că el *nu* credea în virtuțile planificării și nici că acțiunile umane pot fi reduse la răspunsuri la stimuli, dar considera că este importantă satisfacerea intereselor

la prețul pieței atât cât doresc, fără a influența piața. În această situație cererea va egala oferta, prețul fiind un preț de echilibru ca rezultat al vânzării-cumpărării unei cantități de echilibru”. Concurența perfectă/pură se definește prin trăsăturile: a. atomicitatea participanților; b. fluiditatea pieței; c. mobilitatea perfectă a factorilor de producție; d. transparența pieței; e. omogenitatea produselor. Piața concurențială pură are doar o existență teoretică. Cf. Erwin Hutira, Emil Dinga, Teoria economică generală (Economics), București, Editura Hyperion, 1994, p. 116.

²⁵ Această linie de cercetare a fost continuată de F.A. Hayek la începutul anilor 1940 și desăvârșită prin trilogia *Law, Legislation and Liberty*, 1979.

²⁶ Modelul uman „homo oeconomicus” asumă: 1. un comportament individual rațional și optimizator; 2. un set uniform al motivațiilor.

²⁷ J.M. Buchanan, *op. cit.*, p. 323.

colectivității, Buchanan a căutat în spațiul conceptual al economiei subiective un sprijin teoretic pentru „înțelegerea resurselor valorii de creație cu obiectivul de a încuraja establishment-ul în menținerea unui mediu în care alegerile umane sunt permise să ia locul în mod liber constrângerilor impuse”²⁸. Curând avea să-și dea seama că nu este suficientă analiza comparată a instituțiilor celor două medii, economic și politic, pentru a descoperi în sfera politicii instituția analogă pieței din sfera economiei. În consecință și-a trasat ca sarcină: 1. studiul efectelor interferenței structurilor instituționale politice și economice asupra comportamentelor de alegere în scopul prezicerii diferențelor în caracteristicile rezultatelor proceselor de interacțiune; 2. elaborarea unui model al schimbului în politică care să evidențieze tipurile acceptabile de coerciție exercitate de stat asupra individului și consistente cu normele ordinii sociale liberale. Aceste sarcini au constituit modelul tematic al cercetărilor din cadrul *Școlii din Virginia*, întemeiată de Buchanan, care a început să-și dea roadele abia la sfârșitul anilor 1970.

Mai mult decât în orice altă perioadă a modernității mature, s-a înțeles importanța influențelor aranjamentelor instituționale asupra proceselor de interacțiune. Wicksell a inițiat analiza comportamentelor alegerii individuale în cadrul a diferite aranjamente instituționale. Cercetătorii de la mijlocul secolului al XX-lea²⁹ și-au propus să stabilească metodele realizării predicțiilor în legătură cu felul în care aranjamentele instituționale vor influența rezultatele proceselor de interacțiune economice sau politice. În epocă, cercetările acestea au căpătat o turnură normativistă. Abia la sfârșitul anilor 1970, o dată cu revenirea în actualitate a teoriei economice a politicii, s-a pus accentul pe studiul interferenței structurilor instituționale economice și politice și s-a reformulat întrebarea cu privire la posibilitatea predicțiilor în legătură cu caracteristicile rezultatelor proceselor de interacțiune.

4.2. Ordini sociale alternative

Se căutau, la sfârșitul anilor 1930, reguli de interacțiune acceptabile pentru toți, care să maximizeze utilitatea comunității. Opinia că în sectorul public nu există o „mână invizibilă” se răspândea tot mai mult. Erodarea poziției liberale, schimbarea de viziune și de atitudine, „abandonarea totală a tradiției individualiste care a creat civilizația occidentală”³⁰ erau tot atâtea motive de a aborda cu mai mult curaj problema ordinii sociale: cum putem trăi împreună în pace și prosperitate, întrebau unii, menținându-ne libertățile noastre ca indivizi autonomi, creatori ai propriilor noastre valori, adăugau alții? Care este metoda eficientă de folosire a resurselor și de realizare a țelurilor? Care să fie ghidul producției?

Liberalul de formație clasică, interesat de o folosire mai eficace a resurselor spontaneității într-o societate liberă, considera *concurența* ca pe cel mai bun

²⁸ *Ibidem*, p. 77.

²⁹ *Ibidem*, p. 304–308.

³⁰ F.A. Hayek, *Drumul către servitute*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 33.

principiu de organizare socială, pe temeiul că ea este incompatibilă cu constrângerea dar suportă anumite forme de intervenție din partea statului (anume „crearea de condiții în care spațiul de manifestare a cunoștințelor și inițiativei individuale este optim, astfel încât indivizii înșiși își pot planifica acțiunile cu deplin succes”³¹). El opunea statul reglementator statului planificator și acțiunii colective acțiunea comună pe temeiul că concurența acceptă reguli formale, dar nu și reguli materiale. Sarcina statului s-ar rezuma, în această viziune, la modelarea instituțiilor juridice capabile să sprijine, în permanență, sistemul animat pe spiritul de competiție³².

II. REVENIREA SOCIOLOGIEI LA VOCAȚIA ORIGINARĂ

1. Elaborarea problematicii dezvoltării sociale

Sociologul și economistul care manifestau un interes major pentru rațional și acțiunea comună, nu considerau concurența drept ghid eficient al producției. Ei considerau că idealul de dreptate socială și cererea de egalitate impun ca metodă de alocare a resurselor societății, *planificarea*. Utilizarea rațională a resurselor era condiționată, în această viziune, de subordonarea logicii organizării și conținutului activităților unui *plan*, unui *proiect conștient construit*.

De reținut că această viziune asupra raționalizării nu era împărtășită de toți cei care credeau că civilizația europeană este o civilizație „cuprinzător impregnată de raționalitate” și că secolul al XX-lea este un „veac al raționalității” care se „pregătește să devină un secol sever administrat”³³. Spre exemplu, Anton Golopenția refuza ideea de „planificare” în sensul lui Hayek, dar aproba respectarea unui plan „de construcție a speciei umane” ca „țel la care s-ar putea ajunge, dacă în drumul spre realizarea lui nu ar interveni nimic neprevăzut.”³⁴

Dezechilibrele, rezultate dintr-un veac de libertate, între sat și oraș, producție și consum, agricultură și industrie nu puteau fi atenuate, credeau unii, în afara gândirii unei noi „constituții”, consonantă cu o nouă concepție asupra vieții. Unii cercetători, ca A. Golopenția, credeau că este necesară „deplasarea accentului dinspre individ spre colectivitate”³⁵ și intervenția în procesele istorice obiective prin raționalizarea conducerii politice și administrative. Sarcina cercetătorilor

³¹ *Ibidem*, p. 48.

³² *Ibidem*, p. 51–91.

³³ Anton Golopenția, *Informarea conducerii statului și sociologia tradițională*: apud Ștefan Costea, *Anton Golopenția. Sociologia ca știință la mijlocul secolului XX*, în: Anton Golopenția, *Restituiri*, București, Editura Ararat, 1995, p. 76.

³⁴ *Ibidem*, p. 83.

³⁵ A. Golopenția, *Rolul științelor sociale în noua tehnică administrativă*, apud Ștefan Costea, *op. cit.*, p. 86.

realității sociale devenea, din această perspectivă, aceea a întocmirii de planuri de acțiune³⁶.

Golopenția sesiza, la începutul anilor 1930, tendința societăților de a deveni tot mai centralizate și, corespunzător, creșterea rolului puterilor executive. *Asistarea guvernamentală* presupunea cunoașterea proceselor și problemelor concrete ale vieții sociale ca premisă a formulării politicilor sociale.

În acest context, Golopenția stabilea că „*rolul actual al sociologiei*” este de a realiza studiul proceselor economico-sociale și politice în vederea identificării problemelor și a strategiilor și tehnicilor de rezolvare a lor în funcție de scopurile guvernării și idealurile neamurilor. Rolul sociologiei era deci acela de a oferi instrumentele teoretice și de a indica aranjamentele instituționale necesare pentru „administrarea planificată a statelor”³⁷. Imperativelor secolului, sesizate cu mare claritate de M. Manoilescu, anume acela al științei, al solidarității naționale (unitatea scopurilor), al organizării (ca aspect al imperativului subzistenței) și al decapitalizării (atenuarea capitalismului)³⁸, A. Golopenția le mai adăuga pe acela al „raționalizării acțiunii de guvernare a neamurilor”³⁹. Acest imperativ ar impune, în opinia sa, *revenirea sociologiei la vocația sa inițială*, anume *elaborare a problematicii dezvoltării sociale în vederea identificării unei căi tipice* „construcții tipice” a dezvoltării pe baza cunoașterii nemijlocite a realităților și proceselor sociale care au loc în diferitele societăți particulare.

Golopenția gândea la edificarea unei *sociologii generale* centrată pe problemele „tipice” ale dezvoltării sociale în conexiune cu *sociologiile națiunilor* orientate spre susținerea politicilor de dezvoltare și a proceselor de planificare a dezvoltării economice și sociale a societăților naționale.

Cu un an mai târziu, în 1937, Virgil Madgearu argumenta și el *superioritatea ghidării raționale a activității economice pe bază de plan* în raport cu libera concurență pe temeiul superiorității *acțiunii orientate* în raport cu întâmplarea și a *proeminenței interesului colectivității* în raport cu interesul individual. Superioritatea acțiunii economice ghidată rațional, pe un plan, era înțeleasă în cadrul mai larg al organizării eforturilor de optimizare a acțiunilor de modernizare a agriculturii și consolidare a industriei. Madgearu a specificat faptul că „planul economic” nu duce cu necesitate la limitarea inițiativei private; în accepțiunea lui „planul economic înseamnă coordonarea eforturilor organizațiilor economice individuale în potențarea lor, prin asociere și prin concursul organizat al statului ca reprezentant real al colectivității naționale”⁴⁰.

³⁶ *Ibidem*, p. 86.

³⁷ *Ibidem*, p. 84.

³⁸ „Imperativele secolului” erau înțelese de M. Manoilescu ca stabilind „condițiile pe care popoarele trebuie să le satisfacă pentru a nu pieri” – cf. M. Manoilescu, *Secolul corporatismului. Teoria corporatismului integral și pur*, București, Editura Națională „Ciornei” S.A., 1934.

³⁹ A. Golopenția, *op. cit.*, p. 84.

⁴⁰ Virgil Madgearu, *Plan sau fără plan în Doctrina șărănistă în România. Antologie de texte*: București, Editura Noua Alternativă, 1994, p. 249.

2. Administrarea resurselor – între eficiență economică și dreptate socială

La mijlocul anilor 1930, dimensiunile și profunzimea crizei au impus necesitatea formării noii politici clare a deplinei folosiri a factorilor de producție care să țină seama, atât de criteriul „eficiență”, cât și de cererea de dreptate socială. Întrebarea „cum să se trateze depresiunea economică și șomajul?” devenise o problemă a guvernării. Cei ce gândeau în cadrele *economiei politice clasice* avansau exigența ca orice politică a deplinei folosiri să considere drept bază practică a sa procesul automat de ajustare a pieței la condițiile economice în schimbare. Raționamentul fondator al unei astfel de opțiuni se întemeia pe credința în forța intrinsec realizatoare echilibratoare a mecanismelor pieței libere, anume că economia de piață este capabilă să asigure în mod *automat* deplina ocupare a factorilor de producție: „ideea că procesul competitiv împinge în mod continuu economia înapoi, spre o stare constantă a deplinei ocupări ori de câte ori cade sub deplina capacitate de utilizare a stocului de capital, care a pătruns întreaga gândire economică dinainte de Keynes”⁴¹. În acest cadru, *asistarea guvernamentală* s-ar fi redus la o politică financiară ad-hoc.

Administrarea depresiunii, în două dintre marile puteri ale lumii interbelice, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii, s-a făcut, între 1929 și 1936, prin două măsuri practice: scăderea salariilor și taxare. Politica de scădere a salariilor sau de menținere a lor la un nivel foarte scăzut viza nu doar menținerea parității (în condițiile supraviețuirii Sistemului etalon aur), dar și inhibarea tendințelor inflaționiste. Această politică se sprijinea pe ipoteza promovată încă din anii 1920, anume că orice nevoie dincolo de cele ale subzistenței înseamnă mai multă muncă/mai puțin șomaj și, implicit, o creștere a ocupării factorilor de producție.

Aceeași practică a „taxării” și „scăderii salariilor”, de fapt a manipulării cantității de bani aflată în circulație, își găsea unele justificări în teoria monetaristă de sorginte Wickselliană și adaptată condițiilor postbelice printre alții de Dennis Robertson și J.M. Keynes⁴², dar și în cercetările *recente* (1933) ale lui Pigou privind șomajul, în care avansa ipoteza că reducerile operate la nivelul salariilor nominale stimulează ocuparea factorilor de producție.

În esență, judecata de căpătâi a monetariștilor era că în condițiile unei oferte de bani *dată*, pentru a manevra cererea și oferta de bunuri și muncă trebuie să se manevreze „funcția cerere de bani”.

Economiști ai pieței libere, monetariștii credeau că *deplina ocupare* este implicata necesară a mecanismelor de piață liberă; ei considerau că mecanismele pieții libere se constituie în instrumentele recuperării integrale a valorii și, implicit, ale ocupării depline a factorilor.

⁴¹ M. Blaug, *Economic Theory in Retrospect*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, p. 654.

⁴² D. Robertson, *Banking Policy and the Price Level* (1926); J.M. Keynes, *Treatise on Money* (1930); în aceste lucrări se acordă o atenție deosebită prețurilor și în special ratei dobânzii.

J.M. Keynes, prin lucrarea din 1937, *General Theory of Employment, Interest and Money*, a încercat să dea o justificare teoretică, general acceptabilă, pentru măsurile practice prin care s-a încercat administrarea depresiunii – taxarea și micșorarea salariilor –, intenția fiind ca aceste măsuri să apară ca niște consecințe logice „ale unei împletituri teoretice compactă dacă nu coerentă”⁴³. Această încercare reușită, dublată de argumentele în favoarea ideii că procesul *automat* de adaptarea a pieței la condițiile economice în schimbare *nu* se poate constitui în „bază practică pentru politica deplinei folosiri”⁴⁴, au constituit conținutul „revoluției keynesiene”. Keynes a demonstrat că în economia liberei concurențe *nu* există nici un mecanism care să *garanteze* deplina decupare a factorilor de producție, care, deci, să ofere protecție în fața depresiunii, șomajului și sărăciei.

Accentul pus de Keynes pe analiza dinamicii elementelor economiei reale (input real, investiții, venitul real) în vederea oferii unui *ghid* pentru administrarea depresiunii a permis formularea concomitentă a unor orientări ale politicii economice care să conducă, în timp, și spre creștere.

Mark Blaug a inventariat elementele de noutate introduse de Keynes în analiza factorilor și a gradului de ocupare a factorilor producției, în condițiile în care „oferta de bani” este dată; el a remarcat⁴⁵ la Keynes:

1. tendința de a lucra cu agregate (în loc de firme și gospodării) și de a identifica în economie doar patru piețe aflate în conexiune (de bunuri, muncă, bani și obligațiuni);

2. interes pentru analiză pentru perioade scurte (asistența guvernamentală a unei cauze);

3. interesul pentru politica economică vizează, mai ales, manipularea output-ului și, mai puțin, controlul prețurilor ca modalitate de acomodare la condițiile economiei în schimbare;

4. accent pus în raționamentul macroeconomic, mai curând, pe venit și ocupare, decât pe prețuri și bani;

5. preocuparea de a formula teoria în termeni de modele testabile;

6. interes pentru construirea de modele testabile ale comportamentului economic.

Până în 1945, lucrarea lui Keynes, *General Theory of Employment, Interest and Money*, a făcut obiectul unei duble modelări, în contextul manifestării unui interes major pentru problemele economice ale deplinei folosiri și ale echilibrului. Prima modelare a fost realizată de John Hicks, economist cu experiență în domeniul economiei bunăstării; el a inventat „diagrama IS-LM” ca reprezentare a nucleului teoriei economice a lui Keynes. Modelarea și construcția diagramei au fost orientate de interesul aflării unui răspuns la problema practică de politică

⁴³ M. Blaug, *op. cit.*, p. 676.

⁴⁴ Formularea îi aparține lui Patinkin: apud M. Blaug, *op. cit.*, p. 668.

⁴⁵ M. Blaug, *op. cit.*, p. 677.

monetaristă: „cât să fie oferta de bani ca dată pentru a avea echilibru?”, se dorea atingerea echilibrului prin manevrarea lichidității. Echilibrul căutat era unul monetar; stabilirea lui se făcea pe seama muncii, singurul factor de producție variabil. În „diagrama IS-LM”, curba „IS” (investiții-vânzări) descria raportul dintre dobânzi și nivelul de echilibru al venitului ca funcție de egalitatea vânzării planificate cu investiția planificată, iar curba „LM” dezvăluia relația de echilibru între cererea și oferta de bani la nivelul prevalent al prețului când (1) există o cerere de bani și (2) există o variabilă exogenă determinată de autoritățile monetare. Punctul de intersecție dintre cele două curbe satisface exigențele echilibrului monetar: a. volumul cererii de lichiditate este egal cu volumul ofertei actuale de lichiditate; b. vânzarea planificată este egală cu investiția planificată.

Se descrie un mediu în care există încredere, se recuperează cheltuielile, se poate relua procesul de producție, dar nu știm dacă se muncește mai mult sau nu. Acesta este punctul slab al diagramei: nu se fac precizări cu privire la crearea și oferta de muncă. În epocă s-au adus critici acestei modelări mai ales pe temeiul că majora contribuție la teoria economică a lui Keynes ar fi constat în redefinirea „funcției ofertei de muncă”.

Alvin Hansen, la mijlocul anilor 1940, a adăugat ecuațiilor venit-cheltuire elaborate de Hicks, ecuațiile cerere și ofertă de muncă. De remarcat faptul că cererea și oferta de muncă au fost gândite ca funcții ale salariului *real*.

În cele din urmă s-a structurat modelul Hicks-Hansen al sistemului lui Keynes, care conține cinci funcții de valori *reale* (1. funcția venit; 2. cererea pentru echilibrări reale; 3. funcția producției agregate; 4. cererea de muncă; 5. oferta de muncă). Deși ignoră, precum s-a remarcat⁴⁶, sectorul producției de stat și „complicațiile balanței de plăți”, acest model a orientat politica economică a multor guverne europene până spre sfârșitul anilor 1960.

Concepția keynesiană privind deplina folosire, așa cum a fost asimilată – mai ales prin medierea modelului Hicks-Hansen –, a furnizat argumente atât pentru opțiunile de politică economică ale raționaliștilor sociali, cât și pentru acelea ale realiștilor sociali.

Deși Keynes și-a construit sistemul în afara postulatului raționalității, interpretarea dată sistemului lui de către cunoscutul teoretician al utilității marginale, J. Hicks, a deschis sistemului lui Keynes dubla perspectivă a alegerii intenționate: aceea a raționalității instrumentale, dar și a maximizării utilității. „Intervenția” lui A. Hansen, completând modelul lui Hicks cu ecuațiile cererii și ofertei de muncă, a asigurat noii interpretări Hicks-Hansen a sistemului lui Keynes posibilitatea abordării sale mai ales din perspectiva raționalității instrumentale, înțelesă ca „aplicare consistentă a mijloacelor adecvate pentru a realiza scopuri bine specificate”⁴⁷.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 656.

⁴⁷ M. Blaug, *The Methodology of Economics. Or how economists explain*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, p. 229.

CU PRIVIRE LA „ȘCOALA SOCIOLOGICĂ DE LA BUCUREȘTI”

ION ZAMFIRESCU

PRELIMINARII

Mișcarea de gândire, care în materie de specialitate este cunoscută sub denumirea de „Școala Sociologică de la București”, poartă, pe toată întinderea sa, pecetea filosofică și științifică a fondatorului ei, profesorul Dimitrie Gusti. Faptul este cu atât mai demn de luat în seamă, și socotit cu atât mai generator de activitate creativă, cu cât patronul lui nu-l revendică în mod exclusiv, ci înțelegea să-l așeze cu rost sistematic în cadrul unui program, în centrul misiunii sale universale. Într-adevăr, avem de-a face, aici, nu doar cu produsul unei cercetări singulare, ci și cu o elaborare colectivă, numărând în cuprinsul ei uceniciei și devoțiuni intelectuale.

Mă refer, în recapitulările de față, la perioada de liniște dintre cele două războaie mondiale. La cursul și ședințele de seminar ale profesorului Dimitrie Gusti, amfiteatrul „Titu Maiorescu” – etajul I, în clădirea Universității din strada Edgar Quinet – era întotdeauna plin. Îl frecventau, pe lângă studenții de specialitate, și studenți de la alte secții cu profil umanist. Îl frecventau, de asemenea, și persoane din afară, atrase de ce se știa că putea să pulseze intelectualmente în această incintă. Câteodată, era și un fel de modă și, de-a dreptul chiar cuvânt de ordine, ca tinerii ce aspirau spre cariere cu răsunet politico-social – în avocatură, în diplomație, în ziaristică, în viața politică – să se apropie de atmosfera din facultatea filosofică, eventual să se și implice în dezbaterile acesteia.

Recapitulările de față, în genere, se referă la fapte din deceniile III–V, în perioada dintre cele două războaie mondiale. În seminarele conduse de profesorul Dimitrie Gusti – catedra de sociologie, etică, politică – se dezbăteau, mai cu seamă, două categorii de teme, ambele de însemnătate majoră, atât prin ele însele, cât și prin gradul lor de actualitate.

Prima categorie de teme se concentra asupra problemei *cultură-civilizație*, cu mulțimea ei de date noi reieșite din experiența, învățămintele și evenimentele primului război mondial.

Cealaltă categorie de teme avea în vedere procese de fenomenalitate românească. Războiul ne pusese pe umeri poveri și responsabilități grele. Înfrângere militară, după un început ce se anunța încărcat de fericire; ocupația germană; refugiul în Moldova; reaua-voință și trădările aliatului rus; condițiile de quasi-sclavie pe care ni le impunea pacea separată de la București; amărăciunea

morală din cugete ș.a.m.d. Toate acestea fuseseră pentru țara și pentru poporul nostru situații de calvar. Dar, întrucât totul se încheiase cu bine, chipul acestor încercări și suferințe se transfigura în ceva luminos, de încredere în noi și de împăcare. Luase ființă România-Mare, visul nostru de milenii. Generația noastră avea privilegiul de a fi martoră directă la cel mai cuprinzător și mai relevant eveniment al istoriei noastre naționale de la descălecat încoace. Primordial, sub raportul datoriei noastre imediate, era să ne pătrundem de acest adevăr: că trebuie să consolidăm, și prin voință constructoare, ceea ce pe câmpurile de luptă cucerisem prin abnegație și vărsare de sânge.

Bineînțeles, aveam dreptul să ne bucurăm, cu suflete deschise și entuziaste. Tot pe atâta, însă, aveam și obligația de a coborî în noi înșine, de fiecare dată cu și mai multă hotărâre de a străbate în realitatea de esență a istoriei românești. Poate că nu numai străinii, dar propriu-zis și noi, oamenii acestui pământ și ai acestei istorii, nu suntem îndeajuns de edificați asupra fenomenului românesc, ca valoare națională și ca valoare universală. Avem încă de investigat, încă de scos la suprafață, încă de așezat în concepte definitorii, atât ceea ce a înfăptuit până acum în lume, cât și ceea ce vom fi chemați să dăm lumii de acum înainte. Trebuie să dovedim că România Mare nu este un dar pe care ar fi vrut să ni-l facă împrejurările, sau care ar fi ieșit din calcule și interese politice ale unor puteri mari și mijlocii ale lumii, ci era împlinirea unei legitimități istorice și morale, la capătul unor milenii de vrednicii și suferințe.

În această ordine de idei, cercetarea monografică a statului românesc deținea o pondere aparte. Lucrările din ședințele de seminar ale catedrei îi consacrau, deopotrivă, atât discuții teoretice, cu raportări de esență la sistemul de gândire sociologică a profesorului, cât și probleme de metodologie în materie, privind organizarea cercetării pe teren.

Satul – se afirmă în acest sistem de gândire – este un microcosm, purtător în el de germeni și de substanțe ale întregului mecanism social. De aici, această comandă spirituală: satul trebuie văzut și înțeles drept depozitar al unei vieți de profunzime, incluzând în el valori arhetipale și sensuri profunde ale devenirii. Satul nostru, în speță, este în măsură să ne comunice înțelesuri denotând esențialitatea fenomenului românesc. Derivă din aceasta un cuprinzător corolar etnic și istoric. Se impune, deci, să pătrundem în acest fond matriceal, cu răspundere sistematică și cu metodă. Este condiție necesară, pentru a ne da seama în ce chip și în ce măsură dreptul la autonomie al spiritualității noastre, ca popor, se sprijină pe realități de profunzime. Datele de bază ale culturii noastre naționale ne aparțin structural, sunt creație proprie. În această monadă – satul românesc – stăruiesc elemente de geneză și funcționează linii intime de forță, capabile să ateste existența noastră ca popor, cu ceea ce am înfăptuit până acum în lume și cu o treaptă mai departe în noi ca virtualitate creatoare.

În rândurile studenților, curentul de aderare la acest proces din catedra de sociologie creștea văzând cu ochii. Faptul – el direct, ca și corelările sale – este

demn de reținut. Bineînțeles, condiția de recrutare în echipa campaniei monografice din vară era participarea activă la lucrările de resort din seminar. Titlul de student-monografist conferea posesorului său ceva de distincție, chiar și de început promițător în cariera sa științifică.

Merită să se știe că ecourile acestei activități nu rămâneau închise strictamente în spațiul lor universitar, ci răzbăteau și dincolo de acesta, în sectoare interesând diferite aspecte ale vieții sociale. Mai exact: că aceste ecouri nu se mărgineau să reflecte doar materii și programe de învățământ, ci intrau și într-o largă procesualitate a vremii, axată pe problema de viață a satului românesc și pe valorile culturii țărănești reieșite din acesta.

Ca într-o largă paranteză, cu titlu de informație pregătitoare, dezvoltările ce urmează își propun să scruteze în fresca acestei procesualități.

CHESTIUNEA ȚĂRĂNEASCĂ

E nevoie, pentru a urma chestiunii, să coborâm cu multe decenii în urmă, la răskoalele țărănești din 1907.

Ce anume, inițial, a făcut să scapere scânteia acestor răskoale: spolierea țăranilor de către o arendașime hrăpăreață și străină de inima țării ori sistemul medieval al dijmei, practicat pe vaste întinderi moșierești? Este de presupus, oare, că această mișcare țărănească s-ar fi desfășurat într-un mod mai potolit, fără încrâncenări zguduitoare și fără vărsări de sânge, dacă guvernarea conservatoare în ființă s-ar fi sprijinit pe o mai pătrunzătoare cunoaștere a situațiilor și pe o mai multă gândire politică în actele ei? Oare lucrurile mergeau atât de departe și se vedeau atât de amenințătoare, încât să fie nevoie de reprimarea lor prin forță? Și, oricum, presupunând că devenise necesar să se ia o asemenea hotărâre, este cazul să ne întrebăm: s-a meditat îndeajuns asupra acestei hotărâri, s-au încercat și măsuri moderatoare ori, dimpotrivă, în unele locuri s-a procedat empiric, cu reacțiuni de moment, cu radicalisme mai mult sau mai puțin oportune? Și este adevărat, oare, că factori de seamă din societatea noastră își pierduseră în așa grad capul, încât se vedeau gata să ceară ajutor militar trupelor austro-ungare din Ardeal?

Obștea românească, astfel, se vedea silită să treacă prin grele încercări. În multe din cugetele vremii, stăruia o dureroasă nedumerire: cum de a fost posibil ca vrednica și statornică noastră osatură țărănească, tocmai aceasta, să aprindă focuri de natură a zdruncina din rădăcini vechi rânduiești românești? Nu s-a tăcut asupra celor petrecute. Dimpotrivă! Și atunci, în momente de febră ale mișcării, și după aceea, când se putea să se reflecteze mai în liniște asupra celor întâmplate, s-a spus lucrurilor pe nume. S-au întocmit rechizitorii; au fost date pe față diferite vinovății; s-au cerut trageri la răspundere; s-a arătat pe larg ce greșeli s-au făcut. Greșeli – trebuie să precizăm! – de concepție socială, de tactică politică, de interese partizane, de judecăți specioase, de impulsuri emoționale.

Este necesar, însă, să ne îndreptăm privirile și înspre cealaltă față a lucrurilor. Oare, în această tulburătoare împrejurare, societatea românească a vremii s-a dovedit coplesită de amploarea și nocivitatea evenimentelor ori a găsit în ea și resurse regeneratoare, putând s-o ajute într-o cunoaștere mai complexă a fenomenului?

Zdruncinul produs de această răscoală țărănească a însemnat, pentru o bună parte din societatea noastră a vremii, și o trezire la realitate. Am fost puși în situația de a constata – mai pe viu, mai sesizant, cu mai mult simț de răspundere – cât de departe ne aflăm de adevărurile problemei rurale. Vechile dispoziții din Regulamentul Organic, cu ușoara lor înclinare liberalizată, reforma agrară impusă de Cuza Vodă prin lovitura de stat din 1864, noile împroprietăriți din 1888, toate acestea fuseseră doar incipiente, cel mult etape intermediare, în nici un caz și rezolvări propriu-zise. Or, iată, evenimentele recente arătară că problema era acută, că rezolvarea ei nu mai trebuia să întârzie.

Două mari reforme începeau să-și facă drum în viața politică a țării: sufragiul universal și împroprietărirea agrară. Partidul Liberal, de fapt principalul inițiator și susținător al acestor reforme, propunea chiar să se treacă de îndată la legiferarea lor. Dar evenimente externe intervenite între timp – chestiunea balcanică, diferite premoniții și, curând, însăși izbucnirea primului război mondial – au făcut ca legiferarea proiectată să iasă din actualitate. Nu era o părăsire a problemei, ci, sub constrângerea evenimentelor, numai o amânare.

Chestiunea avea să revină pe tapet peste un număr de ani, în 1917, în împrejurări istorice, într-un climat de încordare morală, totul într-o atmosferă de rară măreție. S-au petrecut atunci o seamă de lucruri mari peste care ar fi păcat ca memoria românească să nu se aplece cu pătrundere și dreaptă reculegere.

1917... ne aflăm în cel de-al doilea an de la intrarea noastră în primul război mondial. Jumătate din teritoriul nostru național se afla sub ocupație germană. Aceasta, însă, nu însemna că am fi fost cu totul învinși și, deci, în situația de a capitula. Instituțiile statale, refugiate în Moldova, continuau să funcționeze. Realizarea idealului nostru național – *reîntregirea* – stăruie mai departe în voința de viață a comunității noastre românești. Cu toate greutățile cărora trebuia să le facem față, credința noastră în victoria finală rămânea întreagă în picioare. Un guvern de alianță națională – Ion I. C. Brătianu-Take Ionescu – se înscria în istoria noastră contemporană ca un guvern al regenerării armatei și rezistenței noastre civile. Această hotărâre cerea sacrificii mari. Țara – în tăcere, cu credință – le consimțea; aceasta, nu doar ca dispoziții și măsuri inerente de guvernare, ci și ca porunci provenind de undeva mai de sus, din destinul și datoria noastră ca popor.

Efectivele regimentelor noastre, în majoritatea lor, erau alcătuite din țărani. Li se cerea acestora, acum, spirit și voință de sacrificiu. Trebuia, totodată, să li se dea și o asigurare. Și anume: aceea că jertfa lor de sânge nu va fi zadarnică. O veche promisiune, astfel, revenea în lumină. Regele Ferdinand I, în această situație, s-a dovedit purtător de cuvânt. Într-o proclamație către armată, anunța că, întorși la

vatra lor țărănească, soldații de azi vor redeveni plugari, că vor avea bucata lor de pământ pe care, în deplină proprietate, s-o poată munci, în liniște, ei și urmașii lor. Cuvinte înalte, profetice, mobilizatoare. Luptătorii noștri – de la Oituz, Mărăști, Mărășești ș.a. – aceia prin care s-a refăcut frontul și prin care a reînceput să ni se netezească drumul spre victorie, le-au avut în minte ca îndemnuri de viață și ca purtătoare de adevăruri românești. La Iași, în iunie 1917, Camera și Senatul, constituite în parlament pentru revizuirea Constituției, la capătul unor discuții intense, dar edificatoare în ultimă instanță, au votat cele două mari promisiuni, făcute cu mulți ani în urmă: sufragiul universal și legea agrară.

Faptul – contrariu de ce se întâmplă adesea – nu a rămas doar pe hârtie. Democrația românească – să-i spunem *tânăra* noastră democrație – se vedea pusă în fața unui examen greu, cu deopotrivă demnitate istorică și morală. În ce privește sufragiul universal, ce conta deocamdată era că, prin instituirea lui, luau sfârșit vechile colegii censitare, surse de nemulțumiri și discriminări sociale. Din sufragiul universal, deocamdată, adoptam ideea. Însă, până a se ajunge și la soluții sau rezultate corespunzătoare, ne dădeam seama că vor trebui să treacă încă ani întregi de ucenicie și de educație politică. Ani, anume însumând în sinteza lor, convingere democratică, gândire socială, disciplină cetățenească. Cu reforma agrară, însă, situația se prezenta în mod diferit. La aplicarea acesteia era necesar să se treacă neîntârziat. Este de presupus că în destule conștiințe din epocă, în rândurile acelor care decădeau din rangul și beneficiile lor de moșieri, pulsau nemulțumiri, se schițau proteste. Public, însă, aceste reacțiuni nu au ieșit la suprafață. Procesul s-a petrecut în liniște, cu demnitate, în notă de patriotism luminat, pe alocuri și cu adevărate accente de abnegație.

Ce ne spun, în lumina retrospectivei de față, aceste lucruri? Incontestabil, capitolul acestei răscoale țărănești a fost un capitol dureros, cauzele care l-au provocat porneau din ambele tabere. Asupra unora din manifestări – izbucniri temperamentale, pasionalități de moment, contagiuni de psihologie colectivă, răfuieli, răzbunări personale ș.a. – putem lăsa să se așeze uitarea. Însă, asupra altora – cele interesând de aproape structuri și moduri de viață ale civilizației noastre românești – era necesar, și este în continuare tot atât de necesar, ca judecata noastră critică să rămână în funcțiune.

Răscoala nu s-a consumat ca un simplu foc de paie, cu vâlvătăi de groază, ci s-a dovedit și lecție severă, în felul ei implacabilă, obligându-ne la mai multă cunoaștere istorică, la o mai atentă gândire socială, la mai multă ordine și fermitate în actele noastre de guvernare. Nu cumva, pentru că trebuia să ținem pasul cu dezvoltările moderne ale orașelor și ale burgheziei naționale, lăsam într-o anume suspensie ceea ce, ca popor și ca specific românesc, datorăm satelor și umanității noastre țărănești? În planurile noastre de viață, ca națiune, există oare năzuințe și revendicări, de la cele material-economice și până la cele de ordin ideal pe planuri de cultură, pentru a căror împlinire, în mod primordial, să nu avem nevoie de

brațul, de înțelepciunea matriceală și de vrednicia țărânimii noastre? Ei bine, putem afirma – eventual fie și cu un fel de consolație împăciuitoare în sentimentul nostru comun – că lumea românească nu a rămas străină de aceste gânduri și constatări. Încă de a doua zi, după potolirea răscoalei, dovezile au început să curgă. Avem de numărat în rândul acestora: noi atribuții în organizarea și activitatea Casei Rurale, înființarea de judecătoria sătești, îmbunătățiri în sistemul învoielilor agricole, mai multe posturi de jandarmerie rurală ș.a. Ne-a fost dat să asistăm – fapt inedit, demn de a fi reținut – la sprijinul pe care un parlament conservator, în bun spirit de colaborare, l-a dat unei formații politice opuse, însărcinate ca, în caz de nevoie, să stăpânească situația și prin mijloace autoritare.

Logica marxist-leninistă se arată gata să clarifice această colaborare drept „monstruoasă coaliție”; în realitate, era un act sănătos, de categorică oportunitate politică, în rețeaua de împrejurări pe atunci la ordinea zilei.

Ce putem conchide, la capătul acestor recapitulări?

Poate că viața noastră publică, solicitată cu titlu prioritar în atâtea alte direcții de afirmare în procesul dezvoltării noastre moderne, nu a știut să prevadă la vreme și să evite izbucnirea răscoalei țărănești din 1907. Dar, – trebuie să recunoaștem! – nici nu a rămas cu totul în afara chestiunii. A știut – în orice caz s-a străduit – să facă din acest eveniment o cuprinzătoare și sesizantă lecție de istorie națională. Nu s-a grăbit să închidă acest dosar, scoțându-l astfel din raza celor interesați să-l cunoască în profunzimea lui.

Să nu spunem că în cele nouă decenii, ce s-au scurs de la toiul evenimentelor încoace, cercetarea noastră generală asupra răscoalei țărănești din 1907 ar fi ajuns la explicații, statuări și limpeziri definitive. Sunt în joc, nu numai aspecte sociale și economice ale chestiunii, ci și largi reverberații de natură spirituală, privind viața psihologică a satului românesc, forme de creație artistică și, în genere, specificuri ale culturii noastre țărănești. Așa fiind, este necesar să se știe că activitatea Școlii Sociologice de la București – în speță cercetarea monografică – nu se cantona exclusiv în spațiul ei universitar, ci lua loc și într-o întregă contextualitate de cultură modernă românească, având în centrul ei problema satului autohton.

Dezvoltările ce urmează își propun să treacă în revistă o seamă de aspecte constitutive ale acestei contextualități.

„ROMÂNISMUL” ÎN CONCEPȚIA LUI C. RĂDULESCU-MOTRU

Problema fenomenului românesc ocupă un loc primordial în gândirea filosofică a lui C. Rădulescu-Motru. Începută cu multe decenii în urmă, în *Cultura română și politicianismul*, continuată și adâncită în *Personalismul energetic*, această gândire își găsește precizarea ei ultimă în lucrarea *Românismul – Catechismul unei noi spiritualități*, apărută în 1937.

Gânditorul socotește că dezvoltarea modernă a societății noastre a început prin a fi tributară unor influențe venite din Apus. Procesul s-a desfășurat, multe decenii de-a rândul, fără a ne întreba dacă instituțiile luate de la străini corespundeau sau nu cu firea poporului nostru. Spiritualitatea pașoptistă a fost croită, de la început până la sfârșit, pe măsura intereselor burgheze. Această spiritualitate, continuând încă, ne silește să trăim o viață oarecum nefirească, departe de o conștiință adevărată a destinului nostru ca neam. Crezul sufletesc de care avem nevoie acum trebuie să crească din rădăcinile realității românești.

Ca menire practică, românismul are de dat statului nostru o organizare nouă, de natură să-l lege cu rădăcini, mai adânci, de realitatea noastră națională. Statul, ca simplă ficțiune juridică, așa cum l-a considerat ideologia burgheză a secolului al XIX-lea și cum s-a reflectat în mintea tuturor reformatorilor noștri moderni, nu mai are sens să existe. De acum înainte, el va trebui să se identifice cu menirea națiunii. În acest scop, este necesar să instituim o politică a satului, plecând de la premisa că acesta alcătuiește forma cea mai adâncă și mai statornică a realității românești.

Să-i dăm cuvântul gânditorului însuși, în această chestiune: „Din punct de vedere politic și cultural, organizația satului reflecta ordine și armonie. Această organizație îngăduia o largă autonomie. Țăranii aveau administrație și justiție la ei în sat, chiar și organizarea armatei era pe sat. Numai în cazuri foarte rare, li se impunea să recurgă în afară de sat, la dregătorii cei mari și la Vodă. Deși Biserica se mărginea la rolul de tradiție creștină, iar școala era redusă la experiența celor bătrâni și la bunul simț, cu toate acestea, o producție culturală a existat. Ea trece și astăzi drept foarte originală. O învățăm în toate școlile ca pe o neîntrecută literatură populară și o adorăm în muzee ca pe însăși arta noastră națională. Dacă adăugăm la aceste manifestări de artă populară și producția pe teren industrial, avem o imagine aproape completă despre ce a fost vechea organizație a satului: o gospodărie perfect echilibrată, în mijlocul căreia țăranimea își găsea hrana, îmbrăcămintea, ordinea politică și satisfacerea nevoilor ei culturale într-o autonomie completă. Și această organizare autonomă, aproape suverană, o avea micul sat român, într-o vreme când, deasupra lui, Statul nu era deloc consolidat. Și ceva mai mult: când Statul se schimba după șansele pe care le aducea războiul, declarat în permanență. În mijlocul unui haos de popoare, popoare care veneau și se duceau ca purtate de vânt, mica organizare a satului s-a menținut, înfruntând toate vijeliile, pentru ca să aducă cu ea, după multe secole în urmă, la lumina zilei, minunea istorică a continuității poporului românesc pe pământul Daciei. Fără autonomia satelor nu ar fi fost națiunea română (*Românismul*)”.

C. Rădulescu-Motru consideră că această „frumoasă viață” a satelor românești a fost dizolvată de către spiritul burghez al naționalismului nostru din secolul al XIX-lea. Faptul, – precizează gânditorul nostru – constituie o nefericire. Vechiul sat reprezenta o unitate organică; astăzi, satul este adus în situația de „unitate teritorial-administrativă”, trebuind să asculte de norme și sisteme orășenești, străine

de firea lui adevărată. Din „om al pământului”, astfel, țăranul era îndemnat să devină, în notă mic-burgheză, un *homo-oeconomicus*. Rezultatele acestei acțiuni se cunosc. Au dus la o viață publică artificială, la un sistem de cultură care nu oglindea adevăratele posibilități de creație ale neamului nostru, la o îndepărtare sufletească de realitățile noastre sătești și, în genere, la o conștiință de neam neîndeajuns de fermă și de organizată.

Românismul – proclamă C. Rădulescu-Motru – este doctrina chemată să pună capăt unei crize sufletești ce domnește în viața poporului nostru. În mai multe privințe, naționalismul din secolul trecut nu a corespuns așteptărilor noastre. Trebuia ca acest naționalism să ne ajute a pune în valoare resursele noastre naturale; de fapt, nu ne-a dat altceva decât un simplu cadru legal. Avem de remediat două mari slăbiciuni de care a suferit secolul al XIX-lea: *a.* lipsa de încredere în virtuțile neamului și *b.* o prea multă ușurință în imitarea străinătății. Sunt greșeli în care au căzut toți conducătorii noștri din acel timp, fie că făceau parte din tabăra conservatoare, fie din cea liberală.

Bineînțeles, – ne spune gânditorul – românismul nu trebuie conceput ca o revenire brutală la trecut. Între ideea de „uniformitate” și cea de „continuitate” există deosebiri de esență; ar fi o eroare să le confundăm. După cum în trecut satul a fost o „cetate a românismului”, tot așa va trebui să se considere și de acum înainte. Aceasta, însă, nu înseamnă că trebuie să facem din sat un oficiu refractar oricărui progres și oricărei transformări, ci trebuie ajutat a-și recăpăta autonomia lui de totdeauna. „Românismul este școala energiei românești. Prin aceasta, înțelegem că este spiritualitate capabilă să dea încredere în viitorul neamului. Am avut începuturi de organizare politică și culturală, pe care orice popor le-ar cinsti. Și avem încă destulă vitalitate pentru a înfrunta cu succes o perioadă de renaștere. Putem organiza din nou satul nostru țărănesc, din punct de vedere sanitar, administrativ și economic, pentru a face din el o fortăreață a neamului. Avem destule inteligențe, în diferitele pături ale populației, pentru ca să realizăm prin ele o școală nouă, atât la sat, cât și la oraș. Avem amintirea încă vie a războiului nostru pentru întregirea neamului. Este timpul să avem curajul ca, după întregirea neamului, să ne afirmăm și credința în valoarea neamului”.

Românismul – carte pe care C. Rădulescu-Motru a gândit-o ca pe un catechism de ordine sufletească și morală trebuind să prezideze la cunoașterea și afirmarea fenomenului românesc în întregimea lui – a produs o impresie puternică. Apărea într-un moment (anul 1937) în care mișcarea legionară, în plină desfășurare doctrinară, nu mai puțin și în vizibilă dorință de cucerire a puterii, încerca în felul ei crispat, totalitar, să monopolizeze conceptul de naționalism. Într-o asemenea atmosferă, ce se încărca de neliniște și confuzie, cu navigări crescânde în ape turburi, cu inspirații străine, dar camuflate insidios în declamații băștinașe, scrierea profesorului nostru era binevenită.

Poate că termenul în sine, *românism*, nu părea în totul fericit. Fie pentru că putea să răsune oarecum patriotard, fie pentru că atâtea *isme* la modă puneau pe acest fel de flexiune verbală și un stigmat estetic pe lângă cel ideologic. Fapt e că termenul – cel puțin în unele sfere intelectuale – întâmpina o anumită rezistență. Ce interesa, însă, era conținutul în joc. Acesta se dovedea revelator și sesizant. Îndemna, în mod pregnant, la cunoaștere și reflecție. Impunea și judecată istorică, și concentrare morală. Cerea să se ia în seamă tot ce putea să intre în procesualitatea fenomenului românesc: de la fapte de matrice etnică până la valori constituite prin devenire și cultură. Toate acestea, nu ca invocarea totalitară – cu ancorările acesteia în misticism primar, cu exaltările ei profetizante, cu glasurile ei încărcate de vindicație și răzbunare – ci într-un spirit fecund, adânc, purtând în el înțelesuri ale vredniciei și ale rezistenței noastre ca popor.

C. Rădulescu-Motru, atunci, se afla în însăși plenitudinea de sinteză a vârstei și operei sale. Era înconjurat de respect unanim; societatea noastră – cu admirație, cu deferență, cu afecțiune – îl număra printre înțelepții și sfătuitoarii țării. În învățătura sa – în acest stadiu și la aceste niveluri – nu mai era doar o învățătură putând fi rostită de la catedră; ea se adresa și națiunii întregi, în mod avertizator, totodată și edificator.

Și un alt aspect, în argumentările lui C. Rădulescu-Motru, poate trezi unele îndoieli și reticențe. E vorba de rechizitoriile pe care analistul le îndreaptă împotriva revoluției noastre burgheze. Acesta, într-adevăr, recunoaște că pașoptismul și-a avut partea lui de însemnătate în crearea statului român modern; dar, imediat, a ținut și să adauge: ca spiritualitate, această revoluție burgheză nu a știut să treacă praguri, să pătrundă și într-o sferă mai de esență a comunității noastre ca popor. Este greșit să se spună că pașoptismul ar fi plutit mai mult în sfere abstracte, ignorând date autohtone și realități istorice. Nu a fost tributar, exclusiv unor influențe și împrumuturi străine. Nu s-a adresat numai *statului*, ci și *națiunii* în esența ei. Incontestabil, secolul al XIX-lea a împrumutat forme apusene de cultură și civilizație. Trebuie să avem în vedere, însă, că în epoca aceea asemenea împrumuturi erau curente; ele alcătuiau, deopotrivă, și un mod de manifestare spirituală a lumii europene, și o metodă prin care o seamă de state păseau la realizarea destinului lor național. Afară de aceasta, trebuie să recunoaștem că multe din formele în chestiune nu au fost preluate în mod mecanic și rudimentar, ci au fost asimilate și adaptate în așa fel încât, la un moment dat, să poată apărea ca reacțiuni firești, în deplin acord cu problemele și finalitățile de viață ale națiunii noastre. Sentimentul național pașoptist – în liniile lui generale – a fost un sentiment activ, generos, înțelegător. am putea spune și neînfricat. E necesar să ne amintim, în această chestiune, că prin acțiunea pașoptistă au fost scoase la iveală importante zăcămintele ale istoriei, ale tradiției, ale etnicității, ale sensibilității locale. Și, de asemenea, e necesar să admitem că pașoptismul a fost prima spiritualitate care a deschis cu putere problema clasei țărănești, nu numai sub

raport politic, economic și social, ci cu pătrunderi integrale în multe direcții de viață ale existenței românești.

SCRUTĂRI ÎN SISTEMUL DE GÂNDIRE AL LUI ZELETIN

Gândirea sociologică a lui Ștefan Zeletin s-a născut și dintr-un impuls etic. Drama războiului nostru din 1916–1918, pe care Zeletin o trăise pe front ca ofițer de infanterie, l-a tulburat profund. În tot acest timp, el s-a simțit sufletește un răzvrătit, în special împotriva păturii conducătoare a societății românești. Astfel, cercetările lui sociale au pornit din nevoia intimă de a critica și de a biciui o seamă de realități majore la care asista. Fiind un spirit metodic și științific, este de înțeles că aceste studii nu puteau să rămână la sfârșit ca simplu caracter de manifestări subiective. Urmând un proces, perfect explicabil în conștiința lui ca om de știință, aceste studii s-au transformat treptat-treptat într-o înlănțuire sistematică, menită ca la capătul ei să devină o serioasă construcție de știință socială românească.

Gândirea filosofică a lui Zeletin este străbătută de un spirit istoric extras din concepțiile lui Hegel și ale lui Marx. Adept ortodox al materialismului istoric, Zeletin are convingerea că istoria se înlănțuie pe linia strictă a unor necesități de neîndepărtat, în care „cauza cauzelor” o va constitui întotdeauna factorul economic, reprezentat prin formele de evoluție ale capitalului. Urmând această idee conducătoare, Zeletin privește procesul social al culturii românești moderne în lumina unui antagonism tipic. Anume: antagonismul dintre forțele revoluționare și cele reacționare ale societății românești moderne, provocate de apariția capitalismului național o dată cu întemeierea păturii burgheze.

Viața românească modernă – proclamă Zeletin – nu are încă toată unitatea ce i s-ar cuveni, luând în calcul posibilitățile de viață de care dispune și momentul istoric în care se află. Apariția istorică a capitalismului național, precum și formarea păturii burgheze corespunzătoare, au creat țării noastre un substrat economic real; un substrat – ni se precizează – care și-a îndeplinit misiunea lui socială cu pătrundere și justete. Din prima clipă a apariției lui, noul nostru capitalism a lucrat cu trageră de inimă și cu folos, deschizând societății românești numeroase cărări de viață, toate câte erau de puțință și câte aveau să asigure o operă de progres material și de modernizare a țării noastre.

Întrucât scena vieții noastre sociale era ocupată și predominată de ascensiunea burgheziei, în mod aproape inerent, factorii spirituali au rămas mai în umbră, trebuind să plutească în atmosferă cu notă retrogradă și reacționară. Așa se face că faza de cultură a vieții românești moderne se caracterizează, în bună parte, printr-un fel de înverșunare împotriva ordinii sociale burgheze.

„Junimea” – declară Zeletin – stă în fruntea acestei porniri. Critica ei socială și culturală s-a definit prin formula „formă fără fond”. Succesul acestei formule, într-adevăr, a fost remarcabil. Pe largi porțiuni, punctele ei de vedere au constituit

pentru mentalitatea noastră culturală aproape o dogmă. Zeletin, însă, îi pune în față o obiecție serioasă: aceea că această explicație este lipsită de spirit sociologic. De-a lungul întregii ei manifestări – ni se spune mai departe – atitudinea junimistă nu a fost decât „indignarea abstractă a unor capete abstracte”, care au refuzat o mulțime de lucruri evidente. Și, în special, au refuzat să înțeleagă că, oricum, oamenii care au creat civilizația materială a vieții românești moderne nu puteau fi niște „aventurieri” ai istoriei. Unor oameni cu misiune precisă, care trebuiau să întemeieze un capitalism național, după legile tipice ale oricărui capitalism din lume, nu li se putea cere mai mult decât puteau să dea. Adică, nu li se putea cere nici suflet agrarian, nici nostalgii față de vechea formă a instituțiilor românești și nici înțelegeri subtile, prinse în lumea de vis și de contemplări ale unei tradiții sau alta.

Naționalismul nostru, acela care a luat ființă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a constituit, și el, o manifestare cu trăsături reacționare. În măsura în care acest naționalism se va întrece în a idealiza trecutul, el nu va înceta o clipă de a defăima prezentul, neiertându-i că a dizolvat atâtea dintre vechile forme ale vieții românești. Refuzând o înțelegere științifică a realităților sociale, acest naționalism va stăruie în a fi sentimental și critic, concentrându-și puterile sufletești, nu înspre organizarea viitorului, ci înspre nostalgia trecutului. Ca și junimismul, nu mai puțin, noul naționalism se caracterizează prin aceeași îndârjire sistematică împotriva burgheziei naționale și a rolului ei istoric.

Atitudinea lui Zeletin este fermă. Are convingerea că reacțiunea română nu a știut să dea culturii noastre o temelie adevărată, care să corespundă stadiului de evoluție istorică în care se află, în raport cu apariția capitalismului autohton și cu formarea burgheziei naționale. Pe cât de „neistorică”, această reacțiune s-a dovedit și tot atâta de „neștiințifică”. Pornește de la ideea unui suflet românesc dat, ca realitate absolută, imobilă; și, de aceea, ajunge să privească cu „dușmănie” toate manifestările care, într-un fel sau altul, ar duce la transformarea lui.

Până la introducerea sufragiului universal, mișcarea reacționară s-a desfășurat mai mult la orașe. Aici, succesul ei a fost întreg și zgomotos. După primul război mondial, amploarea ei a devenit și mai mare. Constatând acest fapt, Zeletin se afirmă și mai energic decât până acum. Are sentimentul că întreaga noastră mișcare culturală stă sub o influență copleșitoare a „ideologiei reacționare”. Tânărul român iese din „mașina educației oficiale” cu impresii de aversiune față de burghezia noastră națională.

„Dar am arătat pe larg – precizează gânditorul – și orice sociolog înțelege lesne acest lucru, că la noi, ca în orice societate modernă, soarta țării se identifică cu soarta burgheziei ei naționale. Dezvoltarea capitalismului înseamnă creșterea forței și avuției naționale, după cum înăbușirea capitalismului ar însemna îndrumarea către mizerie și barbarie”.

Procesul în discuție are importante repercusiuni și asupra satului românesc. Votul obștesc a contribuit ca ideologia revoluționară, după ce „a cucerit orașele”,

să se întindă și asupra satelor. Țărănimea noastră, acum, află prin diferiți soli ai unei propagande curente, că „tot ce s-a făcut la noi este o spoială”, că „stăpânitorii noștri sunt niște străini care nu au înțeles niciodată nevoile țării”, că „toată comedia civilizației noastre este întreținută din sudoarea țărânimii, de ale cărei suferințe nu se îngrijește nimeni” ș.a.m.d.

Concluzia gândită de Zeletin în lumina acestor constatări este spusă răspicat în *Burghesia română. Originea și rolul ei istoric*, cartea sa fundamentală. Autorul cărții crede în necesitatea grabnică a unei noi culturi românești. Revoluția socială și economică, aceea care a dus la formarea capitalismului și burgheziei naționale, nu se poate opri la atâta. Ea trebuie urmată, neîntârziat, de o *revoluție sufletească*. În ce va consta misiunea acesteia? Ni se spune fără înconjur: în îndepărtarea ideologiei rurale și înlocuirea ei cu una burgheză. Comunitatea românească dispune de elemente capabile să susțină în mod mulțumitor o asemenea revoluție. Aceasta este singura cale posibilă, în măsură a înfăptui acordul necesar între *materia* și *spiritul* realității românești.

Procesul acestei realități românești, așa cum apare în gândirea zeletiniană, se prinde în unghiul de înțelegere al unei singure ideologii: ideologia burgheză. Or, națiunea românească a existat, ca entitate politică, socială și sufletească, și înainte de apariția burgheziei. În toată această epocă anterioară, nu se poate tăgădui că națiunea română nu a făcut dovada unei existențe culturale certe, cu autonomia, cu personalismul ei definit, cu formele ei caracteristice. Despre toate acestea, gândirea zeletiniană nu face nici o mențiune; le consideră ca și cum nici nu ar fi existat sau, oricum, ca și cum nu ar reprezenta o însemnătate aparte.

Zeletin ne spune în mod răspicat: nu trebuie o emancipare totală a elementelor sufletului rural; trebuie, în schimb, să se alcătuiască o mentalitate corespunzătoare realităților burgheze cerute de momentul istoric în care ne aflăm. Ponderea chestiunii, deci, cădea doar asupra claselor orășenești, cele în ființă și cele pe cale de înfăptuire. De aici, întrebarea: ce ar urma să se întâmple cu lumea țărănească, aceea care totuși constituie o bază a țării, care are în paza ei pământul roditor, care în momentul de față este încă majoritară sub raport numeric, care în atâtea privințe a ilustrat și continuă să ilustreze destinul nostru ca popor?

Într-un fel, gândirea zeletiniană ia în seamă această întrebare. Preconizează un proces general de formare a unei mentalități burgheze, care să cuprindă în mod treptat, tot grosul populației românești, deci, inclusiv pe locuitorii satelor. Însă, tocmai aici, aflăm unul dintre principalele puncte discutabile în sistemul de care ne ocupăm. Procesul de burghezire s-ar putea întinde asupra populației țărănești, în forma preconizată de gândirea materialist-istorică, numai dacă această populație ar reprezenta o pătură inferioară socialmente, susceptibilă astfel de a primi cu ușurință orice inovație; și, adăugăm, dacă ar fi o pătură fără susțineri și fără adâncimi spirituale într-o tradiție de viață proprie, autonomă. Or, problema clasei noastre țărănești, așa cum răsare tot mai insistent din cercetările ce se fac asupra ei, este

alta. Această clasă reprezintă o structură și o autonomie a ei de veacuri. Ea nu constituie o formă de început sau o formă tranzitorie, ci reprezintă o entitate socială, cu organizare intimă durabilă, bine definită, întemeind încă din vremi îndepărtate o statornică civilizație țărănească.

Așa stând lucrurile, este de la sine înțeles că procesul de burghezire, despre care pomenește gândirea materialist-istorică a lui Zeletin, nu este chiar atât de simplu sau de posibil, pe cât l-a întrevăzut autorul lui. Adevărul este că, în ce privește problemele de esență și evoluție ale păturii noastre țărănești, schemele marxiste se dovedesc improprii.

ȘCOALA SOCIOLOGICĂ DE LA BUCUREȘTI. VOINȚA SOCIALĂ. MONOGRAFIA SOCIOLOGICĂ. ȘTIINȚA NAȚIUNII

Sistemul de gândire inițiat de profesorul Dimitrie Gusti – sistem ce-și face drum în conștiința științifică a vremii sub denumirea „Școala Sociologică de la București” – așază în centrul său problema *națiunii*.

Națiunea – se proclamă dintr-un început în acest sistem – este unitate socială completă. Își poate stabili finalitățile prin ea însăși; și tot prin ea însăși poate ajunge la mijloacele capabile să le realizeze. Nu există propriu-zis vreo unitate socială mai mare de care națiunea să depindă, față de care să alcătuiască – de exemplu – o subunitate. Internaționalismul nu reprezintă o realitate supranațională, ci este expresia unui raport propriu și necesar dintre națiuni. Iată, textual, precizarea autorului:

„Internaționalismul nu înseamnă supra-naționalism sau cosmopolitism, ci legătură între națiuni. Cu alte cuvinte, internaționalismul adevărat nu desființează națiunile, ci le privește doar în raporturile dintre ele. Pe calea aceasta dobândim și conceptul just despre umanitate. Căci națiunile laolaltă, în eforturile lor comune pe căile civilizației, dau naștere umanității, nu în sensul antinaționalist, al umanitariștilor fără patrie, ci în sensul naționalist, ca realitate care reflectă ființa națiunilor și energia lor creatoare. Dincolo de națiuni, nu se ivește umanitatea ca o lume stătătoare, ci umanitatea ca totalitate a națiunilor, ca armonie a ființelor naționale, originale, specifice”.

Concepția despre națiune – în sistemul de gândire amintit – fixează în linii generale următoarele: o națiune se întemeiază pe voința socială a celor care o susțin, iar mișcarea pe care această voință o imprimă colectivității naționale se încorporează într-o cultură națională, realizare specifică, dătătoare de măsură, în ce privește existența și legitimitatea unei națiuni.

Voința socială nu reprezintă o simplă desfășurare de energie, oarbă, nediferențiată. De asemenea, nu trebuie privită ca un impuls biologic sau ca un psihism oarecare, dar nici ca un principiu metafizic. Voința socială constituie o realitate autonomă, cu legi de funcționare proprii, ce răsar dintr-un mecanism

special, altul decât acela care comandă actele de comportare psihologică curentă ale indivizilor. Ea presupune sensuri și o direcție organizată. „Voința socială poate fi înțeleasă ca fenomen, ca fapt, ca obiect, ca ceva devenit, ori ca proces, eveniment, ca ceva care devine”. Cu alte cuvinte, nu poate fi înțeleasă, fără a postula în legătură cu ea o finalitate socială sau istorică, a cărei realizare să și-o impună cu strășnicie și în mod necondiționat.

Voința socială, deci, nu este o categorie întâmplătoare și nici una mecanică. Legile fizice și biologice nu ar putea să ne explice, din tot cuprinsul care o reprezintă, decât cel mult integrarea ei în armonia generală a existenței. În schimb, nu ar putea să explice nimic din specificul ei funcțional.

Același lucru s-ar putea spune despre raporturile voinței sociale cu legile psihologice. Voința socială le depășește. Desigur, în procesele acestei voințe, posibilitățile psihice ale indivizilor au un rol necesar, însă nu și un rol exclusiv, așa încât, să fie de ajuns ca prin aceste posibilități psihice să căpătăm imaginea completă a voinței sociale. Această voință nu este numai o adunare de forțe sufletești, ci o sinteză a lor, o realitate cu legi proprii și cu posibilități care privesc pătrunzător, până în depărtările metafizice ale realității sociale. Astfel, putem să ne dăm seama că voința socială trece dincolo de legile cauzalității. Raportul dintre cauză și efect nu-i măsoară întinderea și nu poate explica nimic esențial din realitatea ei adevărată. În mod necesar, voința socială trebuie înscrisă într-o ordine teleologică. Puterea ei crește din realitatea succesivă a scopurilor care îi aparțin structural. Fără existența acestora, voința socială nu ar reprezenta decât o forță oarbă, firește, cu un rol oarecare în marele determinism al universului social, dar, în nici un caz, cu acela de impuls hotărâtor al creației sociale. În viața animală, voința are o finalitate biologică; în viața socială, finalitatea voinței pe care se sprijină este de natură istorică și socială.

Prin postularea ideii de scop, de finalitate culturală, intrăm sau, în orice caz, ne apropiem de domeniul eticului. Scopurile care cad în raza voinței sociale nu au o înfățișare haotică, ci una organizată. Prin aceasta, ele includ posibilitatea progresului; adică trăiesc într-o perspectivă de valori care duc, în mod necesar, la fixarea sau măcar la postularea eticului. Dacă am încerca să despărțim voința socială de ideea de etic, am cădea într-o operație absurdă, fără temei logic și fără realitate. În acțiunea de viață căreia îi dă curs, individul nu ascultă numai de voința lui proprie, ci și de o voință de deasupra acesteia, a totului din care face parte; o voință pe care totuși nu și-o simte străină de aspirațiile lui, ci dimpotrivă, legată adânc, organic, de sensul pe care îl are de reprezentat în lume.

Să pășim mai departe, la câteva precizări în legătură cu cealaltă noțiune ce ne interesează aici: *cultura*. Definiția culturii este greu de dat. Domeniile și interferențele care iau parte la alcătuirea ei sunt multe și variabile. Definiția, odată formulată, nu reprezintă un punct terminus, ci un text nou, într-o dialectică necesară, ai cărei termeni nu se închid vreodată. De la norma dată de o definiție se

naște, în mod necesar, o altă normă. Totuși, în mulțimea acestor variații pot fi recunoscute unele forme statornice. Acestea sunt formele care alcătuiesc structura de bază a noțiunii și care justifică, în linii generale, unitatea preocupărilor din jurul ei. Între aceste forme statornice, una care ni se înfățișează ca fundamental caracteristică este aceea a unei implicații etice.

Aceste două noțiuni, *voința socială* și *cultura*, atât în ce privește poziția lor fenomenologică, precum și în ce privește raporturile lor necesare cu societatea întrunesc importante consensuri ale gândirii filosofice moderne. Raportarea lor la realitatea specifică a națiunii, în așa fel încât ele să apară ca înseși condițiile de viață ale acesteia, alcătuiește poziția caracteristică a gândirii sociologice a profesorului Dimitrie Gusti. Ideea care se naște din această raportare este fecundă. Ea constituie, în știința și gândirea românească de astăzi, o importantă temă de explicare și de acțiune privind realitatea socială. Și anume: constituie o premisă fundamentală pentru celelalte două care întregesc sistemul de gândire amintit: *concepția monografică* și postularea unei *științe a națiunii românești*.

Sistemul de gândire schițat în dezvoltările de mai sus constituie baza doctrinară pe care s-a clădit problema monografiei sociologice. Acest sistem ne indică aspectele care trebuiesc urmărite pe teren, în cercetarea realității sociale. Această cercetare se va putea face, în chipul cel mai potrivit și mai dătător de rezultate, sub forma monografiei sociale. Adică, sub forma studierii unităților sociale direct pe teren, atât în aspectele lor constitutive, cât și sub al celor funcționale: cadre, manifestări, paralelismul lor, unități subordonate, voință, tendințe de autonomie, mersul spre realizarea personalității.

„Cercetarea sociologică (prin metoda monografică, n.a.) nu poate fi o simplă înregistrare de fapte; ea este o pătrundere activă în ființa realității, o scormonire de sensuri și o transpunere a realității în termenii și operațiile de lămurire ale științei”. Mai departe, profesorul adaugă: „Monografia are de împlinit cunoașterea integrală a realității sociale, în esența, manifestările și condițiile ei de viață, de la formele concrete și fragmentare până la cele mai abstracte și universale”.

Opera monografică românească trebuie să pornească cu *satul*. În viața noastră etnică și națională, satul este forma de bază, forma structurală, care determină și condiționează procesul autentic de istorie și de cultură al națiunii noastre. „...Satul este sanctuarul unde s-a refugiat și se păstrează manifestarea de viață a poporului român; el este tipul rezumativ, sinteza neamului; căci satul este încarnarea unei vieți românești, într-un colț minuscul al umanității. Prin o tenacitate panteistă, satul este păstrătorul raporturilor metafizice ale națiunii cu eternitatea”. De aceea, satul trebuie studiat în toată mulțimea și întinderea problemelor. Firește, asemenea cercetări nu trebuie să se limiteze la câteva, ci e bine să cuprindă cât mai multe sate. Atunci când o asemenea cercetare va cuprinde un număr suficient de sate, alese cu grijă dintre cele mai caracteristice, vom fi în posesia unui însemnat material de date, pe baza căruia vom putea să pășim, cu siguranță, la caracterizarea și înțelegerea sintetică a națiunii românești.

Studierea unei națiuni reclamă condiții specifice; nu poate fi făcută dintr-o dată și oricum. Adică, nu poate fi făcută cu construcții imaginative, cu clasificări arbitrarii, după criterii izvorând din impresionismul și subiectivitatea cercetătorilor. De asemenea, o astfel de studiere nu s-ar putea reduce la o analiză fragmentară a diferitelor unități sociale, luându-le una câte una, fără a le cuprinde, cu perfectă grijă metodică, în complexitatea relațiilor lor funcționale. Comparându-le și apropiindu-le după posibilitățile lor de legătură reciprocă, cunoașterea monografică este astfel în măsură să ducă la viziuni sintetice, cuprinzând caracterele generale ale întregii realități românești. Deci, se va putea ajunge la un cuprins de date fundamentale, menite să întemeieze o nouă și sintetică disciplină științifică: *știința a națiunii*.

Știința națiunii – iată un concept edificator asupra căruia considerăm necesar să reflectăm adânc. Această nouă știință nu ar veni în conflict cu nici una din științele existente. În special, contrar a ce s-a spus și se spune pe alocuri, nu ar umbri ceva din raza de preocupări a istoriei. Istoria este ținută să ne dea imaginea trecutului pe bază de documente calificate. Au precizie, fermitate aceste documente, însă sunt reci și imobile; forța aceea fluidică, atât de necesară în mișcările vieții, a dispărut din ele.

„O națiune – proclamă autorul sistemului – este o unitate socială vie, în neconținută prefacere; de aceea, ea nu-și poate statornici îndrumările numai după fazele pe care le-a străbătut și la care întoarcerea este imposibilă, ci numai după forțele vie care, având rădăcini puternice în trecut, își păstrează puterea lor de acțiune fie în actualitate, fie pentru viitor”.

De ceea ce se cuprinde în actualitate, de ceea ce a trecut în patrimoniul viu, de ceea ce, pomind de la prezent, va trebui să se petreacă în viitor, de toate acestea, are să se ocupe sociologia; și anume, ramura sau disciplina ei denumită *știința națiunii*.

O primă îndatorire a acestei discipline este să ducă la cunoașterea realității românești. Pentru acesta, este necesar contactul direct cu această realitate, în chipul integral pe care îl preconizează cercetarea monografică. Studiarea pe compartimente, – economice, politice, sociale ș.a. – reprezentând fiecare o latură din viața totală a societății, este pasibilă de două pericole: să piardă sensul întregului și să se ajungă la construcții arbitrare.

Bineînțeles, se poate vorbi despre o valabilitate universală a științei națiunii. Deocamdată, însă, primordial este să privim faptul din perspectivă românească. Până acum, referindu-se la națiunea noastră, noi nu avem încă o cunoaștere îndeajuns de cuprinzătoare a acesteia. Multe din ezitățile ori din incongruențele pe care le putem constata în viața noastră publică răsar din această deficiență. Știința națiunii ne poate ajuta să luăm cunoștință și să înțelegem problematica propriei noastre existențe.

Cunoașterea națiunii nu este posibilă dintr-o dată. Este în joc o operă care cade în sarcina unui șir de generații, toate acestea având de împlinit un program cu profunde înrădăcinări spirituale.

„Monografia sociologică, fiind o sinteză în timp și în spațiu a unui colț de țară, o vedere de ansamblu menită să înglobeze într-un tot, atât tradițiile trecutului, cât și realitățile prezentului și posibilitățile viitorului, un instantaneu panoramic atotcuprinzător, care rezumă zăcămintele de poezie și rezervele de energie acumulată ale naționalismului, descoperi cu ochi ageri, sprinteni, proaspeți și sfredelitori, pricinile amortite, ca și principiile de viață, adică principalele caracteristici sociale, politice și etice ale satului și ale orașului românesc”.

De asemenea, sunt mari perspectivele istorice pe care această știință le are de inițiat. Aparent, satul oferă doar un interes limitat; atât cât să corespundă unei vieți sociale elementare, fără nici un fel de ancorări evidente în civilizația modernă propriu-zisă. În fond, nu este așa. Satele sunt depozitarul unei vieți intense, plină de sensuri, care rezumă întreaga înlănțuire a destinului nostru social și, totodată, care exprimă în chip adecvat esențialitatea fenomenului românesc. Iată, deci, valori constitutive, atestând existența unei spiritualități autonome; convingându-se că nu am ființat culturalicește numai prin împrumuturi străine; adevărind că ființa noastră națională nu reprezintă o simplă improvizație a istoriei; și, în fine, demonstrând că munca de creație românească nu se mărginește numai la ceea ce vedem conturându-se material, ci cuprinde și un sistem de bogate planuri spirituale. Identificarea acestor valori ne va pune în situația să înțelegem că, în economia culturii universale, avem de adus o contribuție care să poarte pecetea geniului nostru național. Cu alte cuvinte, că avem de reprezentat o misiune, în opera de realizare a culturii universale. Prin ce are de stabilit teoretic și de înfăptuit practic, știința națiunii trebuie să lumineze și să pună în valoare conștiința națiunii. Și în această privință, să lăsăm să le rostească profesorul, el însuși:

„Știința națiunii va activa orice mișcare de prefacere a țării, descoperind condițiile și puterea ei de viață și formând conștiința de sine a țării. Anume: conștiința că nu suntem o cultură și un stat cu forme de viață luate după cele din Apus, cu o viață socială, economică, culturală și politică de obârșie împrumutată, ci o adevărată țară, în care locuiește un adevărat popor, pe care nimeni nu are dreptul a le lăsa la o parte și a le desconsidera. Știința satelor, înlăturând simplele bune intenții și încercările răzlețe sau întâmplătoare, va cere și postula pentru România o cultură și o politică proprie geniului ei național”.

Cultura de care au nevoie satele noastre trebuie înțeleasă cu hotărâre, într-o lumină realistă, pe măsura vieții care trebuie trăită în cuprinsul lor. Cultura reclamă să fie formată dintr-un mănunchi de înțelegeri și deprinderi, care să dea omului posibilitatea de a se găsi pe sine, în cadrul de viață în care l-a așezat natura, împrejurările istorico-sociale și, dacă se poate spune așa, soarta. Prin această realizare, el este adus în situația de a-și construi despre lume o imagine armonică, putând să folosească în cuprinsul ei toate bunurile ce-i stau la îndemână; iar sufletește, să-și dea, pe de o parte, conținutul unei realizări de sine, pe de altă parte, conținutul unui acord total cu îndatoririle vieții. Cultura organică este

intensivă, străbătătoare în adâncimi, clădită pe trebuinți reale ale poporului. Aceste trebuinți răspund la nevoile prezentului; și, totodată, îi deschid, pentru viitor, orizonturi de viață sporite. Organizarea unei asemenea culturi este posibilă, în măsura în care este cunoscută, după regiuni, toată mulțimea de împrejurări materiale și spirituale în care trăiesc locuitorii satelor. Cultura nu privește aspecte izolate din viața unităților sociale, ci privește totalitatea acestora; bineînțeles, considerată nu ca o alăturare mecanică sau ca o sumă aritmetică de elemente, ci ca o realitate sintetică, pe care se sprijină întreg procesul de creație spirituală al unităților respective. Prin funcțiunea lui de unitate nucleară a realității românești, satul are nevoie de o asemenea cultură totală.

COMENTARIU CRITIC. CONCLUZII

E posibil ca în lumina celor arătate mai sus să apară această întrebare: *oare, dând problema națiunii pe seama unei științe anumite, nu cumva o limităm, nu cumva îi micșorăm pe nedrept conținutul?* Ce socotim că i s-ar putea răspunde? Ne luăm această sarcină în cele ce urmează:

Știința, prin însăși definiția ei, schematizează; reduce lucrurile la liniile lor de forță; pune în valoare realități cu putere universalizatoare. Or, privind lucrurile de la distanță, s-ar părea că aceste operații nu corespund în totul cu natura specială a națiunii. Națiunile trăiesc, adică înscriu un sens istoric și moral în lume, tocmai prin *personalismul* lor. Sub nici un motiv, atunci când este vorba de fenomenologia sau de manifestarea unei națiuni, nu ni s-ar îngădui să trecem cu ușurință pe lângă acest personalism. Pe de altă parte, ne putem da seama că, adeseori, elementele majore ale acestui personalism nu sunt numai decât elemente majore, ci pot fi și elemente minore, ascunse sau inefabile. Precizăm, în continuare: de multe ori, acest personalism se poate rezuma și pe fapte de formă minoră, pe nuanțe, pe realități ce-și au izvorul în subconștientul etnic, pe categorii greu de definit în mod cu totul obiectiv. Este firesc ca, în fața unor asemenea elemente, construcția științifică să nu găsească mijlocul de a le cuprinde în ordonările și generalizările ei. Așa fiind, se înfiripă teama ca nu cumva „știința națiunii” să-și asocieze un ilegitim caracter expropriator, creând și impunând un imperialism al sistematizării și al trăsăturilor generale, într-un domeniu în care, de fapt, multe dintre laturile lui semnificative trăiesc tocmai din nuanțe și viața personală pe care o dețin.

Totuși, fie și admitând obiecții de felul celei amintite, ideea de știință a națiunii continuă să rămână în picioare. Pentru noi români, îndeosebi, se află în joc și un element specific, de care judecata noastră trebuie să țină seama. Știința națiunii, în felul cum initial a gândit-o și cum continuă s-o gândească Școala Sociologică de la București, are pondere locală. Primordial, ea ni se adresează nouă, românilor: are în vedere, în mod suveran, realitatea noastră românească. Paralel cu semnificația epistemologică, intră în joc tot pe atâtea și semnificații etico-

politice. Are drept scop principal să stabilească tabloul științific al problemelor românești și să organizeze metodele necesare pentru soluționarea lor. Străinii, să zicem, ar putea privi la doctrina pe care o propune această „știință” și la acțiunea pe care o preconizează, mai mult cu un sentiment de curiozitate, poate de simplu interes cazuistic. Noi, românii, însă, mai presus de acest sentiment, trebuie să includem în demersul nostru și sentimentul unei misiuni.

Termenul de „știință” nu mai are atunci nici caracter exagerat, nici titlu uzurpator. Dimpotrivă, folosirea lui se va dovedi cu un rost perfect adecvat. Prin natura lui, acest rost poate să întărească necesitatea unei orientări și a unei noi acțiuni românești. Până acum, de multe ori, sau poate întotdeauna, am judecat problemele românești în mod discutabil. Dacă nu chiar propriu-zis empiric, în orice caz, într-un mod cu implicații lirice. Deformând sau exagerând sensurile tradiționale și etniciste ale realității românești, ne-am lăsat duși, adeseori, de impresia că nota de pitoresc, de paralelism sau de autenticitate primară a acestora era tot ce trebuia să ținem în seamă, tot ce trebuia să considerăm ca premise ale acțiunii noastre asupra acestei realități. Astăzi, însă, afirmând că acțiunea noastră trebuie să se încadreze într-o *știință a națiunii*, dintr-o dată ni se deschide în față o perspectivă mai deplină și mai responsabilă a lucrurilor. Știința presupune: metodă, obiectivitate, investigații, adunări de material, coordonări ale datelor și rezultatelor. Munca în cuprinsul națiunii, pentru cunoașterea și înălțarea acesteia, va trebui să-și însușească și ea aceleași elemente. E necesar ca empiria de până acum să fie înlocuită cu cunoaștere științifică, cu sistematizări în consecință. O asemenea orientare nu ar fi nici modă, nici simplă experiență socială, nici ideologie. Ar fi, anume, ceva mai real și mai adânc: o necesitate, pe de o parte, a felului de gândi contemporan, pe de altă parte, a problemelor actuale ale vieții românești.

Concepția sociologică a Școlii de la București constituie, în cultura noastră contemporană, o mișcare de idei care numără în palmaresul ei importante verificări și încetățeniri.

În primul rând, trebuie să recunoaștem încercarea ei meritorie de-a așeza problema spiritualității noastre naționale pe teren științific. Până în zilele noastre, aproape toate curentele de idei ale noastre cu caracter naționalist au apărut și s-au dezvoltat în lumina unui conflict ideologic. Pașoptismul a fost în contradicție cu criticismul moldovenesc. Tradiționalismul moldovenesc s-a aflat în luptă cu spiritul pașoptist. Junimismul n-a avut nici o cruțare și aproape nici o înțelegere pentru opera înfăptuită de revoluționarii din Muntenia. Naționalismul lui Eminescu s-a îndreptat împotriva tinerei burghezii românești, precum și împotriva instituțiilor indicate s-o reprezinte. Semănătorismul a mers în mod vizibil pe făgașuri eminesciene. Gândirismul s-a complăcut în tema unei reîntoarceri la autohtonism și la un ortodoxism de tip bizantin. Românismul, după cum am văzut, își propune să repare atâtea dintre „neînțelegerile” și „relele” secolului al XIX-lea. Până în prezent, – putem admite – diferite aspecte ale acestei conflictualități erau inerente,

firești, până la un punct și necesare. Unele din ele nu au avut nici un contact cu știința propriu-zisă; tema lor răsărea, în primul rând, din stări sufletești, din doruri și năzuințe ce se vroiau împlinite. Altele au avut cu această știință doar un contact limitat; limitat, în sensul că au folosit-o doar pentru teza pe care o socoteau oportună sau de care susținătorii ei se simțeau mai legați sentimental. Faptul s-a putut petrece în forma aceasta pentru că epoca în care s-a produs era o epocă de lupte, de frământări dramatice, de atitudini eroice. Și putem completa: faptul a fost posibil pentru că era în joc o epocă în care nu putea fi încă vorba de statorniciri sistematice, ci în primul rând de afirmări și de cucerirea unor drepturi elementare. Astăzi, însă, lucrurile încep să ia o altă față. Peste faptele petrecute, coboară perspectiva lămuritoare a timpului și a istoriei. Prin prisma acestei perspective, ne dăm seama că au fost deopotrivă de necesare și de fecunde atât forțele naționalismului „revoluționar”, cât și acelea ale naționalismului „reacționar”.

De aceea, poate că momentul de față impune ca lupta ideologică între cele două atitudini să ia sfârșit. Orice nouă încercare ideologică, aplecată să reactualizeze într-un fel sau altul acest conflict, nu ar mai fi de folos. În prezent, realitatea românească este o realitate constituită. Procesul devenirii ei moderne a atins forme de maturitate. Multe dintre forțele antagoniste care au întreținut această devenire pot intra acum în canoanele istoriei. Forțele chemate să le ia locul trebuie să aibă caracter pașnic, armonizator, sintetizator. Problema ce se pune în prezent nu mai este, ca până acum, de a trezi la viață o realitate, ci de a consolida în adâncime pe aceea la care s-a ajuns. Deci, ceea ce până acum a fost necesar să cadă în orbita marilor lupte și elanuri mai mult sau mai puțin romantice, poate ca de acum înainte să se încadreze în acțiunea senină și cuprinzătoare a disciplinei științifice.

Spiritualitatea românească, desprinsă din concepția sociologică a Școlii de la București, înscrie în această nouă direcție pași hotărâtori. Ea reclamă să mergem în sat, în acest nucleu al realității sociale românești, dar nu ca „tradiționaliști” sau ca „agenți ai înnoirilor burgheze”, ci în calitate de cercetători și muncitori științifici. Adică, factori pregătiți să cunoască faptele sub toate aspectele lor, să le interpreteze în raport cu logica pozitivă a lucrurilor, să conducă această investigație potrivit intereselor superioare ale națiunii noastre.

Astăzi, în viața socială și culturală a țării, există oameni care, de la catedrele lor, de la șantierul sau de la posturile lor de comandă spirituală, apără din ce în ce mai mult nevoia de a se întemeia o politică de cunoaștere și de acțiune științifică asupra realității românești. Mulți din aceștia s-au format în școala profesorului D. Gusti.

Cercetările monografice, întreprinse într-o seamă de sate din diferite ținuturi ale țării, sute de echipe regale, care au lucrat veri întregi în sate, înfăptuind acolo o operă de gospodărire și de reală înfrățire națională, întemeierea de cămine culturale, dintre care multe au ajuns să reprezinte adevărate instituții-model de cultură și acțiune țărănească, strângerile de material documentar, din care o parte a servit cu deplin succes pentru propaganda românească în străinătate, înființarea în

București a unui muzeu al satului românesc; publicații de știință sau de popularizare, din care o bună parte au trecut hotarele, făcând astfel dovada unei contribuții românești la gândirea sociologică a vremii, ideea serviciului social, idee potrivit căreia fiecare român ar trebui să facă o experiență de viață și o experiență cetățenească în sat și între săteni, toate acestea, la care merită să adăugăm o atmosferă generală de interes și de simpatie pentru aceste inițiative, constituie o seamă de începuturi semnificative și promițătoare. Mai precis, construiesc infiltrarea organică în realitatea românească a unui sistem științific, gândit în lumina unor adevăruri sociale. Și, totodată, construiesc premise ale unei spiritualități naționale de tip constructiv și realist.

În viața și economia culturii omenești, există două feluri de concepte fundamentale: *concepte închise* și *concepte deschise*. Primele sunt concepte care și-au încheiat evoluția. Ele reprezintă forme cristalizate, din care timpul nu ar mai avea nimic nou de scos la iveală. Rolul lor este de a servi ca bază. Pe ele se sprijină edificiul în creștere al vieții spirituale și al culturilor. Celelalte, conceptele deschise, își au evoluția lor în curs. În jurul lor există viață. Tot ce se petrece nou, tot ce intră în curentul devenirilor, le atinge și le privește direct. După cum primele ne dau o imagine de așezare, de structură, cele din urmă, dimpotrivă, ne dau o imagine de mișcare, de mers continuu înspre integrare într-un destin.

În viața noastră românească, conceptul național inclus în știința națiunii reprezintă un concept deschis. Stă la răscrucea marilor noastre procese de viață, pentru a le da directive și pentru a le încadra în cuprinsul organic al realităților noastre românești. Cristalizarea lui ultimă este un proces îndepărtat, la care nu trebuie și nici nu este necesar să ne gândim încă. Cu cât va rămâne mai multă vreme un concept deschis, cu atât conceptul național își va realiza mai bine misiunea. Poporul român, deși atestat pe parcurs de milenii, este încă un popor tânăr. Ca atare, multe dintre resorturile lui de viață nu și-au atins încă plenitudinea, iar ca popor nu a ajuns la forma lui ultimă de manifestare. Ne aflăm în plină evoluție. În consecință, noi avem nevoie de forme directoare, în care să ne putem sprijini cu încredere și cu sentimentul ferm că ne aflăm pe linia destinului propriu.

Între aceste forme directoare, conceptul național deține întâietate. Așa cum a stăpânit în trecut, cum stăpânește astăzi, tot așa va trebui să stăpânească și în viitor. Rămâne și mai departe concept deschis, adică în stare să primească, să interpreteze și să asimileze date înnoitoare ale vieții și ale istoriei, acest concept se va afla mereu la cârma evoluției noastre ca popor. O asemenea misiune poate cuprinde în ea, nu numai argumente de ordin rațional, ci și tot atâtea date din adâncimile și misterele sensibilității umane.

SOCIOLOGIA ȘI SOCIOLOGII ROMÂNI ÎN CORESPONDENȚE INEDITE

(Corespondență inedită între: H. Spencer – Titu Maiorescu; A. Espinas – A. C. Cuza; H.S. Chamberlain – V.A. Urechia; Anna Chamberlain – A.C. Cuza; H.Rickert – A.D. Xenopol; R.Worms – A.D. Xenopol; Otto Buck – A.D. Xenopol; Nicolae Iorga – A.D. Xenopol).

ELENA GHERAN-MEWES

Orice știință – inclusiv sociologia – este o operă colectivă, datorată unor personalități *de excepție*, situate în punctul maxim al dezvoltării unei culturi naționale, ale căror producții intelectuale, creatoare, *distincte*, raportate la contextul epocii și etapele gândirii domeniilor științei universale, fac legătura, în timp, între generații, între tradiție și inovație: „*În știință*, în general, scria reputatul sociolog român H.H. Stahl, tradiția este o treaptă obligatorie, dar valabilă doar cu condiția să fie *neconținut depășită*”¹.

Demnă de toată atenția este, în acest sens, străduința unor prodigioase personalități culturale (filosofi, istorici, economiști, juriști, sociologi) din epoca modernă a țării noastre de a-și depăși antecesorii. Aceasta *nu atât* prin detașarea de ascendența socială a trecutului și preocupările legate de interesele imediate ale prezentului, ce impuneau accelerarea ritmului modernizării României, *cât mai ales prin năzuința spre creație originală, ce presupunea o nouă optică asupra științei universale sau a domeniului unor anumite științe, implicarea în discuțiile și controversele internaționale, inclusiv în problema clasificării științelor*, acestea nemaifiind niciodată mai vii și niciodată negațiile lor reciproce mai accentuate, ca în Europa epocii moderne (a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea).

Cu alte cuvinte, noua generație căuta soluții teoretice, cât mai adecvate, pentru exprimarea *posibilității științei*, care se întemeiază pe formele cunoașterii (senzorială și rațională), *problema epistemologică* (în limbajul specific epocii) devenind „problema capitală”, iar de la „Kant încoace – după cum se exprima un filosof român, P.P. Negulescu – dominația ei asupra spiritelor a ajuns aproape tiranică”².

¹ H.H. Stahl, *Considerații despre sarcinile sociologiei românești*, în *Sociologia românească azi*, colecția „Sinteze sociologice”, București, Editura Științifică, 1971, p. 67.

² P.P. Negulescu (scrieri ineditate), *I. Problema cunoașterii. Partea a III-a. Filosofia germană postkantiană*, Ediție îngrijită de Al. Posescu, București, Editura Academiei, 1969, p. 504.

Pentru a ilustra interferențele, sugestiile și contribuțiile originale românești la dezvoltarea sociologiei generale europene vom folosi selectiv corespondența unor personalități culturale engleze, franceze și germane, cu preocupări similare, în ordinea indicată în titlul mai sus propus.

În vremea noastră, și *nu numai*, între categoriile de izvoare, *genul epistolar*, atât de vast, revine cu justificată pretenție de a deține un loc important, *ca sursă de informație*, de astă dată, în reliefaarea punctelor de vedere proprii, creatoare, originale, care-i detașează pe gânditorii din diferitele țări europene de antecesorii sau contemporanii lor.

Amintim, înainte de a comenta conținutul primei scrisori, cea a lui *Herbert Spencer către Titu Maiorescu*, că filosoful român, cu o vastă cultură dobândită în Universitățile europene (din Viena, Paris, Giessen, Berlin) a avut o poziție critică față de lucrarea lui Spencer, *Primele principii*, tradusă în limba franceză de M.E. Cazelles, Paris, 1871.

Mai apoi, în cursul de *Istoria filosofiei engleze*, predat în anii 1886–1887, la Universitatea din București, Maiorescu va da o mare atenție *filosofiei științei* (inclusiv clasificării științelor propuse de Spencer), apreciind trăsătura sa esențială „legarea naturală a cercetării filosofice de rezultatele generale ale științelor exacte”.

Datorită acestei schimbări de optică asupra filosofiei științei, Maiorescu „se va apropia de Spencer, pe care, după 1890, va încerca să-l concilieze cu Immanuel Kant”³.

O mărturie, în acest sens o reținem de la unul din auditorii prelegerilor cursurilor de *Istoria filosofiei* ale lui Titu Maiorescu, geograful, antropologul și etnograful Simion Mehedinți (asupra căruia vom reveni), succesor, la propunerea lui Titu Maiorescu, la conducerea revistei „Convorbiri literare”, între anii 1907–1924. „Ascultând prelegerile lui Maiorescu – scria Mehedinți, referindu-se la sine – neofitul a rămas cu un respect deosebit pentru încercările de scrupuloasă sistematizare ale lui Comte și Spencer și față de sincera pipăire a limitelor cunoașterii (Kant)”⁴.

Desigur, Maiorescu avea în vedere, în contra scepticismului lui D. Hume, soluțiile teoretice date de Kant problemei epistemologice, care nu-l puteau mulțumi, fiind *incomplete* (posibilitatea științei, remarcau atât adeptii, cât și adversarii filosofului german, nu se putea întemeia exclusiv pe aprioritatea formelor cunoașterii). Criticismul kantian însă, i-a sugerat lui Maiorescu introducerea spiritului critic în cultura română. S-a remarcat adesea că necesitatea istorică a spiritului critic și a gândirii independente în cultură este, poate, gândul cel mai profund pe care Maiorescu l-a asimilat din sistemul filosofic kantian.

³ Simion Ghiță, *Titu Maiorescu și filosofia europeană*, Galați. Editura Porto-Franco, 1955. p. 210-211.

⁴ Simion Mehedinți, *Geografie și geografi la începutul secolului al XX-lea*, București, 1938. p. 135–136.

Din această a doua etapă a difuzării și receptării în România a operei lui Spencer (în *original* și în *traduceri*) datează și scrisoarea mai sus enunțată⁵, adresată de gânditorul englez lui Titu Maiorescu, la 17 mai 1893, de la reședința sa din Fairfield Pensey Wilts.

În această scrisoare, Spencer își dădea acordul pentru publicarea, în limba română, a traducerii de către Maiorescu a eseului său *De la libertate la asuprire*. Emitentul scrisorii își exprima totodată bucuria că în România circula acel eseu, dar și alte lucrări, ceea ce denota „influența puternică exercitată de ideile evoluționismului printre studenții români”. Și, „după cum poate presupuneți, continuă în altă ordine de idei Spencer, nu sunt în stare să citesc cele două eseuri, pe care mi le-ați trimis^{*}, dar văd că sunt expozitive și, probabil, vor fi folositoare în difuzarea doctrinelor evoluționiste”.

Cu aceeași poștă, destinatarul era înștiințat că i s-a mai trimis un eseu, care-l „va interesa”.

Urmează formula de încheiere, familiară: „Cu stimă, al dv. Herbert Spencer”.

În bibliografia de specialitate (tratate de sociologie, dar și enciclopedii și dicționare internaționale), H. Spencer, receptat și în Universitățile din Statele Unite ale Americii, este reconsiderat creatorul termenului de *evoluționism* și al concepției *organiciste*, care își are și alți reprezentanți ca: P. Lilienfeld, A. Schäfle, R. Worms, A. Espinas, A. Fouillé, P. Barth, I. Izoulet, Corado Gini. Unii istorici ai sociologiei apreciază totuși că scrierile ultimilor patru sociologi nu se încadrează în acea concepție, întrucât conțin note distincte, ce justifică încadrarea lor în alte mari concepții sociologice.

G. Davy afirmă, de pildă, că atât Alfred Espinas, cât și René Worms, pleacă de la o concepție inițială, organicistă, pentru a ajunge la o alta, mai aproape de adevăr: „Aceasta, cu atât mai mult cu cât, în alte lucrări de mai târziu, cum sunt *La philosophie sociale du XVIII-e siècle et la révolution*, din anul 1894, precum și în *Être ou ne pas être*, publicată în „Revue philosophique”, din 1901, Espinas afirmă, clar și categoric, valoarea voinței omenești”⁶.

Am citat, în mod intenționat, acest întreg pasaj deoarece în el se menționează și lucrările de cercetare a *Istoriei gândirii sociologice* ale lui Espinas, asemănătoare, prin tematică, cu cele ale profesorului român A.C. Cuza, de la Universitatea din Iași. Mai mult, sociologul francez, însuși, recunoaște că punctele lor de vedere, „inspirate de aceleași idei” (deși formulate independent), sunt similare, solicitându-i și alte lucrări pentru a-și completa, se înțelege, documentarea

⁵ Scrisoarea în original, în limba engleză, inedită, după cunoștința noastră, se află în posesia Bibliotecii Academiei Române, Secția manuscrise, nr. de înregistrare 4727, corespondență, fond Titu Maiorescu, S 73/XVII.

^{*} Probabil, cea de a doua traducere era eseu *Individul contra statului*.

⁶ G. Davy, *Sociologues d'hier et d'aujourd'hui*, Paris, 1931, citat după Petre Andrei, *Sociologie generală*, ediția a II-a. București, Editura Academiei, 1970, p. 279.

la unul din cursurile sale ținute la Sorbona, asupra „doctrinelor socialiste din Europa secolului al XVI-lea, în mod special, asupra celei a lui Thomas Morus (lordul cancelar al Angliei, decapitat de Henric al VIII-lea, n.n.).

Disponem, în acest sens, de o scrisoare a lui Alfred Espinas adresată lui A.C. Cuza la 13 octombrie 1894, al cărei text îl redăm, în propria traducere, din limba franceză, în limba română, în întregime:

„Domnule, am început să citesc cartea dv. privind problema socială... Studiind în cursul meu din anul trecut (începând din luna aprilie) doctrinele socialiste din secolul al XVI-lea și, în mod special, cea a lui Morus. Sunt fericit de a putea citi discursul (comentariul, n.n.) dv. asupra *Utopiei*...

Eu vă trimit lecția mea de deschidere, unde veți găsi idei asemănătoare acelor care au inspirat cartea... pe care eu o am în mâinile mele și n-o cunoașteam. Nu vă ascund faptul că v-aș fi recunoscător dacă a-ți dori să-mi trimiteți discursul (comentariul, n.n.) dv. asupra lui Morus...

Apreciați domnule expresia sentimentelor mele cele mai distinse

A. Espinas

Profesor titular al cursului de *Istoria economiei sociale* la (Universitatea) Sorbona, Paris**

Opinia compatrioților profesorului A. C. Cuza era că punctul său de vedere se aseamăna, mai degrabă, cu cel al sociologului englez Houston Steward Chamberlain, căsătorit cu Anna, fiica lui Richard Wagner, stabilit în Germania, exponent al *concepției psihologice a rasei*.

Precizăm că Arthur de Gobineau era însă considerat drept „cea mai mare autoritate în materie de sociologia raselor”⁷, cartea sa *Essai sur l'innégalité des races humaines*, apărută în patru volume, în anii 1853–1855, asigurându-i aura de „autor clasic”.

Erau vizate, în mod expres, articole scrise de profesorul ieșean în presă, incluse în lucrarea *Naționalitatea în artă*, apărută în 1905, iar în ediția II-a, în 1917⁸.

* Scrisoarea, în original, se află în posesia Bibliotecii Academiei Române, secția msse, corespondență, nr. de înregistrare 68458.

⁷ *Note la cursul de sociologie*, predat de dl profesor Dimitrie Gusti, editate sub îngrijirea dlui asistent M. Vulcănescu, 1929–1930, București, p. 171.

⁸ A.C. Cuza susținea în acea lucrare că „naționalitatea este puterea creatoare a culturii umane: că arta nu poate să existe decât ca artă națională, cultura umană, decât prin cultura națiunilor, deci prin cultura lor originală: după cum, în ordinea socială, trebuie să întărim clasa rurală și să înființăm aproape inexistentă clasă de mijloc, în ordinea culturală, trebuie să întemeiem o cultură «curat românească» prin colaborarea numai a românilor de sânge”. Comentând aceste idei, expuse în cele 350 de pagini ale lucrării, Eugen Lovinescu, unul din principalii oponenți ai profesorului, scria: „Dl A.C. Cuza, se pune, de la început, pe un teren neștiințific; plecând de la teoria «curățeniei sângelui», înseamnă că nu ține seama de procesul de formațiune a tuturor raselor... Popoarele sunt, în mare parte, formațiuni istorice și culturale. În sânul unui neam, în care Caragiale și D. Anghel erau greci, P. Cerna, bulgar, Alecsandri, probabil evreu, A.D. Xenopol, cu siguranță evreu și B.P. Hasdeu, după mamă evreu, nu se poate fixa puritatea sângelui ca principiu al culturii naționale”...(E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. I, București, Editura Minerva, 1981, p. 40–41).

A.C. Cuza cunoștea fondul de idei al doctrinarilor *rasei* și s-a aflat în bune relații cu H.S. Chamberlain, ca și atâtea alte personalități culturale și politice din țara noastră, de la începutul secolului al XX-lea. Unele dintre aceste nume de rezonanță ca, de pildă, V.A. Urechia, era președintele „Ligii pentru unitatea culturală a românilor” care, în anii primului război mondial, se transformă în „Liga pentru unitatea politică a românilor”.

O ilustrează corespondența soților Chamberlain din anii 1901–1902 cu președintele „Ligii pentru unitatea culturală a românilor” de la început de secol, V.A. Urechia și cu profesorul A.C. Cuza.

Redăm, în continuare, în traducere din limba franceză, o scrisoare inedită destinată lui V.A. Urechia de către H.S. Chamberlain, datată 11 mai 1901, Viena:

„Stimate Domn,

Am onoarea de a vă adresa, ca și profesorului C. Rădulescu-Motru, un exemplar din lucrarea mea, apărută în *Noua Revistă Română*, după manuscrisul original, în limba germană, apărut la Berlin.

Vă rog să primiți, din nou, Stimate Domn, expresia simpatiei mele și admirația pe care o resimt pentru națiunea Dv., pentru *Ligă*, asigurându-vă de tot respectul meu. H.S. Chamberlain

Dlui Vasile A. Urechia,

Președintele *Ligii pentru unitatea culturală a Românilor*, București – România”

Cea de a doua scrisoare este adresată profesorului A.C. Cuza de către Anna Chamberlain, soția sociologului. Iată conținutul integral al acestei scrisori, în traducere din limba franceză, datată și expedită din Viena, la 2 noiembrie 1902:

„Domnule,

Soțul meu m-a rugat să confirm primirea scrisorii dv. din 29 octombrie și a articolului d-lui profesor A.D. Xenopol (precum) și broșura dlui dr. Lahovary. De asemenea, el a primit o broșură de la Alexandru Sturza asupra României Moderne. Poate dv. aveți bunăvoința de a-i comunica? Sau poate dl Mehedinți?

În acest caz, vă rog să binevoiți a-i transmite mulțumiri acestui savant.

Soțul meu este foarte recunoscător pentru ceea ce a primit și este de asemenea absorbit de lucrările ce necesită publicarea celei de a IV-a ediții a *Grundlagen*”... cu o nouă și importantă prefață, dar aceste ultime lucrări necesită câteva zile, după care vă va scrie.

Vă rog, în așteptare, să primiți expresia simpatiei sale pentru națiunea dv. și cauza poporului dv. (precum) și expresia sentimentelor mele cele mai distinse.

Anna Chamberlain”***.

Simpla nominalizare a acestor personalități denotă că unul din doctrinarii *rasei* și pangermanismului, colaborator la publicațiile românești, *dialoga* (în limbaj curent), cu neasemuit mai multă pricepere, despre viitorul Europei cu reprezentanții culturii române și că își dădea seama despre *imposibilitatea* de a împiedica anumite

* Scrisoarea, în original, se află în Biblioteca Academiei Române, *msse.* corespondență, fondul V. A. Urechia, nr. de înregistrare 116737.

** Titlul lucrării *Die Grundlagen des 19-ten Jahrhunderts*, IV. Ausgabe München, 1902.

*** Corespondență, nr. de înregistrare 67213.

popoare, printre care și poporul nostru, din evoluția lor firească spre desăvârșirea unității statale. Desigur, corespondența personalităților este o însemnată sursă de informație asupra preocupărilor similare, dar, în acest caz, se asocia cu cunoașterea *Operei* unor personalități de excepție, reprezentanți ai științei istorice și geografice, A.D. Xenopol și Simion Mehedinți, angajați în procesul modernizării culturii române, care ne ralia Europei, la începutul secolului al XX-lea.

Beneficiind de o bursă pentru studiul *geografiei* la Universitatea Sorbona, Simion Mehedinți își desăvârșește pregătirea, timp de un an, în capitala Franței, dar la recomandarea titularului *catedrei de geografie umană*, Vidal de la Blache, pleacă în Germania, audiind unele cursuri la Universitatea din Berlin, apoi la Universitatea din Leipzig, unde, în 1899, își ia doctoratul sub conducerea științifică a lui Fr. Ratzel, cu teza *Die Kartographischen induktion*.

Revenit în țară, lui Mehedinți i se încredințează catedra de geografie a Universității din București, pe care o onorează, timp de aproape patru decenii, printr-o excepțională activitate didactic-științifică. Cursurile universitare, manualele școlare, lucrările științifice, comunicările inserate în „Analele Academiei Române”, alcătuiesc o vastă operă științifică cu sugestii și contribuții originale, într-un întreg domeniu al științelor (antropologie, etnologie, etnolingvistică, etnopedagogie, ecologie umană) și, nu în ultimul rând, în filosofia științei și sociologiei.

Menționăm aici, fără a reveni, spațiul neîngăduindu-ne, că, în Franța și în Germania, Simion Mehedinți a avut prilejul să cunoască îndeaproape *teoria sociologică cosmografică* sau *sociogeografică*, susținută de Fr. Ratzel, Vidal de la Blache, Demolins, Semple și alții.

Relevând *obârșia geopoliticii*, sociologul român Petre Andrei sublinia că ea se găsește la Ratzel și că studiile geopolitice din vremea sa „sunt foarte strâns legate de problemele naționalităților, căci a fost nevoie de amănunțite cercetări pentru a se determina granițele statelor după primul război mondial, conform principiului naționalităților”⁹.

În perioada ce a urmat prin:ului război mondial, geopolitica avea să fie folosită împotriva principiului naționalităților de doctrinarii politici ai „foamei de pământ”, cum se exprima Simion Mehedinți, în *Prefață* la cea de-a II-a ediție, din 1938, a *Antropogeografiei*:

«Foamea după pământ» s-a întetit pretutindeni și amenință să prăbușească lumea într-o imensă ruină morală și materială. Secolul al XVIII-lea proclamase Drepturile Omului; al XIX-lea ajunsese să recunoască și Drepturile Națiunilor, ba întocmise și unele rânduieli de justiție internațională (tribunalul de la Haga); secolul al XX-lea trece cu buretele peste toate. Președintele Statelor Unite a mărturisit, nu de mult, că «trăim sub teroarea ilegalității internaționale»

⁹ Petre Andrei, *op. cit.*, p. 361.

(Roosevelt). Granițe vechi, de sute de ani, sunt șterse într-o singură noapte, fără împotrivirea nimănui. «Dreptul internațional» și drepturile istorice asupra unui pământ sunt socotite ca niște vorbe goale, iar tratatele «petece de hârtie».

În lucrările „geografului filosof”, cum era numit în mediile universitare Simion Mehedinți, se resimte puternica influență a cugetării kantiene, dar și străduința de a o aprofunda și interpreta original.

Iată, de pildă, motto-ul lucrării ce-l reprezintă, *Terra*, selectat din *Introducerea la Psisische Erkunde* a lui Kant: „Idea este arhitectonică, ea creează știința”. Și iată și interpretarea sa originală din *Introducerea la Terra*: „În rezumat, *Terra* nu se ocupă atât de materialul schimbător, ci de structura lui. Explicările parțiale ale fenomenelor pot fi adevărate ori false. Fiecare tratat de geografie le va schimba de la o epocă la alta. Dar lucrarea de față, dacă a nimerit, în liniile directive, adevărul, ea va rămâne de folos, după cum rămân principiile de arhitectură, oricare ar fi materialul clădirii¹⁰.

Alte surse teoretice, mai puțin influente decât kantianismul în vremea sa în Universitățile europene, unde se făcea știință, erau pozitivismul lui Comte și evoluționismul lui H. Spencer.

Cercetările oamenilor de știință (ale lui Johann Müller și Helmolz, îndeosebi) aduceau punctului de vedere al autorului lucrării *Critica rațiunii pure* o confirmare ce nu putea să nu impresioneze. Creditul lui Kant, care scăzuse în favoarea pozitivismului în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a crescut din nou, făcând posibilă *mișcarea de întoarcere la criticism*, ca la un corectiv necesar. Îndemnul: „Înapoi la Kant” a fost pronunțat mai întâi de Otto Liebmann în 1865 în cartea sa *Kant und die Epigonen*. Contemporanii săi, care au admis ideea întoarcerii la Kant, n-au admis toți ca „apriorismul logic” al lucrării *Critica rațiunii pure* să fie transformat într-un apriorism psihologic, străduindu-se nu numai să restabilească autoritatea lui Kant, dar să-i și dea o interpretare mai riguroasă. Aceștia au fost neokantienii din „Școala de la Marburg”, cu principalii săi reprezentanți: Cohen, Natorp, Cassirer, Staudingher, Görland și alții care, afișând un „apriorism logic”, intransigent, manifestau pentru evoluționismul și empirismul lui Spencer un adevărat dispreț.

Ca om de știință, Simion Mehedinți, deși a apreciat meritele pozitivismului (coincidența a făcut ca la Paris să cunoască pe Pierre Lafitte, executorul testamentar al lui A. Comte), îi reproșează clasificarea simplistă, lineară a științelor și faptul că a limitat sfera chimiei la studiul substanțelor de pe planeta noastră, în timp ce fizicii i-a acordat privilegiul de a se extinde și asupra corpurilor cerești. Apariția astrochimiei „l-a dezis pe Comte”, conchide Simion Mehedinți¹¹.

Referindu-se la *geografie*, Mehedinți scrie că „Deasupra nevoilor practice ale studiului, totdeauna fragmentar, al specialiștilor, se ridică ca o necesitate

¹⁰ Simion Mehedinți, *Terra*, vol. I. p. 24.

¹¹ *Ibidem*.

ineluctabilă, nevoia de sistem a unei științe, adică orânduirea organică a cunoștințelor respective, potrivit cu necesitățile logice ale gândirii”¹².

Din nou, argumentarea reiterează, în mod obsedant, punctul de vedere exprimat în *Critica rațiunii pure*. Să reținem și noi faptul că Immanuel Kant a conceput *Criticile* astfel: *Critica rațiunii pure* (1781) *Critica rațiunii practice* (1788) și *Critica puterii de judecată* (1790), ca teză prealabilă întemeierii filosofiei prime, a metafizicii ca știință¹³. (Bazându-se pe argumente antropogeografice și etnografice, Simion Mehedinți a susținut unitatea și continuitatea poporului român pe meleaguri străvechi: „Neamul românesc, scrie el, nu știe să fi avut vreo patrie altundeva decât pe pământul pe care trăiește azi. Așadar, românii sunt unul din cele mai vechi popoare ale Europei. Și, după cum era firesc pentru un popor atât de vechi, el a dezvoltat o civilizație și o cultură într-adevăr remarcabilă”¹⁴.)

Scrisorile adresate lui A.D. Xenopol de H. Rickert, René Worms și Otto Buck, între anii 1900–1914 impun, pentru a fi pe deplin înțelese, unele detalii asupra contextului filosofiei științei universale, precum și a polemicii, cu caracter internațional, în care se angajase istoricul român, la sfârșitul secolului al XIX-lea, cu neokantienii W. Windelband și H. Rickert din Școala de la Baden și cu istoricii germani, adepți ai lui Ranke.

Preocupările de filosofia științei sunt reprezentative pentru oamenii de știință din epoca modernă, iar pentru Xenopol constituiau cadrul general în care se dezvoltă teoria istoriei ca știință specială. Aceste preocupări datează încă din perioada când se afla la studii în Germania. Citise pe Fr. Guizot, pe W.E. Hartpole Lecky, pe Y.W. Draper etc., iar lucrarea lui Buckle, *Istoria civilizației în Anglia*, viu discutată în țară la societatea literară „Junimea”, îl îndeamnă la o temeinică analiză. Concludent este amplul său studiu, scris în vederea obținerii titlului de doctor în filosofie la Universitatea din Giesen, intitulat *Istoriile civilizațiunii*, apărut în „Convorbiri literare”, în 1860.

Reține în mod deosebit atenția scrisoarea ce însoțea manuscrisul acestui studiu, trimis lui Maiorescu pentru a-l examina și a face, eventual, unele observații înainte de publicare: „Aș fi foarte mulțumit, dacă ați binevoi a-mi spune ce gândiți despre acest studiu al meu, în genere, și cu deosebire despre critica lui Buckle”¹⁵.

Este însă interesant și demn de reținut faptul că, în acei ani, între mentor și discipol, era o deplină înțelegere, corespondența, uneori, de mare diversitate informațională, fiind redactată, adesea, în limba germană. Până la obținerea diplomei și chiar după aceea, Maiorescu îi insuflă lui Xenopol propria convingere:

¹² *Ibidem*, p.11.

¹³ Cf. Immanuel Kant, *Prolegomena la orice metafizică viitoare care se va putea înfățișa ca știință*. Traducerea de M. Antoniadă, București, Cultura națională, 1924.

¹⁴ Simion Mehedinți, *Coordonate etnografice – civilizația și cultura*, București, 1930, p. 95; *Civilizație și cultură*, selecție de texte prezentată și note de Gh. Geană, Iași, Editura Junimea, 1986.

¹⁵ A.D. Xenopol către Titu Maiorescu, scrisoare datată Berlin 19 octombrie 1869, fondul Titu Maiorescu S. 85 (3) XVII, Secția manuscrise, Biblioteca Academiei Române.

ca să ai dreptul să-ți afirmi o părere, trebuie, mai întâi, să cunoști și să înlături toate ideile contrarii care stau în drumul ideii tale. Și cum era de așteptat cu un alt orizont bibliografic, Xenopol a revenit, în scrierile sale de maturitate, cu noi argumente, nu numai împotriva lui Buckle și Malthus, ci și împotriva legii celor trei stadii a lui Auguste Comte, iar clasificările științelor propuse de oamenii de știință și filosofi englezi, francezi, germani le-a considerat „eronate” în ce privește locul pe care îl rezervă istoriei. Astfel, observa Xenopol, Bentham (*De dignitate et argumento scientiarum*, lib. II, cap. I. nota 25, în subsol) și Ampère (*Essai sur la philosophie des sciences*, Paris, 1834, nota 26) pun istoria în clasa științelor etnologice împreună cu arheologia și cu cronologia, din care fac o știință aparte. Auguste Comte și Herbert Spencer caracterizează istoria ca o știință asemenea cu filosofia. Schopenhauer o așază printre științele de motive, paralel cu etica, psihologia, jurisprudența (*Le monde comme volonté*, II, p. 188). Lazarus și Steinthal împart științele naturale în descriptive (precum: botanica, mineralogia, astrologia și geologia, și în raționale, precum: fizica, chimia, filosofia, matematicile). Alături de aceste clase ale științelor naturale ei pun altele, științe ale spiritului. Printre acestea din urmă, istoria ar corespunde, după ei, științelor naturale descriptive. Și pentru a găsi o știință rațională corespunzătoare, trebuie creată una nouă: psihologia popoarelor” (*Wölkerpsychologie*, propusă de Wundt – n.n.). „Toate aceste clasificări, conchide Xenopol, sunt *eronate*, în ce privește locul pe care ele îl dau istoriei”. Aceasta din urmă „nu este o știință particulară, coordonată altora, ci, un mod general de concepție a fenomenelor, atât ale naturii, cât și ale spiritului și, anume, ale fenomenelor din care devin și nu a fenomenelor care sunt”¹⁶.

Xenopol avea convingerea că a găsit un nou principiu de clasificare a științelor care, în raport cu clasificările anterioare, trebuia să izvorască din studierea obiectelor de clasificat. El a insistat, ceva mai mult, asupra clasificării propuse de Ampère, propunând drept criteriu de clasificare, natura relației dintre fenomene: *repetiția* sau *succesiunea*. Științele care au ca obiect faptele, din prima categorie, Xenopol le numește *științe teoretice* sau, după termenul folosit de Herman Paul, *științe ale legilor*, iar cele din categoria a doua, *științe istorice*. Această diviziune mai trebuie completată cu alta, făcută după un alt criteriu, izvorul din care ies faptele, fie ele de *repetiție* sau de *succesiune*, adică materia și spiritul.

Xenopol a abordat problema clasificării științelor nu de pe pozițiile apriorismului logic, ci subordonând-o altor probleme: obiectul științei istorice (inclusiv al filosofiei istoriei) și metodologia specifică de investigație a fenomenelor social-istorice. „Noi credem, scria el, că filosofia va rămâne totdeauna și deci și filosofia istoriei... Filosofia istoriei se raportează la știința acesteia, precum filosofia naturii la știința despre dânsa”¹⁷. Impresionat de realizările științei din

¹⁶ A.D. Xenopol, *Principiile fundamentale ale istoriei*, Iași, 1900, p. 30–31.

¹⁷ Idem. *Istoriile civilizațiunii*, în „Convorbiri literare” an III, 1869, p. 205, nota.

a doua jumătate a secolului al XIX-lea, gânditorul român a elaborat o teorie a științei, o clasificare a științelor și o filosofie a istoriei, care formează un tot unitar¹⁸.

Reținând critica făcută de neokantienii din Școala de la Baden schematismului care se manifesta în domeniul științelor sociale (cu tot efortul pozitivismului lui A. Comte și al durkeimismului de a legitima *sociologia* ca știință și a-i defini raportul cu celelalte științe sociale, particulare), A.D. Xenopol s-a detașat de istoricii germani, adepți ai pozitivismului lui Ranke, dar și de neokantianismul Școlii de la Baden, cu reale contribuții în elaborarea filosofiei moderne a culturii.

Avem în vedere lucrarea sa *Principiile fundamentale ale istoriei*, apărută în anul 1899, la Paris, în limba franceză. Aceasta s-a datorat sprijinului lui Lavissee și Rambaud, după ce primise oferte de editare din Anglia și Italia. Succesul lucrării este cunoscut. Istoricul E. Boutroux o prezintă elogios la Academie, cu ocazia alegerii istoricului român, ca membru al Academiei de Științe Morale și Politice a Franței, la 16 martie 1901. De asemenea, I. Bohl prezintă lucrarea apărută la Paris, la Academia Regală a Belgiei, iar Luigi Lazzati, la Academia din Roma.

Numeroase recenzii și dări de seamă au apărut în cele mai importante reviste internaționale. Concepția rectorului Universității din Iași, abia trecut de 50 de ani, se impusese atenției generale determinând reacția principalului său oponent, H. Rickert. Dar să redăm în traducere, în limba română *in extenso*, însuși punctul de vedere al lui Rickert din scrisoarea adresată lui A.D. Xenopol de la Freiburg, la 7 noiembrie 1900, în limba germană, în grafie gotică¹⁹.

„Mult stimat domnule profesor, lucrări care să se ocupe de clasificarea științelor nu sunt prea multe în limba germană. În general, problema nu are, în filosofia germană, un loc atât de important, ca în cea engleză (Bacon, Bentham, Spencer) sau în cea franceză (d'Alambert, Ampère, Comte). *Enciclopedia* lui Hegel, abia dacă conține ceea ce denumiți dumneavoastră. Cel mai profund a pătruns în aceste probleme Wundt, în vol. II și III, al *Logicii* sale, ediția a 2-a 1894, p. 95. Acolo se află indicată și multă literatură. A înșira aici toate lucrările care se ocupă cu sistematizarea științei, îmi este, natural, imposibil. Această căutare a mea am citat-o în *Limite*²⁰, p. 299, și în observațiile conferinței mele despre *Științele naturii și științele culturii*, p. 69. În sfârșit, încă o însemnare, pe care voiam deja de mult să v-o împărtășesc, îndată ce v-am citit *Principiile*.

În anul 1795, Fr. Schlegel a scris în jurnalul de filosofie de Siethmann și Fichte o critică despre Condorcet. El critică misiunea istoriei, concepută de Condorcet și spune: «însușirile perseverente ale omului formează obiectul științei pure», schimbările omului, dimpotrivă, atât ca individ, cât și ca întreaga masă, formează obiectul unei istorii științifice a omenirii. Cuvintele subliniate sunt folosite

¹⁸ C. Nicuță, *Les rapports de l'histoire et de la sociologie d'après A.D. Xenopol*, Vălenii de Munte, 1940, p. 9.

¹⁹ Scrisoarea, depistată de noi, provine din fondul A.D. Xenopol, corespondență inventar 140341, Secția manuscrise, Biblioteca Academiei Române.

²⁰ H. Rickert, *Die Grenzen der Naturwissenschaftlichen Begriffsbestimmung* (Eine Logische Einleitung in die historischen Wissenschaften). Lucrarea apare în prima ediție abia în 1902 și în ediția a II-a în 1903. Dar autorul se referă la unele lucrări elaborate în anii 1894, 1896, incluse sub formă de capitole în această lucrare.

și de Schlegel. Poate că vă interesează să vă cunoașteți predecesorii. Eu stau, natural alături de Schlegel, ca și alături de dumneavoastră. Într-adevăr, *nimic nu dăinuie*.

Dacă privim lucrurile ce ne sunt date în conceptul general, al cărui conținut *dăinuie*, atunci practicăm știință pură. Dacă privim lucrurile ce ne sunt date în conceptul general, pentru că se dezvoltă, atunci facem istorie. Numai că formularea mea este logică, deci formală, a dumneavoastră, materială... prefer formula logicii. *Critica Principiilor* dumneavoastră sper s-o pot scrie nu peste multă vreme..."

Heinrich Rickert

Metoda logică a istoriei diferă la Rickert de cea propusă de Xenopol, fiind cea „individualizantă”, tratând totdeauna despre o persoană, națiune, grup social etc. Obiectul principal la care scrierea istorică raportează faptele, scrie el în *Limitele conceptualizării în științele sociale*, este totdeauna evoluția vieții sufletești a omului. Precizăm însă că nu e vorba de Om ca *făuritor de civilizație*, ci de om în *calitatea sa de creator de valori spirituale*. Xenopol însuși observă că Rickert este „autorul care a căutat să pună în lumină cel mai mult caracterul individual al faptelor istorice”²¹. De aceea, el respinge teoria rickertiană a valorii ca principiu organizator al istoriei și îi substituie conceptul de serie istorică, echivalent cu conceptul de lege din științele de repetiție.

Controversele între neokantienii din Școala de la Baden, denumită și a valorii, și partizanii istoriei de tip pozitivist (Ranke și discipolii săi) s-au extins în Italia și au avut un larg ecou în Franța, unde au fost dezbătute în „Revue de synthèse historique”, fondată în 1900 de H. Berr, P. Lacombe, Seignobos și Simiand, la care a colaborat și A.D. Xenopol.

Polemica cu H. Rickert, Xenopol a început-o în 1900, după apariția în 1899, la Paris, a versiunii franceze a lucrării sale *Principiile fundamentale ale istoriei*. Istoricul român a scris alte două articole împotriva lui Rickert: unul, în 1900, *Les sciences naturelles et l'histoire*, publicat în „Revue philosophique” a lui Th. Ribot; altul, în 1902, *Les faits de répétition et les faits de succession*, publicat în „Revue de synthèse historique”. Rickert i-a dat o replică în *Geschichtsphilosophie*, în 1905, căreia Xenopol i-a răspuns prin excepționalul studiu *Der Wertbegriff in der Geschichte*, după ce aceleași remarcabile idei alcătuiseră obiectul comunicării la Academia Română, în toamna anului 1905.

Apariția, în 1908, la Paris, a celei de a II-a ediții a lucrării lui Xenopol din 1899, sub titlul *La théorie de l'histoire*, a reaprins controversele.

Printre publicațiile științifice de specialitate, care s-au implicat în acele controverse, între primele a fost „Révue internationale de sociologie”. Ea a publicat în numerele sale o substanțială recenzie asupra lucrării semnată de sociologul G.L. Duprat și o lecție din cursul liber, susținut în același an, la Universitatea Sorbona, de istoricul român, deopotrivă apreciat ca om de știință și profesor. Informația o reținem dintr-o scrisoare trimisă lui A.D. Xenopol de sociologul René Worms,

²¹ A.D. Xenopol, *La théorie de l'histoire*, Paris, 1908, p. 90.

redactorul revistei, la 15 mai 1908. O redăm fragmentar, în traducere din limba franceză:

„Dragul meu coleg,

[...] Revista internațională de sociologie va publica, în curând, în numărul său din mai, o recenzie asupra cărții dv.: *Teoria istoriei*, atât de importantă, redactată de colaboratorul meu d-l G.L. Duprat...

Am primit din partea dv. manuscrisul uneia din lecțiile cursului liber susținut (de dv.) la Sorbona. Regretând că nu l-am primit mai devreme, la o dată când publicarea sa ar fi fost mai bine plasată, voi încerca să fie inclus în numerele viitoare. În acest caz, voi pune (voi da) o notă în privința originalului...

Vă rog să primiți, dragul meu coleg, expresia celor mai cordiale și mai devotate sentimente.

Réné Worms**.

Reamintim faptul că, în *La théorie de l'histoire*, Xenopol își reafirmă punctul de vedere din prima ediție a lucrării *Principiile fundamentale ale istoriei*, anume, acela că a plecat de la observarea faptelor reale obiective și a modului lor de a fi și nu a recurs la criteriile subiective pe care să le impunem faptelor, asemeni lui Rickert: „Nu noi suntem acei ce imaginăm *partea statică și dinamică* a lucrurilor, ci *materia* însăși posedă aceste două fețe, iar spiritul, care este *oglinza ei fidelă*, nu poate face altceva decât să reproducă, prin gândire, aceste două feluri de a fi ale realității, acela al *repetiției* și al *succesiunii*”²².

Punctul de vedere al lui H. Rickert** era clar exprimat în lucrarea *Die Grenzen der Naturwissenschaftlichen Begriffsbestimmung (Eine logische Einleitung in historischen Wissenschaften)*, apărută în 1902, în primă ediție), și în *Zwei Wege der Erkenntnistheorie*, inclusă în volumul *Kant Studien*, apărut în 1909. Era un punct de vedere identic cu cel al profesorului său, W. Windelband***, susținut de acesta în discursul de rectorat la Universitatea din Strasbourg și în lucrarea *Geschichte und Naturwissenschaft*, apărută în 1911, în două volume.

Atât Rickert, cât și Windelband propun în aceste lucrări o nouă clasificare a științelor, cu binecunoscuta împărțire (pe baza fenomenelor individuale și generale) în *a. Științe explicative, care formulează legi nomotetice* și *b. Științe ideografice, care nu pot ajunge la formulări de legi*. Cele din prima categorie sunt *științe ale naturii*, cele din a doua, sunt doar *discipline istorice*²³.

În 1913, când apare cea de a doua ediție a lucrării lui Rickert *Die Grenzen der Naturwissenschaftlichen Begriffsbestimmung*, dr. Otto Buck îi trimite lui Xenopol o scrisoare, datată Berlin, 2 iunie 1913, în care îl roagă să colaboreze la nou înființata sa revistă, cu un articol în care să se ocupe de tezele lui Rickert, „de

* Scrisoare, nr. de înregistrare 139975, Biblioteca Academiei Române, Secția manuscrise.

²² A.D.Xenopol, *op. cit.*, p. 5.

** A trăit în anii 1863–1936.

*** A trăit în anii 1848–1915.

²³ W.Windelband, *Normen und Naturgesetze*, Preludien, II Band, Tubingen 1911.

mare interes pentru lumea științifică”. Redăm textul acestei scrisori, în traducere, din limba germană:

„Mult Stimat Domnule Profesor, v-am trimis, de câteva săptămâni, prospectul noii noastre reviste «Die Geisteswissenschaften» (Științele spiritului)^{*} și acum îmi permit să vă propun colaborarea la strădania noastră.

Eu aș spera ca problemele dv. să nu vă facă să-mi refuzați rugămintea. Aceasta, cu atât mai mult, cu cât astăzi vă pot adresa o propunere precisă: tocmai a apărut primul tiraj al ediției a II-a, revăzute, a lucrării lui Rickert *Die Grenzen der Naturwissenschaftlichen Begriffsbestimmung*. Aș socoti că acum este foarte important, și pentru problemă, dacă dv. v-ați putea ocupa de tezele lui Rickert, având în mână și cartea, aceasta ar fi de mare interes pentru lumea științifică și o contribuție valoroasă pentru revista noastră.

Puteți să redactați studiul într-o limbă care vă este familiară, dar dacă nu aveți nimic împotriva, noi am prefera germana, pentru a evita temerea unei traduceri greșite.

V-am fi foarte obligați, dacă ați dori să vă ocupați de această lucrare și adaug că am fi foarte bucuroși să avem colaborarea dv.... Coloanele revistei noastre vă sunt totdeauna la dispoziție...

Al dv. îndatorat,
Otto Buck^{***}

Scrisoarea lui Otto Buck, considerăm noi, era o recunoaștere, peste ani, a viabilității punctului de vedere al lui A.D. Xenopol și a necesității impunerii lui în mediile științifice din Germania, unde se conturase o nouă orientare, distinctă, avându-și originea în principiul „Comprehensiunii”, formulat de neohegelianul Dielthey.

Dar și acești istorici, în raport cu cei reprezentați de pozitivistul Ranke și discipolii săi, rămâneau, în fond, empirici, în măsura în care interpretarea lor se referea la faptul izolat, la eveniment sau personalitate, luate ca atare și nu puteau fi integrate într-o atare viziune integralistă.

Singurii care au conceput structuri integraliste ale istoriei, utilizând și o metodologie mai riguroasă, sunt Ernst Troeltsch și Max Weber.

Max Weber, denumit și „Marx al burgheziei”²⁴, a formulat însă o teorie eclectică despre „pluralitatea” factorilor istorici, subliniind, cu precădere, influența factorilor psihologici în istorie²⁵.

Discuțiile, sugestiile și controversele dintre aceste principale curente și orientări din gândirea europeană au fost fructuoase și din ele au câștigat știința

* Denumire dată după clasificarea științelor propusă de Steinthal și Lazarus.

** Originalul scrisorii, se află în fondul A.D. Xenopol, S 12/XXXIII (139966) Biblioteca Academiei Române, secția manuscrise.

²⁴ „Șocând, e drept, interpretările obișnuite Eugiéne Fleischmann l-a numit pe Max Weber «Marx al burgheziei» (François Châtelet – Évelyne Pisier, *Conceptiile politice ale secolului XX*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 488).

²⁵ La cei 250 de ani de la nașterea lui Immanuel Kant, am publicat un studiu, în limba germană, în „Revue Roumaine des sciences sociales”, série de Philosophie et logique, A.D. Xenopol – H. Rickert (unveröffentlichte Korrespondenz), Tome 16, 1972, nr. 2, semnalat în *The Philosophers index* (Publicația Centrului de documentare în filosofie al Universității din Ohio S.U.A). Editorul mi-a solicitat un extras într-o scrisoare datată 15 decembrie 1976.

modernă, universală, filosofia științei, filosofia istoriei, filosofia culturii, sociologia, discipline științifice pe care personalitățile prodigioase, culturale, din România le-au ilustrat, deopotrivă, cu profundă originalitate de gândire ce nu putea trece neobservată în Occident. Sociologul Dimitrie Gusti avea să recunoască în *Théorie de l'histoire* a lui Xenopol „o metodologie generală a științelor sociale”²⁶.

Apelul și îndemnul generațiilor tinere la creativitate, la *nou*, în civilizația și cultura națională, era de-a dreptul patetic în prelegerile universitare ale profesorului Simion Mehedinți: „Domnilor, termenii problemei sunt, mi se pare, clari... Puteți să creați și să adăugați elemente noi de civilizație și de cultură românească? *Dacă da*, atunci sunteți o generație nouă, *dacă nu*, atunci nu sunteți decât niște exemplare tinere, o simplă continuare...”²⁷.

Simion Mehedinți, avându-l și el ca mentor pe Titu Maiorescu, făcea parte din *marea generație a unirii*, sau cum s-a mai spus, generația covârșitoarei personalități a lui Nicolae Iorga.

Și este de notat faptul că ideile fundamentale ale lui Iorga asupra unității poporului român se regăsesc, nu numai în lucrările științifice, monumentale, care l-au impus în istoriografia românească, ci și în simplul articol de ziar sau în vasta sa corespondență personală, unde întâlnim nu mai puține sugestii politice, demne de interes, care au acționat în direcția realizării aceluși vis secular de unitate politică a poporului român. În acest sens, amintim o scrisoare publicată în „Neamul românesc”, la 7 ianuarie 1909, adresată contelui Bellegrad, guvernatorul Bucovinei, deputat al românilor din Câmpulung Moldovenesc (în Reichsrat). Din textul scrisorii ne vom îngădui să redăm câteva pasaje, ceva mai lungi, scrise cu nețârmurită credință în mult așteptata și apropiata împlinire a „Unirii celei Mari”:

„Domnule Conte.

Punctul dumneavoastră de vedere e foarte firesc: iubiți pe românii care v-au ales deputat și a căror limbă ați învățat-o, binevoind a-mi scrie, chiar și în această limbă, iubită mie, mai presus de oricare alta, dar dv. sunteți austriac, dumneavoastră simțiți și gândiți ca un austriac. Îmi îngădui să simt și să gândesc ca român, eu care sunt român.

Vorbiți de iredentism, nu știu ce e aceea, știu însă că neamul meu are drepturi exclusive asupra teritoriului său național [...]

La Câmpulung, unde fusesem invitat pentru o Conferință publică, veneam să vorbesc despre trecutul nostru, pe care nici o putere din lume nu-l poate răpi, nici nu-l poate împiedica să ne dea îndrumări și speranță [...].”

²⁶ Cuvântare rostită la înmormântarea lui A.D. Xenopol, în „Neamul românesc” 2 martie 1920.

Precizăm că atât *teoria*, cât și *metodologia* generală a științelor sociale a evoluat mult în perioada interbelică, ca să nu mai vorbim de etapa contemporană, când „limbajul sociologic”, în pas cu dezvoltarea științei este centrat pe *statutul teoriei generale în sociologie, metodologia și independența științelor sociale, metodologia modelărilor globale, categoriile științifice de rol și comportament uman, intenționalitate și explicație, ontologie culturală etc.*

²⁷ Simion Mehedinți, *Datoria generației actuale*, curs dactilografiat, editat de Societatea „Soveja” 1933–1934, p. 4.

Post-scriptum-ul aceleiași scrisori evidențiază grija lui Nicolae Iorga de a fi bine înțeles, de a nu fi apreciat drept „un dușman al oricărei politici de prietenie cu Austria, precum și convingerea sa că prietenia înseamnă o concordanță de interese”. El sublinia, în aceeași ordine de idei, că „atitudinea României în 1909, ar fi cu totul alta” față de o „Austrie care ar respecta dezvoltarea noastră economică, o Austrie care ar cruța pe ai noștri, ce se află în mâinile ei; o Austrie care ar scrie, măcar în testamentul ei, drepturile ce le avem asupra pământului nostru înstrăinat, o astfel de Austrie ne-ar putea fi prietenă. E întrebarea dacă poate exista!”

Ceea ce a urmat a confirmat cele scrise de Nicolae Iorga.

După doi ani de neutralitate, România a intrat în război alăturându-se Antantei. În declarația de război a guvernului român, înmănată ministrului Austro-Ungariei la București, la 27 august 1916, se spune: „România se vede nevoită de a intra în luptă alături de aceia care pot să asigure înfăptuirea unității sale...”²⁸.

Intrând în război, România s-a dovedit hotărâtă să se jertfească pe sine, cugetând că este preferabilă vechii situații, de despărțire politică. Argumentele celor care prevedeau victoria puterilor centrale (printre care și cele ale lui Petre Carp) îl îngrijorau pe A.D. Xenopol, care în acele momente, vârstnic și bolnav, îl roagă pe Nicolae Iorga să-i înmâneze o scrisoare prietenului său, istoricul E. Boutroux, în una din călătoriile sale la Paris, pentru a-i cere părerea, în eventualitatea înfrângerii Antantei.

Iorga citește scrisoarea, dar întârzie s-o înmâneze destinatarului, fiind în dezacord cu „concluziile ei”. *Motivația* o reținem dintr-o scrisoare inedită enunțată de noi în subtitlul acestui studiu, adresată de Iorga lui A.D. Xenopol²⁹, la 5 decembrie 1916:

„Scumpe Doamnă Xenopol,

Mulțumesc pentru bunele rânduri către mine, pe care le-ai scris cu un gând așa de hotărât și cu o mână așa de sigură.

Scrisoarea d-tale către dl. Boutroux e admirabilă pentru puternica logică a expunerii și prin delicatețea sentimentului.

Eu nu mă învoiesc însă cu concluziile ei.. *vremea desmembrărilor de state, pe sfâșiirea tratatelor, a trecut după ferma mea credință. Alții vor trebui să ne lase să trăim și în noi înșine vom găsi ce ne trebuie pentru a trăi o adevărată viață, pe care până acum n-am avut-o.*

Nu văd nici în negru, nici în albastru; văd... în sus!...

Primește și primiți – vă rog încredințarea respectuoaselor mele sentimente

Nicolae Iorga” (sublinierile ne aparțin, E.G.M).

Sfârșitul anului 1918 a fost decisiv pentru soarta mișcărilor de eliberare națională, desfășurate în imperiile vecine.

Hotărârile Sfatului țării din Basarabia, de la Chișinău, de unire cu România, cele ale românilor din Bucovina și ținutul Herței, din Cernăuți, din aceeași lună

²⁸ *Cartea roșie austro-ungară*, document 110.

²⁹ Corespondență, inventar nr. 147343, Biblioteca Academiei Române, secția manuscrise.

martie, a anului 1918, ale *Adunării naționale* de la Alba-Iulia din decembrie 1918, luate în deplină legitimitate și consens au consacrat principiul naționalităților, bazat pe ideologia iluministă a secolului al XIX-lea și dreptul natural.

În orele când se desfășurau marile evenimente și se adoptau *decizii* la Alba Iulia, Nicolae Iorga publica un articol în „Neamul românesc” în care explica esența istorică a mărețului *act* al unirii românilor de dincolo de Carpați, din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș. Acest act, ce încheia seria Hotărârilor adoptate de românii aflați sub stăpânire străină până la 1918, n-a fost „un act politic, ieșit dintr-o chibzuire rece, cum nici războiul nostru, al celor de aici n-a fost rezultatul unui calcul îngust. A vorbit atunci voia elementară a veacurilor de avânt zdrobit și de speranțe împiedicate. Fără a uita pe nimeni din cei ce au colaborat la această faptă a *Unirii*, de la general și de la fruntaș ardelean, până la ultimul ostaș și țăran, omagiul recunoștinței noastre să se îndrepte către poporul întreg de oriunde și din toate veacurile, martir și erou”³⁰.

A existat tentația comparației prestigiului istoricilor români cu cei străini, contemporani lor, nu mai puțin celebri. Nicolae Iorga s-a bucurat, ca nimeni altul în perioada de după război, de un prestigiu nemaîntâlnit. Explicația o reținem dintr-un articol apărut în „Cuvântul liber”: „Incontestabil, dl Iorga este acela dintre românii în viață care se bucură în cuprinsul hotarelor noastre de prestigiul unei glorii cum nu a mai cunoscut altul... Momsen, Ranke, Michelet sau Xenopol nu s-au bucurat de aceasta... La temelie acestei glorii legendare stă dragostea poporului român pentru provinciile unite cu România... pentru acela care i-a cercetat suferința, i-a înțeles durerile și a căutat să le aline... «Neamul românesc» mergea pretutindeni unde slova românească putea să fie citită.. iar *după unire*, Nicolae Iorga întruchipa România...” Articolul purta titlul: *Iorga în fața primejdiei*, fiind inclus în nr. 48 din 6 octombrie, al ziarului mai sus menționat.

Că o atare apreciere se găsea în nemijlocită legătură cu activitatea social-politică a istoricului au arătat evenimentele ce au urmat și, îndeosebi, sfârșitul anului 1940. La 23 noiembrie în acel întunecos an al dezmembrării României a fost semnat protocolul prin care țara adera la pactul tripartit încheiat între exponenții regimurilor totalitare din Germania, Italia și Japonia. Peste câteva zile doar, în noaptea de 27–28 noiembrie, Nicolae Iorga a fost supus torturii și schingiuit. În jurul orei 7⁰⁰, în ziua de 28 noiembrie, pe șoseaua Ploiești-Strejnic, pe partea dreaptă, a fost găsit corpul neînsuflit al marelui om de cultură, titularul catedrei de istorie universală de la Universitatea din București, timp de 44 de ani, membru al celor mai vestite academii străine.

De ce nu fusese arestat și judecat în prealabil? Asupra motivelor, a furnizat ulterior lămuriri însuși căpetenia politică a forțelor de dreapta care au săvârșit incalificabilul act: „arestarea lui ar fi făcut mai mare vâlvă în țară decât a tuturor celorlalți oameni politici la un loc”.

³⁰ *Marea Unire de la 1 decembrie 1918*, în Biblioteca despărțământului București al *Astrei*, 1943, p. 95.

Universităților din București și Iași li s-au adăugat, în perioada interbelică, celelalte Universități românești, nou înființate, din Chișinău, Cernăuți și Cluj, sporind zestrea instituțiilor de învățământ superior și a științelor profesate ex-catedra, iar între acestea și sociologia.

Interferențele, sugestiile și afinitățile cu noile curente și orientări din sociologia generală europeană, continuă să formeze o direcție de gândire sociologică convergentă. Dar, se impun și cercetările concrete ale *Școlii Sociologice de la București*. Sociologul Robert Braun, un reprezentant al curentului sociologic psihologist, care vizitase în 1936 un „șantier sociologic” condus de profesorul universitar Dimitrie Gusti, scria: „După război, niciunde în Europa sociologia n-a cunoscut o dezvoltare atât de importantă ca în România, datorită activității *Școlii Sociologice de la București*”³¹.

Din înmănuncherea forțelor științifice ale țării, întregită în hotarele ei firești, a rezultat și *meditația îndelungă asupra culturii*, acea originalitate a tipului omului de cultură român, remarcată de profesorul universitar Tudor Vianu:

„În ansamblul vieții noastre sociale, a apărut un tip intelectual (în perioada interbelică - n.n.), al cărui corespondent nu-l găsim cu ușurință în alte culturi și anume tipul omului de cultură care nu cultivă numai o specialitate științifică anumită, ci care meditează la destinul global al culturii noastre și care se simte răspunzător de întreaga orientare a civilizației. În Franța, în Anglia, în Germania, veți găsi reprezentat, mai degrabă, tipul individului mărginit în specialitatea sa. La noi, vom găsi, desigur și acest tip, dar nu el ocupă primul plan al importanței culturale ci conducătorul cultural, acela care caută și crede că a găsit soluția globală a întregii probleme de cultură a țării.

Veți recunoaște în această definiție multe personalități eminente ale scrisului și gândirii românești, mai noi”³².

În încheiere, îmi permit unele concluzii: *a*. Studiul corespondenței personalităților culturale și politice reprezentative pentru o anumită epocă (fie el și selectiv – acordând prioritate punctului de vedere al *oponentului* – cel mai în măsură a-i lămuri notele personale ale scrisului, obișnuite, în epistole) *constituie o sursă de cea mai mare importanță pentru periodizarea istoriei științei sau a ramurilor ei* (delimitarea obiectului, a metodologiei, a conceptelor științifice, operaționale). În această ordine de idei, reamintesc *acum* contribuția originală pe care A.D. Xenopol, în dispută cu neokantienii din „Școala de la Baden”, o aduce în teoria istoriei, anume, conceptul de „serie istorică”, considerat drept element logic, organizator, care conferă istoriei însușiri ce tind spre cunoașterea științifică a societății; *b*. *Relansarea în Occident a anumitor contribuții ale neokantienilor* la teoria istoriei, filosofia culturii, axiologie, *inclusiv în Europa contemporană prezența scrisului și gândirii marilor noștri absenți*.

³¹ „Századunk” (secole) Budapesta, 1936, nr. 4-5, p. 186, cf. și *Despre lucrările sociografice rurale ale lui Robert Braun, Terra nostra*, vol. II, București, 1971, p. 421-430.

³² Tudor Vianu, *Filosofia culturii*, ediția a II-a, 1945, p. 287-288.

MICHAEL M. CERNEA – UN SOCIOLOG DE ORIGINE ROMÂNĂ CARE A REUȘIT SĂ SCHIMBE POLITICA BĂNCII MONDIALE

Cu ocazia retragerii sale formale din activitatea întreprinsă timp de peste două decenii, la Banca Mondială, profesorul american de origine română, Michael M. Cernea, a fost sărbătorit într-un cadru festiv, recunoscându-se, în acest mod, contribuția sa esențială la deschiderea unei noi direcții de abordare a politicii de asistență financiară a acestei importante instituții internaționale.

Michael M. Cernea este primul sociolog pe care Banca Mondială l-a angajat (în anul 1974) în staff-ul său și care, prin contribuțiile sale științifice proeminente în domeniul politicilor de dezvoltare, a reușit să influențeze însăși activitatea Băncii, reușind să convingă conducerea ei de necesitatea analizei sociale (antropologice) în programele de asistență internațională. Dincolo de aceste contribuții, care i-au adus satisfacția de a ocupa cea mai influentă poziție profesională (consilier principal în probleme de sociologie și politici sociale, președinte al panelului pentru științe sociale) deținută vreodată de un sociolog într-o organizație internațională de talia Băncii Mondiale, Michael M. Cernea este unul dintre cei mai apreciați oameni de știință americani, ocupând funcții de răspundere în organizații științifice internaționale de mare prestigiu. Pentru contribuțiile sale științifice în domeniul antropologiei sociale aplicate a primit, în anul 1988, din partea Asociației Americane de Antropologie, marele premiu „Solon T. Kimball”, iar în anul 1995 i-a fost conferit, de către Societatea Internațională de Antropologie Socială Aplicată, premiul „Bronislaw Malinowski”. Michael M. Cernea este, de asemenea, „profesor de onoare” al Universității Hohai din Nanjing (China), „doctor honoris causa” al Universității din Cluj și, nu în ultimul rând, membru corespondent al Academiei Române.

Lucrarea cu titlul Michael își dă singur măsura valorii sale: Viața și experiențele unui agent de schimbare în Banca Mondială din care reproducem mai multe fragmente, constituie o colecție de alocuțiuni sau mesaje ale acelor persoane (colegi, prieteni, rude, factori cu rol de răspundere în cadrul Băncii Mondiale), care, cu ocazia festivității de retragere din activitate a lui Michael M. Cernea, au finit să-l omagieze și să marcheze cele mai reprezentative momente ale vieții sale ca pionier în domeniul politicilor de dezvoltare promovate de Bancă, ca om de știință, coleg, prieten și rudă apropiată.*

Ca unul care i-am fost doctorand, până la plecarea sa în Statele Unite, și căruia îi sunt profund îndatorat pentru sprijinul științific apropiat pe care mi l-a oferit după 1990, nu pot decât să fiu mândru de cuvintele rostite de cei care l-au omagiat. Alocuțiunile sau mesajele care urmează m-au emoționat profund, pentru că ele nu se referă numai la omul de știință de mare prestigiu – Michael M. Cernea –, ci și la profunzimea lui umanitate, colegialitate și prietenie, calități pe care, nu o dată, am putut să le simt și eu, în relațiile noastre. Pentru acest motiv, mă raliez și eu, deși cu întârziere, tuturor acelor care, regretând retragerea formală din activitate a profesorului Michael M. Cernea, își exprimă speranța că acest fapt îi va putea oferi mai mult timp pentru activitatea de creație în sprijinul disciplinei noastre.

Dr. Sorin M. Rădulescu

* *Michael Makes His Mark: The Life and Times of a Change Agent in the World Bank*, compiled by Gloria Davis, Andrew Steer, and Warren Van Wicklin, The World Bank, August 1988.

Traducerea titlului este aproximativă deoarece nu poate surprinde, decât în mică măsură, întregul ansamblu de semnificații din engleza americană.

[...] Înainte de a veni la Banca Mondială, Michael era un om de știință: făcea muncă de cercetare, predă sociologie și era obligat să lucreze într-o ambianță politică nefavorabilă. În măsura în care l-am cunoscut ulterior, am putut conștientiza mai bine cât de multe circumstanțe dificile din viața sa personală din trecut i-au modelat credințele, valorile și hotărârea de a folosi cunoașterea sociologică pentru a lupta contra sărăciei, excluderii, discriminării și injustiției sociale.

Michael s-a alăturat personalului Băncii aproape acum un sfert de secol, în anul 1974, ca primul sociolog angajat în cadrul ei. A fost o încercare de experiment pentru instituția noastră și o mare provocare pentru Michael: el le-a transformat pe amândouă într-un succes de durată. El a inovat în permanență, aducând în cadrul instituției numeroase idei și abordări iconoclaste, deschizând noi căi de elaborare a politicii de dezvoltare și de integrare a preocupărilor sociale și culturale în mecanismul intervențiilor menite dezvoltării. Michael și-a pus amprenta asupra Băncii Mondiale și, în numeroase moduri, asupra activității și destinelor personale ale multora dintre noi.

Iată de ce colegii și prietenii, managerii principali ai Băncii, numeroși sociologi, economiști, specialiști în ecologie, alți specialiști cu rol tehnic și membri ai familiei lui Michael s-au adunat aici, pentru a-i oferi în mod public o recunoaștere colectivă.

Michael n-a pus capăt niciodată muncii sale pentru dezvoltare și nici nu și-a întrerupt vreodată activitatea sa ca om de știință. Îi dorim, în mod cordial, să-și continue, ca și până acum, activitatea sa plină de succese, în deplină sănătate, ca primul „membru emerit” al expansivei noastre „familii sociale” din cadrul Băncii.

(Extras din *Prefața lucrării*)

*

Am o amintire de demult.

Cred că era, cândva, la mijlocul anilor '70, atunci când eram secretar al Comitetului de Revizuire a Politicii Băncii Mondiale. Comitetul era condus de către Robert McNamara, președinte al Băncii.

Cu ocazia uneia din reuniunile noastre, McNamara a intrat în sala de conferințe, camera E-1227, s-a așezat, s-a uitat la conclavul de vicepreședinți, a izbit masa – un lucru pe care-l făcea întotdeauna, când dorea să facă un anunț important – și a spus: „Domnilor, am luat o decizie importantă. Tocmai am angajat primul sociolog. El este român, iar numele său este Michael Cernea”

(*O amintire* – Shahid Javed Burki, vicepreședinte regional, regiunea latino-americană și Carraibe).

*

Viețile și carierele noastre au fost atât de strâns legate, încât nu mai știu de unde să încep. Există, într-adevăr, o mulțime de amintiri plăcute.

Totul a început cu căutarea de către noi a unui sociolog pentru Departamentul de Dezvoltare Rurală. Nu a unui sociolog generalist, ci a unuia specializat în

sociologie rurală. Numele tău, Michael, figura pe câteva liste de referință. Ne-am întâlnit, câteva clipe, la Conferința de Industrializare Rurală organizată în București, dar am ezitat – deoarece veneai dintr-o țară „închisă”, despre care nu se știa cum înțelege problemele dezvoltării globale. Apoi am auzit că vei merge în Canada. Ne-am întâlnit în Montreal și am discutat o mulțime de vreme împreună. A urmat o masă minunată la un restaurant polonez. Devenea clar că vei fi o alegere potrivită pentru funcția de sociolog ruralist și vei ajunge la Bancă. Ce binecuvântare pentru noi! Dar Banca nu era obișnuită cu o asemenea disciplină cum este sociologia rurală. La una dintre reuniuni, ai fost prezentat ca fiind noul „socialist rural” al Băncii.

Un factor semnificativ în succesul pe care l-ai avut la Bancă a fost voința ta de a te implica direct în vasta activitate legată de operațiile privind diversele proiecte ale misiunilor noastre. Deoarece, personal, te-am încurajat să procedezi astfel, a fost revelator și reconfortabil pentru mine, atunci când, chiar de la început, unul dintre cei mai tari și experimentați specialiști în domeniul agriculturii a venit și mi-a spus: „Aș dori să-l am pe Michael în viitoarea mea misiune”.

Într-adevăr, o realizare pentru un nou venit specializat într-o disciplină aproape complet necunoscută în Bancă.

Cunoștințele tale solide cu privire la analiza proiectelor și la circuitul proiectelor în cadrul Băncii te-a îndreptățit să devii extrem de eficient în formularea politicilor și reperelor pentru activitatea operațională întreprinsă aici. Ai devenit un deschizător de drumuri pentru ceilalți specialiști din științele sociale care au venit, ulterior, în instituție.

Banca va pierde sfaturile și părerile tale înțelepte, dar prietenii tăi așteaptă, în continuare, să păstrezi un contact strâns cu ei, după ce te vei pensiona. Mă simt norocos să fiu unul dintre ei.

Toate cele bune – și-ți doresc succes în noua etapă a existenței tale extrem de productive și de distinse.

(Aș dori să-l am pe Michael în următoarea mea misiune – Leif E. Christoffersen, specialist în probleme de mediu, regiunea Africa, și președintele Fundației „Grid Arendal”, Norvegia).

*

Este dificil să ne imaginăm Banca fără tine.

Prezența ta aici trece dincolo de proiectele sau operațiile specifice în care ai intervenit. Prezența ta a fost o forță intelectuală și una emoțională. Emoțională în cel mai bun sens al termenului, aducând pasiune și compasiune în sarcinile curente. Îmbinând angajarea și pricepera în realizarea sarcinilor pe care le-ai îndeplinit cu profesionalismul care a caracterizat cea mai mare parte din munca pe care ai depus-o atât în interiorul, cât și în afara Băncii.

Deci, ce fel de Bancă lași în urma ta? Una mult mai bună. Una în care atât de multe din ideile pentru care te-ai luptat atâția ani sunt acum atât de obișnuite și de

productive, încât am uitat caracterul lor revoluționar de acum două decenii. Ascultând clienții, ținând seama, în primul rând, de oameni, de dimensiunile sociale ale activității noastre, preocupându-ne de populațiile strămutate și private de drepturi, dând glas celor care nu au dreptul de a vorbi, celor marginalizați, respectând integritatea și înțelepciunea culturilor tradiționale și altele, câte și mai câte. Ai de ce să fii mândru, prietene, și poți să fii mulțumit, într-adevăr, pentru uriașa contribuție pe care ai avut-o în orientarea instituției noastre într-o direcție justă. Amploarea preocupărilor tale intelectuale și eficacitatea intervențiilor tale în atât de numeroase domenii se numără printre meritele tale cele mai prețuite.

Realizez acum că, deși te-am considerat întotdeauna un prieten și m-am gândit întotdeauna, în ceea ce te privește, ca la un colaborator apropiat, noi nu am călătorit împreună peste hotare, cu excepția unor conferințe internaționale. Ultima din acestea este cea mai memorabilă în ceea ce mă privește: Congresul Internațional de Sociologie Rurală din București, unde ambii am petrecut o parte din timp cu președintele țării și tu m-ai prezentat Congresului, iar fosta ta Universitate a considerat potrivit să mă onoreze. Ce călătorie de neuitat a fost aceea! Deși a fost scurtă, a avut de toate. Discuții intelectuale, în permanență, inclusiv o critică a *speech*-ului meu, în camera de hotel. O critică care a cuprins atât originile teoriei, cât și conceptele subiectului respectiv. Ce grozav este să te angajezi în asemenea discuții cu agerimea spiritului și cu strădania minții! Ca să nu mai menționez vizitele la Muzeul Satului, dezbaterile de la Academie, Universitate și de la Congresul de Sociologie Rurală. Două zile extrem de memorabile! Mă aștept și la alte asemenea misiuni în comun.

Acum, pentru că începi o nouă etapă a vieții tale, există, întotdeauna, un timp pentru reflecție și pentru fructificarea cunoștințelor. Este un timp pentru a privi la viitor și un timp pentru a ne ocupa de cei de care trebuie să avem grijă. Având mai mult timp pentru familie și prieteni, cu mai puține presiuni administrative și lumești.

Dar este, de asemenea, timpul să împărtășești din înțelepciunea anilor pe care i-ai trăit. Aceasta nu înseamnă retragere. Este o continuare și un nou început. Aștept să colaborăm împreună pentru a pune în aplicare unele din ideile pe care le-am discutat de atâtea ori. Să le aplicăm în politica Băncii, pentru a crea acea paradigmă nouă pe care am elaborat-o cu multă grijă, atâția ani. Să le aplicăm în Yemen sau oriunde în altă parte. Sunt multe de făcut. Să le începem. Acum.

(O prezență care trece dincolo de proiecte – O forță intelectuală – Ismail Serageldin, vicepreședinte pentru Programe Speciale)

*

Dragă Michael:

Regret din inimă că reuniunea Coaliției Globale pentru Africa, care se ține la Ouagadougou, și unde sunt vicepreședinte, mă împiedică să particip la festivitatea care sărbătorește distinsa ta carieră la Banca Mondială.

Ca primul sociolog angajat de Bancă pentru a aplica programul ei de a lupta cu sărăcia în lumea în curs de dezvoltare, ți-ai îndeplinit datoria în mod exemplar.

Vei rămâne multă vreme în memoria noastră ca un apărător neobosit al săracilor și o forță stimulativă în realizarea planurilor sociale ale Băncii.

Zeci de milioane de săraci dintre cei mai săraci îți sunt îndatorați.

Cu cele mai bune urări!

(Ți-ai îndeplinit datoria în mod exemplar – Robert S. McNamara)

*

Voi păstra, întotdeauna, cu siguranță, în minte ceea ce, cred, că a fost prima misiune a lui Michael pentru Bancă, la puțin timp după ce a venit aici.

Cred că a fost, cândva, la începutul toamnei anului 1974. Destinația era Mauricius. Grea viață pentru o primă misiune!... Era primul proiect de dezvoltare rurală orientat către sărăcie, finanțat de Bancă. Ca parte componentă a efortului de avangardă în ceea ce privește dezvoltarea rurală aveam o mulțime de emoții. Misiunea era condusă de Gus Schumacher [...]. Aceasta a fost prima mea întâlnire cu Michael. Eram un membru tânăr și neexperimentat al personalului Băncii, absolvent recent al programului YP și mi se părea grozav să fiu împreună cu un sociolog experimentat.

Apoi, desigur, așa cum este, din păcate, frecvent la Bancă, drumurile noastre s-au despărțit. Eu am început să lucrez în Brazilia, el a lucrat peste tot, în lume. Dar întrucâtva am păstrat legătura între noi [...]. În perioada în care lucram cu președintele, Michael și cu mine ne-am întâlnit din când în când. Am fost întotdeauna fascinat și stimulat de perseverența sa în a apăra cauza dimensiunii sociologice a activității noastre (o lungă și posibil fructuoasă bătălie, chiar dacă mai este încă un drum de parcurs).

O asociere reinnoită, mai strânsă din punct de vedere operațional, a început atunci când am preluat responsabilitatea programului agriculturii pentru India, în 1986. Acolo, Michael a fost extrem de util în a mă instrui și a-mi oferi consiliere asupra problemelor destul de noi pentru mine [...], în special, în domeniul populațiilor indigene. Aici a fost probabil locul unde am putut valorifica cel mai bine sfaturile și orientarea dată de Michael, chiar dacă, astăzi, cred că așa fi putut și ar fi trebuit să fac mai mult dacă așa fi urmat aceste sfaturi [...]. Apoi, a fost o ocazie norocoasă, de asemenea, să beneficiaz de consilierea câtorva dintre prietenii și colegii lui Michael, deoarece era clar că ideile sale căpătau o mulțime de aderenți, de data asta cu resurse lărgite de personal, disponibile în cadrul Băncii, și cu o atenție mai mare acordată problemelor.

În privința asta, ceea ce se evidențiau ca trăsături constante erau angajarea neabătută a lui Michael pentru cauza dezvoltării și profesionalismul său remarcabil. A fost un privilegiu pentru mine să lucrez cu el, să-l cunosc de atâta vreme, să-i urmez sfaturile și orientarea. Banca pierde acum unul dintre elementele sale cele

mai distinse, dar, personal, cred că această plecare nu va însemna întreruperea legăturilor cu Banca și că nu vom fi privați de beneficiul enormei sale experiențe acumulate în acești ani lungi și fructuoși petrecuți în cadrul instituției.

Numai bine, Michael! Îți vom duce lipsa, dar sunt sigur că vom continua, totuși, să păstrăm legăturile dintre noi.

(*Prima misiune pe teren* – Olivier Lafourcade, director, Direcția pentru zona Mexic)

*

Aș dori să-l omagiez pe Michael, deschizătorul de drumuri, care și-a asumat sarcina de a transforma atât Banca, cât și științele sociale, ca instrumente ale dezvoltării sociale. Noi am beneficiat cu toții de capacitățile sale de viziune strategică, de abilitatea sa organizațională, ca și de angajarea sa în construcția comunitară și acțiunea colectivă.

Cine dintre specialiștii în științe sociale din Bancă nu a primit încurajări, sfaturi și chiar o critică prietenească din partea lui Michael, în timp ce se confrunta cu sarcinile sau problemele pe care trebuia să le rezolve? Rolul său în constituirea specialiștilor din științele sociale într-o comunitate capabilă de acțiune colectivă a fost de neînlocuit. Casa sa, datorită lui Ruth (*soția lui M.C.* – subl. ns.), antropolog de ritual și comensualism, a fost, adeseori, locul în care ne-am adunat pentru a mânca și pentru a consolida legăturile noastre de prietenie.

Pentru a transforma Banca, Michael nu numai că a gândit măreț, dar a gândit strategic. Căutând o îndrumare operațională, pe de o parte, și o schimbare de paradigmă, pe de altă parte, el a dovedit un veritabil simț al viziunii strategice. Esențială pentru succesul său în ceea ce privește transformarea viziunii sale strategice într-o reală și temeinică schimbare a fost capacitatea sa de a concepe Banca ca organizație.

În esență, Michael și-a tratat munca sa ca o vocație. Noi, prietenii săi, beneficiem de îndemnul și participarea sa activă, pentru a cultiva domeniul pe care el le-a conturat, deja, cu deosebită sârguință. În calitate de vecini, Rula și cu mine vom avea, de asemenea, beneficiul de a ne întâlni mai des cu el și cu Ruth.

(*Deschizătorul de drumuri* – Ashraf Ghani, Antropolog principal, Departamentul de Dezvoltare Socială)

*

Atunci când m-am alăturat personalului Băncii, la începutul anilor '80, Michael era purtător de cuvânt al Departamentului pentru Agricultură și Dezvoltare Rurală, în sprijinul micilor fermieri. Analizând noile proiecte, era de așteptat ca Michael să întrebe: „Ce vom face pentru micii fermieri?” „De unde știi că va servi micilor fermieri, dacă n-ai date de teren cu privire la identitatea fermierilor, unde trăiesc ei și de ce fac ei ceea ce fac?” El punea, întotdeauna, întrebări competente (la obiect), iritând oamenii competenți, dar își ducea până la capăt mesajul.

Michael și-a îndreptat energia, interesul și preocupările sale în direcția întăririi influenței proiectelor de irigații ale Băncii asupra comunităților mici și sărace. El și-a stabilit habitatul său intelectual în aria reșezării populațiilor, urmând unei strămutări. El n-a iertat nici pe ingineri, nici pe predicatorii de proiecte, care erau îngrijorați numai în legătură cu analiza cost-beneficiu. Michael întreba, întotdeauna, „Cine plătește costul real?” Michael lasă, de fapt, o moștenire profesională într-o instituție în care moștenirile nu sunt nici recunoscute, nici acceptate cu ușurință, mai ales, atunci când sunt legate de sociologia dezvoltării. Dar Michael a lăsat această moștenire [...]. Indiferent unde lucrează, Michael își pune pecetea profesională. Sunt sigur că lucrurile nu se vor schimba atunci când va ieși la pensie, deoarece tot ceea ce face Michael este tocmai ceea ce îl caracterizează: un om care are o misiune de îndeplinit.

(Pune întrebări competente, irită oameni competenți – Shawki Barghouti, director general, ICRISAT, Andhra Pradesh, India)

*

Poate Michael nu știe, dar în 1986, inspirat de el, un mic grup dintre noi care se ocupa de influențele sociale ale proiectelor privind energia hidroelectrică în Columbia, ne-am angajat într-un proces ireversibil. Lucrurile mari încep, așa modest, și sunt stimulate, întotdeauna, de vizionari nebuni.

Pe atunci, Shelton Davis și Scott Guggenheim se aflau în Columbia, încercând să remedieze nedreptățile cauzate țăranilor săraci strămutați de către proiectele de dezvoltare. Prin intermediul lor, ca parte componentă a celui grup de vizionari nebuni, au încăput și în mâinile noastre documente scrise de un anume Michael Cernea.

Erau documente ciudate pentru mine, deoarece, până atunci, mesajele Băncii Mondiale care circulau în sectorul de electricitate din Columbia vorbeau numai de finanțe, economie, tarife, energie electrică, dar nu și de omul obișnuit, de familiile și comunitățile locale care sufereau, din punct de vedere fizic, efectele sociale și economice ale proiectelor în domeniul energiei. Spun că erau ciudate și din cauză că documentele celui Cernea vorbeau de abordarea, cu prioritate, a nevoilor omului simplu, de consultarea populațiilor afectate și de implicarea acestora în atenuarea efectelor indezirabile, pentru a face din aceste populații prime beneficiare ale proiectelor în domeniul energetic. Iar aceasta părea, cu totul, ciudat într-un mediu în care „oamenii” și „beneficiarii” erau definiți doar în calitate de „consumatori de electricitate” [...].

Semințele sădite de ideile și sugestiile lui Michael Cernea n-au căzut pe un teren arid, ci au încolțit pe un sol fertil. În prezent, Columbia a elaborat o lege de pionierat, care-și propune să atenueze influențele sociale nocive produse de proiectele energetice, iar în întreprinderile cu acest profil au început să fie alcătuite primele echipe de specialiști în domeniul științelor sociale, care se ocupă de

introducerea dimensiunilor sociale în proiectele privind producția de energie [...]. Michael nu știe, poate, dar a fost aprobată, deja, Politica de Reașezare a Populațiilor Strămutate în domeniul Sectorului columbian de Energie și a început să fie valorificată o nouă generație de proiecte, care utilizează nu numai criterii tehnice și economice, dar și criterii sociale și ambientale.

Michael nu știe, poate, dar mesajele sale, îmbinate cu cele ale altor vizionari, au fost numai începutul unui proces extraordinar, care, astăzi, după zece ani, își rodește fructele neprevăzute. Guvernul columbian, cu sprijinul Băncii, formulează acum o politică națională de reașezare a populațiilor strămutate, pentru toate tipurile de investiții privind infrastructura, care stabilește norme și proceduri ce vizează nu numai sectorul public, ci și pe întreprinzătorii privați implicați în construirea infrastructurii publice [...]. Michael nu știe, poate, dar următoarea etapă o va constitui proiectarea și elaborarea politicii naționale de reașezare a populațiilor strămutate, de către Ministerul Mediului din Columbia, care, se așteaptă, să vizeze nu numai populațiile afectate de proiectele de dezvoltare, dar, de asemenea, sute de mii de familii și comunități strămutate cu forța datorită conflictelor etnice, politice și economice.

Știu foarte bine că o țară cum este Columbia nu este singurul loc în care semințele sădite de Michael Cernea au rodit flori și fructe. Mai multe țări ale lumii, la fel ca și Columbia, au urmat aceste învățături. Dar eu mă refer aici, la exemplul țării mele, deoarece pot aduce mărturia mea personală întrucât am avut norocul să coordonez acest proces și să continuu să mă implic în el.

Dar ceea ce nu știe Michael este faptul că acesta este doar începutul unor eforturi și mai mari, de a da glas celor fără de glas. Iar pentru a transforma acest scop într-o realitate efectivă, vom continua să ne bazăm pe orientarea pe care el a promovat-o.

(Ceea ce nu știe Michael – Maria Clara Mejia, specialist în științe sociale, Departamentul de Dezvoltare susținută Social și Ambiental, regiunea latino-americană și Carraibe)

*

M-am întâlnit, pentru prima oară, cu Michael Cernea, atunci când mă ocupam de Africa, un continent pe care el îl cunoaște bine. L-am descoperit ca pe un om dedicat cu convingere profesiei sale și profund convins că poate schimba vietțile celor săraci. Apreciez, în special, profesionalismul său – aproape excentric în aceste timpuri în care suntem împinși, în mod constant, să ne concentrăm îngust asupra „esențialului” și să simplificăm probleme prea complexe pentru a fi reduse la o schemă brută.

Revelarea celor mai bune calități ale lui Michael s-a petrecut, în ceea ce mă privește, în perioada conceperii politicii de reașezări din 1993–1994 [...]. Am fost impresionat de hotărârea sa fermă de a prezenta adevăruri, totuși stânjenitoare, și

de a ridica probleme, sensibil la numeroasele nuanțe și diferitele perspective asupra diverselor categorii de actori sociali. Capacitatea sa de muncă, colegialitatea și bunăvoința sa în a oferi sfaturi, au fost remarcabile. Mi-l amintesc foarte bine, cu ochii în mișcare, cu părul răvășit, vibrând, literalmente, de excitație, pe măsură ce ne apropiam de momentele finale ale raportului, pentru a-i da ultimele retușuri, târziu, în cursul nopții. Michael a fost acolo, până la sfârșit, dirijând această sarcină, hotărât, fără cruțare, să o realizeze cât mai bine. Acesta este Michael – un veritabil profesionist și un pasionat apărător al valorilor în care crede. Îi doresc mulți ani, de-acum înainte, în activitatea de autor și cercetător. Sunt sigur că va avea încă multe de făcut.

(Concepând politica de reșezări – Pierre Landell-Mills, Director, Direcția pentru Bangladesh, regiunea Asia de Sud, Dhaka, Bangladesh)

*

Cine, dacă nu Michael se va fi gândit să invite acasă atâția colegi de la Bancă, pe data de 1 ianuarie?

De mulți ani, el și soția sa adună la un loc specialiști în științe sociale și spirite înrudite (unii, chiar economiști), pentru a sărbători împreună ceremonia „primei după-amieze după noaptea de anul nou”. Indiferent de vârstă, origine etnică și chiar sex, toți participanții onorează trei piloni fundamentali ai ritualului de petrecere: mâncare bună, băuturi bune și conversație bună. Deoarece majoritatea participanților aparțin pariei SSSNE (argou pentru Specialiștii în Științe Sociale Non-Economiste), mâncarea era acidă, băuturile erau acide, iar conversația peste medie.

Evaluatorii independenți îl apreciază atât pe Michael, cât și petrecerile organizate de el, ca fiind remarcabil(e).

(1 ianuarie – Josette Murphy, Departamentul de Evaluare a Operațiilor pentru Relații Regionale)

*

Michael este un mare dansator. El este elegant, iubește muzica țigănească și tango-ul. Atunci când dansează în grup este la fel de maestru – doar pune comunitatea să danseze în jurul lui. Dansul său a fost, întotdeauna, o mare sursă de inspirație pentru mine și m-a ajutat o dată chiar să rezolv o situație conflictuală cu un anume sens de umor.

Odată, într-o vreme, un manager al Băncii, care avea o aversiune aparte pentru genul meu de muncă în științele sociale, mi-a spus ce minunat ar fi dacă m-aș muta din departament. Spunea că, deși provenim ambii de la Harvard, nu ar putea dansa împreună cu mine, probabil pentru că aparținem unor discipline diferite. Atunci, mi-am amintit de Michael și cât de bine dansează el (literal și metaforic). El ia pe oricine la dans, într-un fel sau în altul: nu renunță deloc.

Amintindu-mi de Michael și de marea admirație pe care o avea pentru Bancă, i-am spus managerului, reamintindu-i că, deoarece poate număra până la 3, ar fi putut să învețe să și danseze și că Banca a oferit chiar săli de clasă pentru un bal. Dar, întrucât eu nu dansez bine, remarcile mele au condus la o îndepărtare și mai rapidă din direcția unde lucram pe atunci (și mulțumesc lui Dumnezeu pentru asta).

(*Dansatorul maestru* – Ayse Kudat, lider de sector, Grupul de Dezvoltare Economică și Socială pentru Regiunea Africii de Nord și Estul Mijlociu)

*

Îmi amintesc că, atunci când Michael a venit la Bancă, era întâmpinat cu o îmbinare de indiferență și ușoară suspiciune. Lucrători mai în vârstă – educați în administrațiile coloniale – l-au privit ca pe un simbol al „înmuierii” preocupării Băncii pentru sărăcimea rurală. Suspiciunile lor erau stârnite de faptul că el venea dintr-o țară comunistă, cu tot ceea ce însemna acest lucru.

Entuziast în tot ceea ce îl preocupa, Michael și-a dovedit valoarea și și-a luat revanșa asupra multora dintre criticii săi. El a făcut sociologie, [...] impunând respect prin faptul că a arătat specialiștilor în agricultură cum trebuie procedat în ciclul schițării unui proiect.

Presupun că „acolada” (consacrarea) definitivă s-a petrecut atunci când un director adjunct pentru agricultură și dezvoltare rurală (care va rămâne un nume necunoscut) a oferit două poziții bugetare de specialiști în agricultură în schimbul lui Cernea și poziției lui profesionale. Nu mai este necesar să adăugăm că oferta a fost refuzată, permițând, astfel, lui Michael să întărească și mai mult politica Băncii în departamentul nostru central, inițiind politici de reșezare a populațiilor strămutate etc.

Procedând astfel, el a adus prestigiu Băncii și lui însuși.

(*Revigorând Banca* – Anonim)

*

Am cerut lui Michael să vină în Yemen și să ne ajute cu un proiect – și ne-am pomenit, în final, cu două proiecte.

Exista o problemă în Yemen în legătură cu efectele denaționalizării pământului. Mii de familii care cultivaseră pământul, în Sud, în timpul erei socialiste, erau evacuate prin reîntoarcerea proprietarilor. L-am rugat pe Michael să vină și să ne ajute să elaborăm o politică în acest sens și căi pentru a atenua sărăcia acestor oameni extrem de săraci, pentru a-i reinsera în economia productivă.

Dar în timp ce era aici, Michael a devenit interesat de vechile orașe ruinate, dar frumoase ale Yemenului. Împreună, am vizitat vechiul oraș Shibam din Hadramawt, denumit de gloata obișnuită de profani „Manhattanul deșertului”, numit, însă, de către Michael, acest arbitru al eleganței stilistice, „expresia cea mai timpurie și primară a verticalității în arhitectura indigenă a Yemenului”. Și am stat

împreună, peste noapte, în fostul palat al Imamului din orașul medieval Sana'a. Înainte de a ști ce se întâmplă, Michael a vorbit cu viceprim ministrul în legătură cu inițierea unui proiect special destinat să salveze vechile orașe istorice ale Yemenului. Vicepreședintele regional al Băncii Mondiale a fost și el mobilizat. Au fost găsiți donatori, din nou de către Michael. Șeful departamentului responsabil de această problemă a primit mesaje de la superiori, dar a bombănit: „Pentru noi, acest lucru nu reprezintă o prioritate”. Dar, intrat pe mâinile lui Michael [...], a ajuns să spună: „Să realizăm acest proiect!”

În prezent, lucrăm la el, oamenii de știință stau în dispozitiv, resursele sunt mobilizate, donatorii sunt coordonați. Proiectul nu apare încă în programul de împrumuturi – dar va fi, cu siguranță, atâta vreme cât Michael se ocupă de el (chiar în timpul cât această lucrare se afla la tipar, proiectul a fost deja cuprins în programul de împrumuturi al Băncii [...]).

(Michael în Yemen – Christopher Ward, funcționar însărcinat cu operații principale, Grupul de Dezvoltare Rurală, Apă și Mediu, pentru Regiunea Africa de Nord și Estul Mijlociu, Sana'a, Yemen)

*

Istoria mea preferată în legătură cu Michael este una care s-a petrecut atunci când eu nu eram acolo. Probabil că ea nu este adevărată.

La sfârșitul anilor '70, înainte de a descoperi minunata argintărie a vechiului Yemen, Michael făcea muncă de documentare pentru articolele sale asupra silviculturii sociale, undeva în Pakistanul de Nord. Datorită agitației din Afganistan, frontiera afgană era închisă [...]. Într-o seară, Michael și-a părăsit, pe nesimțite, anturajul său oficial, s-a suit într-o mașină, doar el și șoferul, și a călătorit aproape toată noaptea pentru a vedea cum arată granița afgană.

Imaginați-vă surpriza sa, ca să vadă, în timp ce soarele răsărea pe cerul rece al Afganistanului, pe dealurile de la linia de graniță, rânduri, rânduri de tancuri gri albăstrui. Dar și mai surprinzător era faptul că ele nu erau conduse de afgani, ci de ruși, aflați în plin conflict armat, gata să tragă la cea mai mică mișcare.

Ce ar fi făcut o persoană normală într-o asemenea situație? S-ar fi întors și ar fi plecat spre casă, cât mai rapid. Nu însă și Michael. El a ieșit din mașină, a mers până la granița dintre Pakistan și Afganistan, apoi a traversat-o și a început să vorbească cu comandantul escadronului de tancuri – într-o rusă fluentă, desigur. Mare lucru – gândeau soldații – ce este atât de ciudat ca un șofer român să pâlăvrăgească despre grupuri de beneficiari și infrastructură socială, chiar în dimineața invaziei ruse asupra Afganistanului? Curând, fotografiile senzaționale prezentând un întreg echipaj de tanc, luate de Michael, erau publicate în „Time, Newsweek” și chiar în revista „People”.

Să nu credeți, însă, că istoria se oprește aici. Eventual, un comandant de tanc, atras de zgomotul provocat de Michael și interlocutorii săi, mărșăluiește pentru a-i

confisca filmul din aparat. Michael se opune cu vehemență – el face parte din personalul Băncii Mondiale, rușii nu pot proceda în felul acesta, există o directivă operațională în legătură cu distrugerea filmului ... denumește-o dacă poți. Fără nici un rezultat. Comandantul rupe filmul cu furie și ordonă ca Michael să părăsească imediat terenul. Dar Michael își ascunsese deja filmul în buzunarul său.

(Ar fi putut fi un mit, dar... – Scott Guggenheim, specialist principal în Științe Sociale, Departamentul de Dezvoltare Socială pentru Regiunea Pacificului și Asiei de Est)

*

Doresc doar să adaug glasul meu la glasurile celorlalți pentru a-ți mulțumi, Michael, pentru inspirația și orientarea pe care le-ai dovedit, atâția ani, în răspândirea științelor sociale cu caracter non-economist în cadrul Băncii și în comunitatea mai largă a dezvoltării.

Personal, ți-am urmărit, îndeaproape, munca din ultimul deceniu, iar schimbările pe care ai reușit să le produci au fost un imbold pentru propria mea decizie de a mă alătura Băncii și a lucra în cadrul ei.

(Răspândind SSNE – „Științele Sociale Non-Economiste” – în cadrul Băncii – David Marsden, antropolog principal, Sectorul de Dezvoltare Socială pentru Regiunea Asia de Sud)

*

Este dificil să ne imaginăm Banca Mondială fără tine. Cu siguranță, ea ar fi fost o instituție diferită, dacă nu ai fi lucrat în cadrul ei. Ai reușit, indiferent de obstacole, să-i oferi o conștiință, aproape în pofida voinței ei, și ai avut succes.

Nu e niciodată ușor să fii un deschizător de drumuri și sunt recunoscător de a fi lucrat cu tine, aproape de la început.

Dacă una din dorințele tale vizează să te dedici mai mult predării în învățământ, nu ne uita pe noi, cei de la Duke University.

(Nu e ușor să fii deschizător de drumuri – Francis J. Lethem, Duke University)

*

Doresc să mă alătur, cu cordialitate, la omagiul pe care îl aducem, Michael, extraordinarei tale contribuții la activitatea Băncii, timp de 22 de ani.

Mă mir de ce spiritele cele mai tinere trebuie să plece din cauza unei formulări irelevante, înregistrate pe certificatele de naștere...

Dar sper, că vom putea, încă, beneficia de sfaturile tale.

Doresc să repet aici cât de mult am apreciat activitatea ta, deoarece ești unul dintre puținii care au fost capabili, fără nici un ajutor, să producă o influență vizibilă asupra modului în care se gândește și se lucrează la Bancă.

A face lucruri deosebite nu este un lucru ușor, dar Michael le-a făcut cu zece ani mai înainte de a le fi făcut altcineva, iar asta este deosebit de remarcabil.

(Realizând lucruri deosebite cu zece ani mai înainte de a le fi făcut altcineva – Maryvonne Plessis-Fraissard, manager de Sector, Transporturi, Regiunea Africa)

*

Nu pot crede, în realitate, că te vei pensiona Michael. Vreau să spun că instituțiile nu se pensionează – ele se reorganizează. Și sunt sigur că îți vei utiliza timpul pentru a reorganiza o mulțime de lucruri.

Profit de acest prilej pentru a-ți mulțumi pentru întreg sprijinul pe care mi l-ai oferit atâția ani, în special, aici, în cadrul Băncii.

Îmi va fi mai greu să perseverez fără tine în transmiterea de cunoștințe în domeniul reșezărilor, dar voi încerca să compensez cât mai bine absența ta, pentru a asigura continuarea acestui program.

(Instituțiile nu ies la pensie – Gordon Appleby, Departamentul de Resurse Naturale, Institutul de Dezvoltare Economică)

*

Michael,

Ai fost, cu adevărat, un deschizător de drumuri în cadrul Băncii.

Ca toți deschizătorii de drumuri, ai avut destul parte de perioade neplăcute, dar ți-ai păstrat integritatea profesională. Cu toată onoarea!

Îți vom duce lipsa.

(Integritate profesională – Hatsuya Azumi, consilier principal, Institutul de Dezvoltare Economică)

*

Tocmai am primit știrea că vă retrageți și nu pot decât să regret acest lucru.

Primul care mi-a prezentat eforturile dvs. de a încorpora problemele sociale în politica Băncii a fost Scott Guggenheim. Ideea că aș putea contribui, cât de cât, la eforturile dvs. au influențat decizia mea de a mă alătura Băncii. Din acel moment, am avut sentimentul că ne-ați sprijinit pe toți cei din panelul social, chiar dacă nu am avut o relație de muncă directă.

Vă veți retrage din activitate. Sper ca această schimbare să fie benefică în ceea ce vă privește, așa că permiteți-mi să vă urez mult noroc în viața dvs. viitoare.

(Eforturile dvs. mi-au influențat decizia – Maria Elena Castro, Regiunea Latino-Americană și Carraibe pentru o Dezvoltare Susținută Social și Ambiental)

*

Mă simt deosebit de trist, dar, în același timp, bucuros, pentru plecarea ta din Bancă, Michael.

Este trist să vezi o persoană considerată a fi sinteza profesionalismului sociologic și a integrității, și, totodată, un prieten că părăsește instituția pe care a servit-o atât de bine. Dar sunt bucuros, de asemenea, întrucât consider aceasta ca pe o binemeritată odihnă și recuperare necesară unui luptător extrem de merituos.

În realitate, te invidiez pentru acest al doilea motiv și sper că atunci când voi ieși și eu la pensie să am dosarul și realizările tale. Deci, numai bine, de la un prieten.

(Sinteza profesionalismului și un prieten, totodată – Mamadou Dia, director, Regiunea Africa, Guineea, Liberia, Sierra Leone)

*

Felicitări cu ocazia retragerii dvs. din Banca Mondială!

Puteți privi retrospectiv la cariera dvs. din cadrul Băncii, extrem de productivă și de semnificativă, cu un sentiment uriaș de realizare și mândrie, știind că ați schimbat în mai bine viețile a numeroși oameni.

Deși vă retrageți din Bancă, „retragerea” nu e nici un cuvânt pe care să-l asociez cu dvs., nici cu care să pot prezice această etapă care urmează din viața dvs. Sunt sigur că veți fi extrem de ocupat și sper că veți folosi noua dvs. libertate pentru a vă realiza visele, atât cele profesionale, cât și cele personale, și pentru a vă bucura de viață.

(Ați schimbat viețile a numeroși oameni – Lauren Fredman, Business School, Universitatea din California, Los Angeles)

*

[...] Exceptând familia lui, pe care suntem fericiți s-o vedem aici, l-am cunoscut probabil pe Michael de mai multă vreme decât toți cei de aici. Ne-am întâlnit, de fapt, în 1971, atunci când Michael se afla la Stanford [...].

Atunci când l-am întâlnit, pentru prima dată, pe Michael și apoi, când am venit să lucrez la Bancă, am petrecut mult timp vorbind cu el despre propria sa viață, despre evenimentele care au făcut din el ceea ce este, modelându-i valorile și contribuind la munca pe care a realizat-o aici. Mi-a povestit o mulțime despre el.

Mi se pare că foarte puțini dintre dvs. au auzit istoria vieții sale (..), așa că doresc să povestesc foarte repede, foarte pe scurt. Doar câteva din lucrurile care l-au influențat cel mai mult pe Michael, pe care le-a adus cu el din viața și experiențele sale înainte de a veni la Bancă.

Michael s-a născut în România; știți asta. S-a născut în orașul Iași. Acesta era un oraș cu o populație evreiască foarte numeroasă, iar atunci când a început cel de-al doilea război mondial și Michael avea numai zece ani, toți bărbații și băieții evrei au fost adunați și duși la poliția centrală din localitate. Tatăl său a fost bătut și apoi eliberat; mulți oameni au fost împușcați, deportați, așezați în vagoane de marfă sigilate și transportați departe. Mai multe mii dintre ei nu s-au mai întors niciodată [...].

Eu cred că datorită acestui lucru, Michael ne-a readus, aici, sentimentul că nu se poate tolera nedreptatea, că există perioade când lucrurile nu sunt tocmai corecte și că trebuie să ne ocupăm de ele.

În 1944, atunci când rușii avansau, în timp ce germanii se retrăgeau din România, familia sa a părăsit totul și s-a refugiat în București [...]. Datorită acestui lucru, îi putem atribui lui Michael interesul său perseverent pentru strămutările involuntare.

Între 1945 și 1948, România era o arie de dezastru, o țară în tranziție, iar lucrurile, deși nu părea posibil, mergeau din ce în ce mai rău. De aceea, Michael a privit cu mare optimism promisiunea socialismului în România, ca un mod de a întrona o ideologie care să sprijine echitatea și să respingă discriminarea rasială, etnică și religioasă. De fapt, acest lucru este foarte important pentru Michael [...].

Cei dintre dvs. care cunosc România, știu că aceste speranțe au fost rapid spulberate. România a devenit tot mai represivă și mai totalitară; prejudecata și antisemitismul au fost întărite de statul român și timp de aproape 20 de ani Michael nu a putut părăsi țara. În pofida acestor lucruri, el și-a îndeplinit munca sa. A muncit în domeniul sociologiei rurale și, din nou, împotriva tendinței dominante, a continuat să-și urmeze propriile vederi și propriile țeluri [...]. În ciuda represiunii, și-a făcut un nume ca sociolog. Și doar în 1967, prin oamenii de știință din Occident, care doreau să cunoască activitatea sa de cercetare, a obținut o invitație la Paris și (...) aceasta a fost prima ocazie când a putut ieși în afara Cortinei de fier. Rădem, astăzi, când vedem toate locurile pe care le-a vizitat în întreaga lume.

În 1968, lui Michael i s-a oferit un an de studii în domeniul științelor comportamentului, la Centrul pentru Studii Avansate din Universitatea Stanford. Dar în următorii trei ani, i s-a respins, de fiecare dată, de către autorități, permisiunea de a călători în afara țării. La sfârșitul anului 1970 – după o serie uimitoare de coincidențe – i s-a permis să plece, deși a trebuit să lase pe membrii familiei sale ca ostatici. Sunt sigură că recunoașteți acum faptul că acest lucru stă la baza convingerii lui Michael că birocrăția insensibilă ar trebui să funcționeze mai bine, mai susținut.

În anul 1973, atunci când căutam specialiști în științele sociale pentru noul Departament de Dezvoltare Rurală [...], Leif Christoffersen a găsit numele lui Michael într-o listă. Eliminând calificările profesionale ale multor alora, el a încercat să-l găsească pe Michael. Birocrăția a lovit încă odată. Atunci când a încercat să-l contacteze pe Michael, autoritățile române din acel timp i-au pus în cale zeci de obstacole [...]. Apoi, în 1974, posibil din întâmplare și poate, din cauză că birocrăția încerca să se pună bine cu Banca, lui Michael i s-a dat permisiunea să frecventeze o conferință în Toronto. Din Toronto, a fost invitat la Bancă și a fost angajat în calitate de primul sociolog din cadrul întregii instituții.

Aceia dintre dvs. care l-au angajat trebuie onorați nu numai din cauza alegerii potrivite pe care au făcut-o, dar și pentru alegerea extrem de potrivită a perspectivei disciplinare.

În următorul an și jumătate, Michael s-a aflat în Statele Unite fără familia sa [...]. Au existat intervenții în numele lui Michael din partea lui McNamara, din partea celor mai apropiați colegi din cadrul Băncii, din partea lui Hubert Humphrey – senatorul statului meu, pe atunci – și în final, el a reușit. Li s-a permis membrilor familiei să i se alăture; suntem fericiți să-i vedem aici, astăzi, iar restul este istorie.

Nu vă voi povesti despre experiențele sale în cadrul Băncii. Îi las pe alții să o facă [...].

(Gloria Davis, director al Departamentului de Dezvoltare Socială – *Alocuțiune rostită la petrecerea oferită de Banca Mondială cu ocazia retragerii din activitate a lui Michael Cernea*)

*

Este atât de greu să vorbești, pe scurt, în câteva minute, în fața oamenilor despre tatăl meu.

Am împărtășit mai mult decât o simplă relație parentală cu el. El a fost și este prietenul meu. Mai ales, de când am devenit adult, de când m-am căsătorit și am propria mea familie. El este cel mai apropiat și drag prieten pe care am putut spera să-l am. E un tip minunat, un model, care a știut, întotdeauna, când să mă îndrume și când să mă lase să fiu eu. Și sunt extraordinar de fericit să-l văd acum, când va avea timp să se bucure mai mult de familie, de mine și de minunații săi nepoți, odihnindu-se un pic pe laurii teribili pe care i-a dobândit în profesia sa.

Încă odată, pot să spun numai că el este un om pe care-l iubesc imens și sunt enorm de mândru de el. Aștept ca în fiecare ceas din fiecare an să vină să petreacă timpul cu noi. Te iubesc foarte mult, tată!

(Andrei Cernea – fiul lui Michael M. Cernea – *Alocuțiune rostită la petrecerea oferită de Banca Mondială cu ocazia retragerii din activitate a lui Michael Cernea*)

*

Știți, am așteptat acest moment hotărâtor de „naștere”, de foarte mult timp – de ani și ani. Poate chiar de decenii, deoarece îmi cunosc și-mi iubesc tatăl. El este un tip minunat. Știți cu toții, desigur, asta, pentru că altfel n-ați fi în această casă. Îl iubim cu toții, este minunat, a făcut o carieră grozavă, suntem foarte fericiți de succesele lui.

Dar am așteptat nașterea sa – adică pensionarea și pentru un motiv personal: din cauză că am sperat că este timpul să-l readuc la noi.

Sunt sigură că voi descoperi, curând, că viitorul îi rezervă o mulțime de proiecte, așa că încă încerc să descopăr ce înseamnă, cu adevărat, această „pensionare”. Aștept cu nerăbdare să se reîntoarcă la noi și la cele două fetițe ale mele, să-și mai petreacă timpul și cu noi [...]. Aceasta pentru că munca de la bancă a fost lucrul pe care l-a făcut în primul și în primul rând, mereu și mereu. Indiferent cât de importantă este munca ta pentru numeroși oameni, tată, și știind că vei

continua să o faci, nu dorim, totuși, să mai muncești atât de mult, încât să trebuiască să ieși, din nou, pentru a doua oară, la pensie, pentru a te „retrage” din „retragere” [...]

Provocarea reală de a fi fiica lui Michael a fost, de ani întregi ..., competiția cu Banca. Și nu în cele din urmă de a mă păstra la curent cu tot ceea ce face el. Am auzit de toate, despre nenumărate proiecte de dezvoltare de-a lungul lumii și despre călătoriile sale, despre seminarii, comunicări, forțe operative, reșezări și câte și mai câte. Am citit aceste articole și, în esență, mi-e greu să-mi închipui că tatăl meu va... ieși la pensie.

Uitați ce s-a petrecut chiar săptămâna trecută. Locuiesc în New Jersey, iar săptămâna trecută, el nu mi-a telefonat deloc. E ceva foarte neobișnuit; îi place să sune, să afle cum se simt cele două nepoate ale sale Sarah și Rebecca și să mă întrebe despre munca mea. El n-a sunat deloc. Așa că atunci când am vorbit, în cele din urmă, acum câteva zile, i-am spus: „Tata, am crezut că ești în misiune”. Și el a răspuns, „Nu, nu, nu, ai uitat: mai întâi, ies la pensie, apoi plec în misiune”.

Tatăl meu, de care suntem cu toții foarte mândri, nu se află doar într-o simplă misiune: el se află într-o misiune pe viață.

(Dana Cernea – fiica lui Michael M. Cernea – *Alocuțiune rostită la petrecerea oferită de Banca Mondială cu ocazia retragerii din activitate a lui Michael Cernea*)

ȘTEFAN COSTEA ȘI DUMITRU D. COSTEA, *ȘEITIN – o așezare românească milenară de pe Mureșul Inferior*, Arad, Editura Mirador, 1998

La 3 septembrie 1998 s-au împlinit 860 de ani de la prima atestare documentare scrisă (3 septembrie 1338) a existenței comunei ȘEITIN, din județul ARAD. O comună românească din Câmpia de Vest a țării, cu un impresionant trecut și cu o bogată tradiție istorico-socială, culturală și spirituală. Evenimentul, cu adevărat istoric, a fost marcat, datorită eforturilor organelor administrative locale și județene, printr-un ansamblu de manifestări, situat la nivelul valorii istorice a evenimentului sărbătorit. La realizarea acestor acțiuni au fost alături de locuitori și o serie a fiilor satului, care și-au adus, fiecare în felul lui, contribuția la reușita evenimentului. Cei mai mulți dintre ei, provenind din generația tânără de întreprinzători, au participat cu generozitate la asigurarea mijloacelor financiare și materiale antrenate de marcarea unui asemenea eveniment. Alții, activând în alte domenii, în principal culturale, au realizat investigații științifice, au cules date și informații asupra trecutului și prezentului localității, în timp ce unii le-au valorificat cu grija și devotamentul pe care le stimulează, în mod firesc, legăturile de nezdruccinat generate de comuniunea dintre locul nașterii și al vieții și cei ce au apărut pe aceste locuri. Aceasta, deoarece, pentru noi, românii, se adevărește de fiecare dată că, omul poartă în gene determinațiile fundamentale ale spațiului care l-a germinat și adăpostit, întrucât, spațiul nostru este „spațiu-izvor”, nu simplu spațiu-adăpost și, de aceea, el se contopește cu ființa umană atât de mult, încât disocierea devine, practic, imposibilă.

Unul din „produsele” cele mai semnificative realizate în acest context este elaborarea și editarea lucrării *ȘEITIN – o așezare românească milenară de pe Mureșul Inferior*, a cărei valoare și semnificație vor reieși, din ce în ce mai pregnant, o dată cu trecerea vremii, prin însuși faptul că a văzut tiparul astăzi. Dar, în cazul lucrării pe care o discutăm există o serie întreagă de elemente de conținut, abordare și construcție, care o impun de la început în literatura românească de specialitate, ca o carte de referință, datorată profesorului universitar Ștefan Costea și profesorului Dumitru Dan Costea, doi fii distinși ai satului. Ceea ce este evident de la prima lectură este faptul că autorii nu își propun să realizeze o istorie locală, ci să radiografeze trecutul și prezentul unei comunități sociale și umane rurale de la primele documente ale existenței sale și până astăzi. Nu cunoaștem o carte apărută în ultimii ani, în țară, care să-și fi propus o atare ambiție intelectuală, precum această *cercetare științifică complexă și riguroasă*, cu privire la o comunitate umană rurală, cu caracter multi și interdisciplinar autentic, ceea ce îi conferă o configurație și un loc aparte. Pentru că lucrarea își propune să reconstituie destinul istoric al unei așezări rurale românești din Vestul țării, pe toate coordonatele sale, dar cu obiectivul expres afirmat și consecvent urmărit, de a descifra din trecut elementele tradiționale organice, viabile și statornice, ce se pot constitui în fundamente solide pentru devenirea sa viitoare. Căci, în această parte a țării ca și în altele, de altfel, viitorul comunităților sociale și umane locale, într-o lume aflată în atât de accelerată schimbare și transformare și în creșterea continuă a interdependențelor, depinde în mod hotărâtor de capacitatea acestor comunități de a-și păstra identitatea proprie și de a-și moderniza viața potrivit standardelor contemporane, în deplină concordanță cu propriul lor trecut. Altfel, disoluția lor este sigură.

De aceea, este absolut de salutar faptul că autorii acordă atenție specială acestor probleme. Cu atât mai mult cu cât, așa după cum mărturisesc în *Cuvântul introductiv*, ei probează o responsabilitate *temerară* deoarece fapte, date, evenimente, procese sunt urmărite pe o perioadă de 1000 de ani!

Cartea se dorește, totodată, un omagiu adus moșilor și strămoșilor, precum și celor de astăzi, întregii generații careia îi aparțin autorii și alături de care „au suferit și s-au bucurat” de-a lungul a peste șase decenii.

Șeitinul reprezintă una din cele mai vechi așezări rurale românești, în măsură să explice dăinuirea neîntreruptă a unei comunități românești în confruntarea cu vicisitudinile istoriei specifice acestor locuri. Epoca veche și medievală, perioada feudalismului dezvoltat și apoi epoca modernă se regăsesc în paginile cărții, alături de cadrul natural, așezare, condiții fizico-geografice (relief, climă, ape, sol și subsol, floră și faună), precum și de evoluția demografică în aceste locuri.

Economia și viața socială locală constituie un alt capitol al cărții, ce urmărește devenirea prin timp de la economia rurală de „obște” la economia „aservită”, prefeudală și feudală și apoi la dezvoltarea economico-socială premodernă și modernă.

Un capitol distinct al cărții are în atenție evoluția modului și nivelului de trai, urmărind pe rând, în cadrul unor subcapitole bine articulate documentar: *a.* gospodăriile și construcțiile gospodărești; locuința și modul de locuire; *b.* portul popular și evoluția sa; *c.* alimentația și sistemul alimentar; *d.* sănătatea, revoluția stării sanitare.

Reconstrucția istorică a principalelor componente ale sistemului cultural-spiritual local și a instituțiilor culturale este în măsură să explice „configurația și starea culturală a comunei în diferite perioade de dezvoltare a acesteia. Astfel, cartea în discuție tratează cu minuțiozitate Învățământul Confesional și local, de stat, cultura tradițională și modernă (tradiții, datini, obiceiuri, cântec și joc, lexic local) și, nu în ultimul rând, credința, biserica și viața religioasă a românilor din Câmpia de Vest, și, desigur, din Șeitin.

Nezitănd a se angaja la realizarea unei dificile sarcini de investigație, autorii au desfășurat susținute cercetări consacrate radiografierii situației economico-sociale, politice, culturale și spirituale actuale a comunei, ceea ce le-a permis să pună la îndemâna locuitorilor de azi ai comunei, ca și factorilor de conducere, date și fapte relevante, omogene, care se constituie în „oglină” vieții lor cotidiene. Oglindă care îi poate ajuta să se orienteze în soluționarea mai în deplină cunoștință de cauză a problemelor cu care se confruntă. Astfel, în lucrare sunt investigate evoluția populației în perioada 1989–1998 și până în anul 2004, distribuția populației după nivelul școlii absolvite până în 1997, evoluția structurii de proprietate a terenurilor agricole, făcându-se referiri la societățile cu personalitate juridică, la asociațiile familiale și la gospodăriile individuale, la producția obținută la principalele culturi agricole, la serviciile comerciale prestate, ba chiar și activitatea haltei CFR.

Deosebit de importante sunt ANEXELE cărții, care aduc în discuție documente primare în marea lor parte necunoscute sau puțin cunoscute, cu privire la prima mențiune documentară aflată în acul de danie a regelui Bella al II-lea pentru mănăstirea Dumis a satului Sahtu și evoluția toponimului lui, până la Șeitinul de astăzi, dar și referitoare la populație și la numărul de case, la învățătorii, primarii, notarii comunei (de la 1750–1998), la lexicul local, la studenții români și la persoanele care au activat la Casa culturală, la porecle și prenume feminine, la date și evenimente din viața cotidiană, la eroii comunei, în cele două războaie mondiale, furnizând, totodată, date și informații despre emigrările populației din comună și chiar despre mâncărurile care se pregătesc în gospodăriile din Șeitin.

Anexa nr. 10, intitulată *Jocul tradițional*, cuprinde peste cincizeci de pagini semnate de Viorel Nistor, director al Centrului de Conservare a Creației Populare a județului nostru, un binecunoscut specialist în domeniu, ce a înfățișat, într-un limbaj profesionist, repertoriul jocurilor: „În trei pași”, „Învărtita”, „Pe-un picior”, „Lența” și „Roamanca”.

Anexele, NOTELE (peste 2007), Bibliografia și DOCUMENTELE de ARHIVĂ (Arhivele Statului București, Arhiva Episcopiei Aradului, Arhiva Societății Studenților Români din comuna Șeitin și a Casei Culturale (1920–1948), Documente privind istoria României, seria „C”, Transilvania, veacul XI, XII, XIII, O.L.V. AG. 3688, 1138... Budapesta, OLV. DL., 2637... Budapesta) alcătuiesc.

împreună cu cele opt capitole ale cărții în discuție, „puncte de referință, în măsură să sprijine colectivitățile sociale, să descifreze mai adecvat în ce sensuri și cu ce mijloace pot participa la conturarea devenirii lor viitoare...”.

Analizând minuțios pe varii planuri comunitatea umană a Șeișinului de astăzi, autorii au elaborat științific obiective și strategii, proiecte și programe pentru dezvoltarea nu numai a comunităților sociale în discuție ci, în general, a comunității rurale contemporane. În felul acesta, cartea în discuție intră, ca o investigație academică, în circuitul de investigație sociologică, constituindu-se într-o remarcabilă pledoarie pentru comunitățile sociale locale și, în general, pentru localitățile și comunitățile rurale contemporane.

În concluzie, o cercetare riguroasă, o carte științifică, elaborată cu credință și academism de către doi distinși intelectuali prezenți de peste patru decenii în viața intelectuală a Capitalei, dar care nu au uitat nicicând că s-au născut în aceste locuri. Să reținem, deci, cu admirație, numele lor: Ștefan și Dumitru D. COSTEA.

Lizica Mihuț

CERCETAREA ÎN ECHIPĂ* – Fragment din *Scientific Social Surveys and Reserd*, New York, Prentice-Hall Inc., 1950

Una dintre cele mai semnificative caracteristici ale cercetării în echipă este că ea înlesnește studiul și analiza țesăturii complexe a forțelor socio-psiho-economice, într-un mod complicat împletite în viața modernă. Fiecare colaborator poate nu doar să producă o nouă orientare în ceea ce privește subiectul, ci chiar poate merge, din punct de vedere metodologic, pe o cale care să-i permită să vadă anumite aspecte particulare ale înrudirii diferitelor elemente sociale.

Înainte de izbucnirea celui de-al II-lea război mondial, Dimitrie Gusti a condus echipe mari de experți (atingând la un moment dat 60 de membri) angajate în studii, atât extensive cât și intensive, ale vieții rurale din România. Mai întâi, cercetătorii din domeniul geografiei sociale și economiști au întocmit harta cadrului fizic și a cadrului geografic. Lor li s-a alăturat un grup mai mare de istorici și specialiști în antropologie socială. La început, toți au fost învățați să stăpânească metodele generale de observație și ale înregistrării faptelor care aveau legătură specială cu proiectul comun cât și metodele standard din propriile lor domenii. Printr-o astfel de procedură, Gusti urmărea să asigure „o mai mare regularitate punctului de vedere care ajută la înlăturarea segmentării academice artificiale a cunoașterii” și care promovează perspicacitatea funcțională.

În mod ideal, cercetarea în echipă implică un grup de specialiști care-și pot coordona munca în încercarea statornică de a rămâne, mai curând, la nivelul intereselor științifice comune decât să urmeze liniile „relevanței pentru specialist”.

Criticismul liber și deschis al colegilor este esențial. Un om care lucrează singur este adesea prea atașat propriilor idei pentru a fi capabil să le depășească fisurile. Fără o examinare atentă și fără cea mai sinceră critică făcută de alții – interesați în aceeași problemă –, un om de știință nu-și poate permite să vorbească cu autoritate [.]

* Pauline V. Young and Calvin F. Schmid, *Scientific Social Surveys and Reserd. An Introduction to the Background, Content, Methods, and Analysis of Social Studies*, Second Edition, New York, Prentice-Hall, Inc., 1950, p. 141-143.

Cercetarea în echipă poate conduce la minimizarea tendinței de a pierde atitudinea științifică și detașată, o tendință care nu este neobișnuită când un specialist într-un singur domeniu se identifică, lungi perioade de timp, cu un anumit grup sau cu o anumită comunitate. Pierderea atitudinii obiective poate fi recunoscută de alți membri ai echipei care cunosc condițiile reale ale comunității.

Munca în echipă presupune efortul disciplinat, în comun al persoanelor care nu vor fi tulburate de propriile interese, argumente logice sau gelozii. Desigur, efortul comun în sine nu garantează cercetarea științifică. Dacă colaboratorii nu sunt capabili să recunoască diferențele esențiale dintre scopurile lor și dintre punctele lor de vedere, munca lor poate conduce la „haos științific” în ciuda eforturilor și intențiilor lor de a coopera. Cercetarea în echipă depinde de capacitatea de concentrare asupra acelorași „activități cheie”, de a lucra în vederea realizării unui scop comun [...].

Traducerea
Irina Cristea

FORUMUL INTERNAȚIONAL AL SOCIOLOGILOR

Fondată în septembrie 1949, sub auspiciile UNESCO, Asociația Internațională de Sociologie este o asociație nonprofit cu scopuri științifice. Prin statut este stabilit că asociația își asumă sarcina de a contribui la dezvoltarea cunoașterii sociologice în întreaga lume prin activități care asigură îmbunătățirea contactelor personale între sociologii din întreaga lume, schimbul de informație cu privire la evoluțiile semnificative în cunoașterea sociologică, promovarea cercetării sociologice internaționale. În seria acestor activități ale Asociației Internaționale de Sociologie se numără *sponsorizarea* a cincizeci de comitete de cercetare, a trei grupuri de lucru și a patru grupuri tematice, *organizarea* unui congres mondial la fiecare patru ani și a conferințelor anuale, *publicarea* a trei reviste și a trei serii de cărți, *cosponsorizarea* periodicalului „Sociological Abstracts” ș.a.

În cadrul fiecărui congres mondial, Comitetul de Cercetare a Istoriei Sociologiei organizează propriile sesiuni. Dacă la Congresul Mondial din 1994, care și-a desfășurat lucrările la Bielefeld, Germania, s-au organizat 11 sesiuni speciale de istoria sociologiei (*I. Istoria sociologiei și audiența publică; 2. Natura și statutul teoriei sociologice clasice; 3. Istoria cercetării empirice și relația ei cu politica și teoria; 4. Începutul apariției discursurilor sociologice; 5. Stalinism și sociologie în Europa de Est, 1944–1955; 6. Tradiții ale gândirii sociale în Europa de Est și Centrală: origini și emigrații; 7. Istoria sociologiei aplicate; 8. Sociologia religiei: de la abordările clasice la cele moderne; 9. Regândirea originilor sociologice ale sociologiei educației; 10. Tehnologia în schimbare și diviziunea muncii: o abordare istorică; 11. Istoria sociologiei artei și relația ei cu sociologia generală*), la Congresul Mondial din 1998, care a avut loc la Montréal, Canada, în perioada 26 iulie – 1 august, s-au organizat două sesiuni generale și 10 sesiuni speciale de istoria sociologiei. Tema generală a congresului a fost: „Cunoașterea socială: moștenire, provocare, perspective”.

Temele sesiunilor generale de istoria sociologiei au fost:

1. *Istoria sociologiei empirice și instituțiile sociologice* – președintele sesiunii: Jennifer Platt, Arts E, University of Sussex, Brighton, Anglia;
2. *Teorie generală: perspective istorice* – președintele sesiunii: Christopher Adair-Toteff, American University în Bulgaria.

Temele sesiunilor speciale de istoria sociologiei au fost:

1. *Modernitatea lui Myrdal* – președintele sesiunii: Sven Eliaeson, Grythyttan, Suedia;
2. *Fondarea sociologiei germane: origini intelectuale și contexte discursive* – președintele sesiunii: John Drysdale, Concordia University, Canada; Theresa Wobbe, Frie Universität Berlin, Germania;
3. *Istoria sociologiei canadiene* – președintele sesiunii: R. Helmes-Hayes, University of Waterloo, Canada;
4. *Căutarea unei „societăți bune”: sociologia ca o „știință morală” în istoria sociologiei* – președintele sesiunii: Dirk Kaesler, Phillips-Maarten Mentzel, School of Systems Engineering, Policy Analysis and Management, Delft University of Technology, Olanda;
5. *Istoria unei asociații naționale sociologice* – președintele sesiunii: Jennifer Platt, Arts E, University of Sussex, Brighton, Anglia;
6. *Harriet Martineau și fundamentele sociologiei moderne* – președintele sesiunii: Michael R. Hill, Lincoln, Nebraska, U.S.A.

7. *Reviste de sfârșit de secol: „L'Année Sociologique” și „American Journal of Sociology”* – președintele sesiunii: Edward, A. Tiryakian, Duke University, Durham, NC. U.S.A;
8. *Istoria sociologiei și stabilizarea identității disciplinare* – președintele sesiunii: Paola Barbesino. CulCom University of Sussex, Brighton, Anglia; Salvino Salvaggio, Liège, Belgia;
9. *Tradiții est-europene în sociologie* – președintele sesiunii: Hans-Peter Müller, Center for European Studies, New-York University, U.S.A;
10. *Istoria folosirii conceptelor sociologice în cercetarea sociologică* – președintele sesiunii: Martin Bulmer-University of Surrey, Guildford, U.K.

De remarcat faptul că unele dintre temele care au făcut obiectul comunicărilor din cadrul sesiunilor speciale de istoria sociologiei ale *Conferinței de la Amsterdam*, 16–18 mai 1996 (1. Sociologii îi citesc pe sociologi; 2. Schimbarea internațională și globalizarea în evoluția științelor sociale; 3. Studiile de caz ale unor importante proiecte de cercetare empirică; 4. Contribuția femeilor la dezvoltarea sociologiei; 5. Influențe neokantiene în sociologia germană; 6. Harvard University ca un context pentru sociologie în anii 1940; 7. Cunoașterea societății: istoria unei idei; 8. Care sunt motivele pentru care dumneavoastră scrieți istoria sociologiei?; 9. Centrul Columbia al sociologilor, 1930–1950) s-au regăsit atât în repertoriul Congresului Mondial de la Bielefeld cât și în acela al Congresului Mondial de la Montréal.

Se poate constata că rămâne constant interesul pentru construcția cunoașterii sociologice, pentru cercetarea empirică sociologică, pentru aplicațiile cunoașterii sociologice dar și că, în condițiile actuale – când se înmulțesc discursurile despre discurs – crește interesul pentru clarificarea motivelor și stabilizarea modelelor de scriere a istoriei sociologiei.

**Addenda: Publicații recente ale unor membri ai Comitetului
de Cercetare a Istoriei Sociologiei – Asociația Internațională de Sociologie**

1. **BORLANDI, Massimo; MUCCHIELLI, Laurent** – *La Sociologie et sa Méthode: Les Règles de Durkheim un siècle après*, Paris, L'Harmattan, 1995.
2. **CLAUSEN, Lars; SCHLÜTER, Carten** – *Hundert Jahre <Gemeinschaft und Gesellschaft>: Ferdinand Tönnies in der internationalen Diskussion*, Leverkusen, Leske and Budrich, 1993.
3. **GUBERT, Renzo; TOMASI, Luigi** – *Le catholicisme social de Pierre Guillaume Frédéric Le Play*, Milano, Franco-ANGELI, 1994.
4. **HEILBRON, Johan** – *The Rise of Social Theory*, Cambridge, Polity Press, 1995.
5. **HUTCHEON, Pat Duffy** – *Leaving the Cave: Evolutionary Naturalism in Social Scientific Thought*, Waterloo Out, Wilpred Laurier University Press, 1996.
6. **KAESLER, Dirk** – *Soziologie als Berufung: Bausteine einer selbstbewussten Sociologie*, Opladen, Westerdeutscher Verlag, 1997.
7. **LEVINE, Donald** – *Visions of the Sociological Tradition*, Chicago University Press, 1995.
8. **LICHTBLAU, Klaus** – *Max Weber: Erfurt 1864 – Munchen 1920*, Erfurt, Landeszentrale für politische Bildung Thüringen, 1995.
9. **LICHTBLAU, Klaus** – *Kulturkrise und Sociologie um die Jahrhundertwende. Zur Genealogie der Kultursoziologie in Deutschland*, Frankfurt-am-Main, Suhrkamp, 1996.
10. **MÜLLER, Hans-Peter; SCHMIDT, Michael** – *Sozialer Wandel: Modellbildung und theoretische Ansätze*, Frankfurt-am-Main, Suhrkamp, 1995.
11. **PLATT, Jennifer** – *A History of Sociological Research Methods in America, 1920–1960*, Cambridge University Press, 1996.
12. **PLATT, Jennifer** – *The US reception of Durkheim's The Rules of Sociological Method*, „Sociological Perspectives”, vol. 38, no. 1, 1995.

13. SAVOYE, Antoine – *La consécration manquée de la sociologie empirique: le Congrès de l'Institut International de Sociologie, Bucharest, 1939*, „Les Études Sociales”, 121: 13–24, 1993.
14. SCULÜTER, Carsten; CLAUSEN, Lars – *Renaissance der Gemeinschaft? Stabile Theorie und Neue Theoreme*, Berlin, Duncker and Humblot, 1993.
15. TURNER, Bryan – *The Blackwell Companion to Social Theory*, Oxford, Blackwell, 1996.
16. WAGNER, Gerhard; ZIPPRIAN, Heinz – *Max Webers Wissenschaftslehre: Interpretation und Kritik* Frankfurt-am-Main, Suhrkamp, 1994.

Irina Cristea

EVENIMENT EDITORIAL SOCIOLOGIC LA TÂRGUL INTERNAȚIONAL DE CARTE *GAUDEAMUS*

A V-a ediție a Târgului Internațional de Carte *Gaudeamus*, București, noiembrie 1999, a găzduit prezentarea cărții *Istoria sociologiei românești* (coord. Prof. dr. Ștefan Costea), Editura Fundației „România de mâine”, București, 1998. Lucrarea este alcătuită de un colectiv de profesori și cercetători (Irina Cristea, Dumitru Dumitrescu, Maria Larionescu, Ion Mihai Popescu, Lucian Radu Stanciu, Florian Tănăsescu și Ion Ungureanu) și reunește studii ce au necesitat ani de zile de aplecare asupra domeniului respectiv, adresându-se în egală măsură, atât specialiștilor, cât și publicului larg, preocupat de domeniul respectiv. Cei prezenți au aflat mai multe amănunte despre valoarea și importanța acestui eveniment editorial din prezentările făcute de prof. dr. Emilian Dobrescu, secretar științific al secției de științe economice, juridice și sociologie a Academiei și prof. dr. Ioan Drăgan.

În cuvântul său de prezentare, prof. Emilian Dobrescu arată că ne aflăm în fața unei lucrări de referință a sociologiei românești care va intra în mod cert în însăși istoria sociologiei românești, lucrarea fiind, pe de o parte, o sinteză a cercetării științifice, inagurată așa cum reiese și din prefața acesteia, încă din 1975 (deci, mai bine de un sfert de secol de cercetare științifică în domeniul sociologiei generale, al istoriei sociologiei universale și românești) și, pe de altă parte, lucrarea reprezintă o sinteză și o analiză pe multiple planuri a evoluției sociologiei românești, încă de la precursorii acesteia și până în zilele noastre, întregindu-se chiar viitorul evoluției acestei științe unice, cu nume care au intrat deja în istoria sociologiei universale – cum a fost D. Gusti, ilustrat în cuprinsul lucrării cu *Școala Sociologică de la București*, care s-a impus în conștiința sociologilor din lumea întreagă. Întregul colectiv de autori are contribuții remarcabile, atât în planul cercetării științifice cât și în planul expunerii, cu o pedagogie aleasă, care conține experiența a peste un sfert de secol de prezentare la catedră a acestei discipline. Acest lucru face posibilă îmbinarea într-o sinteză deosebită a două momente relevante: cel al ilustrării evoluției sociologiei românești și cel al elaborării unei sinteze sociologice originale. Deci, arată în continuare prof. Emilian Dobrescu, cartea se constituie într-o lucrare de referință, o lucrare simbol în peisajul publicistic actual, fiind o lucrare colectivă, dens elaborată, care îmbină fericit experiența vastă de catedră și de cercetare. Profesorul Drăgan subliniază în cuvântul său că este vorba despre lucrarea primului compendiu de istorie a sociologiei românești care trebuie considerat un preambul și o prefață a viitorului *Tratat de istoria sociologiei românești*, în trei volume, la care autorii acestui compendiu lucrează de mai mulți ani.

În cuvântul său, profesorul Drăgan s-a referit la câteva aspecte menite să ajute la individualizarea și situarea cât mai corectă a acestui compendiu pe harta cunoașterii științifice sociologice și a culturii românești.

În primul rând, acest compendiu este, așa cum arată prof. Drăgan, rezultatul unei anumite viziuni paradigmatică asupra sociologiei sociologiei, deoarece, până la urmă, a face istoria sociologiei înseamnă să faci sociologia sociologiei.

Profesorul Drăgan a remarcat, în mod deosebit faptul că acest compendiu oferă un cadru relevant a ceea ce este sociologia sociologiei ca modalitate paradigmatică de a trata istoria unei discipline științifice. Noțiunea de bază folosită cu toată îndreptățirea de autorii compendiului este aceea a problemelor constitutive. Acest model de tratare a istoriei sociologiei – arată în continuare prof. Drăgan –, nu doar printr-o succesiune de autori sau printr-o succesiune de doctrine, sisteme, teorii, ci prin căutarea rădăcinilor în problemele constitutive ale științei respective, este un model care a mai fost folosit în străinătate dar este pentru prima dată când este aplicat în țara noastră în tratarea istoriei unei discipline.

Din acest punct de vedere, autorii compendiului sunt îndreptății în încercarea lor de a explica particularitatea fundamentală a constituirii sociologiei în România, plecând de la ceea ce dâșii consideră că a fost problema constitutivă a genezei sociologiei în România: sociologia românească s-a născut, nu numai ca un mod paradigmatic de a legitima modernitatea (formele de modernitate, cu decalajele și sinuozitățile lor în România), dar, în mod deosebit, această problemă constitutivă a sociologiei în România a fost o problemă socio-națională.

Această particularitate este perfect explicabilă, arată în continuare prof. Drăgan, deoarece, spre deosebire de lumea occidentală (în care sociologia s-a constituit după ce un atribut fundamental al modernității – statul național – fusese de mult constituit și, astfel, în sociologiile occidentale problema constitutivă, este problema modernității și a legitimării modernității capitaliste), pentru România (care a trăit acest fenomen, specific Europei răsăritene, al coincidenței dintre modernitate, constituirea statului național și constituirea sociologiei ca știință de sine stătătoare), problema de legitimare a statului național, a corelației dintre modernitate, emancipare socială și emanciparea națională capătă un relief cu totul particular în constituirea sociologiei. Accentul pus de mulți autori români pe tratarea problemelor modernității statului român, nu doar a societății moderne capitaliste în România, va da forță și originalitate sociologiei românești.

Un alt aspect subliniat de prof. Drăgan se referă la faptul că autorii se preocupă în mod deosebit să definească locul sociologiei românești în ansamblul culturii române și este de acord cu aceștia în a recunoaște că, modelul paradigmatic dominant în cultura românească, care a marcat și începuturile sociologiei cu primele ei faze, a fost un model cultural, literar și lingvistic. Un asemenea model mai rămâne și astăzi dominant în viața publică din România. Prof. Drăgan consideră că modelul dominant este acela pe care îl impun intelectualii veniți, cei mai mulți, din zona literelor, din zona artelor, a teoriilor literare și culturale, mai puțin al sociologilor și al economiștilor – care ar trebui, de fapt, să fie niște actori decisivi ai câmpului cultural social, politic și științific la ora actuală în România.

Această formă de legătură în cultura română a avut, pe de o parte, un aspect benefic, propulsând intelectualitatea literar-culturală în avanscena vieții publice și în dezvoltarea altor discipline, dar, pe de altă parte, a creat și anumite dificultăți privind evoluția noastră până în prezent, deoarece, s-a creat un anumit dezechilibru în ceea ce privește relația dintre câmpurile cultural-științifice din România, în defavoarea a ceea ce sunt disciplinele și științele expertizei sociale, față de cele care sunt, mai curând, ideologii și teorii culturale ale societății.

Un ultim aspect, subliniat de prof. Drăgan, este acela că autorii au găsit un răspuns interesant cu privire la relația sociologiei românești cu sociologia mondială, arătând foarte bine ceea ce a reprezentat sincronizare între sociologia românească și sociologia mondială și, uneori, ca în cazul sociologiei monografice a lui Gusti, chiar o prioritate românească în sociologia universală.

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

INDEX ALFABETIC

1998

	nr.	pag.
COBIANU - BĂCANU MARIA, Cultura - componentă a dezvoltării rurale.....	3-4	
COSTEA ȘTEFAN, Cercetări contemporane românești de istorie a sociologiei.....	5-6	
COSTEA ȘTEFAN, Dezvoltarea economico-socială și dilemele dezvoltării în dezbaterile sociologice contemporane	5-6	
CRISTEA IRINA, Societatea modernă democratică în concepția lui G. Bariț.....	1-2	
CRISTEA IRINA, Studiul comparat al instituțiilor din perspectiva sociologiei economice, în prima jumătate a secolului al XX-lea	5-6	
DOBRESCU M. EMILIAN, Conceptul de „societate civilă” din perspectivă sociologică contemporană	5-6	
DUMITRESCU DUMITRU, Repere ale personalității și concepției sociologice a lui Nicolae Paulescu	5-6	
FILIPESCU IANCU, Vechiul județ Vâlcea. Studiu de sociologie istorică.....	3-4	
FULEA MARIA, Emigrarea externă. Dimensiuni, cauze, consecințe.....	3-4	
GHERAN-MEWES ELENA, Sociologia și sociologii români în corespondențe inedite	5-6	
GHERGHEL ANA, MAFTEI ANDREEA, Analiza interdisciplinară a epocilor istorice	1-2	
HERA-BUCUR ION C., BUCUR-MOLDOVEANU FLORINA, Cu privire la elaborarea unei monografii a județului istoric Muscel.....	1-2	
HOFFMAN OSCAR, Aspecte ale managementului resurselor umane azi	3-4	
IONESCU I. ION, O sociologie a dereficării – Dualitatea structuralului la Anthony Giddens.....	1-2	
JUNCU BOGDAN, Natura și evoluția politicului	1-2	
LARIONESCU MARIA, Modernitatea între libertate și constrângere. Reprezentări sociologice.....	1-2	
LARIONESCU MARIA, Conceptul de structură socială – retrospectivă teoretică și incitații metodologice	5-6	
MOLDOVEANU MARIA, Presa scrisă – imaginea și publicul ei.....	1-2	
MUNTEANU MIRIAM, Pe drumuri bucovinene	3-4	
PĂRVULESCU ION, SCARLAT LILIANA, Implicații socio-economice în cazul restrângerii activității miniere în Valea Jiului	3-4	
RADU ALEXANDRU, Eugen Lovinescu – de la sociologia beletristică la modelul cultural al modernității românești.....	5-6	
RĂDULESCU M. SORIN, Factori socio-economici care influențează situația bătrânilor din România	1-2	
RĂDULESCU M. SORIN, Relațiile extraconjugale între opțiunea personală și judecata morală.....	3-4	

RĂDULESCU M. SORIN, Michael M. Cernea – un sociolog de origine română care a reușit să schimbe politica Băncii Mondiale.....	5-6
SANDU PAULA, Modern și tradițional în cadrul instituției vecinătății.....	1-2
STANCIU LUCIAN RADU, Forma cardoidă și omul lăuntric la Brâncuși	3-4
STANCIU LUCIAN RADU, Nicolae Blaramberg – întemeietor al monografiei națiunii române.....	5-6
ȘTEFAN BRUNO, Mediatizarea televizuală a partidelor politice asupra opiniei publice	1-2
TABACHIU ANTON, Mihai Ralea – omul	5-6
TĂNĂSESCU FLORIAN, Începuturile instituționalizării sociologiei – dileme, așteptări, rezultate	5-6
TEODORESCU C. MIHAI, Competență profesională și managerială în activitatea medicală	1-2
TREBICI VLADIMIR, Populația României după naționalitate și religie. Demografie regională și diferențială	1-2
URUCU VESELINA, Israel. Impactul activității umane asupra mediului	3-4
URUCU VESELINA, <i>Satul-model</i> Dioști după șase decenii	3-4
ZAMFIRESCU ION, Cu privire la Școala Sociologică de la București	1-2

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Year IX, No. 5–6 • 1998

HISTORY OF SOCIOLOGY IN ACTUALITY

CONTENTS

DEVELOPMENT DILEMMAS IN CONTEMPORARY SOCIOLOGICAL DEBATES

ȘTEFAN COSTEA, Socio-Economic Development and Development Dilemmas in Contemporary Sociological Debates	355
EMILIAN M. DOBRESCU, The Concept of Civil Society	373

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PROBLEMS OF HISTORY OF SOCIOLOGY

ȘTEFAN COSTEA, Romanian Contemporary Researches on the History of Sociology	385
MARIA LARIONESCU, The concept of Social Structure – Theoretical Retrospective and Methodological Challenges	399

FROM THE HISTORY OF ROMANIAN SOCIOLOGY

LUCIAN RADU STANCIU, Nicolae Blaramberg – The Forefather of the Monograph of the Romanian Nation	413
DUMITRU DUMITRESCU, Dimensions of the Personality and Sociological Conceptions of Nicolae Paulescu	431
ANTON TABACHIU, Mihai Ralea – The Man –	439
ALEXANDRU RADU, Eugen Lovinescu – from Sociology of Literature to the Cultural Pattern of Romanian Modernity	445

FROM THE HISTORY OF UNIVERSAL SOCIOLOGY

FLORIAN TĂNĂSESCU, The beginnings of Institutionalisation of Sociology – Dilemmas, Aspirations, Results –	459
IRINA CRISTEA, A Compared Study of the Institutions from the Perspective of Economic Sociology, in the First Half of the XX th Century	475

ROMANIAN SOCIOLOGY IN DATA AND DOCUMENTS

ION ZAMFIRESCU, On the Sociological School from Bucharest	489
ELENA GHERAN-MEWES, Romanian Sociology and Sociologists in inedited letters	511

ROMANIAN SOCIOLOGISTS OVER FRONTIERS

Michael M. Cernea – A Sociologist of Romanian Origin Who Made His Mark in Changing the Policy of World Bank (Sorin M. Rădulescu)	529
--	-----

REVIEWS AND LECTURE NOTES

ȘTEFAN COSTEA, DUMITRU D. COSTEA, <i>ȘEITIN – A Romanian Millenary Settlement from Mureșul Inferior</i> , Arad, Editura Mirador, 1998 (<i>Lizica Mihuş</i>); <i>Team research</i> (excerpt from <i>Scientific Social Surveys and Reserch</i> , New York, Prentice-Hall Inc., 1950); (<i>Irina Cristea</i>)	547
--	-----

SCIENTIFIC LIFE

The International Forum of Sociologists (<i>Irina Cristea</i>); Editorial Sociological Event at the V th edition of <i>Gaudeamus</i> International Book Fair (<i>Mariana Nica</i>).....	551
--	-----

ALPHABETICAL INDEX.....	555
-------------------------	-----

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

An IX, N°s 5-6 • 1998

L'HISTOIRE DE LA SOCIOLOGIE EN ACTUALITÉ

SOMMAIRE

LES DILEMMES DU DÉVELOPPEMENT DANS LES DÉBATS SOCIOLOGIQUES CONTEMPORAINS

- ȘTEFAN COSTEA, Le développement socio-économique et les dilemmes du développement dans les débats sociologiques contemporains 355
- EMILIAN M. DOBRESCU, Le concept de société civile 373

LES PROBLÈMES THÉORIQUES ET MÉTHODOLOGIQUES DE L'HISTOIRE DE LA SOCIOLOGIE

- ȘTEFAN COSTEA, Recherches contemporaines roumaines d'histoire de la sociologie 385
- MARIA LARIONESCU, Le concept de structure sociale – rétrospective théorique et incitations méthodologiques 399

SUR L'HISTOIRE DE LA SOCIOLOGIE ROUMAINE

- LUCIAN RADU STANCIU, Nicolae Blaramberg – fondateur de la monographie de la nation roumaine 413
- DUMITRU DUMITRESCU, Repères de la personnalité et de la conception sociologique du Nicolae Paulescu 431
- ANTON TABACHIU, Mihai Ralea – l'homme 439
- ALEXANDRU RADU, Eugen Lovinescu – de la sociologie de la littérature au modèle culturel de la modernité roumaine 445

SUR L'HISTOIRE DE LA SOCIOLOGIE UNIVERSELLE

- FLORIAN TĂNĂSESCU, Les commencements de l'institution de la sociologie – dilemmes, attentes, résultats 459
- IRINA CRISTEA, Étude comparée sur les institutions de la perspective de la sociologie économique, dans la première moitié du XXe siècle 475

LA SOCIOLOGIE ROUMAINE EN DATES ET DOCUMENTS

- ION ZAMFIRESCU, Sur l'École Sociologique de Bucarest 489
- ELENA GHERAN-MEWES, La sociologie et les sociologues roumains en correspondance inédite 511

SOCIOLOGUES ROUMAINS À L'ETRANGER

Michael M. Cernea – un sociologue d'origine roumaine qui a changé la politique de la Banque Mondiale (Sorin M. Rădulescu)	529
---	-----

COMPTES RENDUS ET NOTES DE LECTURE

ȘTEFAN COSTEA, DUMITRU D. COSTEA, <i>ȘETIN – village roumain milénaire sur Mureșul Inferior</i> , (ȘETIN – O așezare românească milenară de pe Mureșul Inferior), Arad, Editura Mirador, 1998 (<i>Lizica Mihaș</i>); <i>La recherche en équipe</i> (extrait de <i>Scientific Social Surveys and Reserch</i> , New York, Prentice-Hall Inc., 1950); (<i>Irina Cristea</i>)	547
---	-----

VIE SCIENTIFIQUE

<i>Le forum international des sociologues</i> (<i>Irina Cristea</i>); Événement éditoriel sociologique à la V ^e édition de la Foire aux livres <i>Gaudeamus</i> (<i>Mariana Nica</i>).....	551
---	-----

<i>INDEX ALPHABÉTIQUE</i>	555
---------------------------------	-----

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

(ROMANIAN SOCIOLOGICAL REVIEW)

Editor: Romanian Academy – Institute of Sociology (Bucharest)

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological ideological approaches.

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistelor apălați la serviciile de abonamente prin oficiile poștale și factorii poștali.

Abonamentele din străinătate se primesc la:

RODIPET S.A., Piața Presei Libere, nr. 1, P.O. BOX 33-57, București, România;
Fax: 401-222 6407; Tel: 401-618 5103, 401-222 4126

ORION PRESS IMPEX 2000, P.O. BOX 77-19, București 3 – România, Tel. 653 79 85,
Fax (401) 324 06 38

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE. Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, P.O. Box 5-24,
București, România, RO-76117, Tel. 401-411 90 08, Tel./Fax 401-410 39 83;
401-410 34 48.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ISSN 1224-9262

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul IX, nr. 5-6, p. 353-560, 1998

Lei 25 000